

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ERDOĞAN ASLIYÜCE

TÜRK TARİHİNDE

İŞBİRLİKÇİLER ve

150' LİKLER

120' LİKLER



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://ran>



Erdoğan Aslıyüce

Türk Tarihinde
İşbirlikçiler ve
150'likler

Mayıs – 2009 İstanbul

Yesevi Yayıncılık: 35

ISBN: 978-975-7950-34-9

Kitabın Adı:

Türk Tarihinde İşbirlikçiler ve 150'likler

Kitabın Yazarı:

Erdoğan Aslıyüce

Editör:

Dr. Yusuf Gedikli

Kapak Tasarım:

Kevser Akgüneş

Dizgi Mizanpaj

Burhan Maden

Baskı

Şenyıldız Matbaacılık Tic. Ltd. Şti.

Gümüşsuyu Cad. Dalgıç İş Merkezi No: 3 K. 2

Topkapı-İstanbul Tel: 0212 483 47 91

Yönetim Yeri

Hoca Ahmed Yesevi Vakfı Kültür Merkezi

Küçük Ayasofya Mah. Küçük Ayasofya Cad.

Hüseyin Ağa Medresesi, Kadırga-Sultanahmet-İstanbul

Haberleşme Adresi

PK. 30-34490 Beyazıt-İstanbul

Tel: (0212) 638 50 12

Belgegeçer: (0212) 638 35 47

e_asliyuice@yahoo.com

Erdoğan Aslıyüce

Türk Tarihinde
İşbirlikçiler ve
150'likler

ERDOĞAN ASLIYÜCE

1946 yılında Kırıkkale ili, Delice ilçesi, Büyükyazlı kasabasında doğdu. Babası Ümmetogulları'ndan Mehmed, annesi Pırıklı köyü eşrafından Hasan Aykanat'ın kızı Nuriye hanımdır. Asliyüce ilk öğretime Büyükyazlı'da başladı. Kırıkkale Atatürk ilkokulundan sonra Kırıkkale Orta okuluna, Konya Karatay lisesini bitirdi. Babasıyla beraber ticaretle uğraştı. Çalışma hayatına 1970'de MKE-Kırıkkale'de başladı. Seydişehir, Bursa ve Konya'dan sonra 1982'de İstanbul Türk-Metal kurucu başkanı oldu. 1996 yılında Türk-Metal Sendikası'nın İstanbul Şube Başkanlığını bırakana kadar aktif sendikacı olarak çalıştı.

1972 yılında gönüldaşlarıyla birlikte Kırıkkale'de "Dur Yolcu Gazetesi"ni çıkardı.

1980'de Konya'da arkadaşlarıyla "Konevi Dergisi"ni çıkardı. 1987'de İstanbul'da çıkardığı aylık "Metal İşçileri" dergisini 54 sayı devam ettirdi.

1 Mart 1993'te İstanbul'da Hoca Ahmed Yesevi Vakfı'nı kurdu. Küçük Ayasofya semtindeki Hüseyinağa medresesinin bakanlar kurulu kararınca vakfa tahsisini sağladıktan sonra burayı restore edip "Hoca Ahmed Yesevi Vakfı Kültür Merkezi" yaptı.

1994'te "Yesevi Yayıncılık" şirketini kurdu. Ocak 1994 tarihinden itibaren aylık Sevgi Dergisi Yesevi'yi yayınlamaktadır. Dergi, halen yayınına aralıksız devam etmektedir.

Yine 1994'te Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi "BİR"i yayın hayatına kazandırdı.

Türkiye'nin çoğu ilini köy köy gezdi. Yurt dışında Japonya, Çekoslovakya, İngiltere, Kanada, ABD, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya, Yugoslavya (Sancak), Romanya, Tuva, Hakasya, Altay Ülkesi, Tataristan, Başkurdistan, Altay Cumhuriyeti, Hollanda, Almanya, İsviçre, Tayland, Sudan,

Tayvan (eski milliyetçi Çin), Hong Kong, Kırgızistan, Özbekistan, İsrail, Arnavutluk, Moldova, Gagavuz Yeri, Pridnestrovyia, Singapur, Suriye, Yakutistan'ı gezdi. Bu ülkelerden 28'ini kitaplaştırdı.

Gezilerinde, klasik seyyahlar gibi sadece gördüklerini değil, o yerin tarihini, sosyal yapısını, siyasi analizini ve tam bir gerçekçilikle güzelliklerini ve çirkinliklerini aktardı. Bu tarzıyla kendine has bir gezgin tipi oluşturdu.

Aslıyüce'nin yayınlanmış eserleri:

- Her Yönüyle Kırıkkale (1974),
- Metal İşçilerinin Mücadele Tarihi (1989, Refik Sönmezsoy'la),
- Genç İşçiler (1990),
- En Büyük Grev (1991, R. Sönmezsoy'la),
- Adım Adım Türk Yurtları (1997),
- Turan'dan Kırım'a (2001),
- 4 Kıta 8 Ülke (2001),
- Hücreden Cümleye (2001),
- Türkistan'dan Anadolu'ya Alpler Erenler (2002),
- Laleden Yağlı Güreşe: Hollanda (2002),
- Değişen Komşumuz Suriye (2003),
- Türkiye'nin Yüreği Kastamonu (2003),
- Türk'e Gözaltı (2004),
- Garip Türk'ün Feryadı (2004),
- Türk'ün Çile Çemberi (2004),
- İstanbul'dan Adıyaman'a (2004),
- İstanbul'dan Trabzon'a (2004),
- Türkistan: İki Dünya Eşiği (2005)
- Akdeniz'in İncisi: İskenderun (2007)
- Ah Şu Balkanlar (2007)
- İlk İşgal Son Kurtuluş (2008)
- Türk Tarihinde Yanlış Bilinenler Yanlış Yorumlananlar (2008)
- Ceyhan Tarihi-İşgal ve Kurtuluş (2008)
- Çukurova'nın Yıldızı Ceyhan (2008)
- Adım Adım Türkiye Türk Dilinin Başşehri Kırşehir (2009)
- Adım Adım Türkiye, Çanakkale'den Paşaeli'ne (2009)

ACI GERÇEK

Kütahya'nın ilçesi Simav'da Kuva-yı Milliye'yi örgütleyen, bundan ötürü Yunan işgal komutanlığınca Girit'e sürgüne gönderilen Simav belediye başkanı **Etrakoğlu Ahmed Efendi** şöyle der:

"-Simav'a Yunan birlikleri girdiğinde bayram yapanlar ile kurtuluştan sonra Cumhuriyet bayramını kutlayanlar ne yazık ki aynı kişilerdi. Biz Kuva-yı Milliyeciler ise kurtuluştan sonra görevimizi yapmanın huzuru ile köşemize çekildik. Meydan gene onlara, yani işbirlikçilere kaldı."¹

¹ Recep Albayrak, *Ethem Beyin Sürgün Yılları ve Simav Olayları (1919-1948)*.

İçindekiler

önsöz	11
-------------	----

Birinci Bölüm

İşbirlikçilerden Örnekler.....	15
Kendini Hadım Etti Ama.....	15
Kayseri’de İki Hain	18
İki Yüzlülük.....	22
Halet Efendi, Efendi Değil.....	25
Tepedelenli Ali Paşa	29
Kavalalı Mehmed Ali Paşa	35
Hain-Firari Ahmet Fevzi Paşa.....	46
Mithat Paşa	47
31 Mart Vak’ası İhaneti	54
Selanik’i Tek Mermi Atmadan Teslim Eden Hain.....	65

İkinci Bölüm

Mondros Sonrası.....	66
Ahrar Partisi.....	66
Wilson Prensipleri Cemiyeti	67
Kızıl Hançer Cemiyeti (Kızılhançerli Remzi).....	76

Osmanlı İla-Yı Vatan Cemiyeti	77
Kürt Teali Cemiyeti	79
İngiliz Muhibler Cemiyeti	83
Tarik-İ Salah Cemiyeti (Tarikat-İ Salahiye Cemiyeti) De Denir	86
Ali Saip	88
Fransız'a Satılmış Bir İşbirlikçi Hafız (I) Mahmud	90
Hüsnüyadis Hortladı (1) Giritli Şeyh Derviş Mehmed	92
Hüsnüyadis Hortladı (2)	97
Hüsnüyadis Hortladı (3)	103
Hüsnüyadis Hortadı (4) Gâvurun İpine Sarılanlar	108
Hüsnüyadis Hortladı (5)	115

Üçüncü Bölüm

Hainleri Belirleme	120
Kaçan Kaçana	138
Aff-ı Umumiye Müteallik Beyanname Ve Protokol	144

Dördüncü Bölüm

Meclis Gizli Tutanakları	150
--------------------------------	-----

Beşinci Bölüm

150'likler Listesi	221
150'likler	221
Vahideddin'in Maiyeti (8 Kişi)	230
Kuva-Yı İnzibâtiyeye Dahil Kabine Azaları (6 Kişi)	234
Sevr Muâhedesini İmzalayan Heyet-İ Murahhasa (3 Kişi)	238

Kuva-Yı İnzibatiye'ye Dahil Olanlar (7 Kişi)	241
Mülkiye Ve Askeriyeden (32 Kişi)	259
Ethem Ve Avânesi (9 Kişi)	295
Çerkez Kongresine Murahhas Olarak İştirak Edenler (18 Kişi).....	306
Polisler (13 Kişi)	311
Gazeteciler (13 Kişi).....	312
Diğer Eşhas (Şahıslar) (41 Kişi).....	337

Altıncı Bölüm

Lozan Ve Cumhuriyet Sonrası İhanetler	344
Şeyh Sait	344
Yunanistan'da Tezgâhlanan Menemen Olayı	353
Menemen Olayı Davası (2)	363

Yedinci Bölüm

Ekler	376
Çakır Efe İle Anzavur.....	376
Cüceleşmeyen Tek Dev.....	388
Ali Kemal'in Torunu Olmak.....	399
Bir 150'lik Olan Refii Cevat Ulunay Başka Bir 150'likle İlgili Methü Senası Üstad Ali İlmî	409
Ali Kemal'in Torunu	419
Şeyh Sait Sonrası Devrim Yasaları	430
Kaynakça	442
İndeks	454

Önsöz

“Türk Tarihinde İşbirlikçiler ve 150’likler” fikri, 2006 yılı Haziran ayında *Yesevi* dergisinin 150. sayısında “Hüsnüyadis hortladı” yazısının yayınlanmasıyla başladı.²

Temel Can, “Başkan! Madem ki işbirlikçileri yazıyorsun. Bu işbirlikçilerin ortak özellikleri nelerdir? Nasıl tanınır, nasıl tespit edilirler? Yazacaksan onları da yaz da millet öğrensin” teklifini yaptığında “elimdeki işler bitsin, kismet olursa onu da yazarız” dedim.

Günler, ayları kovalarken 2008 yılının Şubat ayında Yamer (Yarın Araştırmaları Merkezi)’in sohbet toplantısının konusu “işbirlikçiler”di. Konuşma sonrasında eski çağ tarihi hocalarından Prof. Dr. Ahmet Taşağıl:

“Bu anlattıklarınızı kitap haline getirip yayımlamalısınız. Çünkü bunları çok az kişi biliyor. Bunları yazmazsanız iki elim yakanızdadır” dedi.

Şubat 2008 tarihinden itibaren elimdeki dağınık bilgileri bir araya toplamaya başladım.

Türk tarihi şüphesiz, hiç bir millette olmadığı kadar kahramanlar, alperenler, derviş gaziler ve nice yiğitlik önderleriyle doludur.

Çalışmamda Türk devletinde çeşitli yüksek kademelere getirildiği halde gençlerindeki ihanet ateşini söndüremeyen bir

² E.A. Büyükyaglı, “Hüsnüyadis hortladı”, *Yesevi*, Haziran 2006, sayı 150, s. 20-21.

kaç örnekle yetindim. Bu örneklerin bile Türk devletlerinin yıkılmasında ne kadar önemli rol oynadıklarını görüyoruz.

* * *

Ayrıca 30 Ekim 1918’de imzalanan ve Osmanlı devletinin teslimnamesi olan Mondros mütarekesinin akabinde yerden mantar gibi biten ve sonra kapanan bir çok parti ve dernekte yer alan Osmanlı aydınının nasıl bir şaşkınlık içinde olduğunu, nokta kadar menfaat için virgül gibi nasıl kıvrıldıklarını, kısacası satılmışlığın, samimiyetsizliğin, fikrî köksüzlüğün göstergesi olarak temayüz ettiklerini gördük.

Bu şaşkınlık içinde bazı vatan severlerin bilmeden bunlara alet oldukları da tespit edilmiştir. Mesela pek sözü edilmeyen “Türk Wilsoncular Birliği”, “İngiliz Muhibler Cemiyeti” “Kürdistan Teali Cemiyeti” ve başkaları içinde görev alan bir çok şaşkın aydın işgalcilerin hizmetine girmiştir.

* * *

Anadolu’da başlatılan milli mücadeleyi doğmadan boğmak isteyen sadrazamından, şeyhülislamına, komutanından erine kadar İngiliz’le, Fransız’la, Yunan’la, Ermeni’yle işbirliği yapanları da gördük. Hele hele 23 Nisan 1920’de Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılınca Anadolu’da başlayan milli hareketi boğmak isteyen, köstek olan gafiller ve hainleri de gördük.

Nihayet 9 Eylül 1922’de Yunan İzmir’de denize döküldü ve Mudanya mütarekesi imzalandı.

* * *

Lozan barış görüşmeleri başlamadan önce Milli Mücadele döneminde ihanet edenlerin durumlarıyla ilgili görüşmeler yapılmış olmasına rağmen isimler üzerinde durulmamıştı.

Lozan antlaşmasına eklenen bir protokole göre 150 kişilik bir sürgün kontenjanı elde edilmişti. Fakat bunların kimler olacağı tespit edilmemişti.

TBMM’ce 1923 yılında kabul edilen 391 sayılı af kanununda da 150 kişinin kim olacağı belirlenmemiştir.

Lozan antlaşması gereği 12 Ramazan 1342 (16 Nisan 1924) tarihli 487 sayılı af kanunu çıktığı zaman da 150’liklerin kim olduğu belli değildi.

Lozan antlaşmasına bağlı Genel Af Protokolüne göre genel af dışı bırakılan 150 kişiyle ilgili kanuni hükümlerin adalet ve milli savunma bakanlıklarınca yürütüleceği ifade edilmişti.

16, 22, 23 Nisan 1924 tarihlerinde yapılan gizli oturumlarla TBMM, 149 kişilik bir liste tespit etmişti.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşaya sunulan 149 kişilik listeye *Köylü* gazetesi muharriri Ferid de ilave edilmiş ve liste 1 Haziran 1924 tarihinde onanmıştır.

28 Mayıs 1927 tarihinde ise 150’likler TBMM’ce kabul edilen bir kanunla Türk vatandaşlığından çıkarılmışlardır.

26 Haziran 1938’de yürürlüğe giren 3527 sayılı kanunla 150’likler bağışlanmış ve isteyenlerin yeniden Türk vatandaşlığına kabul edileceği kararlaştırılmıştır. Nedamet duyanlar yurda dönerken, içindeki kini atamayanlar geri dönmemişlerdir.

Bu kitapta Türk okuyucusuna adam diye tanıtılan cücelerden bir demet sunmaya çalıştım. Şüphesiz ki özellikle 150’liklerin hepsiyle ilgili bilgiye ulaşamadım.

Tabii ki çalışmamda eksikler mevcuttur. Ancak fikir namusuna sadık kalarak yakın tarihimizle ilgili az bilinen bir konuda araştırmacılara “ayak” vermek istedim.

Erdoğan Aslıyüce

İstanbul, 8 Aralık 2008



Birinci Bölüm

İŞBİRLİKÇİLERDEN ÖRNEKLER

Kendini Hadım Etti Ama...

Büyük Selçuklular Türkmenistan'ın Merv şehri yakınlarındaki Dandanakan savaşında Gazneli Sultan Mesud'u bozguna uğratıp istiklallerini elde etmişlerdi (7-9 Ramazan 431 = 22-24 Mayıs 1040).

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Beyin "**Amidül-Mülk diye de zikr olunan Ebu Nasır isimli meşhur bir veziri vardı.**"

Babası bir dihkân (çiftçi) olan Vezir Ali b. Hüseyin gece gündüz ilim tahsil ederek becerikli ve sonsuz bilgi sahibi oldu.

Ebu Nasr, Selçukluların hizmetine girip önce Hacib-i bab³, sonra da emir-i Hüccab oldu. Sultan Tuğrul (1040-1063) zamarunda vezir oldu.

Sultan Tuğrul Hanın ölümünden sonra gelen Sultan Alp Arslan da, Ebu Nasr'ı vezirliğe tayin etti.

Sultan Alp Arslan, Harzemşahlarla akrabalık kurup birleşmeye niyet etti ve Harzemşah'ın kızı ile evlenmek istedi.

³ **Hacib** : İslâm devletlerinde mabeyinci veya saray nazırı demektir.

Veziri Ebu Nasr'ı mektup ve armağanlarla **"bize kızını hatunluğa versin"** diye vekil edip gönderdi.

Ebu Nasr mektup ve armağan ile Harzemşah'ın huzuruna vardı, mektubu verip haberi söyledi. Harzemşah bunu kabul etti. Kızını Alp Arslan'a nikâhladı. Ebu Nasr, Alp Arslan'ı vekâlet yolu ile temsil etti. Sonra bütün çeyizi ile kızı alıp, Alp Arslan'a doğru yola çıktı.

Vezir Ebu Nasr, Harzemşah'ın kızını Alp Arslan'a götürmek için yolda iken düşmanları onu Sultan Alp Arslan'a gammazlayıp;

"- Ebu Nasr isyan yoluna gitti, Harzemşah'ın kızını kendi nefsi için nikâhladı" dediler.

Sultan Alp Arslan bu sözü işitip veziri Ebu Nasr'a çok kırıldı. Ebu Nasr'ın idamına niyet etti.

Vezir Ebu Nasr bunu işitince korku ve dehşetten, **erkeklik organını kesip erkekliğini giderdi.**

Vezir Ebu Nasr, kendisine isnat olunan bu alçakça iftirayı ve kötülüğü yapmadığına Sultan Alp Arslan'ı inandıramadı.

Çünkü fitnenin arkasında Nizamü'l-Mülk vardı. Merv'e götürülüp, bir evde eşi ve çocuğu ile hapsedildi. Öldürmek için cellat geldiği zaman kurtulmaktan ümidi kesti.

Amidü'l-Mülk diye de bilinen vezir Ebu Nasr, **"hücre-sine girdi, gusledip, iki rekât namaz kıldı ve Allah'a dua eyledi.**

Kendisini öldürmeye gelen cellada yüz altın verdi ve;

"Benim senin üzerindeki hizmet hakkım ve sana vasiyetim şudur: Beni kolaylıkla öldürüp, acıma ve şefkat yoluna gidesin; sonra Zemzem suyu ile yıkanmış kefenim ile kefenleyesin ve ağzından Nizâmü'l-Mülk'e;

Zararlı bir iş yapıp zulüm yoluna gittin. **Türklere vezir ve divan sahiplerini öldürmeyi öğrettin.** Bir kimse bir kuyu kazar ise, içine düşen ölür ve âdeti ortaya koyan kıyamet gününe dek, her o âdeti yapan kadar günah bulur diye söyle” dedi.

Hicretin 456 yılının Zilhicce ayının on altıncı Pazar günü (29 Kasım 1064) cellat gelip onu şehid etti.⁴

⁴ Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Name I*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul tarihsiz, s. 51 vd.

Kayseri’de İki Hain

Sultan Gıyaseddin’in annesi bu olayları duyunca Kayseri’den ayrılıp Sis tarafına sığındı. Zahitlerin ve hassaların meliki (melikü’ze zühhad ve’l havas) **Camedar Samsamüddin Kaymaz** ile **Topal Fahreddin Ayaz**, savaştan kaçıp Kayseri’ye gelir, savunma ve kuşatma araç gereçlerini düzenlemeye başladılar.

Moğol ordusu şehrin dışında önüne çıkanı yakıp yıktı, eline geçirdiğini boğup öldürdü. Ertesi gün **Baycu Noyan**, diğer noyanlarla ata binip şehrin etrafını dolaştı. Sivas burcu karşısında bulunan ve şehir halkının sağlamlığına ve geçilmezliğine kesin olarak güvendiği Dericiler (debbağ) çarşısı tarafına üç mancınık kurdu. Bunların çekilmesinde ve çalıştırılmasında esirleri ve cavlakları (kalenderleri)⁵ kullandılar. 15 gün süreyle taş atışlarına devam ettiler. Bu arada burçta büyük yarıklar açılmasına rağmen, şehir halkı cesaretlerinden, kararlılıklarından ve fedakârlıklarından hiç bir şey kaybetmedi. Her iki taraftan da çok sayıda ölen ve yaralanan oldu (529) Kayserililerden bir kaç yiğit Mescid-i Battal⁶ dağlarında ve harabelerinde pusuya yatıp fırsatını buldukça saldırıya geçtiler ve Moğollara büyük kayıplar

⁵ Osman Turan, *Selçuk Türkiye’si Din Tarihine Dair Bir Kaynak*, F. Köprülü Armağanı, s. 531-522.

⁶ Türkler Anadolu’nun fethini Battal Gazi hatırasına bağlamış ve onu destanlaştırmışlardır. Battal Gazi adına bağlı bir çok hatıradan biri de Kayseri’de Danişmendli devrinde, XII. asırda mevcudiyetini bildiğimiz Battal camisidir. Cami, Anadolu ziyaretgâhlarından biri idi (*Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 440, n. 64).

verdirdiler. Moğol ordusunun eline düşmediler. Buna rağmen zafer ortada kaldı. O arada yağmadan elde ettikleri bol miktarda mala, eşyaya ve yiyeceğe sahip olan Moğol emirleri ve komutanlar (serverler) dönmeyi ve Kayseri'nin işini ertesi yıla bırakmayı düşünmeye başladılar. Fakat o sırada şehrin iğdişbaşısı (komutanı) olan **Hacuk oğlu Hüsam**, geceleyin gizlice **Baycu Noyan'a** haberci (kasıd) göndererek can güvencesi istedi.

Noyan, ona yazılı teminat gönderdi. Haberci geri dönüp **Baycu'nun** kendisini desteklediğini öğrenince **Hacuk oğlu**, aynı gece su kanalından dışarı çıktı. Moğol ordugâhına giderek şehir halkının durumunu ve onların çektikleri sıkıntıları ayrıntılı olarak anlattı. **Bu ihanetten habersiz olan şehir halkı, savunma ve direnmeye devam etti.** Çok geçmeden emirler durumdan haberdar oldular. Baycu'nun kendisine yakınlık gösterenlere ve yardımcı olanlara saldırmayacağı, malına, ailesine dokunmayacağı konusunda teminat mektubu verdiğini duyan şehir subaşısı (ser-leşker) **Topal Fahreddin Ayaz**, ertesi gün Baycu'ya bir haberci gönderdi. İsteğine olumlu cevap gelince adamları ve mallarıyla birlikte Baycu'nun yanına gitti. Onun gidişiyle şehirde **Samsamüddin Kaymaz'dan** başka yönetici ve önlem alacak kimse kalmadı. Kaymaz elinden gelen çabayı gösterdiyse de sonunda kuşatılma sıkıntılarına katlanmakta aciz ve kusurlu kaldı.

Hacuk oğlu ile Topal Fahreddin Ayaz şehirden dışarı çıkınca Baycu geri dönmekten vazgeçti. Bir gün bütün orduya silah başı yapmalarını buyurdu. Ordu yerini alınca şehre burcun karşısından dolu gibi ok yağdırdılar. Mancınık darbeleriyle yarıklar açtıkları burca merdivenler kurup kaleye çıktılar. Önlerine çıkan herkese kılıç darbeleriyle ölüm şerbeti içirdiler. Burca çıkan bahadırların bazıları aşağıya inerek şehrin kapılarının kilitlerini balyozla kırdılar.

Moğollar şehre girerek kaleyi ele geçirdiler. Emir-i arız⁷ ile bütün askerleri esir aldılar. Onları bağılı olarak Meşhed düzlüğüne götürdüler. Yaptıkları yıkım ve katliamdan sonra şehrin bayındır yerlerini ve binalarını ateşe verdiler. Sıradan ve seçkin kimselerin saraylarını yerle bir ettiler. **“İşte göz kamaştığı, ay tutulduğu, güneşle ayın bir araya getirildiği zaman, o gün insan kaçacak yer neresi diyecektir”**⁸ ayetini gerçekleştirdiler. Ateşin alevini, esir göğüne⁹ çıkarırlar.

Dumanlar güneşin yüzünü karartmaya, dünyanın gözünü şaşırtmaya başladı. Büyük küçük hiç bir yaratığın tedbir düşünmeye hali kalmadı. Herkes dik tuttuğu boynunu çaresiz olarak **yabani emirin** hançeri önünde yumuşattı. Semavi kazaya ve elestü¹⁰ gününde alna yazılana razı oldu. Hüküm kâtibi ve takdir yazıcısı onların ecellerinin son sayfasına ve ömürlerinin son kısmına kararlaştırılmış mukadder yazıyı yazdı. Bazılarını esirlik düşkünlüğüne, bazılarını yokluk ipine vurdular. Bazılarına da sevdiklerinden ayrılma acısını tattırdılar. Onları kadından, çocuktan, akraba ve yakınlarından ebediyen ayırdılar. Böylece bir gurup Rab-bani hükmün ve Yaradan'ın izniyle gaddar dünya arasında kalırken, bir gurup da kalıcı dünyaya göç etmiş oldu.

⁷ Büyük Selçuklularda olduğu gibi Anadolu Selçuklularında da ordunun levazımat ve ihtiyaçlarına bakan, maaşlarını veren, defterlerini tutup yoklamalarını yapan divana “divan-ı arız”, reisine de “emir-i arız” denirdi. Ordunun sevk ve idaresi, teknik işleri, “beylerbeyi” veya “melikü'l-ümera” denilen ordu komutanına ait olduğundan, “emir-i arız” bugünkü milli savunma bakanı konumundadır (*Medhal*, s. 96 vd).

⁸ Kur'an-ı Kerim, 75/7-10.

⁹ Hava kürenin üzerinde bulunduğuna inanılan ateş küre.

¹⁰ Elestü, “değil miyim?” manasına gelir. Allah, Adem oğullarının ruhlarına, onları yaratmadan önce, “Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?” diye sormuş, onlar da tasdik etmişlerdir. Bu ahde “elest bezmi, elest demi” gibi adlar verilmiştir (Kur'an-ı Kerim, 7/171).

Moğollar, şehrin ve şehirlilerin işini bitirdikten sonra dışarıya çıktılar. Daha önce aldıkları esirleri Meşhed düzlüğünde şehitlik derecesine ulaştırdılar. Kadınları ve çocukları aralarında paylaştıktan sonra dönüş yolunu tuttular. Yolda yorulup yürümeye dermanı olmayan herkesi öldürdüler. Yıkık şehri, çakallara ve kurtlara sığınak, kartallara ve akbabalara yuva olarak bıraktılar.¹¹

¹¹ İbn Bibi, *Selçukname II* (haz. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı y., Ankara 1996, s. 73 vd.

İki Yüzlülük

Osmanlı devleti şeyhülislamı sıralamasında 80. sırada yer alan Yenişehirli **Abdullah Efendi**, Nevşehirli Damat İbrahim Paşanın himayesiyle 1718'den 1730 yılları arasında 12 sene, 4 ay 24 gün görev yapmıştır.

Şeyhülislam 1730 **Patrona Halil isyanı** öncesinde her şeyini borçlu olduğu İbrahim Paşanın aleyhinde bulunmaya başladı.

O günün İstanbul'unda "**Kadınlar nasıl olurdu**" kefare avratları gibi giyinip gezmeleri bahane edenler "**kadercî**" anlayışlarını "**akılcı**" düşünceye yer vermedikleri içindir ki Patrona Halil isyanının önemli malzemelerinden biri olmuştur. Sultan III. Ahmed ve sadrazam da gitmişti.¹²

Şeyhülislam, Kabakçı ve Kadın

"Zer-nişan altın nişanlı" denilen milliyeti belli olmayan bir hasekinin oğlu olan vezir-i azam Bostancıbaşı **Hafız İsmail Paşa** (1805-1806) Şeyhülislam Şerifzâde Seyyit Mehmed Ataullah Efendi (180-1807).

Şehzade Mustafa (IV Mustafa)'nın Sultan olma hırsı: Kabakçı Mustafa ve yamakları ulemadan aldığı destekle Et meydanında toplananlara kılıç üzerine yemin ettirip, "**iş bitinceye kadar şarap içmemek**" kararı alırken meydana

¹² Danişmend, *Osmanlı Devlet Erkânı* Türkiye Yayınevi, İstanbul-1971 (Vezir-i azamlar bölümü), s. 68.

getirilen kaosa ve anarşiye kadınlar da katılmaya başlamıştı. Hem de ta 1808 yılının bir mayısında...

Kadınlar ellerinde sııklar olduğu halde İstanbul efendisinin (kadılarının) konağına yürdüler ve:

"Papaz herif, sen böyle mükellef taam (yemek) eylerken, biz açlıktan ölüyor, bir ciğeri yirmibeş paraya yiyoruz" dediler.

Kadınlar yolda cuma selamlığı için Beyazıt camisine giden padişaha da rastlayarak ellerindeki sııklara geçirdikleri ciğer ve mumları sallayarak:

"Efendimiz uyan ve bizi düşün. Pahalılığa dayanamıyoruz, aç kaldık" diye bağıldılar.¹³

Kadınların kıyafetini ve helva sohbetlerini bahane ederek Damat İbrahim Paşayı yiyenlerle (1730) aynı **"kaderci"** düşüncede olanlar bu defa kendi menfaatleri için kadınlara nümayiş yaptırıyorlardı. Netice III. Selim'in şehadet vurua geldi.

Fransa'nın İhaneti

III. Selim tahttan indirilmeden önce Fransa'nın dostu olarak önce Rusya'ya savaş açmış bulunuyordu.

Osmanlı devlet adamları Rusya'nın yenilgisiyle Eflak ve Boğdan'ı istiladan kurtarmaya ve 1783'te kaybettiğimiz Kırım'ı geri almayı düşünüyordu.

Fransa-Rusya arasındaki **Fridland** savaşını Haziran 1807'de **Napolyon** kazanınca Ruslar anlaşma isteğinde bulundular. Napolyon ile **Çar Aleksandr** 9 Temmuz 1807'de Tilsit muâhedesini imzaladı.

¹³ Murat Çulcu, *Osmanlı'da Çağdaşlaşma - Taassup Çatışması*, İstanbul 1990, (Georg Oğullukyan'ın Ruznamesi, s. 22'den naklen.) s. 48.

"Fransa, Rusya'nın Avrupa'da kendisine yapacağı hizmete karşılık Osmanlı-Rusya arasında aracılık edecek ve Türkleri Eflak ve Boğdan'ı Ruslara bırakmaları için ikna etmeye çalışacak, başaramaz ise Rusya'nın bu yerleri kuvvet yoluyla alması için yardım edecekti."

Fransa'nın dostu olarak girdiğimiz savaş ve Fransa'nın Osmanlı devleti aleyhine yaptıklarına bak. Tarih boyunca Fransa'nın hep iki yüzlü davranışına bir örnek daha.

Tehlikeli Mutluluk

Ünlü filozof Diyojen bir gün seksenlik bir ihtiyarın genç bir kıza aşkını ilan ettiğini görünce dayanamamış, aksakallı aşık:

-Ya Allah göstermesin kabul ederse ne halt edersin, aptal!.. diye bağırmuş.

Halet Efendi, efendi değil

1760-1823 yılları arasında yaşamış olan **Halet** mahlaslı, **Muhammed Said**, **Halet Efendi** denmesine rağmen hiç de efendi biri değildir.

Halet, **Kırımlı Kadı Hüseyin Efendinin** oğludur ve Padişah II. Mahmud dönemi saltanat danışmanıdır. Oğluna **Halet** mahlası çalıştığı yazıhanede takıldı. Mahlas, esas isme eklenen ikinci addır ve insanlar daha çok mahlasları ile bilinir, tanınırlar. **İlmiye sınıfına dahil** edilmesine rağmen **Halet Efendi** sivil hizmet ve yazıhane çalışmalarını daha çok severdi. İlmiye sınıfı sarıklı, cübbeli din hizmetleridir.

Reisül Küttap Raşit Efendiye mühürdar yamağı, çırağı, yardımcısı olan **Halef Efendi**, sadrazam, nâzır ve valilerin tebligatlarında bulunan mühürü basmakla görevliydi.

Canlı doğası ve ateşli gençliği vardı. Gürültülü, patırtılı yaşamayı seviyordu. **Ebubekir Sami Paşa**, **Ohrili Ahmed Paşa**nın yanında çalıştı, bir süre kâhyalık yaptı. **Fenerlilerden Yenişehir-i Fener Naibi** kethüdası olarak tersane tercümanı **Kallimaki**'nin yazı işlerinde çalıştı ve oğluna Türkçe öğretti. Fenerli devlet hizmetindeki Rumlara denirdi.

1. Mora ihtilali sırasında Rumları kayırdı.

Mora Yunanistan'da bir yarım adadır. **Halef Efendi** birinci Mora isyanında 10 yaşındaydı. Onun İstanbul'daki Fenerliler tabir edilen Rumlara destek çıkması daha sonraki

12 Şubat 1821'deki isyandadır ve Yunanistan'ın bağımsızlığa ulaşan yolunun başlangıcıdır.

Halet Efendi 30 yaşına geldiğinde Padişah III. Selim başa geçti. Sene 1790'dı. Bu yıllarda **Halet Efendi, Şeyh Galip Dedeye** intisap eder. 20 Temmuz 1803'te ise Paris'e orta elçi olarak gider. **Napolyon Bonapart**'ın I. konsüllük ve Mısır'daki başarısızlığını hazmedemediği yıllardır. Halet Efendiye yüz vermez. 3 yıl Paris'te kalır. 1806 yılında İstanbul'a döner. Divan-ı Hümayun yazıhane amiri olur.

Çok dikkatli ve ihtiyatlı davranmayı öğrenmişti. Selimiye olayında ortadan kaldırılan **Vasfi Efendinin** yerine Nikab-ı Hümayun Reisül kütütlaplığına getirildi. Bu makam padişah nezdinde özel kalem müdürlüğüdür.

4. Mustafa'nın tahttan indirilişyle 1808'de bir yıl sürgüne gönderildi. **Kaymakam Köse Musa Paşanın** güvenini kazanamamıştı. Sürgünden ayla kurtulduktan sonra sarayın gider nâzırı ve İstanbul belediye başkanı **İbrahim Rafet Efendiye** yanaştı. **İbrahim Rafet, II. Mahmud'un** da danışmanıydı. **Halet Efendi** bu gizli danışmanlığın aracısıydı. **Rafet Efendi** ölünce, **Halet Efendi** danışmanlık hizmetini bizzat kendisi vermeye başladı. 1810 yılında **Bağdat'a** gönderildi.

Bağdat'ta **Abaza Küçük Süleyman Paşaya** karşı Osmanlı sarayı namına yararlı hizmetleri oldu. Bu hizmetinden dolayı İstanbul'a dönünce **II. Mahmud'un** iltifatıyla Rikab-ı Hümayun kethüdalığına, daha sonra nişancılığa getirildi. 13 yıl bu görevde kaldı, halkın sevgilisi haline geldi.

Halet Efendi elde ettiği yeni kişiliğiyle saltanat makamını tamamen egemenliğine geçirdi. **Yeniçeri ocağını bahşiş ve armağanlarla avucunun içine aldı.** Rüşvet almayı adet haline getirdi. Eflak ve Boğdan beylerinden de haraç alıyordu.

II. Mahmud'un Yeniçeri ocağını lağvedip yerine daha çağdaş ordu kurma çalışmalarından ve fikir alış verişlerinden hiç hoşlanmazdı.

Halet Efendi ordu üzerindeki yenileştirme çabalarını hep engelledi. Yenilikçi devlet adamlarını birer bahane bularak ortadan kaldırmış, görevlerinden uzaklaştırmıştı. II. Mahmud'u iyi şeyler düşünüyormuş gibi sözler sarfederek yenilik çabalarında hep engelledi ve korkuttu.

1815 yılında sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşanın yenilikçi ve devrimci çabalarının engellenmesi için Halet Efendinin çabalarıyla azledilip balıkhaneğe gönderildi, İstanbul'dan sürülmesini sağladı.

Mora ayaklanması sırasında **Halet Efendi, Fenerli Rumlara** yakınlık göstermiş, **Tepedelenli Ali Paşanın** kellesinin vurulmasını sağlamıştı. Tepedelenli'nin ölümünden sonra Mora isyanı diğer adalara da yayılmıştı. 1822'de onun yerine Benderli Ali Paşa sadrazam oldu.

Benderli divanda Halet Efendinin gözlerine bakarak asıl kışkırtıcının kim olduğunu bildiğini söyleyince, Halet Efendi toplantıdan sıvışır. O gece padişahla görüşerek **Benderli Ali Paşayı** azlettirir, sürgüne göndertir.

1823'de Bostancıbaşı **Deli Abdullah Paşa** sadrazam olunca, **Halet Efendinin Konya'ya** sürülmesini sağladı. Konya'ya gidince işi bitirildi. Kesik başı İstanbul'a götürülerek ibret taşına bırakıldı. Sonra da **Kalekapı mevlevihanesine** gömüldü. Cesedinin daha sonra çıkarılarak **Yahya Efendi** dergâhına gömüldüğü söylenir.

Halet Efendinin *İslam Ansiklopedisi'ndeki* hayat hikâyesinde **İngilizler** ile gizli görüşmeleri olduğuna dair Fransa elçisi **Sebastiani'nin** bir ihbarı üzerine Rikab-ı Hümayun'dan azledildiği bilgisi vardır. Azledilerek Kütahya'ya sürüldüğü kaydedilir.

Arkasından şöyle bir beyit kaldı.

28 . Erdoğan Aslıyüce

“Ne kendi eyledi rahat, ne halka verdi huzur
Yıkıldı gitti cihandan, dayansın ehl-i kubur”

Kaynaklar:

İslam Ansiklopedisi, MEB, İstanbul-1977, c. V/1, s. 123.

Abdurrahman Şeref, Tahih Söyleşileri (Müshabe-i Tarihiye), İstanbul, 1980 (Sad. M. Hamı Duru) s. 26, vd.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet, İstanbul-1986, c. 10, s. 4955.

Tepedelenli Ali Paşa

Tepedelenli Ali Paşanın milliyeti ihtilafli imiş, yok efendim Türklerin Arnavutluk'u fethi döneminde Müslüman olmuş bir Arnavut ailedenmiş, yok 17. asırda Tepedelen civarına yerleşmiş Kütahyalı Niyazi isminde bir Türk dervişinin torunuymuş vb. rivayetleri geçelim... İhtilafli olsa da, olmasa da Mora isyanı öncesi meydana Yunanlılara bıraktığı ve Eterya ile işbirliği yaptığı açıktır.

Tepedelenli, Yanya, Delvina ve Tırhala mutasarrıflıkları ile derbentler başbuğluğu yapıyordu.

Büyük oğlu Muhtar Paşa, Eğriboz ve Karheli mutasarrıfı,

İkinci oğlu Veli (Veliyüddin) Paşa, babasının yerine derbentler nâzırı ve Mora valisi,

Küçük oğlu Salih Paşa da Lepanto (İnebahtı) mutasarrıfı idi...

Kısaca Güney Arnavutluk ile Yunanistan, Tepedelenli ailesinin bir çeşit malikanesiydi...

Ama aç gözlü **Tepedelenli**, Arnavutluk'un kuzeyindeki Kegalik muntikasına hakim olan İşkodra mutasarrıfı **İbrahim Paşayı** harcamaktan geri kalmamıştır. Akrabalık bağı olduğu halde, entrika ve isyanlar tertip ederek **İbrahim Paşayı** Avlonya'ya çekilmek mecburiyetinde bırakır ve oradan da aldırarak ölünceye kadar Yanya'da hapis tutar.

Tepedelenli Ali Paşa, Toskalık'tan sonra Kegalik'a tecavüz ederek arazisini devamlı genişletir.

Rus seferinde oğullarının kumandasında kuvvetler göndererek hizmet etmiş olduğu için isyankâr vaziyetine göz yumulmuş, ihtiyarlığından dolayı ölümü beklenmekle iktifa edilmesi kararlaştırılmıştır.

Yunanla İşbirliği Yapan İki Ali'den Biri Meş'um Hâlet Efendi

Buna rağmen, rahmetli İ. Hami Danişmend'in ifadesiyle meşhur ve meş'um nam-ı diğer **Halet Efendi**, yani nişancılık makamında bulunan, entrikalarıyla II. Mahmud üzerindeki büyük nüfuzu ile hükümete ve devlete hakim olan **Kırımli Mehmed Sait Halet Efendi** çıkar meydana...

Fener Rum beylerinin hocalıklarıyla kâtipliklerinde bulunmuş olduğu için onlara voyvodalıklar ve tercümanlıklar satarak servet yapmış ve muhaliflerine karşı başlıca istinadgâh olarak Yeniçeri ocağına dayanmıştır. Tepedelenli meselesindeki entrikalarına bir kaç sebep gösterilir.

1. Ali Paşadan senede bin kese rüşvet alamayınca düşman kesilmiştir.

2. Yunan ihtilalinin hazırlanmasında büyük bir rol oynayan **Fener Rumlarının** tesiri altında kalmıştır

3. Sultan II. Mahmud'un Yeniçeri ocağını ilga tasavvuruna mani olmak üzere Yanya gilesi açmak istemiştir.

Bu arada Tepedelenli ailesinin Paşa İsmail Beye karşı giriştiği başarısız suikast girişimi **Halet Efendinin** çok işine yaramıştır.

Tepedelenli Ali Paşa bir taraftan affını isterken, bir taraftan Yanya'yı tahkime ve Rusya'daki merkezlerinde Yunan isyanlarını hazırlayan **Etniki Eterya** ve **Hatairia Tan Philikon** gibi ihtilal cemiyetleriyle işbirliğine kalkışmasından başka **Mora, Adalar, Sırbistan, Eflak** ve **Boğdan**'da umumi bir isyan çıkarmak üzere her tarafa adamlarını göndererek ihanet bayrağını açmıştır.

İsyanından önce ihtilal cemiyetleri hakkında gönderdiği raporlar Halet Efendi tarafından hasıraltı edilen Tepedelenli Ali Paşanın şahsi menfaati uğruna yaptığı işbirliği, Halet Efendinin melanetlerinden geri kalır bir denaet değildir...

İhanetli Yunan hükümeti

23 Mayıs 1821'de Eteryacılarla bir toplantı yapan, Toskalık ve Teselya beyliği kendi ailesinde kalmak ve Karlı Eli Sancağı ile Mora'da kendi himayesinde bir Yunan hükümeti olmak şartıyla onlarla feci bir ittifak yapan Tepedelenli Ali Paşa, eskiden tenkil ettiği Yunan çetelerini yeniden teşkil etmiştir.

Bu ihanet üzerine Yanya mutasarrıflığından azledilmiş, ailesiyle Tepedelen'de ikamet emrini alınca dinlemediği için "fermanlı" olmuş, yani asi sıfatıyla idamına ferman çıkmıştır.

Oğulları Veli Paşa Preveze'de, Muhtar ve Salih Paşalar Ergiri'de, torunu Mehmed Bey de Parga'da teslim olmuştur.

Paşa, İsmail Paşa Yanya'yı muhasaraya gelmeden önce şehri yakıp kaleye çekilen Tepedelenli Ali Paşa, Arnavut, Yunan, Rum, Fransız, İtalyan ve İsviçreli beş bin asker, iki yüz top, dört senelik erzak ve yıllarca kâfi gelebilecek hazineleriyle Osmanlı'ya karşı gelmiş, bir görüşe göre "Vasiliki" ismindeki genç ve güzel Yunanlı karısının teşvi-kiyle muhasara esnasında tanassur^(*) bile etmiştir.¹⁴

(*) Tanassur : Hıristiyanlaşma, Hıristiyanlaşmak. "Girit'te iki yüz kadar ehl-i İslam tanassur etmekle, tebdil-i mekân ettirilmeleri için Girit valisi Veli Paşaya mezuniyet verildi." (Cevdet Paşa, XIX. yy).

¹⁴ Büyük Larousse, c. 21, s. 11201.

Bir sene dört ay yirmibeş gün süren muhasarada bir melanet daha işleyen Tepedelenli Ali Paşa, Osmanlı ordusundaki Türklerle Arnavutları birbirine düşürmüştür.

Nihayet **Hurşit Paşanın** Ali Paşaya hayatına dokunulmayacağına teminat vermesi üzerine Ali Paşa, Yanya gölündeki Pandeileimon manastırına çekilip beklemiştir.

Fakat yeniden sahneye çıkan **meş'um Halet Efendi**(**) verilen sözü hiçe sayarak idam fermanını bir kaç kişiyle Ali Paşaya göndermiştir. 24 Kânun-i sani 1822 (h. 1 Cumada'l-ülâ 1237, Perşembe günü) asi paşa kendini müdafaa etmişse de bir kurşunla öldürüldükten sonra kesik başı İstanbul'a gönderilmiştir. **Kütahya** ve **Ankara'ya** sürülmüş olan oğulları ve torununun kesik başları da payitahta gönderildikten sonra **Silivri kapısı** haricindeki mezarlığa defnedilmiştir.¹⁵

İşte bu ihanet ve dalavereler ile Yunan isyanının tesirinin büyük olmasında Tepedelenli Ali Paşa hadisesi önemli olayların en başında gelir.

Petros Başpiskoposu

İsyancı Tepedelenli Ali Paşayı tenkile memur edilen **Hurşid Ahmed Paşanın** bütün eyalet askerini alıp Yanya'yı muhasara etmesiyle Mora'nın askersiz kalması ve **Tepedelenli Ali Paşanın** Eteryacıları isyana müsait hale getirmesi üzerine Mora sergerdelerinin 18 - 19 Recep (1821) Cumartesi/Pazar gecesi birden her tarafa taarruza kalkmalarıyla halk kalelere çekilmeye başlamıştır.

(**). Bu Tepedenli hadisesindeki entrikaları ve diğer konularda padişaha ve sadrazama Yunanlıların lehinde devamlı telkinatta bulunan meş'um Halef Efendi, evvela Konya'ya sürgün edildi, bir müddet sonra orada boğduruldu (Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, TTK, Ankara 1988, c. 5, s. 113).

¹⁵ İ. Hami Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi İstanbul 1972, c. 4, s. 103 vd.

Petros baş piskoposu Germanos, işte bundan dolayı on bin kişilik bir kuvvetle kaleyi muhasaraya kalkmıştır. Bu hadise Yunan isyanının başlangıcı sayılmıştır.

Üç haftada bütün Mora isyancıların eline geçmiştir. Yalnız Tripolice (eyalet merkezi) aylarca dayanmıştır.

Bu Yunan isyanında rol oynayan asileri İ.H. Danişmend, üç zümreye ayırmaktadır:

1. Zümre: Kuzey Yunanistan ile Epir'de öteden beri şekavet halinde bulunan Yunan ve Hristiyan Arnavutlara Pallicares (Palikarya) denir. Hükümet bunlara karşı Müslüman Arnavutları kullanır. Palikaryaların dağlarına **Maynot** denir. Nahiyelerin başındaki **kocabaşlarla, papaslar** adı verilen bu haydutlar, Türk idaresine karşı geldikleri için Yunan istiklalinin ilk milli kahramanları sayılır...

2. Zümre: Güney Mora'nın öteden beri bir isyan ocağı olan Mayna dağlarına da Maynot denir. Nahiyelerin başındaki kocabaşlarla papaslar da bunlarla elbirliği etmişlerdir.

3. Zümre: Argolik körfezindeki Hydra (Çamlık), Spaetza (Suluca/Sütlüce) ve Psara (İpsara) adalarının öteden beri muhtariyete benzer bir idareleri vardır. Diğer Yunan adalarıyla sahil şehirleri gibi bunlar da son Avrupa muharebelerinde **Türk bayrağının bi-terafılığından istifade ederek deniz ticaretinde çok ilerlemiş ve zenginleşmiş guruptu.**

İsyancılara dayanan tek şehre, Mora askerleriyle Yanya'da bulunan **Hurşit Paşa, Kapucubaşı Mustafa Bey** kumandasında 3500 asker göndermişti. **Mustafa Bey Argos'u kurtarmış**, oradan Tripolice'ye gidip tedbirsizlik ederek kaleye girmiş ve muhasaraya uğramıştır.

Sekiz Bin Kişinin Katli

Nihayet 1821 (h. 1237) senesi 5 Teşrinievvel (8 Muharrem) Cuma günü düşen kalenin ahalisinden **sekiz bin Müslüman kılıçtan geçirilmiştir.**

İhanetin Merkezi

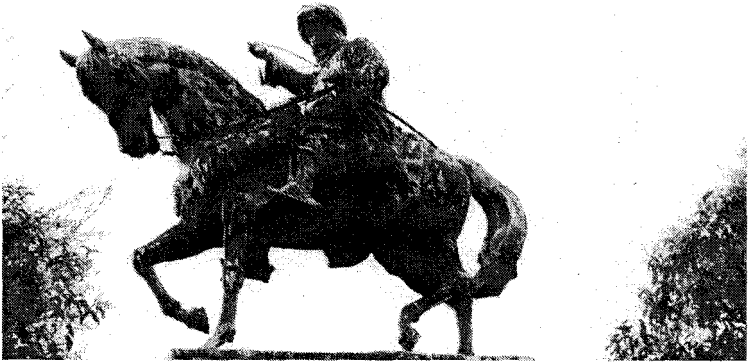
1814'de Odesa'da ikisi Helen, biri Bulgar olmak üzere üç tüccar tarafından yeniden tesis edilen Etniki Eteryia isimli ihanet ocağı için;

Kasası Münih'te,
Kafası Petersburg'ta,
Merkezi İstanbul'da denir.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa

Yunanlıların, Osmanlı eserlerini kökünden yok ettikleri halde Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve Tepedelenli Ali Paşa gibi Türk devletine isyan ederek Yunanistan'ın doğuşunu hazırlayan hainlere ait eserleri koruyup kollamaları dahi bunların ne kadar büyük hainler olduğunun işaretidir.

Bu duygu fırtınaları içinde külliye'nin son bulduğu meydanın orta yerine doğru uzanan mermer yol, mermer merdivenler, mermer alanın orta yerinde, mermer kaide üstünde dönemin giysileri içinde, **binicisinden utanan bir at üstünde**, utanmaz Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın heykelini gördük.



Türk isminin yasak olduğu Yunanistan'daki bir "Türk"ün heykeli: Kavalalı Mehmed Ali Paşa.

Aklımın erdiği günden bu yana Osmanlı Türk devletine yaptığı ihanetleri, verdiği zararları bir türlü affedemediğim **Kavalalı Mehmed Ali Paşa** heykeli önünde 25 Temmuz 2002 Perşembe günü sabahın 08.30'unda şöyle bir dalıp düşündüm...

Kimdir bu Kavalalı Mehmed Ali Paşa?

1769 yılında Kavala'da doğmuştur. Derbent ağası (*bu unvan, 1839'dan sonra karakol komutanı ismini almıştır*) İbrahim'in on yedi çocuğundan hayatta kalan yegâne erkek evladıdır.¹⁶

Milliyeti ihtilaflıdır. Bazı kaynaklar Arnavut olduğunu yazarlarsa da Osman Ergin "**Türk Maarif Tarihi**" adlı kitabında Türk olduğuna dair bazı deliller ve vesikalar göstermektedir.

Mehmed Ali Paşanın oğlu **İbrahim Paşa**, Meclis-i Ahkâm azasından **Mehmed Arif Paşaya** ailesinin **Arapgir**'den yahut **Konya**'dan gelmiş olduğunu pek müphem bir ifadeyle anlatmıştır.¹⁷

Kavala'da yaptığı serserilikleriyle dayısı Kavala a'yanı **Hüseyin Paşayı** yıldırmuş olan Mehmed Ali, Mısır seferi çıkınca Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgal ettiği (1798) yıllarda Hüseyin Ağanın tavsiyesiyle iki yüz kadar Arnavut askerine bayraktar olarak gönderilmiş, bu askerlerin sergerdeleri olan **Hüseyin Ağazade Halil Ağa Kavala**'ya dönünce sergerdelik **Mehmed Ali**'ye kalmış...

¹⁶ Mustafa Müftüoğlu, *Yalan Söyleyen Tarih Utansın*, Çile y., İstanbul 1976, c. 3, s. 81.

¹⁷ Danişmend, age, c. 4, s. 81. // Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*. C. 1-2, s. 513 sayfadaki dipnot.

Serçeşme

Kavalalı Mehmed Ali Paşa önceleri Mısır'da Arnavut askerlerine bayraktar olarak gönderilmiş, ardından sergerdelik ona kalmış, bir müddet sonra da "Serçeşme" unvanıyla sergerdelere amir olmuştur.

Hile-Desise

"Haris olduğu kadar kurnaz ve ümmiliğini telafi edecek kadar zeki ve dirayetli olan **Mehmed Ali**, duruma göre **Yeniçerilerle Arnavutları ve Rumeli askerlerini birbirine ve bütün bunları da Mısır valilerine karşı ayaklandırarak valiyi tehdit ederken, Memluk (Kölemen) beyleri arasında ki rekabeti de kendi menfaatleri için kullanmayı becerebilmiştir.**

Bulunduğu yerin dilini dahi bilmeyen Mehmed Ali, 1798 veya 1799'da 30 yaşında geldiği Mısır'da Fransızlarla savaşmak üzere geldiğini unutup, **1801'de Fransızların Mısır'ı terk etmelerinden sonra da ayrılmayarak, buradaki kargaşalıktan istifade etmesini başardı.**

Valiliği Kapıyor

Yaptığı entrikalar sonucu bu sergerde, vezirlik payesi ve Cidde valiliği verildiği halde Cidde'ye gitmemiş, gitmediği gibi Mısır Valisi **Hurşit Paşayı** tehdide başlamıştır.

Mısır'da fesat hareketlerine devam ederken Babıali'ye haber göndererek kendisine Mısır valiliği verildiğinde Arabistan'da birbirini kovalayan olayları ve **Vahhabilerin isyanını bastıracağı vaadleri üzerine, 8 Temmuz 1805 Pazartesi günü fetbah Mehmed Ali, Mısır valisi olmuştur.**

Önce Osmanlı devletine sadık davranan ve hatta bazı mühim hizmetlerde bulunan valinin ilk işi, asi Kölemenlerin kesik başlarını İstanbul'a göndermek olmuştur.

"Osmanlı devletinin adem-i merkeziyetle idare edilmekte olduğu ve harp vukuunda o askerleri hükümetin emrine verildiği, hatta kendileri de komşularıyla harp edebildiği cihetle **Cezayir**'de, **Tunus**'ta, **Bağdat**'ta ve **Epir**'deki valiler gibi Mehmed Ali'nin de ordu ve donanma vücuda getirmesi, Osmanlı imparatorluğunun gözüne çarpmıyor, bilakis memnuniyetini mucip olarak o kuvvetlerden istifade yollarını bile buluyordu.¹⁸ Mesela Mehmed Ali'nin Osmanlı devletinin verdiği emre uyarak Arabistan'ın Hicaz'ındaki **Vahhabi** isyanını bastırđı gibi (1812).

Mora

12 Şubat 1821'de Patras'ta başlayan Yunan isyanı üç sene, bir ay, on sekiz gün sürmüştür. Karada ve denizde çok kan dökülmesine sebep olduğu halde istenilen netice elde edilememiştir.¹⁹

Mora hadisesi de Kavalalı Mehmed Ali Paşaya havale edilmişti. Ancak Mehmed Ali, tenkil hadisesi sonuna kadar oğlu **İbrahim Paşaya kaptan-ı deryalıkla Mora valiliğinin verilmesini** talep etmişse de kaptanlık talebi kabul edilmeyerek, tam selahiyetle Mora valiliğı verilmiş ve emrine 20 gemilik bir de filo gönderilmişti.

Kavalalı Mehmed Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşaya 100 taşıt, 63 savaş gemisi, 24.000 kişilik bir kuvvet²⁰, 150 sahra topu verilerek, İskenderiye'den 1 Nisan 1824'te Mora'ya gönderilmiştir.

Mısır donanması Rodos adasında Osmanlı donanmasıyla birleştikten sonra kışı Girit'te geçirmiş, 24 Şubat 1825'te Mora'nın güneyindeki Modon kalesi önlerine asker çıkarmıştır.

¹⁸ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, c. 1-2, s. 513'deki dipnot

¹⁹ Danişmend, age, c. IV, s. 108.

²⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 5, 128.

18 Mayıs 1825'te Navarin kalesini aldıktan sonra Kalamata, Tripolice gibi mühim merkezleri süratle ele geçirerek asileri her tarafta tepelemiş, Mora bir hamlede asilerden temizlenmiş, isyancıların elinde yalnız Anabolu kalmıştı.

Kuzey Yunanistan'ın güneybatı sahilinde ve **Lepanto** körfezinde bulunan **Mossolonghi** kalesi, güneyden **İbrahim Paşa**, kuzeyden **Rumeli Beylerbeyi** ve **Serasker Mehmed Reşit Paşa**, Kaptan-ı Derya **Koca Hüsrev Paşanın** denizden desteğiyle 22/23 Nisan 1826 Cumartesi gecesi fethedilmişti.

Avrupa'nın yardımlarına rağmen **5 Haziran 1827'de Atina** yeniden alınmıştı.

Fakat Avrupa'nın müdahalesiyle işler büsbütün karışmış, Atina'nın fethi **Avrupa'da Yunanlılar lehine** resmi müdahale fikri uyanmasına sebep olmuş ve **6 Temmuz 1827'de Londra'da İngiltere, Fransa ve Rusya** arasında bir protokol imzalanmış, Babıali'ye aracılık teklif edilip, kabul edilmediği takdirde fiilen müdahale edileceği bildirilmiştir.

Güya Dostâne

İngiliz Amirali Codrington'un kumandasındaki müttefikler donanmasının **Navarin** önlerine gelmesi bu gergin vaziyet üzerinedir. Liman içinde **Çengelolu Tahir Paşanın** kumandasındaki Osmanlı filosuyla, **Muharrem Bey** idaresindeki Mısır filosunun toplam 60 gemisi, müttefiklerin de 27 gemisi olmasına rağmen kuvvet üstünlüğü vardı.

Yunanlılara taarruz edilmemesi hakkında bir müddet müzakereyle vakit geçirdikten sonra bir sabah müttefik gemileri **güya dostane** bir hareketle limandan içeri girmiş fakat girdikten sonra Türk ateş gemisinin başka yere kaldırılmasına dair istekleri kabul edilmeyince, o gemiye ateş açılmak suretiyle harp başlamış, hilal şeklinde üç sıra teşkil eden gemilerin demirli bulunmasından dolayı Osmanlı

donanmasının **57 gemisi batırılmış ve sekiz bin askerimiz şehit olmuştur.**

Bu hain, kalles ve çirkin saldırı için **İngiltere, Fransa ve Rusya** haberlerinin olmadığını ifade etmişlerdir.²¹

3 Ağustos 1829'da İngiltere, Fransa ve Rusya, İbrahim Paşaya bir tahliye mukavelesi imza ettirmişlerdir.

İbrahim Paşa da padişaha haber vermeden Mısır'a dönmüştür. **15 Ağustos 1829'da Yunan devleti teşekkür etti ve 24 Nisan 1830'da Yunan istiklali tasdik edildi.**

Mehmed Ali'ye Mora isyanındaki yardımına karşılık Girit, Suriye ve Trablusşam pašalığı verilecekti. **"Mehmed Ali, oğlu İbrahim Paşa için Rumeli, kendisi için de Anadolu seraskerliğini istemişti."**²² Fakat Osmanlı, Rus harbi sırasında gerekli yardımı göremedi. Mehmed Ali, Edirne antlaşmasından sonra vaat edilen valilikleri istedi. Rus harbindeki tavrından dolayı sadece **Girit valiliği** verildi.

İhanet Başlıyor

Cezzar Ahmet Paşa'dan sonra Akka valisi olan Abdullah Paşa bir aralık fermanlı ilân edilmişken, Mehmet Ali Paşa'nın araya girmesiyle affedilerek valiliğini muhafaza etmişti.

Abdullah Paşa, Mehmet Ali'nin Akkâ'ya kaçmış olan kölelerini vermekten çekindikten başka, borcunu da ödemek istemediği için, onunla arası açılmıştı. Mehmet Ali Paşa, Suriye'yi almak için bu olaydan faydalanma karar verdi.

Süleyman Paşa ve oğlu İbrahim Paşayı 24.000 kişilik bir kuvvetle Akkâ valisi Abdullah Paşa'nın üzerine gönderdi.²³

²¹ Danişmend, age, c. IV, s. 112.

²² Karal; age, c. V, s. 128.

²³ Karal; age, c. V, s. 129.

Ayrıca 23 gemiden oluşan donanma da orduya eşlik ediyordu. **Gazze, Yafa, Kudüs ve Hayfa** şehirleri savaştan teslim alınmış, **Akkâ altı ay, on bir gün direnme sonunda düşmüş, vali Abdullah Paşa esir edilerek İstanbul'a gönderilmişti.**

Daha sonra da **Şam** şehrinde ihtilal çıkarıldı ve vali Selim Paşa öldürtüldü.

İbrahim Paşa bilahare Humus (18 Temmuz 1832) ve Belen (29 Temmuz 1832) savaşlarını kazanınca, Anadolu'da Sultan II. Mahmud'un bilgisi ve izni dışında yaptığı hareketler sonucu Mısır valisi asi sayıldı.

Kavalalı, zaferleri sonunda yeniden İstanbul'a başvurarak Suriye kendisine verildiği takdirde harbi durdurmayı teklif etti...

Kavalalı Anadolu'da

Torosları geçerek Anadolu'ya giren, Konya'ya doğru ilerleyen **Mehmed Ali Paşanın** entrikalarıyla Anadolu'da padişaha karşı isyanlar çıkarılıyordu.

Kastamonu'da Tahmiscioğlu isyanı başlıyor, **İzmir'de Mehmed Ağa** isminde biri Osmanlı memurlarını atarak Mehmed Ali Paşa idaresini kurmaya yelteniyordu.²⁴ **İbrahim Paşa** 21 Teşrinisani Çarşamba günü **Konya'ya** girmiş, bir müddet sonra çıkagelen sadrazam **Mehmed Reşit Paşa** ordusuyla orada karşılaşmıştır. 21 Kânun-ı evvel Cuma gününe tesadüf eden Konya savaşında Mısır ordusu bozulacağı sırada havanın karlı ve dumanlı olmasından dolayı düşman süvarisini kendi askerleri zanneden Mehmed Reşit Paşanın birdenbire esir oluvermesi müthiş bir bozguna sebep olmuştur.²⁵

²⁴ Karal, age, c. V, s. 135.

²⁵ Danişmend, age, c. IV, s. 118.

İbrahim Paşa esir düşen sadrazama hürmette kusur etmeyerek Mısır ordusunun da başkumandanı olduğunu söylemiş, Mısır'a veya İstanbul'a gitmekte serbest olduğunu ifade etmiştir. M. Reşit Paşa da İstanbul'u tercih etmiştir.

Konya başarısından sonra **2 Şubat 1833**'te Kütahya'yı işgal eden İbrahim Paşa, kışı Bursa'da geçirmek üzere padişaktan müsaade istemiştir.

Rusya'nın yardım teklifinin kabul edilmesiyle 20 Şubat 1833 günü on gemilik bir Rus filosu ile bir fırka Moskof askeri Büyükdere önlerine gelmiştir.

Osmanlı devletinin Rus yardımını kabule mecbur oluşu, Avrupa devletlerini telaşlandırmış, görüşmeler sonucunda **8 Nisan 1833 Kütahya** mukavelesi imzalanmış, asi vali Suriye, Adana ve Cidde'yi elde etmiştir.

Mısır ordusu Anadolu'yu tahliye etmiştir. Osmanlı devleti ile asi valisi arasındaki birinci raundda devlet adeta paylaşıldığı gibi Osmanlı, **8 Temmuz 1833'te Osmanlı devletini Rus himayesine sokan Hünkâr İskeleyi muâhede-sini imzalamak zorunda bırakılmıştır.**²⁶

Kavalalı'nın İkinci İsyanı

Kütahya anlaşmasından sonra Sultan II. Mahmud'a göre vücudu ortadan kaldırılması gereken bir asi vali idi Mehmed Ali...

Kavalalı Mehmed Ali ise padişah için İngiliz elçisine:

"Şuna kesin olarak inanıyorum ki, padişah yakında tahttan indirilecek ve oğlu onun yerine getirilecektir.

²⁶ **Hünkâr İskeleyi muâhede-si** : 8 sene müddetle 6 maddelik anlaşma, karşılıklı ittifak ve yardım gibi görünüyorsa da, askeri yardımı Rusya deruhte etmiş, Osmanlı devleti de Rusya'nın istemediği ecnebi harp gemilerini Boğazlardan geçirmeme taahhüdü altına girmiştir.

Böyle bir durumda yeni padişahın vasiliğini yapmak için benim ve oğlum İbrahim'in Osmanlı halkı tarafından çağrılmamız ihtimalini uzak görmüyorum..."²⁷ diyordu.

İlk anlaşmazlık, Mısır'ın göndereceği para yüzünden çıktı. **Mehmed Ali 32.000 kese göndermek istedi.** Babıali de kendisine bırakılan vilayetlere göre paranın yetersiz olduğunu ileri sürdü.

Ardı ardına gelişen olaylarda kısaca:

22 Mayıs 1834'te Lübnan'da Mehmed Ali'ye karşı isyan hareketi,

Mısır'ın tam bağımsızlığı için diplomatik çalışmalar,

Halifeliliğin İstanbul'dan Mısır'a kaydırılması düşünceleri yoğunluk kazanınca Mehmed Ali, vergi göndermediği gibi bağımsızlığını da ilan etti...

21 Nisan 1839'da Mehmed Ali'ye karşı savaşa girişilmesi emri verildi.

Osmanlı ordusu, Birecik'te Fırat nehrini geçip, Nizip'te konakladı.

Mollaların Sebep Olduğu Nizip Bozgunu

Osmanlı ordusu kumandanı **Hafız Ahmed Paşa** cesurdu ama düzenli bir meydan savaşı yapmamıştı. Üstelik kumandanlarından çok **mollaların düşüncesine önem veriyordu.**

Prusyalı üç kurmay subaydan **Moltke'nin**, Osmanlı ordusunun Mısırlıları yenecek durumda olduğu ve hemen savaşa girilmesi isteği üzerine **mollalar ve ulema, Cuma günü harp edilmesinin şer'an caiz olmadığını ileri sürdüler.**

Gece baskını yapılması teklifi de yine **molla ve ulema tarafından padişah askerine yakışık almayacağı düşüncesiyle kabul edilmedi.**

²⁷ Karal, age, c. V, s. 139.

Mollaların oyalaması devam ederken Mısır ordusunun kanatları kuşatması üzerine geri çekilerek kuşatmadan kurtulunması teklifi ise **Hafız Mehmed Paşanın** geri çekilmeyi şerefsizlik sayması sebebiyle reddedilmişti.

Mısır saldırısı, **29 Haziran 1839**'da başladı ve hurafelerle boğuşan zavallı kumandanın ordusu dört saat içinde perişan edildi. Binlerce ölü, on binlerce esir ve 160 parça top da Mısırlıların eline geçti.

Bu acı haber İstanbul'a ulaşmadan **1 Temmuz 1839**'da **Sultan II. Mahmud öldü.**



Kavala'da Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) yaptırdığı su kemerinin gözlerinden geçerek devam eden cadde.

Hırs, Gasp, Hainlik ve Firar

Ölen otuzuncu Osmanlı padişahı II. Mahmud'un yerine 16 yaşındaki oğlu **Abdülmecit** otuz birinci Osmanlı padişahı oldu.

Vezir-i azam ise **Mehmed Emin Rauf Paşa** idi. Sultan II. Mahmud defnedilirken, hemen karşısındaki Köprülü kütüphanesinde bulunan Mehmed Emin Rauf Paşa çok

tuhaf bir muameleye uğramış, Ahkâm-ı Adliye Reisi **Hüsrev Paşa**, Mühr-i Hümayun'u **Rauf Paşadan** gasp suretiyle alıp sadaret makamını kendiliğinden benimsemişti.²⁸

Bu Hüsrev Paşa, kölelikten yetişmiş bir devşirme olduğu gibi, köleler yetiştirmiş olmakla da meşhurdur. İşte bu çok haris ihtiyarın yetiştirmelerinden Reşit Mehmed Paşa, İbrahim Ethem Paşa (Rum) vezir-i azam olmuşlardır.

²⁸ Danişmend, *Osmanlı Devlet Erkânı*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 75.

Hain-Firari Ahmet Fevzi Paşa

Aslen Girit'in Suda limanı boğazındaki Suda karyesinden olan Rum asıllı kaptan-ı derya, hain ve firari **Ahmed Fevzi Paşa**, Sultan Abdülmecit'in tahta çıkışında Koca Hüsrev Paşanın sadaret makamını ele geçirdiğini duyunca haris ihtiyarın husumetinden korkmuştu. Paşa, o dönemin en güçlü donanmalardan biri olan Donanma-yı Hümayun'u içindeki binlerce Anadolu askeri ile birlikte Osmanlı devletinin can düşmanı **Mehmed Ali Paşaya**, İskenderiye'de teslim etmiştir.

İşte Nizip bozgunundan sonra 10 Kasım 1836 tarihinde Osmanlı donanmasının kaptan-ı deryası yapılan (3 sene, 1 ay, 28 gün) bu Rum dölünden daha hainini bilen var mı?..²⁹

²⁹ Danişmend, *Osmanlı Devlet Erkânı*, s. 229 (Osmanlı devletinin 180. Kap-tan-ı deryasıdır).

Mithat Paşa³⁰

Eğer hürriyet derken ifade edilmek istenen şey, her ırktan, her fikirden, her renkten, her kopuğun Millet Meclisi sıralarına adam gibi kurulması ve devleti ajanları oldukları merkezlerin arzuları istikametinde idare etmelerini kanuni teminat altına almaksa, gösterişli törenlerle anılan **Mithat Paşa** büyük devlet adamı ve büyük hürriyet kahramanıdır.

Yok eğer hürriyet, bizim montaj demokrasi aydınlarının, zekâlarının kavrayamayacağı kadar yüce bir anlamı ifade ediyorsa, **Mithat Paşanın** bir alçak, bir uşak ve bir vatan haini olduğunu herkes kabul etmeli ve artık bu soytarıya bağlılık arz etmekten vazgeçmelidir.

Çünkü o ne bir şehittir, ne bir devlet adamı ve ne de bir kahramandır!

Mithat Paşanın mezarı başında, bu **İngiliz uşağını** şehit, kahraman ve büyük devlet adamı ilan edenler başta olmak üzere, memleketin bütün tarihçilerini tartışmaya davet ediyorum ve iddia ediyorum ki, **bankacı Mithat Efendi**, bu devletin başına bela olmuş sergerdelerin en soysuzlarındanır.

Misal mi istiyorsunuz?

1. Bu hürriyet kahramanı, bu hürriyet şehidi, bu büyük devlet adamı **Türk bayrağının** ay yıldızının yanına bir **haç ilave edilmesini** emretmiş, bu emrini yürürlüğe sokarak

³⁰ Dur Yolcu Gazetesi; Alın Efendiniz iBaşınıza Çalın, Yıl: 1, s. 6, 19 Mayıs 1972 – Kırıkkale.

Türk devletinin yüce haysiyetiyle oynamak alçaklığında bulunmuştur. Bu uşak, çoğunluğunu Türk düşmanlarının teşkil ettiği "**millet askeri**"nden devlet merkezinde haçlı bayrağı ile geçit resmi yapmasını istemiş, böylece Türk bayrağı ve Türk devletinden sonra **Türk** milletin gururu ile oynamak küstahlığını göstermiştir.

2. Bu hürriyet kahramanı, bu hürriyet şehidi, bu büyük devlet adamı **kahraman Türk ordusunu** parçalamak için "**millet askeri**" adını verdiği bir başka ordu kurmuş, başkomutanlığını uhdesine aldığı bu **Rum, Hırvat, Sırp, Arnavut, Romen, Ermeni, Slav** ordusu ile Türk devletini tehdit etme kahteliğinde bulunmuştur.

3. Bu hürriyet kahramanı, bu hürriyet şehidi, bu büyük devlet adamı hazırladığı anayasanın **II. maddesinde Türkçenin resmi dil olarak kullanılmasını reddetmiş**, imparatorlukta her milletin kendi dillerini resmen kullanmalarını istemiştir. Bu kepezeliğe **Gök Sultan**³¹ engel olmuştur ve anayasanın II. maddesine, Türk devletinin resmi dilinin Türk dili olduğunu yazdırmıştır.

4. Bu hürriyet kahramanı, bu hürriyet şehidi, bu büyük devlet adamı, bütün Avrupa'nın Türkiye'yi yutmak için bahane aradığı bir devirde topyekün **Avrupa devletlerine Türk anayasasını, Türkiye'de uygulama yetkisinin verilmesini istemiş**, istiklalimizin sonu demek olan bu uşakça teklif de, gene **Gök Sultan** tarafından reddedilmiştir.

5. Bu hürriyet kahramanı, bu hürriyet şehidi, bu büyük devlet adamı, piyonu olduğu Londra'nın Türk anayasasını tekeffül etmesi için akıl hocası olan Ermeni komitacısı Odyan Efendiyi İngiltere'ye göndererek, bu düşman devletin iç işlerimize müdahalede bulunması için yalvarmış, ha-

³¹ Gök Sultan; II. Abdülhamit Handır.

kan "**otur yerine**" deyince de ona nizam dersi vermeye kalkmıştır. Şöyle demiştir mesela:

"-Usul-i meşveretle idare olunan bir millet nizamı nedir bilir misiniz? Bina-yı devleti tamire çalıştığımız sırada siz yıkmak istiyorsunuz."

Bir külhanbeyinin değil bir başbakana, devlet başkanı-na hitabıdır bu!..

"-Nizam nedir bilir misiniz?

Veya görgüsü diplomatik nezaket anlayışı aile terbiyesi açıkçası: terbiyesizliğidir.ww

6. Bu hürriyet kahramanı, bu hürriyet şehidi, bu büyük devlet adamı, imparatorluk içindeki her millet Avrupa ülkelerinin desteğinde İstanbul'a karşı ayaklanmak üzereyken **Meşrutiyeti ilan etmiş** ve bu Meclis devleti, **1877-1878 Türk-Rus harbine** sokmuştur. Açıkçası Meclise casus doldurmuştur. Türk devletini idare edecek olan Türk meclisinde, **Türk millet vekilleri bu büyük devlet adamı sayesinde azınlığa düşmüştür, çünkü...**

Hâlâ Mithat Paşa diye tepinip duranlara Birinci Meşrutiyet Meclisinin zabıtlarını okumalarını tavsiye ederiz. Göreceklerdir ki **Rum, Ermeni, Arnavut ve Araplar**, kendi dillerinin resmi dil olmasını kanunlaştırmaya çalışırken kimisi muhtariyet, kimisi bağımsızlık istemiş, **Rum** millet vekilleri de **Girit ve Teselya'nın** Yunanistan'a verilmesini talep etmişlerdir. **Patrik Narses** ise **Grandük Nikola'dan** Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan kurulması için yardım rica etmiştir.

Edecektir tabii..

Memlekette demokrasi olduktan ve Türk parlamento-sunda Türkler azınlıkta bulunduktan sonra, devlet başkanlığının Ermenilere verilmesini bile isteyebilirlerdi.

Gök Sultan nasıl oldu da bu Mithat'ın kellesini almadı hâlâ anlayamıyorum. Ben olsam sülalesini yaşıtmazdım.



Neset Mübiler
Ö. Sebahattin Kılıçer



Sabit
Erdoğan Aslıyüce



Tahir Akarın
Ahmet Doğan

" Alın efendinizi Başınıza çalın „ yazısından dolayı açılan soruşturmaya asil Türk savcısının vermiş olduğu takipsizlik kararının tam metni

Takipsizlik Kararı

T.C.
Kırıkkale
Cumhuriyet Savcılığı
Sayı
Karar: 1972/367
Hazırlık: 1972/783

TAKİPSİZLİK KARARI

DAVACI: K.H.
MÜŞTEKİ: T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü.

ANKARA

SANIKLAR: 1- OSMAN SEBAHATTİN KILIÇER Ali oğlu Keziban dan olma 937 doğumlu Ankara Barosu Avukatlarından olup Kırıkkalede iştigal eder.

2- ERDOĞAN ASLIYÜCE Mehmet oğlu 1946 D.lu Silah Fabrikasında İşçi Kaletpe Mahallesinde 1224 Sok. bilda noda oturur.

3- AHMET DOĞAN Abdullah oğlu 1943 D.lu Kırıkkale Silah Fabrika-sında 756 numaralı işçi.

SUÇ: GÖREVLİ MEMURA HAKARET VE ADİYEN HAKARET
SUÇ TARİHİ: 23.05.1972

Müşteki Ziraat Bankası Genel Müdürlüğünün Sıkı Yönetim Komutan-lığına vermiş olduğu dilekçede Bankalarının Kurucusu Mithat Paşa hak-kında Dur Yolcu adındaki Kırıkkale'deki münteşir gazetede ağır haka-retlerde bulunulduğu yolunda vaki şikayetleri üzerine tanzim olunan hazır-lık evrakı incelendi.

Yazının alın efendinizi başınıza çalın başlıklı olup İstanbul'da mün-teşir Bizim Anadolu gazetesinin 3.ncü sahifesinde Necdet Sevinç tarafın-dan kaleme aldığı ve Duryolcu adlı gazeteye naklen alındığı görülüp yazı ve muhteviyatında Mithat Paşa'ya hakareti amiz lafları ihtiva ettiği, ancak Mithat Paşa'nın mütevaffa olup ve Manevi şahsiyetini koruyan özel bir kanun bulunmadığı gibi müştekilerde Kanunî mirasçıları olmayıp Kanunî mirasçıları olmayıp Kanun mirasçıları tarafından da bir şikayet-çi bulunmadığından keza 1490 sayılı kanunla değişen TCK'nun 266.ncı maddesindeki suç unsurları da mevcut bulunmadığından CMUK nun 163 ve 164.ncü maddeleri gereğince takibata mahal olmadığına Müşteki Ziraat Bankası Genel Müdürlüğüne tebliğine, ifadeleri Memuriyetimizce alınan sanıklara tebliğine kabili itiraz olmak üzere karar verildi. 15.7.1972

Önce Efendinizi Tanıyın³²

1. Bu Türk düşmanı daha sonra bu devletin nafia müsteşarlığına tayin edilmiştir.

Tarih bir milletler mücadelesinden ibarettir. Bu mücadelede başarılı olabilmek için milletin fertleri kendi tarihlerini ve tarihî şahsiyetlerini bilmek zorundadır.

Milletler hangi millettten düşmanlık geldiğini, tarihî şahsiyetlerinin gayretlerini, ihanetlerini, gafletlerini bilmek mecburiyetindedirler.

İşte yüz elli seneden beri çeşitli propagandalarla tarihî şahsiyetlerimiz ufacak hatalarından dolayı hain, sinek gibiler de bu millete dev gibi gösterilmiştir. İşte "Hürriyet kahramanı büyük devlet adamı aziz şehit" diye tanımlanan Mithat Paşa hakkında 19 Mayıs 1972 tarihli DUR YOLCU'da gazetesinde neşrettiğimiz yazı için hakkımızda soruşturma açıldı. Halbuki yazı daha önce İstanbul'da intişar eden "Bizim Anadolu" gazetesinde kötülere ve kötülöklere cihat açan Necdet Sevinç'in yazdığı "ALIN EFENDİNİZİ BAŞINIZA ÇALIN" yazısının aynısıydı.

Ama bizim hakkımızda Mithat Paşaya hakaret gerekçeyle, Ziraat Bankası genel müdürlüğü tarafından bankalarının kurucusunu korumak gayretiyle şikâyetçi oldular. Konuyu inceleyen adil Türk savcılarını takibata mahal olmadığını belirterek takipsizlik kararı verdiler.

İşte malum Mithat Paşanın ne olduğunu sadece bir iki eserden aldığım bölümlerle nakledeceğim:

• "Türk localarına kayıtlı olup dereceleri İskoç locası tarafından tayin edilen birinci sınıf farmasonlar.

Moris Mayer,

Mithat Paşa³³,

³² Erdoğan Aşhyüce; Dur Yolcu Gazetesi, Kırıkkale-1972, Yıl: 1, S. 11. 12 Ağustos 1972.

Boris Bengiyat.

• "Abdülaziz'in gözüne girmek için yırtınıyordu. Hatta bir yıl sonra sadrazam olunca büyük (!) ve idealist (!) hürriyetperver (!) Mithat Paşa, Abdülaziz'e nasıl dua edeceğini, yaltaklanacağını bilemiyordu."³⁴

"Mithat İngiltere'nin kayıtsız şartsız dostu ve müttefikidir."³⁵

"İngiltere'nin bizi terketmesini görmektense eyaletlerimizden (vilayetlerimizden) bir kaçını elden çıkarmak evladır."³⁶

1876 Şubatında şair Namık Kemal'in *Sadakat* gazetesi sahibi Tahsin Bey'e söyledikleri:

"Yahu Tahsin Bey! Biz kimin namuna çalışıyoruz? Dün gece Mithat'ın evinde idik. Bize Âl-i Osman oluyor da Âl-i Mithat neden olmasın demez mi?"³⁷

O tarihlerde memleketimizde bulunan İngiliz sefiri Sir Henri Eliot'un Londra'da çıkan yazısından bazı parçalar:

"Mithat Paşa ve taraftarları İngiliz halkının manevi yardımına mazhar olacaklarından emin olmasa idiler, Meşrutiyet idaresini tesis gibi tehlike ve muhataralarla dolu bir işi üzerlerine almaya cesaret edemezlerdi."

İşte sadrazamlık yapmış hürriyetperverin(!) devletin iç işlerini İngiliz sefirine anlatması. Yine Sir H. Eliot'tan:

"Mithat Paşa bizzat beni görmeğe gelip bu yoldaki fikirlerini açıklayarak memleketin süratle harap ve perişan

³³ Cevat Rifat Atilhan, *Türk Oğlu Düşmanını Tanı*, Çelikcilt Matbaası, İstanbul 1966, s. 114.

³⁴ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *Ordu ve Politika*, Bedir Yayınevi, İstanbul-1967. s. 16.

³⁵ Tepedelenlioğlu age, s. 22.

³⁶ Tepedelenlioğlu age, s. 40.

³⁷ Cevat Rifat Atilhan, *31 Mart Faciası*, s. 42.

olduğunu, irtikâbın emsali görülmemiş bir dereceye geldiğini, bir taraftan devlet memurlarıyla halkın aç ve bîlaç iken, diğer taraftan padişah zevk ve sefa için milyonlarca liraların israf edilmekte olduğunu, memuriyetlerini para ile satın alan vali ve mutasarrıflar ve diğer memurların halkın malını ve mülkünü yağma ve gasbettiklerini bunun için de hükümetin şeklinin değiştirilmesinin zaruri olduğunu söyledi."³⁸

Velev ki doğru olsa bile düşmana devletin iç durumu bahsedilemez, edildiği zaman da hain olunur herhalde...

³⁸ Tepedelenlioğlu age, s. 40.

31 Mart Vak'ası İhaneti

Makam-ı Celil-i Sadaratpenahi

"... haysiyet-i milliyemize büyük bir leke olan cinayet ve rezaleti kanlarımızla temizlemek azm-i hamiyet-kârânesiyle İstanbul'a doğru harekete müheyya olduğumuzu arzeyleriz. 2 Nisan 1325 (1909)."

1. Cem'iiyet-i İlmiye Kulübü reisi : Mehmet Ali
2. Manastır Askerî Kulübü Reisi Erkân-ı Harbiyye Binbaşısı : Nihat
3. Başkım Arnavut Kulübü reisi : Musa Kâzım
4. İttihad ve Terakki Kulübü reisi : Bürhânüddin
5. Ulah Kulübü reisi : Kapsali
6. Rum Kulübü reisi : Tıkaros
7. Musevi Kulübü reisi : Mişon Mizrahi
8. Sırp Kulübü reisi : Yivar Çerkoviç
9. Bulgar Kulübü reisi : Pavla
10. Ziraat Kulübü reisi : Kamil ³⁹

Yukarıdaki ibretlik telgrafi çekenlerin sıfatlarına dikkatlice bir daha bakar mısınız?

Kendisi gibi tarihi de karışık bir ibretlik hadise...

XX. yüzyıl başında kullanılan Rumi takvimle 31 Mart 1325,

³⁹ İsmail Hakkı Danişmend, *31 Mart Vak'ası*, İstanbul 1974, s. 72.

Miladi takvimle 13 Nisan 1909,

Hicri takvimle ise 22 Rebi'ül-evvel 1327 tarihinde meydana gelen olaya **"31 Mart vak'ası"** denir.

Neden Oldu?

23 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinden irticanın şaha kalktığı güne kadar geçen **8 ay, 21 günlük** karma karışık devirde gizli açık suret-i haktan gözüken sorumsuz bir **"komite"**nin zulmü ile geçmiş halk kitleleri sukut-i hayale uğratılmıştır.

Epir'de Yunan çetelerinin faaliyete başlaması, İstanbul'da bulunan Helenlerin yaygaraları, Meclis-i Meb'usan'daki azınlık guruplarının faaliyetleri sonucunda İttihat ve Terakki'nin **"ittihâd-ı anasır"** hülyası iflas etmişti.

O meşum **"komite"**nin İstanbul'da tertip ettiği siyasi cinayetler şehirde anarşi havası oluşturmış, özellikle Sultan **Abdülhamid'**in adamlarından **İsmail Mahir Paşanın** evinden harbiye nezaretine çağrılarak öldürülmesiyle hareket başlamış, **"Serbesti"** gazetesinin baş muharriri **Hasan Fehmi Beyin** köprü üzerinde vurulması üzerine ertesi gün talebe ile halkın **"adalet isteriz!"** diye bağrışarak büyük bir gösteri yapmalarına sebep olmuştur.

Alaylı zabitlerin ordudan çıkarılmasına karar verilmiş olması daha 1908 (1326 Teşrinievvel) Ramazan ayında bunların galeyanına sebep olmuş, başlarında bulunan 1. Süvari fırkası kumandanı ferik **Refik Paşa** altı ay hapse mahkûm edilmiş, ondan sonra alaylıların çoğu tasfiye edilmiş, bütün bunlar **"31 Mart"** vak'asının çıkmasında mühim rol oynamıştır.

Askerlik yapmayan softaların askerliği hakkında Meclis-i Mebusan'a verilen kanun lahiyası bütün medrese talebelerinin muhalif saflarına geçmeleriyle neticelenmiştir.

"İkdam" gazetesinin yalan haberine göre olaydan üç gün önce zabıtların askerlere **"Hocalarla kat'iyen görüşmeyeceksiniz! Askerlikte diyanet meselesi aranmaz!"** dedikleri yazılmıştır.

Alaylı zabıtların, mektepli okumuş zabıtları **"kâfir"** gösteren aleyhteki propagandası ve **"masonların"** softaların askerliği hakkında kanun projesinin dinî tedrisata karşı bir darbe sayılması, **Bosna-Hersek, Bulgaristan ve Girit'in "gâvura satılmış"** olduğu yalanının yayılması da olayın sebeplerindendir.

Meşhur **"İttihad-ı Muhammedi"** Cemiyeti kurulmuş ve **"Volkan"** isimli bir gazete çıkmaya başlamıştır. **"Kıbrıslı Hafız Derviş Vahdeti'nin tesis ettiği bu Fransızca isimli gazete halkın taassubunu tahrik eden şiddetli neşriyatıyla meşhurdur."**⁴⁰

Derviş Vaheti Kimdir?

Bu Kıbrıslı Hafız(!) Derviş Vahdeti azılı bir Intelligence Servis ajanıdır!

İngilizler tarafından suret-i mahsusada yetiştirilmiştir.

Bu adamın adından gayri **İslam'la hiç bir alakası yoktur.**

Yoktur ama **"31 Mart"** sabahı sokağa dökülenleri **"ŞERİAT"** adına kıyama hazırlayan alçak, işte budur!...

Gençliğinde medrese tahsili gören, Kur'an-ı Kerim'i hıfza muvaffak olan ve sonra bunlara ihanet edip İslâm şeriatı dışına çıkan Derviş Vahdeti adlı alçağın **"31 Mart"** arifesinde dilinden hiç eksik etmediği tek kelime **"ŞERİAT"** olmuş ve bu satılmış uşak, müslümanları perişan etmek için

⁴⁰ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul-1971, c-IV, s. 372.

kurduğu cemiyete efendimiz, kurtarıcımız ve müjdecimizin ismi-i şeriflerini koymak suretiyle geniş halk kitlelerini kendisine bağlamayı bilmiştir.

Askerî birliklere çengel atıp, İttihatçıların "Avcı Taburlarını dahi kontrolüne alacak derecede melanetlerinde muvaffak olan bu ajan, o devirde askerlikten muaf olan medrese öğrencilerinin imtihana tabi tutulması ve imtihanında başarılı olamayanların askere alınması yolunda harbiye nezaretince ileri sürülen talebi istismar etmesini bilmiştir."

Mizan Gazetesi

Paris'te bir müddet Jön Türklük ettikten sonra İstanbul'a gelip Şura-yı Devlet azası olan müverrih (tarih yazar) Murat Bey de o sırada "Mizan" gazetesini tekrar neşre başlayarak "İttihad ve Terakki"ye karşı çok şiddetli hücumlarda bulunmuştur. "Volkan" ve "MİZAN" gazeteleri "31 Mart"ı hazırlayan amillerden ikisidir.

Prens Sabahattin

Bu da İngilizler tarafından Derviş Vahdeti adlı hain gibi yetiştirilmiş bir başka ajandır.

Avcı Taburları

İsyancılar "Meşrutiyet muhafazı" olarak İstanbul'da Taşkısla'ya yerleştirilen meşhur Avcı Taburları (okumuş veya mektepli)'nin zabitlerini kışlaya hapsettikten sonra gece yarısına doğru Sultanahmet meydanında toplanmaya başlamışlardır.

İsmail Hami Danişmend, "bu hareketin başında Arnavut Hamdi Çavuş, Bölük emini Mehmed ve kamacı ustası Arif isimlerinde üç asker bulunduğundan bahseder.

31 Mart (13 Nisan 1909 = 22 Rebi'ül-evvel Salı) sabahından 24 Nisan (3 Rebiül-ahir cumartesi) sabahına kadar 11 gün süren meşhur irtica vak'asında meclis binasına yürüyen asilerin "**ŞERİAT İSTERİZ**" naraları ayyuka çıkmıştı.

Şeriat isteriz diye yollara düşenlerin "**şeriatla hiç ilgileri**" olmadığı halde ajanların teşvikiyle azmış eşkıyalara;

"... bazı sarıklı mebuslar aşağı inip nasihat etmek istemişlerse de hiç bir tesir olmamış, asiler yalnız şeriat değil, daha başka şeyler de istemiş, sadriazam Hüseyin Hilmi Paşa ile Meclis-i Mebusan reisi Ahmed Rıza Beyin istifalarıyla alaylı zabitlerin vazifelerine iadesini talep etmişlerdi.

On bir gün devam eden irtica ayaklanmasının en mühim olaylarından biri de Yıldız sarayını topa tutmak istediğinden bahs edilen '**ASAR-I TEVFIK**' süvarisi **Ali Kabuli Beyin**, gemisindeki bahriyeliler tarafından Yıldız sarayına götürülmesidir. Asiler Sultan **Abdülhamid**'in pencereye gelmesini istemişler ve **Kabuli kaptanı** onun önünde öldürmüşlerdir.

Sokaklarda ve köprü üstünde bazı genç zabitler de '**Mektepli**' diye şehit edilmişlerdir..."

* * *

Hareket Ordusu adı verilen bu ordunun içinde Türk birlikleri küçük bir azınlık olduğu halde Sırp, Yunan, Makedon, Arnavut ve Bulgar çetecileri çoğunlukta ydı.

* * *

Hareket Ordusunun İstanbul'a girmeyeceği hakkında verilen teminat, **Sultan Abdülhamid**'in hal' edilmeyeceği hakkında verilen teminatlar... ve sekiz defa gidip dokuz defa gelen **Sait Paşanın** sinsi planları önemli rol oynamıştır.ww

Hainler Firarda

Hareket Ordusu Abdülhamid Hanın "Asker zinhar kurşun atmasın. Eğer kurşun atacaklarsa evvela beni vursunlar" emrinden sonra Yıldız sarayındaki ikinci fırkanın bütün askerleri İhlamur kasrında Şevket Turgut Paşaya teslim olmuşlardır.

Hareket Ordusunun İstanbul'a hakim olduğunu öğrenenlerden ilki, "Volkan" gazetesi sahibi hain ve kaçak Deriş Vahdeti idi.

Kâmil Paşa ile oğlu Sait Paşa, gazeteci Ali Kemal üç Kemal'den en az bilinen meşhur İsmail Kemal, Mevlana-zâde Rifat vb. derhal firar etmişlerdir.

Abdülhamid'in Hal'i

Fetva Emni Hacı Nuri Efendi bütün baskı ve tehditlere yiğitçe direnerek Sultan Abdülhamid'i "hal" için istenilen fetvayı;

"Hal'de şeamet vardır, teklif edin padişah feragat etsin" diyerek reddetmiştir.

İsmail Hami Danişmend, seçilen "hal" heyet-i için:

"Sultan Hamid'e hal'ini tebliğ edecek olan Ayan ve Mebusan heyetinin intihabında (seçiminde) İttihadcılar, Türk tarihinin hiç bir zaman unutmayacağı müthiş bir dalalet irtikâb etmişlerdir. Seçilen heyet şöyleydi:

1. Ayandan Ermeni Aram,
2. Bahriye Feriki Gürcü Arif Hikmet Paşa,
3. Selanik Mebusu Yahudi Karasu,
- 4). Draç Mebusu Arnavut Esat Toptani.

Yazdığımız, tarihimize 31 Mart vak'ası olarak geçen irtica hareketinin özetinin özetidir.

Avcı Taburları

1869'da Lefkoşe'de doğan **Kıbrıslı Hafız Derviş Vahdeti**, 31 Mart vak'asından sonra kaçtığı İzmir'de yakalanarak İstanbul'a getirilmiş, yargılandıktan sonra **Ayasofya** meydanında idam edilmiştir. Bu İngiliz ajanı idam edilmesine rağmen, ektiği nifak tohumları hâlâ devam etmektedir.

31 Mart vak'asında Ayasofya meydanında toplanan başı bozuk kalabalık cinayetler dahi işlemiştir.

Öldürülen Mebus

31 Mart vak'ası eşkıyasının ilk öldürdüğü kişi Lazkiye mebusu **Emir Arslan Beydir**.

Bu mebusun suçu ise **"Tanin"** gazetesi baş muharriri ve İstanbul mebusu **Hüseyin Cahid** (Yalçın)'e çok benzer mesidir.

Hüseyin Cahid'in suçu ise hain sahte **Derviş Vahdeti'**ye ve onun çıkardığı **"Volkan"** gazetesine savaş açmasıdır.

Lazkiye mebusu **Emir Arslan Bey**, dışarı çıkmaması için yapılan ikazlara **"Böyle bir günde bizi memleket hizmetinden kimse alıkoyamaz"** diye cevap vermişti. Bu yiğit adam merdivenlerden inip kapının önüne çıktığı an:

"İşte, Hüseyin Cahid budur, kaçıyor..."

Denilmiş, azgın asilerin alçakça ve kallesçe saldırıları sonucu şehit edilmiştir.

Öldürülen Nâzır (Bakan)

Meclis-i Mebusan Reisi (Meclis Başkanı) **Ahmed Rıza Bey** diye Adliye Nâzırı **Nazım Paşa** yanlışlıkla kalbinden vurulup öldürülür.

31 Mart Vak'asından İki Sahne: Doktor Mektepli Olur mu?

31 Mart vak'asının eşkıyaları yolda rastladıkları bir tabip binbaşının etrafını sararlar.

"Söyle bakalım nesen sen? Mektepli mi, alaylı mı?"

Eşkıyanın niyetini ve işin vehametini kavrayan tabip binbaşı büyük bir soğukkanlılıkla:

"Aman ağalar, ben doktorum... Doktor mektepli olur mu hiç?"

Eşkılar tabip binbaşının soğukkanlılıkla verdiği cevaptaki ince espiriyi kavrayacak yetenekleri olmadığı için:

"Kusura bakma, biz seni mektepil sandık da!.." diyerek özür beyan ederler.

Kudret Sizin Elinizde

İngiliz ajanı **Derviş Vahdeti** haini isyanın ertesinde **"Volkan"** gazetesinde **Sultan Abdülhamid Hana** sesleniyor:

"Bugün Meşrutiyeti kaldırmak ve Meclis-i Mebusan'ı kapatmak kudreti sizin elinizdedir!.."

31 Mart'ta Abdülhamid'e İftiralar: Rıza Tevfik-İngiliz İşbirliği

O dönemin meşhurlarından **Feylesof Rıza Tevfik**⁴¹ (Bölükbaşı) diyor ki:

"1908 ihtilalinden evvel bizleri başta İngiliz sefiri olmak üzere Fransız ve İtalyan sefirleri çok teşvik ettiler. Onlardan büyük miyasta fikir muaveneti ve teşvik gördük.

⁴¹ Bu Rıza Tevfik meşhur feylesof olup, bilahare Bölükbaşı soyadını almıştır. 150'liklerden ve Sevr'i imzalayanlardandır.

Bir gün Talat'a dedim ki:

'Biz bu ihtilal için ecnebi sefirlerden hayli teşvik gördük. İşte hürriyeti ilan ettik. Gidelim, bu elçileri ziyaret edelim, teşekkür edelim.'

Evvela İngiliz sefaretine gittik. Galatasaray'daki o muhteşem binayı tam bir ölü sessizliği içinde bulduk. Ben emin idim ki sefir de dahil olmak üzere bütün sefaret erkânı içerde idi... Fakat bizi karşılayan sefaret kavas, kimi sorduksa 'yok' dedi.

Çok soğuk bir adem-i kabul idi, buna bir mana veremedi dönüştük."

Rıza Tevfik devamla: "Oğlum Said'e İngiltere'de İskoç asilzadelerinden Lord Nikilsin cenapları hayli yardım etmişti. Teşekkür etmek için gittiğimde sohbet sırasında İstanbul sefaretinin bize gösterdiği o soğuk adem-i kabul hatırıma geldi. Lord cenaplarından sebebini sordum:

'Dostum Rıza Tevfik Bey... Biz Jön Türkleri teşvik ettik. Çünkü onlardan büyük bir netice bekliyorduk. İhtilal olacak, **istibdat ile beraber sultan da ve bahusus sultanın temsil ettiği Hilafet müessesesi de al aşağı edilecek...** Fakat aldanmış olduk. Beklediğimiz neticeyi alamadık. İhtilal yaptınız, Kanun-i Esasi geldi. Fakat sultan da ve hele Hilafet müessesesi de yerinde kaldı!'

Lord cenaplarına tekrar sordum:

'İngiltere devlet-i fahimesini Hilafet müessesesi neden bu derece alakadar ediyor?'

'Ha... Dostum Rıza Tevfik Bey... Biz Mısır'da, bilhassa Hindistan'da İslâm kitlelerini idaremiiz altına alabilmek için milyonlarca altın harcadık, fakat muvaffak olamadık. Halbuki sultan, yılda bir defa bir '**selâm-ı şâhâne**' ve bir de 'Hafız Osman hattı Kur'an-ı Kerim' gönderiyor, bütün İslam ümmetini hudutsuz bir hürmet duygusu içinde, emrinde tutuyor!...

İşte biz ihtilalden ve siz Jön Türklerden ihtilal sonunda, sultanın da, Hilafetin de yanı bir "**Selam-ı Şâhâne**" ile kitleleri avucunda tutan kuvvetin de devrilmesini bekledik ve aldandık...

İşte siz bu sebeple bir soğuk adem-i kabul gördünüz!"⁴²

İşte 31 Mart vak'ası olarak tarihe geçen olayda yabancıların kuklası bir İngiliz dostu ve ajanı.

Şahitler Konuşuyor

31 Mart vak'ası denilen bu meşum ve meşhur irtica hadisesini Sultan II. Abdülhamid teşvik ve hatta tertip etti diyen iftiracılara:

1. "Zaten Talat Paşa da Abdülhamid'in 31 Mart vak'asında medhali olmadığını bana bir çok defa söylemişti."

Ali Fuat Bey

Mabeyn Baş Kâtibi

2. Meclis-i Mebusan reisi Ahmed Rıza Beyin bu irtica hareketinde Sultan Hamid'i bi-taraf gösteren beyanatı.

Marcelle Tinay

3. "Abdülhamid Hana Sâni basiretkâr davrandı; ister sâika-i havf ile olsun ve ister beyn-el-asâkir kan dökülmek ihtiraz eser-i şefkat göstermiş bulunsun, her halükârda büyüklük gösterdi."

Tahsin Uzer

İttihad ve Terakki Umumi Azası

⁴² Müftüoğlu, age, s. 97.

Abdülhamid'e "Baykuş" diyen

4. "İttihad ve Terakki Cemiyetini düşürmek için mezkûr cemiyete zıdd olanlar."

**Ahmed Refik
Sultan Abülhamid'e
küfürler savuran ve düşman olanlardan**

Selanik'i Tek Mermi Atmadan Teslim Eden Hain

8ww Teşrinisani (28 Ekim) 1912 Cuma günü Selanik şehri bir hain-i vatan tarafından Yunan'a teslim edildi. "Bu yüz kızartıcı teslim şenaat (kötülük, fenalık), belediye ve idare meclisleriyle "mu'teberan" denilen **vatansız hainlerin** talepleri ve baş mabeyinci Lütfü Simavi Beyin hatıratında "**Macaristan'dan alınan** ordu hayvanları meselesindeki hırsızlığından bahsedilen **Kara Hasan Tahsin Paşa** ismindeki mülevves (kirli, pis, bulaşık, murdar) kolordu kumandanının tasvibiyle yapılmıştı. Yunan veliahtı Kostantin'in kumandasındaki (13 bölük) orduyla Cuma günü teslim şartnamesi imza edildikten sonra Cumartesi günü şehre giren düşmana kolordunun bütün silahları teslim edilmiştir."⁴³

İşte bu hain, **Kara Tahsin Paşa**, Selanik'i korumakla görevli 40 bin Türk askerine tek mermi attırmadan Selanik'i teslim ederken, Osmanlı mebusu İsmail Kemal, Berat'ta bağımsızlık bayrağı açarken, Toptanizade de İşkodra kale komutanına pusu kurarak şehit ediyordu.⁴⁴

⁴³ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi-İstanbul-1971, c. 4, s. 393.

⁴⁴ Erdoğan Aslıyüce, *Ah Şu Balkanlar*, Yesevi Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 91.

İkinci Bölüm

MONDROS SONRASI

Ahrar Partisi

Tunaya'nın kaleminden Ahrar Partisi: 1900'lerde Paris'te oluşan Prens Sabahattin akımının Osmanlı siyasal hayatına girişi 1908'de Osmanlı Ahrar Fırkası (Partisi) ile olmuştur. Meşrutiyet'in ilk siyasi partilerindendir. Parti 1908 genel seçimine yalnız İstanbul'da katılmış ve İttihat Terakki Partisi karşısında başarı kazanamamış, tek millet vekili bile çıkaramamıştır. Fakat Meclis'te partinin destekçileri hep bulunmuş, özellikle Arap, Arnavut, Rum ve Ermeni millet vekilleri Ahrar'a yakınlık göstermişlerdir. Partinin savunduğu tezlerin başında, Osmanlı ülkesindeki etnik unsurlara eşitlik tanınması, yerinden yönetme, zamanın deyimiyle adem-i merkezîyete dayanan bir siyasal düzenin kurulması gelir... İttihat Terakki ise, bu tezlere sahip çıkan Ahrar'ı bölücülükle, kozmopolitikle ve Rum patrikhanesiyle ağız birliği etmekle suçlamıştır.

Wilson Prensipleri Cemiyeti

Adından da anlaşılacağı gibi Wilson prensiplerini esas almış ve Amerikan mandası altında Osmanlı devletinin Milletler Cemiyeti içinde diğer devletler ile eşit hukuka sahip olabileceğini savunmuş ve bunun için çalışmıştır.

“Pamuk ipliğine bağlanmış, fakat her an ve fırsatta kopacak fırtınaların kolayca baş vereceği ihtimalleri, yani İzmir ve **Kilikya** işgalleri, **Pontus** hareketi, Doğu Ermenilerin işini gizli olarak içine almış, Türk devletini bir çıkmaza sokmuştu.”

“Bundan kuvvet ve cesaret alan azınlıklar **Wilson prensipleri** ile kendilerine vaat edilen muhtariyeti gerçekleştirmek amacıyla, İngiliz ve **Amerikan himayesini** bir dayanak olarak ortaya atınca, kendilerini ortada ve sahipsiz kalmış gören bazı **Türk yazar** ve politika adamları da, aynı himaye veya manda politikasıyla Türkiye'yi yeni bir kurtuluşa kavuşturmak ve çıkmazdan kurtarmak fırsatını bulacaklarını sandılar.⁴⁵

Bu mütareke sonucunun, işgal altındaki bazı İstanbul aydınlarında yarattığı “kendine güvenmeme” ve “aşağılık duygusu”, onları bir ruh bunalımı ile iç çöküntüsüne sürüklemiş, umutsuzluğa düşürmüştür. Milli irade aşkından yoksun bu yüreksiz aydınlar, bir sığıntı halinde büyük dev-

⁴⁵ Fethi Tevetoğlu, *Mili Mücadele Yıllarında Kuruluşlar*, s. 147 (Ziya Somar'ın *Manda ve Meşhur Mandacılar*'ından naklen).

letlerden birinin “manda yönetimi” altına girmeyi, tek kuruluş çaresi saymışlardır. Türkiye’de Amerikan ve İngiliz mandası taraftarları böyle türemiştir. Fransız ve İtalyan mandası da söz konusu edilmiştir, ama bunlar yalnız sözde kalmıştır.

İncelenince anlaşılacağı gibi, çok kısa ömürlü fakat te’siri sürekli olan **Wilson Prensipleri Cemiyeti**, Milli Mücadelenin başlaması arefesinde İstanbul’da çoğunluğu gazeteci-yazar, profesör, doktor ve avukatlardan oluşan bir aydın gurubun, Amerika’dan yardım sağlamak umuduyla kurup faaliyete geçirdikleri bir kuruluştur.

İçlerinde linç olunan Ali Kemal ve yurt dışına sürülen Refik Halid (Karay) gibi 150’liklerin de bulunduğu bir kadrodan, Halide Edib (Adivar) Hanım, Yunus Nadi (Abalıoğlu) ve Celal Nuri (İleri) Beyler başta olmak üzere cemiyetin kurucu ve mensublarından çoğu, çeşitli faaliyetleriyle iyi niyet taşıdıklarını ortaya koyacaklar ve Anadolu’ya geçerek Mustafa Kemal Paşanın önderlik ettiği Milli Mücadele saflarına katılacaklardır.⁴⁶

Cemiyet, daha sonra kurulan İngiliz Muhibler Cemiyeti gibi, Milli Mücadeleye düşman bir kuruluş sayılmamıştır.

“... Mütarekenin büsbütün karıştırıp, fikirsiz bir hareket ortamı haline getirdiği İstanbul’u, bir anda gösterişli programları, fakat fikirden yoksunlukları ile bir sürü fırka ve cemiyet mahşeri haline getiren bu politika ruhunun bütün idraksizliği, bu kafaların kıtlığından başka bir sebeple açıklanamaz. Wilson Prensipleri Cemiyeti bu idraksiz ve fikirsiz politika ortamının en tipik örneklerinden birisi olarak düşünülebilir.”⁴⁷

⁴⁶ Tevetoğlu, age, s. 149.

⁴⁷ Tevetoğlu, age, s. 151 (Z. Somar’dan naklen).

14 Maddelik Yalan

Birinci Dünya harbinin bitiminden dokuz ay önce ilan edilen 14 maddelik Wilson prensipleri, yenen ve yenilen milletlere görünüşte eşit haklar tanıyan yeni ufuklar vaat etmiştir. Fakat bu prensiplerin İ'tilaf devletlerince Türkiye'de uygulanması, hiç de hak eşitliği çerçevesinde olmamıştır.

Birinci Dünya harbi sonunda bütün milletlerin barış özlediği bir atmosferde, adaleti ve sürekli barış düzenini tesbit ve temel prensiplerini teşkil etmek üzere Amerika Birleşik Devletleri'nin 28. başkanı Thomas Woodrow Wilson (1856-1924) tarafından 8 Ocak 1918 Salı günü Amerikan Kongresinde açıklanan **Wilson prensipleri** diye ünlü 14 maddelik Barış Programı şudur:

1. **Milletler** arasında gizli anlaşmalara son verilerek açık diplomasi usulünün uygulanması.

2. **Karasuları** dışındaki denizlerde gerek savaş zamanında, gerek barış zamanında gidiş gelişin tam olarak serbest bırakılması.

3. **Barışı** kabul eden ve onun sürekli olması için birleşen bütün milletler arasında iktisadi engellerin imkân derecesinde kaldırılması ve ticari meselelerde eşit haklar tanınması ve te'siri.

4. **Her milletin** silahlarını kendi iç güvenliğini sağlayabileceği şekilde en aşağı miktar ve seviyeye indirmesi hususunda yeterli güvence alınması ve verilmesi.

5. **Sömürgelere** aid bütün isteklerin, hakimiyet meselelerinin hallinde, ilgili ahalinin çıkarlarını burayı sömürge olarak yönetecek devletin hakkaniyete uygun istekleri derecesinde dikkate almak suretiyle meselenin geniş ve tamamiyle tarafsız bir yoldan açıkça, serbestçe tartışma sonunda halli ve ayarlanması.

6. Bu topraklarının tamamen boşaltılması.

7. **Bütün** diğerk milletler gibi, haiz olduğu istiklali hiç bir kayıt altına alınmadan Belçika'nın boşaltılması ve onarılıp eski haline getirilmesi.

8. **Fransız topraklarının** tamamıyla boşaltılması ve işgal altında olan kısmının onarımı. Alsace-Lorraine hakkında 1871 tarihinde Prusya tarafından Fransa'ya yapılan haksızlık, elli yıla yakın bir süredir cihan barışını bozagediğinden umurun menfaati namına barışın tekrar sağlanabilmesi için bu haksızlığın düzeltilmesi.

9. **İtalya sınırlarının** yeniden tesbitinde, milliyetler arasındaki sınır çizgisinin açıkça anlaşılacak surette düzenlenmesi.

10. **Milletlerarası** mevkilerinin korunması ve temini istenilen Avusturya ve Macaristan milletlerinin muhtariyete kavuşmaları ve serbest olarak gelişmeleri için gerekli imkânların sağlanması.

11. **Romanya**, Sırbistan ve Karadağ'ın boşaltılması ve işgal olunan toprakların onarımı; Sırbistan'a denize serbest çıkış yeri sağlanması. Muhtelif Balkan devletleri arasında dostça yapılacak fikir teatisi (alış veriş) sonucunda ve tarihin oluşturduğu bağlar ve milliyet farkları dikkat nazarına alınarak bir düzenleme yapılması. Bu devletler hakkında siyasi ve iktisadi istiklale ve toprak bütünlüğüne ilişkin milletlerarası bir güvence sağlanması.

12. **Şimdiki Osmanlı** imparatorluğunun Türklerle meskûn kısımlarına tam bir hükümrânlık hakkı tanınması, fakat bugün Türk hakimiyetinde bulunan diğerk milliyetlere de tam bir emniyet içinde yaşama ve kolayca gelişme imkânının güvence altına alınması. Çanakkale boğazının milletlerarası bir güvence altında bütün milletlerin gemilerine ve ticaret ulaşımına açık kalması.

13. İtiraz edilmeyecek bir şekilde Polonyalı ahali ile meskûn olduğu sabit araziye şamil bulunmak üzere bağımsız bir Polonya devleti kurulması. Bu devlete denize serbest çıkış yeri sağlanması. Siyasi ve iktisadi istiklali ile toprak bütünlüğünün milletlerarası sözleşmelerle güvence altına alınması.

14. Kat'i sözleşmelere uyarak küçük, büyük bütün devletlere eşit olarak siyasi istiklal, karşılıklı toprak bütünlüğü garantisi vermek maksadıyla milletler arasında bir genel Milletler Cemiyeti kurulması.

Wilson'un kongrede yaptığı konuşmada 12. madde:

"Bugün Osmanlı İmparatorluğunda Türklere emin bir egemenlik hakkı tanımak lazım gelir. Bununla beraber, Türklerin hakimiyeti altında bulunan diğer milliyetler mensublarına da -özellikle Ermenileri kasdetmektedirler-serbest bir gelişme imkânı verilmelidir. Çanakkale boğazı, milletler arası güvence altında bütün milletlerin gemilerine ve ticaret ulaşımına açık bulundurulmalıdır."

3 Temmuz 1918 tarihli Miller'in hatıra ve yazılarına göre bu husus şu anlama gelmekteydi:

"Türkiye'nin bağımsız, ayrı bir devlet olarak egemenliği mevcut Türk hükümeti veya ileride gelecek hükümetler yönetiminde devam edecek; buna karşılık 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos (Hagios Stephanos) andlaşmasında zikri geçen madde uyarınca, Türk olmayan milliyetlerin güvenliğinden Türkler sorumlu tutulacak ve bunların otonom yönetimleri sağlanacak."

Yorum ve uygulamalar hep böyle kendi çıkarlarına göre idi. 21 Eylül 1918 tarihli ABD başkanlığı sekreteri Robert Lansing (1864-1928)'in hazırladığı Amerikan barış programındaki 17. madde gereğince de:

"Kurulacak Ermenistan'ın Akdeniz'de bir limana sahip olması ve koruyucu kuvvetlerce himaye altına alın-

ması gerekmektedir. Fransa bu hususu sağlayacaksa da Ermeniler İngilizleri tercih etmektedirler."

ABD Başkanı Wilson'un barış konferansı için deniz yoluyla Avrupa'ya gelişinde yanında bulunan, bölge meseleleriyle ilgili müşaviri Dr. İsaiah Bowman (1878-1950) başkana gururla şöyle diyordu:

"Bana neyin haklı ve neyin haksız olduğunu söyleyin, onun mücadelesini yapayım!"⁴⁸

ABD başkanı Wilson 10 Aralık 1918'de Alman kolonilerinin ve Türklerden ayrılan bölgelerin Milletler Cemiyetinin ortak malı sayılacağına ve küçük milletlerce yönetileceğine dair umudunu ifade ediyordu.

İşte Milli Mücadelenin Anadolu'da başladığı bir ortamda İstanbul'daki aydınıkların Wilson prensipleri etrafında toplandıkları bu kuruluşun mimarı denebilecek en önemli lideri Halide Edip (Adıvar), en ateşli taraftarı da Ahmed Emin (Yalman)'dır.

Bunların ikisi de öğrenimlerini İstanbul'da Robert Koleji'nde ve Amerika'da görmüşlerdir.⁴⁹

* * *

150'lik Refik Halid Karay, 23 Mayıs 1938'de TBMM'ye gönderdiği af talebinden sonra yurda döndüğünde Wilson prensiplerinden şöyle bahseder:

"... İşte Ali Kemal ile ilk sohbetim böyle garip bir tarzda geçmişti. Sonuncusu da öyle garip oldu ya! Geçelim, gelelim Matbuat Cemiyeti toplantısına:

Vakit idarehanesinin üst katında bir odada toplandık. O gün neler konuştuğumuzu bilmiyorum, fakat şurası hatırlımda kalmıştı: Ali Kemal Bey Matbuat Cemiyeti idare

⁴⁸ Tevetoglu, s. 153.

⁴⁹ Tevetoglu, s. 154.

heyet-i âzâsından İttihadcı olanlarına pek nezaketle muamele etmiş, bu hasım muhitte kendisine bir dost ve bir hürmet havası teminine çalışmıştı. Üç gün sonra aynı odada **Wilson Prensipleri Cemiyeti** idare heyet-i toplanmıştı: Ali Kemal yine içerideydi ve lakırdı dinlemesini hiç sevmeyen **Sabah başyazarı, Halide Edib Hanımın** nutkunu – alışkanlığı dışında, belki hayatında ilk defa olarak- son derece samimiyetle, adeta can kulağıyla dinliyordu. Bu cemiyetin aslı, faslı ne idi? Âzâsından olmama rağmen, vallahi benim bu hususta vazıh bir fikrim, daha doğrusunu söyleyeyim, hiç bir fikrim yoktu...

Bir akşam Kolej'deki evime **Halide Hanım** her zaman- kinden başka bir çehre ile gelmiş, ağır bir mukaddeme yapmış ve neticede memleketin muhtelif fikirlerini, temsil eden zevattan mürekkep bir cemiyet teşkilinin pek faydalı olacağını söylemişti. Gitmek üzere ayağa kalktığı zaman ben, misafirimin en ruhlu noktayı en sona sakladığına kaniydim. Nitekim kapının önünde güya fazla bir ehemmiyet vermiyormuş gibi:

- Acaba, dedi **Ali Kemal Beyin** bu hususta fikri nedir? Belki beraber çalışmakta mahzur görmez... Kendisiyle bu ciheti bir defa konuşur musunuz?

Konuştum. Tıpkı, Matbuat Cemiyeti işinde olduğu gibi muhatabım "Mîrim... Vaz geç böyle şeylerden... Hiç firenkler bu maskaralıklara metelik verirler mi?" gibi bir itirazda bulundu; nihayet yarı vaat etti, sonunda toplantıya geldi ve gazetesinde cemiyeti medhe kadar vardı.

Unutamadığım hatıralardan biridir: Güneş içinde parıl parıl ışıldayan bir yıkanmış kış günü **Halide Hanımın** kolejdeki evinde **Ali Kemal, Celal Muhtar** ve ben **Wilson Prensipleri Cemiyeti** vesilesiyle bir öğle yemeğinde buluşmuştuk... *Handan* muharriresi bu basık tavanlı, mini mini hücreli Amerikan köşkünün biraz loş, biraz dar ve

fakat pek samimi, pek âilevi muhitine ne kadar yaraşmış, hoş bir rayiha ile evi tûtsülemeye mahsusmuş gibi ocakta aheste aheste yanan odunların karşısında, kaba tahtadan yapılmış bir geniş koltuğa yaslanarak bize memleketin dertlerini ne tesirli anlatmışdı! **Ali Kemal** bu ziyaretten pek memnun avdet ediyordu. Hatta arabada Celal Muhtar'a '**Mirim**' demişdi, '**Halide Hanım** bir harika, bir irfan menbaı... Memleket için bu kadınla beraber çalışmak ayrı bir zevk, ayrı bir kuvvet!'

Akşam üstü **Halide Hanım** da bana **Ali Kemal** için şöyle diyordu:

-Pek korekt, pek nazik bir adam... İyi bir yüreği var gibi... Her halde beraber pek âlâ çalışılabilir!

Bu karşılıklı hüsnü nazara rağmen çalışılmadı diyor. Bu örnek bile **Halide Edip (Adıvar)**'ın ne kadar etkili çalışmalar yaptığını gösterir.

Wilson Prensipleri Cemiyeti ve Basın

İsmail Subhi (Soysallıoğlu) Beyin müdür ve **Asaf Muhammer Beyin** başyazar bulundukları *Söz* gazetesinde *Wilson Prensipleri Cemiyeti ve Matbuat* başlığı altında şu protesto yazısı yer almış bulunmaktadır:

"Dünkü refiklerimizden bazıları **Wilson Prensipleri Cemiyeti** unvanı altında teşekkül eden cemiyetin müteşebbisleri **umum Türkçe gazetelerin erkânından** ibaret olduğunu yazdılar. Bunun asıl ve esası olmadığını beyana mecburuz. Bütün basın adına diye ötede beride bazı ifadeler, bazı yazılar görülüyor. Bu gibi gerçek dışı şeyleri her defa tekzip mi edelim? Madem ki bazı teşebbüslerden bizim gibi bazı yeni gazeteler –ya kasıtlı olarak yahut kasıtsız- haberdar edilmemişlerdir veya haberdar edilmiş isek bile fikir ve ictihadımıza uymadığı için o teşebbüse katılmamış ve müzahir bulunmamışızdır. Neden **matbuat** adını ve **Türkçe**

gazeteler mümessilleri fıkrasını kullanıyorlar? Bu gerçek dışı bir ifade demek değil midir? Olsa olsa öyle bir teşebbüs veya diğer bir teşebbüse katılanların isimlerini yazmakla her mahzur bertaraf olurdu. Eğer maksat basın bütünü gücünü temsil ve temessül ettirmek ise onun tarzı bu değildir. Yoksa bu memlekette hâlâ – bir sıfatın ve bir mesleğin mensubları içinde birer ayrılık gayrılık, senlik benlik, özlük ögeylik ayırımı mı vardır. Söz bu gibi hareketleri protesto eder.”

Aynı gazetenin ertesi günkü sayısında da **Garib Bir Teklif** başlığı altında **Wilson Prensipleri Cemiyeti** teebbüsüne aid ve altında bazı imzalar bulunan bir kâğıdın gazete idarehanesine getirilerek imza edilmesinin istendiği belirtilmekte; “**Ne ictimanda ve ne de teşekkülünde alakadar ve haberdar olmadığımız böyle bir teşebbüse müteallik kâğıdı bizim de imzalamaklığımız teklifini pek garip bulduk ve bittabi’ bilgimiz bulunmadığını belirterek red ettik**” denilmektedir.

Wilson Prensipleri Cemiyeti adı altında oynamak istediğiniz role dair yazdığımız mütalaaları görmemiş gibi davranıyorsunuz” diye başlayan yazı son derece şiddetleniyor: “... Bu kuvveti, bu vekâleti ve cür’eti size kim verdi? Ve bu memleketi ne sıfatla temsil edebiliyorsunuz? Türk değilsiniz, Osmanlı ülkesinin mahsulü değilsiniz, değilsiniz, değilsiniz. Buna ilaveten siz umum matbuatın bu sakim [bozuk, yanlış] fikre muvafakat eylediğini söylüyorsunuz. Ne büyük cür’ettir. İşte sizi alenen üç Türk gazetesi tekzib ediyor ve yüzünüze çarpıyor. Diğer Türkçe gazeteler de tasdik etmiyor.”

Kızıl Hançer Cemiyeti (Kızılhançerli Remzi)

Kurtuluş savaşına katılanlara karşı kurulan gizli askerî dernek. Nigehban-ı Askerî Cemiyeti İstanbul hükümetince kapatılınca (Ekim 1918) üyelerinden bir kısmı tarafından kuruldu.

Anzavur'un kurduğu Cemiyet-i Ahmediye, Milli Mücadeleyi engellemek için bu cemiyetin üyesi olan subayları Karabiga'ya göndererek o yöreyi etkileri altına almak istedi. Ancak pek fazla etkileri olmadı.⁵⁰

⁵⁰ *Büyük Larousse*, 13. cilt, s. 6751.

Osmanlı İla-yı Vatan Cemiyeti

19 Kasım 1919'da içinde Yahya Adnan Paşa, Kiraz Hamdi Paşanın da bulunduğu İstanbul hükümetini destekleyen kimselerce kuruldu.

İngilizler ve Yunanlılarla işbirliği yaptı.

Yunanlıların TBMM'ye karşı Anadolu'da kurmak istedikleri kukla meclisi destekledi. Eylemlerini bir süre **Tarik-i Salahiye Cemiyeti**'nin yan kuruluşu olarak sürdürdü. Onların kaderini paylaştı.

Üyelerinin bir çoğu İstiklal Mahkemelerinde yargılandı. Bir bölümü yurt dışına kaçtı.⁵¹

31 Mart'ın Mimarları

Ahrarcılar, muhalefet partileri arasında "31 Mart olayları"yla en yakından ilgilenen örgüt olmuşlardır ve bu olaydan çok şey beklemişlerdir. Hem Abdülhamit'ten, hem de İttihat ve Terakki'den kurtulmak. Büyük tutkuların sahibi olma ve henüz örgütlenememiş bu küçük parti, denediği seçim yolu yenilgi ile kapanınca, hukuk dışı bir eylemden büyük umutların gerçekleşmesini bekler olmuştur. Siyasal iktidarın değiştirilmesi, Ahrarcılara göre ancak bu yoldan sağlanabilir görünmüştür. Ahrarcılar bu umudun gerçekleşmesi için askerlerle, ilmiyecilerle (özellikle Vahdeti gurubu ile) temasa geçmişlerdir. İngiltere sefareti sorum-

⁵¹ *Büyük Larousse*, c. 17, s. 8933.

lularıyla birlikte 31 Mart'ın destekleyicisi olmuşlar, Kroker oteli toplantısında, olayın planlamasını yapmışlardır. Fakat olayları başlatma ve yönlendirme toplantılarına karışan Ahrarcılar –bu arada İngilizler- 31 Mart'tan yararlanmayı planladıkları halde, eylemlerin açık yöneticileri olmaktan kaçınmışlardır. Bu nedenle ön plana Muhammedilerin çıkmasını ve kendilerini perdelemesini yeğ tutmuşlardır. Fakat hareketin içinde oldukları açıktır.

31 Mart adı verilen ve on üç gün süren olaylar ve eylemler Ahrar'ın tasarladığı hedefin çok uzağına düşmüştür. Ahrarcılar, Muhammediler gibi, suçlu sandalyesine oturmuşlardır...

Kürt Teali Cemiyeti

Kürt Yücelme Derneği, doğu illerinde, bağımsız bir Kürt devleti kurulması amacını güden, bu gayesini gerçekleştirebilmek için doğu illerinde şubeler açmış bir cemiyettir. Bu cemiyetin, 1919 yılında Anadolu'da işgale karşı başlatılan milliyetçi direnişi kırmak için İngiltere tarafından kullanılmasıyla ilgili belgeler yayımlanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa bu cemiyetin amacının, yabancı devletlerin himayesinde bağımsız bir Kürt devleti kurmak olduğunu belirtmiştir.^[1] 1921 yılında Büyük Millet Meclisi tarafından alınan bir kararla cemiyetin faaliyetlerine son verilmiştir.⁵²

Kuruluşu

30 Aralık 1918 tarihinde Dahiliye Nâzırlığına verilen bir dilekçe ile kurulmuştur. İç tüzüğünde kuruluş tarihi 19 Kasım 1918 olarak gösterilmiştir.

Kurucuları

İstanbul'da ileri gelen Kürt aileler, bazı devlet erkânına mensub kimseler ve bazı aydınlardır.

Şemdinan ailesinden şu kişiler rol almıştır:

Şeyh Ubeydullah ve ahfadı Seyyit Abdülkadir (1851-1925), kurucu başkan

⁵² Nutuk'tan.

Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Seyyit Mehmed,
Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Seyyit Abdullah, Şeyh
Ubeydullah'ın torunu Seyyit Taha,

Bedirhan ailesinden

Bedirhan Paşa ve ahfadı Mehmed Emin Ali (1851-1926),
Bedirhan Paşanın oğlu Süreyya (1883-1938),
Mehmed Emin Ali'nin oğlu Celadet (1895-1951),
Mehmed Emin Ali'nin oğlu Kâmuran (1895- 1978),
Mehmet Emin Ali'nin oğlu Mikdad Mithad Esved,
Bedirhan Paşanın oğlu; Bedirhanzade Mehmed Ali,
Bedirhan Paşanın oğlu; Bedirhanzade Hasan Nuri,
Bedirhan Paşanın oğlu; Abdurrahman,
Bedirhan Paşanın oğlu; Bedirhanzade Murat Remzi,
Bedirhan Paşanın oğlu, belediye eski başmüfettişi;
Halil Rami Bey, Bedirhan Paşanın oğlu Malatya Muta-
sarrafı Halil;ww
Âsaf Bedirhan, Halil Rami Beyin (Malatya mutasarrıfı
Halil) oğlu;
Bedirhan Ali,

Baban Aşiretinden

Babanzade Şükrü (Şükrü Baban);
Babanzade Mustafa Zihni Paşa,
Hicaz eski valisi;
Babanzade Fuat Bey;
Babanzade Hikmet Bey;
Babanzade Aziz Bey;
Babanzade Mahmud Bey.

Cemil Paşa ailesinden

Diyarbakırlı Ahmed Cemil Paşa ailesinden Ahmed Cemil Paşa,

Cemil Paşanın oğlu; Ekrem Cemil,

Cemil Paşanın oğlu;

Kadri Cemil,

Diğer bazı üyeler

Mevlanzade Rifat (150'likler listesine alınarak sınır dışı edilmişti),

Ahmed Hamdi Paşa,

Arvasizade Mehmed Şefik,

Said Nursî, Sait Molla (150'likler listesine alınarak sınır dışı edilmişti),

Yusuf Ziya Koçoğlu,

Mehmed Şükrü Sekban (1881-1960),

Emekli Ferik Fuat Paşa,

Emekli Ferik Ahmed Hamdi Paşa.

Sivas Kongresinin basılması: Ali Galib olayı

Cemiyetin Sivas Kongresinin dağıtılması ve Mustafa Kemal Paşanın ortadan kaldırılması girişimine karıştığına dair kanıtlar yayımlanmıştır.

8 Haziran 1919 tarihinde Diyarbakır vali vekili Mustafa Bey, 9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşaya telgraf çeker. Telgrafında bazı gençlerden oluşan Kürt Cemiyetinin İngiliz koruyuculuğunda bir Kürdistan kurma düşüncelerin olduğunu, bunu yanlarında bulunan Süleymaniye siyasî hâkimi (İngiliz subay) **Mister Noel** ile birlikte propaganda etmeleri üzerine halk arasında tepkiler oluştuğunu, bu du-

rumun *Cemiyetler Kanununa* aykırı bulunduğunu ve anılan cemiyetin kapatılarak haklarında yasal kovuşturma başlatıldığını yazar.

15 Haziran 1919 tarihinde 9. Ordu Müfettişi **Mustafa Kemal Paşa**, bu telgrafa bir şifreli telgrafla cevap verir. Bütün milletin bekası ve bağımsızlığını kurtarmak için herkesin birleştiği bir dönemde, yabancı bir devletin koruyuculuğuna sığınarak horlanmış ve tutsak yaşamayı seçen her türlü görüşün, ülkeyi bölücülüğe götürecektir her türlü derneğin dağıtılmasının yurtsever ve zorunlu bir görev olduğunu, Kürt Cemiyeti hakkındaki davranışın isabetli bulunduğunu belirtir.

Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk'ta* belge 8, Diyarbakır vali vekilinden gelen telgraf, **8 Haziran 1919**:

"Diyarbakır'de bazı gençlerden teşekkül eden Kürt Cemiyetinin **İngiliz himayesinde bir Kürdistan istiklâliyetini takip eden propaganda yapması üzerine** buraya gelen Süleymaniye hâkim-i siyasisi Mister Novil'in efkârına kapılarak beynelâhali (ahali arasında) bunun şiddetle reddi ve bu teşebbüsâtın Cemiyetler Kanununa adem-i mutabakatı (uygun olmaması) hasebiyle mezkûr cemiyet sedd (kapatılma) ve vilâyetçe takibat-ı kanuniye yapılmakta bulunmuştur. Elvevm Diyarbe-kir'de İtilaf ve Hürriyet Fırkası mevcut olup bundan başka cemiyet yoktur efendim. Vali vekili Mustafa."

İngiliz Muhibler Cemiyeti

- 1) Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti Başkanı Sadık Bey,
- 2) Eski İçişleri Bakanı Memduh Paşa,
- 3) Şehremini Cemil Paşa,
- 4) Damat Ahmed Zülkifl Paşa,
- 5) Temyiz Mahkemesi Başkanı Ali Rüştü Efendi,
- 6) Eski Ticaret ve Ziraat Bakanı Kâmil Paşazâde Abdullah Bey,
- 7) Beşinci Kolurdu Komutanı Hamdi Paşa,
- 8) Ziraat Bankası Müdürü Kâmil Paşazâde Şevket Bey,
- 9) Eski Danıştay Başkanı Sait Molla
- 10) Emekli Kurmay Albay Enver Bey,
- 11) Eski Tahran Sefiri Sadrettin Bey,
- 12) Milli İktisad Bankası Müdürü Safiyüddin Bey,
- 13) Umum Şirketler Komiseri Nebil Ziya Bey,
- 14) Muharrir Abdullah Zühdü Bey,
- 15) Bahriye Feriklerinden Ahmed Paşa,
- 16) Eski Maliye Veznedarı Halid Bey,
- 17) Danıştay Dairesi Eski üyelerinden Nazif Süruri Bey,
- 18) Eski Bombay Başşehbenderi Mahrukizâde Cafer Bey,
- 19) Eski Mabeyincilerden Emin Bey,

- 20) Halil Rif'at Paşazâde Ahmed Rif'at Bey,
- 21) Mersin Mutasarrıflığından emekli Nüzhet Paşa,
- 22) Eğitim Bakanlığı eski Muhasebe Müdürü Vahi Bey.
- 23) Giridli Ahmet Cevat Emre⁵³

Cemiyet, **Damad Ferid** ve **Sait Molla** gibi üyeleri bünyesinde bulundurmuş ve hararetle bir şekilde **İngiliz mandasını** savunmuştur.

Bu çerçevede kendi görüşleri ile bağdaşmayan **Milli hareketi** felce uğratmak için faaliyetlerde bulunmuş, işgalcilere tam bir sadakat göstererek **Hürriyet ve İtilaf Fırkası** ile işbirliği yapmıştır. İstanbul'un işgalinden sonra özellikle şehrin zenginleri ve ileri gelenleri, mevcut durumlarını muhafaza etmek ve işgalden menfaat sağlamak amacıyla bu derneğe üye olmuşlardır. Derneğin resmi olmayan amaçları **Anadolu'da başlayan Milli Mücadelenin aleyhinde propaganda yapmak, İslam'ı küçültücü faaliyette bulunarak hıristiyanlığı yaymak, toplumdaki Türk kimliğini aşağılayarak İngiliz kimliğini özendirmek ve ülkeyi bölerek İngiliz-Fransız-İtalyan-Amerikan mandası altına sokmaktır.**⁵⁴

⁵³ Giritli Ahmet Cevat Emre, (İngiliz Muhibleri ve Ali Kemal) başlığı altında şunları yazmaktadır.

İstanbul'da padişah-halife Vahidettin ile Sadriazam damat Ferid etrafında İngiliz muhipleri" ismiyle bir cemiyet teşkil edilmişti; bu cemiyetin propagandası **Sait Molla** isminde bir haindi, İngiliz rahip **Fraw** isminde bir düşman ajanı ile el ele vermişti. Bu cemiyetin en tabii üyeleri hükümet erkanydı ki dahiliye vekili olarak **Ali Kemal** başta gelirdi. **Ahmet Cevat Emre**, İki Neslin Tarihi, Hilmi Kitabevi, İstanbul-1960, s. 231..

⁵⁴ Dr. Selahattin Tansel: Mondoros'tan Mudanya'ya Kadar, I.cilt Ankara-1977, ss-139-140, dipnot: 14. Ankara

Atatürk, *Nutuk'ta* bu dernek ile ilgili şunları yazmıştır:

"Bu derneğe girenlerin başında Osmanlı padişahı ve Halîfe-i Rû-yi Zemîn unvanını taşıyan **Vahideddin, Damad Ferid Paşa, Dahiliye Nâzırı olan Ali Kemal, Âdil ve Mehmed Ali Beyler ile Sait Molla** bulunuyordu. Dernekte **Rahip Frew (Fru)** gibi İngiliz milletinden bazı macera heveslileri de vardı. Yapılan işlemlerden ve gösterilen faaliyetlerden anlaşıldığına göre derneğin başkanı **Rahip Frew** idi:

Bu derneğin iki yönü ve iki ayrı niteliği vardı. Biri açık yönü ve usulüne uygun teşebbüslerle **İngiliz himâyesini** sağlamak amacına yönelmiş olan niteliği idi. Öteki de gizli yönüydü. Asıl faaliyet bu gizli yöneydi. Memleket içinde örgütlenerek **isyan ve ihtilâl** çıkarmak, **millî şuuru felce uğratmak**, yabancı müdahalesini kolaylaştırmak gibi haince teşebbüsler, derneğin bu gizli kolu tarafından idare edilmekte idi. Sait Molla'nın derneğin açıktan yaptığı çalışmalarında olduğu gibi gizli çalışmalarında da ondan daha çok rol oynadığı görülecektir. Bu dernek hakkında söylediklerim, sırası geldikçe yapacağım açıklamalar ve gereğinde göstereceğim belgelerle daha kolay anlaşılacaktır.

Tarik-i Salah Cemiyeti (Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti) de denir

1921'de Osmanlı İla-yı Vatan Cemiyeti ile **Hürriyet ve İtilaf Fırkası** üyeleri; Kiraz Hamdi Paşa, Arap Asım, İsmet ve Kemal Beyler, Ahmed Rasim, Avni Hoca gibi kimselerce kurulmuştur.

Kiraz Hamdi Paşa, fırkayı güçlü göstermek için tarihçi Ahmed Refik (Altınay), Ahmed Hamdi Hoca (Akseki) gibi ünlü kimseleri de üye olarak kaydetmiştir.

Kiraz Hamdi Paşa, Padişah Vahideddin tarafından başyaverlikle ödüllendirildi.

Tarikat düzenine uygun biçimde teşkilatlanan partide yönetici kadro **ÜÇLER, YEDİLER, KIRKLAR** şeklinde üç kademeden oluşuyordu.

Partiye girecek üyeler yemin ederek partiye katılıyorlardı.

Yemin ederken amaçlarının İslam'ın yükselmesi olduğunu, İslam'ın bütün kurallarına uyacaklarını, gizli kararları açıklayan üyelerin ortadan kaldırılacağını (**öldürüleceğini**) kabul ediyorlardı.

Parti önce İttihatçılara, sonra Müdafaa-i Hukuk ve Milli Mücadeleye karşı bir politika benimsedi.

Yönetici kadro İstiklal savaşı sonrası Romanya'nın başkenti **Bükreş'e** kaçtı.

Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Anadolu'daki gizli çalışmaları, 1925'de **Şeyh Sait ayaklanması** sırasında ortaya

çıkarıldı. İstiklal Mahkemesinde yapılan duruşmalarda partinin eylemleri açıklandı. 11 kişi idama, bir çok kişi ağır hapse mahkûm edildi (Ağustos 1925). **Lütfi Fikri, Ahmed Refik (Altınay), Ahmed Hamdi Hoca (Akseki)** ile 32 kişi beraat etti.⁵⁵

⁵⁵ *Büyük Larousse*, c. 22, s. 11266.

Ali Saip

Kozan Fransız kuvvetlerince işgal edilince işgal kumandanı **Tayyarda**, Kozan Jandarma Kumandanı vatansever **Binbaşı Osman Nuri** ile Bölük Kumandanı **Hasan Beyleri** görevlerinden uzaklaştırmakla ilk icraatına başladı. Çünkü bu iki değerli asker, **Fransızlar gelmeden askeri depolarda bulunan silahları halka dağıttırmışlardı**. Bunu haber alan Tayyarda, Kadirli Jandarma Kumandanı **Yzb. Ali Saip'i**, Kozan Jandarma Kumandanlığına atadı.

Yzb. Ali Saip, Güney Anadolu'da kötü yönleri ile tanınmış bir kimseydi. **Milli Mücadelenin** başlangıcında milli hareketlere çok zararı dokunmuştur. Kendisini Fransızlara **Türk düşmanı Revandizli bir Kürt** olarak tanıtmıştı. Bu arada Kadirli ilçesinde **Türk köylülerle bazı çarpışmalar yapmıştı**. Bir çarpışmada **Andırınlı Baltacı** tarafından yaralandıktan sonra **Fransa uğruna kanını akıtmış** kahraman mevkiine yükselmişti. **Ermeni çetelerini** emrine almış, **Çerkez** ve **Kürt** halkından, **Türk aleyhtarı** olanları milis kıyafetleri ile gönüllü olarak toplamıştı. Türk memurlarından işe yarayanları kovdurmuş ve **Fransız taraftarı** olarak **Kozan Jandarma Kumandanlığına başlamıştır**. **Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti** tarafından öldürüleceği haberi üzerine Develi Kuva-yı Milliyecileriyle görüşmüş, Tayyarda'nın itimadını yitirmesi neticesinde naklini Urfa iline yaptırmıştır.⁵⁶

⁵⁶ Cenani Gürbüz, Milli Mücadele'de Develi ve Ermeniler, Kültür Bakanlığı, Ankara-1996, s. 70 vd.

Ali Saip kendisine körü körüne itaat eden **Yzb. Kürt Mirza'yı** bölük kumandanlığına atadı. Mirza bundan sonra Kozan halkına her türlü, eza, cefa ve devlet terörünü başlattı. **Gizik Duran** ve arkadaşlarının **Develi'ye** sığınmaları üzerine **Ali Saip bu kimselerin ailelerini perişan etti**. Onlar da ilk fırsatta **Ali Saip'i** öldüreceklerini her tarafa yaymaya başladılar. Bunun üzerine **Ali Saip** kendisinin öldürüleceğinden korkmaya başladı ve İstiklal Komitesi **Ali Saip'in öldürülmesine karar verdi**.⁵⁷

Bunun üzerine Çukurova bölgesinden ayrılarak Milli Mücadelenin Güney Cephesi Urfa bölgesine gitti...

⁵⁷ Gürbüz, age, s. 106, 142.

Fransız'a Satılmış Bir İşbirlikçi Hafız (!) Mahmud

Hürriyet ve İtilaf Partisinin Adana başkanı, Fransızlara satılmış olan **Hafız Kürt Mahmud Celalettin**'di. Bu satır valiyi, çeteler aleyhine kıskırtmak ve durumu İstanbul hükümetine jurnal etmek amacıyla aşağıdaki yazıyı Babıali'ye gönderdi. Aynı zamanda mektubun bir kopyasını, Adana'da Fransız yanlısı, *Ferda* gazetesinde yayımlattı. Mektup özetle şöyleydi:

"... Elmaruz! Zamanımızda çetecilikle, şekavetle iş görmek mümkün olmadığından, çetecilikle Kilikya'dan Fransızların çıkartılması mümkün değildir. Bu halin devamı memleketin mahvına sebep olur. Kesin olarak bu görüşte olan **Hürriyet ve İtilaf Partisinin Adana şubesi**, zat-ı alilerini aşağıdaki hususları nazar-ı dikkate almaya davet ederiz:

1. Dört beş aydan beri vilayet dahilinde yanan köylerin, yıkılan evlerin, tamamıyla çetelerin hareketlerinin sonucu olduğunun kabul edilmesi, İstanbul hükümeti emrine uyularak çeteler aleyhine her türlü mücadelede bulunulması.

2. İşbu faaliyetin, sözde kalmayarak fiiliyatla sağlanması, bu meyanda hükümet merkezinden gönderilen fetva ve beyannamelere hiç olmazsa tarafınızdan iki satırlık bir ek yapılması,

3. Halkın doğrudan doğruya valilikçe, memleketin din adamlarıyla ve eşrafı vasıtasıyla aydınlatılması ve uyarılması,

4. Şehrin ileri gelenleri, kadı, Müfti efendilerle hocaların her gün ahaliyi bu konuda uyarmalarının sağlanması,

5. Faraza çetelerin Adana'ya girerek burada karışıklığa ve ayaklanmaya sebebiyet vermeleri bütün zümre ve grupların ağır surette zarar görmelerine neden olacağından, böyle bir olaya taraftar bulunanların cezalandırılması,

6. Çeteler aleyhinde hareket edildiğine dair, partiye ve hükümet merkezine kanaat verebilecek hazırlığın yapılması.

Hürriyet ve İtilaf Şubesi Adana Reisi
HAFİZ MAHMUD CELAL⁵⁸

⁵⁸ Taha Toros, Kurtuluş Savaşında Çukurova, Kültür Bakanlığı, Ankara 2001, s. 155.

Hüsnüyadis Hortladı (1) Giritli Şeyh Derviş Mehmed⁵⁹

2000 yılının 24 Aralık'ında İzmir'in Foça ilçesinde bulunduğumuz mekândan Temel Can'la beraber bir günümüzü de Menemen'e ayırmıştık.

Neden mi? Menemen... Neden olacak? Saruhan mutasarrıfı (valisi) Hüseyin Hüsnü yüzünden oldum olası tarihe karşı zaafımın olduğ unu bilen dostlar her konuda ellerine geçen kitap ve belgeleri bana gönderirler. Ben de zaten gördüğümü alırım...

"Kurtuluş savaş ında Manisa"yı okurken 194. sahife-sinde şuna rastladım:

"Manisa'yı Yunanlılara teslim etmiş ve Yunanlıların hizmetine girmiş bulunan mutasarrıf Hüsnü bile tedirgin olmuştur. HÜSNÜYADİS."

Tarih boyunca Türk milleti bilmesin, öğrenmesin diye gayret edilmesine rağmen alim olamadı ise de, **"ARİF"** olmuştur. Milletimiz bu adama **HÜSNÜYADİS** dediyse elbet bir sebebi vardı...

Güya Temel Can'la bunu araştıracaktık ama meydanı yeni Hüsnüyadis'ler kapladığı için unuttuk gittik...

* * *

⁵⁹ E. A. Büyüky ağı lı; Yesevi Dergisi, yıl: 13, s. 150, Haziran 2006, İstanbul, s. 20.

4 Şubat 2006 günü **Servet Mahiroğulları'nın** mevlidinde **HÜSNÜYADİS** adı geçer geçmez kuyruğundan yakaladım. Ne oldu, ne oluyor derken bir arkadaş "kum"lar arasında vaha gibi bir "**Kum Saati**" oluşturmuş, adına da Kum Saati yayınları demiş. Kim olacak? **İlhan Bahar!** Aldırmayın siz onun sülün boylu olduğuna, boyundan büyük işlere imza atar. Sakince bir kitap uzatıverdi. Hiç mi kitap görmedik diyebilirsiniz? Bu sizin bildiğiniz kitaplardan değil. Bana kendini unutturun üç kâğıtçı, hain gafil, işbirlikçi:

HüsnüYADİS'i anlatıyor:

* * *

İşgal günlerindeki işbirlikçilerden **HüsnüYADİS** hortladı...

Bu kitabı yayımlayanı bilirim ama, yazarı ne tanıdım, ne de gördüm.

Açtım kitabı; Ulus dağında şehitler yaşıyor.

"**Ulus dağına düşen ateş**" sönmese ve devamını okudukça hani orada bir köy var gitmesek de, görmesek de bizim köyümüz derler ya. Bu **A. Nedim Çakmak** da kitabında işbirlikçilere tam püf noktalarından **çakmış** da **çakmış**; hatta rehberlik görevini yerine getiren "**PEZEVENK**"leri de unutmamış.

A. Nedim Çakmak'ı görmeden sevdim, görmeden sevilir mi demeyiniz! "**Yaradan'dan ötürü sevdim yaratılmışı.**"

Bu bakımdan yayıncı **İlhan Bahar'a** yazarı özellikle görmek istediğim.

"-Sayın Bahar! Bu **HÜSNÜYADİS'in** yazarıyla beni görüşürsen çok memnun olurum."

“-Cağaloğlu’na indiğinizde size ulaşabilirsek, A. Nedim Çakmak beyle sizi tanıştıtırırım.” derken söz arasında kitabı unuttuk...

* * *

3 Mayıs 2006’da Türk’ün ve Türkçülüğün üzerine haçlı seferlerinin düzenlendiği günün yıldönümünde bu görüşme henüz gerçekleşmemişti.

* * *

Hüsnüyadis’de ne işbirlikçiler var?!. Birinin kuyruğundan tutup çekelim ve arkasından kim gelirse onunla devam edelim mi?

“15 Mayıs 1919’da İzmir’in işgal edilmesinden sonra Saruhan (Manisa) mutasarrıfı **Hüsnü Bey**, Menemen’den geçerken Şeyh Sükûti ve bazen de **Süleyman Sırrı** isim ve unvanıyla anılan Menemen eşrafından iki ayaklı **Hacı Mehmed Efendi**, aynı tarikatın mensubu ve **Efes metropoliti Yovakim** efendiyle beraber 16 Mayıs 1919 günü Yunan başkomutanlığına “**Egemenliğimizi paylaşmak istiyoruz**” diyerek kapı köpekliğine hazır olduklarını ifade ederler.

* * *

İtilaf devletlerin piyonu olarak İzmir’i işgal eden Yunan ordusu direnişle karşılaşmadığı halde 5.284 Türk’ü akla hayale gelmeyen usullerle alçakça şehit eder.

* * *

MENEMEN

Menemen’de aynı akibete uğramasın diye 37 vatan seven yollara düşer. Hedef Menemen boğazını tutup gâvurun boğazını sıkmaktır...

37 yiğit köylülerle görüşür, köylüler:

“-Sünbüller köyünde şeyhimiz var onunla görüşün” derler.

37 yiğit Sünbüller köyüne gelirler gelmesine de, yiğitlerin başındaki yiğit “bu şeyhi” tanır. Şeyh, Giritli Derviş Mehmed’dir. Şeyhe Yunan’ın İzmir’de yaptığı vahşet anlatılır.

Giritli Nakşi şeyhi Derviş Mehmed gururla:

“-Ben Yund dağına kadar bu köylerin şeyhiyim. Bizim tarikatımız kurşun atmayacak. Mehdi gelmeden caiz değildir” der.

Vatan işgal ediliyor, ezanlar susmuş, camiler yakılıyor. Şeyh Efendi gâvura kurşun sıkıyor. 37 yiğidin başı sorar:

“-Sizin tarikatınız gâvur tarikatı mıdır ki gâvura kurşun atmaz, ne biçim laf edersiniz?”

37 yiğit, 21 Mayıs 1919’da Yunan devriyesine arslanlar gibi saldırırlar... Fakat Yunan işgal güçleri Menemen’i basar, işgal sırasında direniş gösterilmediği halde, işgalin ilk günlerinde 1.017 Türk “koyun boğazlanır gibi” katledilir. Halk evlere sığınır, evler basılır yağmalanır. Kadınlara tecavüz edilerek parçalanmış cesetleri sokaklara atılır...

* * *

Yunan’a Kurşun Atmayana Bakın

Mayıs 1919’dan on yıl sonra Giritli Derviş Mehmed ve arkadaşları Menemen’e büyük bir baskın yapmak için 107 kişinin görev aldığı bir teşkilat kurar. Bu teşkilata katılanların altmışı, doğrudan doğruya baskında görev alır. Yalnız Bozalan köyünden 10 kişi bu baskında canla başla çalışmıştır.

Giritli Derviş Mehmed ve arkadaşları Saruhan’dan hareket ederek önce PAŞA KÖYÜ’ne giderler, orada silahla-

narak yola çıkarlar. On bir saatlik uzun bir yürüyüşten sonra, **Menemen**'i basmak için çok elverişli bir konumda olan **SÜNBÜLLER** ve **BOZALAN** köyüne gelirler (23 Aralık 1930).

* * *

Yunan ve Haçlı orduları 8 Eylül 1922'de Menemen'den kovulmuş, papazlar kaçmış, çan sesleri dinmiş, ezan sesleri yankılanmıştır.

Şeyh ve avanesi Yunan askerlerini öldürmek için Menemen'i basmamışlardır ama **TÜRK ASKERİ'ni** öldürmek için basacaklardır..

"Eyvah... Menemen'de din elden gitti..."

Derviş Mehmed ve arkadaşları Menemen'i basarlar ve bir Türk subayı ile bir Türk bekçisini öldürürler, doyamazlar... Türk subayının kafasını bağ testeresiyle canlı canlı keserler...

* * *

A. Nedim Çakmak'ın **"İşgal Günlerindeki İşbirlikçiler HÜSNÜYADİS HORTLADI"** isimli eserindeki işbirlikçilerden sadece birinden bahsettim. Kısmet olursa diğer Hüsnüyadis hortlaklarını da sizlere tanıtacağım... Aklın hayalin almayacağı ihanetler, entrikalar ve işbirlikçilerin uzantılarını merak edenler bu eseri mutlaka okumalıdır. Benden söylemesi.

Hüsnüyadis Hortladı (2)⁶⁰

Dürzi Şeyh (!)

16 Mayıs 1919'da Yunan başkumandanına, "Egemenliğimizi paylaşmak istiyoruz" demek için giden Hüsnüyadis'e yol ve ihanet arkadaşlığı yapan bir iki ayaklıdan bahsedelim mi?

Biliyorum ki okumayanlarınız "onlar da kimmiş?" diyeceklerdir.

1. **Saruhan mutasarrıfı** yani valisi Hüseyin Hüsnü, halkımızın telaffuzuyla HüsnüYADİS.

2. Menemen eşrafından Hacı **Mehmed Efendi(!)**

3. **Efes metropoliti** Yovakim.

4. **Bahsedeceğim** kişi.

Görgü Şahidinin İfadesi

İzmir'in işgalinden sonra Yunan kuvvetleri 21 Mayıs 1919'da Menemen'e girerek katliama başlar. Hem de tek kurşun atılmadığı halde.

Bergama'da uğradıkları yenilginin hesabını sivil halktan sorarlar.

Menemen katliamını baştan sona yaşayan tüccar ve fabrikatör **Çerkez Sefer Efendinin** ifadesinden takip edelim.

⁶⁰ E. A. Büyükyazılı, Yesevi Dergisi, Yıl: 13, Sayı: 151, s. 12.

"Rum mahallesinden silah sesleri gelmeye başlayınca herkes dükkânlarını kapatıp, evlerine koşmaya başladı. Mitralyözlerin kurşun yağmuru altında evime giderken önümde üç kadının cansız yattığını gördüm.

Bir iki adım ilerledim, bir yanda on yaşında bir erkek çocuğu cansız yatıyordu. Biraz ilerledim, dizinden vurulmuş bir kız çocuğu kapı önünde yuvarlanmış, korkudan rengi uçmuş, gözleri korkulu bakışlarla imdat bekliyordu. Komşum İshak Efendi evinin önünde öldürülmüştü.

Eve döndüm; çiftlik bahçesinde çalışan Todori geldi, orada oğlum Ahmed'in öldürüldüğünü, hayvanların hepsinin Yunan askerleri tarafından gasp edilerek götürüldüğünü söyledi.

Benim bildiğim, bir günde Menemen merkezde 300 kişi, köylerde 700 kişi öldürüldü.

Türk evleri ve dükkânlarına girerek soygunlar yapmışlar para, altın, kıymetli eşya, ne buldularsa götürmüşlerdir."

Sefer Efendinin ifadesi uzayıp gidiyor. Yunanlılar kadınlara, kızlara alçakça saldırılara devam ediyor.

Ve Menemen işgalinde 1.017 Türk şehit ediyor.

Vatan Satanların Namusu

Menemen'de devam eden katliamlar sebebiyle feryatların ayyuka çıkması üzerine 17 Haziran 1919'da Beynelmillel Tahkik Heyeti olayları incelemeye gelir. Heyet Yunan askerlerini kusurlu bulur. Soruşturma yapan iki Fransız subayı, belediye başkanı Şeyh Sükûti'yi ve Müfti efendiyi çağırır. Bu arada şikâyetlerini bildirmek üzere 16 Mayıs 1919 Yunan komutanına giden Hacı Mehmed Efendi de gelir.

"-Korkmayınız" diyen Fransız subayına;

“-Siz bize ‘dükkânlarınızı açın, yağma bitti’ diyorsunuz. Halbuki yağma devam ediyor şu anda:

**Hanımımı yağmalıyorlar,
Kızımı da yağma ediyorlar.”**

Bu ihbar ve şikâyet üzerine bir Fransız subayı, yanına bir Yunan jandarma yüzbaşısını alarak olay yerine gider:

Bir gurup Yunan askeri ve yerli Rum, Menemen eşrafından **Hacı Mehmed Efendinin karısına ahırda tecavüz ediyorlardı.**

Diğer tarafta ise 13 yaşındaki kızına çok sayıda Yunan askeri tecavüz etmişti. Kızcağız daha sonra acılar içinde vefat etmiştir. Yunan’a kuyruk sallayanın ibretlikin haline bakın...

Şeyh Kisvesindeki Şeytan

Şeyh Sükûti’nin yol arkadaşı Hacı Mehmed Efendinin karısı ve 13 yaşındaki kızının namuslarının kirletildiği gün, yani **17 Haziran 1919 günü belediye reisi Şeyh Sükûti Efendi** ise maarifetlerini anlatır gibi İngiliz ve Fransız subayları ile işbirlikçi İzmir valisi **İzzet**’e “20 kadar araba ile öldürülenlerin cesetlerini Menemen dışına çıkararak toplu mezarlara defnettiklerini, iki gün devamlı defin işiyle uğraştıklarını, çok sayıda çocuk ve kadın cesetleri olduğunu, Menemen köylerinde bir günde 1.000’den fazla ölüm olduğunu” maarifetmiş gibi ifade eder.

Biliyorum, “kimdir bu adam, neyin nesidir?” diye merak ediyorsunuz.

Bu şeyh kılığına bürünmüş şeytanı **A. Nedim Çakmak**’tan soralım mı?

Aslen Suriye vilayetine bağı lı **Cebel-i Dürzi** ahalisinden olup, maksadına uygun hareket eder. Türkçe konuşurken Erzurumlu olduğunu söyler, fakat belediye dairesinde ele geçirilen evrakta Şamlı oldu ğ u ve mükemmel derecede Arapça okuma-yazma bildi ğ i anlaşı lmıştır.

Menemen'de bazen **Süleyman Sırrı** ve bazen de **Şeyh Sükûti** isim ve unvanı kullanan bu **Dürzi**, 1901 senesinde baş çavuş olarak Menemen'e gelmiştir.

Menemen'de iken ahlaksızlıktan ordudan atıldıktan sonra dava vekilli ğ i yaparken **Hürriyet ve İtilaf Fırkası** Menemen teşkilatını kurmuş, çevirdi ğ i entrikalarla belediye riyasetini (baş kanlı ğ ını) ele geçirmiştir...

1918 yılı **Kasım** ayında Dahiliye Vekâletinin müfettiş raporlarına istinaden, **Damad Ferid hükümeti zamanında görevden azledilmiştir.**

Yani anlayacağ ınız Erzurumluyum dedi ğ i halde **Cebel** ahalisinden bir **Dürzi** oldu ğ u meydana çı kmıştır.

16 Mayıs 1919'da Yunan iş gal komutanına sadakatine ve Haçlı ruhuna hizmetine karş ılık bu belediye baş kanı "Şeyh Sukuti ve azalarının, iş gal güçlerine rehberlik yapmaktan dolayı epey komisyon aldıkları ve bir kısım iş birlikçilerle birlikte kendilerini kurtardıkları anlaşı lmaktadır." Demiştir.

Biliyorsunuz ki Yunanlılar 21 Mayıs 1919'da Menemen, 25 Mayıs 1919'da Saruhan (Manisa)'ı iş gal ederler. İş galden sonra acılar ve ihanetler birbirini takip eder.

Yunan iş gal komutanının silahların Türklerin eline geçmemesini istemesi üzerine Manisa'da bulunan 48.000 tüfek, 88 top ve milyonlarca mermi Yunan'a teslim edilir. İlaveten "direniş gösterenleri bildiriniz" emri de yerine getirilir.

Baş ta Menemen kaymakamlı ğ ı olmak üzere kasaba, köyler iş gal edilir ve günlerce Türkler şehit edilir.

Yunan işgalının ilk gününden itibaren işbirlikçiliğe başlanır. Tarih 27 Mayıs 1340 (1924) ve 4376/1341 numaralı zabıt varakaları ile **Dahiliye Vekâlet-i Celilesine** verilen cevapta **Şeyh Sükûti** veya Süleyman Sırrı ile alakalı bilgilerden bir kaç örnek:

- Anılan şahıs, Yunan hükümetinin emirlerine uygun olarak belediye riyasetine getirilmiştir.
- Venizelos, Paris'te işgal planları yaparken, kiliseye giderek İzmir metropoliti **Hrisostomos'un** ruhani ayinine katılmış, papazların huzurunda **Venizelos'a** taziyelerini bildirmiştir.
- Venizelos İzmir'e geldiğinde Menemen katliamı failleriyle beraber Yunan liderinin huzurunda **Yunan kahramanlığı ve Yunan adaletinden** bahisle nutuk irad etmiştir.
- Yunanlıların **13 Ağustos 1922'de**, Ege bölgesinde muhtariyet ilanı için İzmir'de tertip ettikleri mitinge katılmış, orada kürsüye çıkarak ve İslam ahlakının fuzuli vekâletini takınarak, **Yunan hükümetine teşekkürlerini sunmuştur.**
- Yunan'a teslim etmek için **20 bin liradan** fazla parayı muhtarlar vasıtası ile toplattırıp vermeyenleri dövdürtüp işkence ettirmiştir.
- **Yunanlılara yalakalık ederek her gün on kişiyi nezarete aldırması, bunun gibi yüzlerce suç işlemiştir.**
- Her türlü evrak-ı metruke üzerine kasten zamk ve mürekkep dökerek tahrip etmiştir.
- **Vatana ihanet suçundan hudut-ı milli dışına çıkarılmıştır.**

İşte bu sahte Erzurumlu Şeyh Sükûti veya Süleyman Sırrı aynen "Katrani kaynattım olmaz şeker, cinsi cinsine

çeker'' misali, ataları gibi Dürziliğini göstermiştir. Suriye'nin **Cebel** ahalisinden olan **Dürziler** 1098'deki Haçlı seferi sırasında Haçlı ordularıyla nasıl halvet oldularsa, Şeyh Sükûtî de aslına rücu ederek Dürziliğinin gereğini yerine getirmiştir. İşte bu da Hüsnüyadis'in ikinci hortlağıdır.

Hüsnüyadis Hortladı (3)

Mürid ve Mümin Müftiler

Yunan işgal günlerinde Ege'de Saruhan mutasarrıfı Hüsnü, nam-ı diğer Hüsnüyadis'le birlikte işgalcilerle işbirliği yapan hainleri **A. Nedim Çakmak** şöyle sıralıyor:

Aydın Müftüsü **Giritli Şevki Efendi** (Hüsnüyadis, yakını olan Şevki'yi Müfti olarak tayin ettirmiştir), **Akhisar Müftüsü** ve **Menemen Müftüsüdür**.

Bu hainlere inat Saruhan Müftüsü Alim Efendi ile Turgutlu, Eşme ve Alaşehir Müftileri gibi gerçek din adamları direniş yanlısı olmuşlardır.

Bunları tasnif edersek:

a. Mürit müftiler ve tarikat mensubları, Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlısıdır; Yunan Haçlı ordusu işgalcileriyle işbirliği yapmışlardır.

b. Mümin müftiler tarikat mensubu değildirler, ne İttihat ve Terakki, ne de Hürriyet ve İtilaf Fırkalarına bakarlar. Direniş yanlısı olmuşlardır.

Hem mümin, hem mürid olunmaz.

Şimdilerde, din adamları Arapça bilmedikleri için, bilemezler:

“İslamdan önce “MÜRİD”, İslam'dan sonra “Mümin” denir. Yani, müridden Müslim olamaz!

“Çok yazık! İslam'dan önce Şeytan'a tapanlara da mürid denir...”

30 Ekim 1918’de Türk’ün teslimnamesi Mondros mü-tarekesi imzalanmış.

Birinci Dünya Harbi boyunca Anadolu Türklüğü ile Suriye, Filistin, Arabistan’daki Türk ordusunun irtibatını kesmek için hep **İskenderun’u** işgal etmek isteyen İngiltere, 9 Kasım 1918’de bu emeline ulaşmak için işgale başlar...

O tarihe kadar Balkanlardan, Kafkasya’dan kısaca her bölgeden **ana kucağı** Anadolu’ya gelen göçmenler, yeni vatanlarını canla başla savunurken, az da olsa bazıları **“Türk devleti yıkıldı. Artık onların sözü geçer”** diye işgal-cilere yalakalıkta yarışanlar ve onların azat kabul etmez kölesi olan **HüsnüYADİS** ve çocukları meydana çıktılar.

Aydın Müftüsünün Patrikle İşbirliği

Bunlar Patrik Zaven Efendi ve Nemrut Mustafa işbir-liğiyle bir liste hazırlar ve uygulamaya geçerler.

Boğazlıyan kaymakamı **Kemal Bey**, Urfa mutasarrıfı **Nusret Bey**, hatta Milli Mücadele için Anadolu’ya geçen **Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak, Kâzım Karabekir, Nazım Özalp, Rauf Orbay** ve onlarcası için işte bu müridler tara-fından ölüm fermanları yazılır. **Aydın Müftüsü Şevki Efendi**, Aydın’ın işgal gününde 2.000 Türk öldürüldüğü ve Türklerin büyük kısmı şehri terk ettiği, yaşlı ve hasta 375 Türk kaldığı halde yabancı komisyona yalan söyleyerek:

“... Aydın’da zulüm yapılmadığı konusunda yalancı şahitlik yapmış ve dileklerinin iyi olduğunu yazmıştır.”

(5 Teşrinievvel 1335 Rumi / 25.08.1919 Salı. Kaymakam Kadri Beyin Raporu).

Salihli Yöneticisi Hain Olursa

Salihli kaymakamı Hasan Fikret ile müftü ve belediye reisi, ahaliden hiç kimsenin haberi olmaksızın Yunan ku-

mandanını Salihli'nin işgaline davet etmek alçaklığında bulunmuşlardır.

İşte o alçak kaymakam **Hasan Fikret**, "milli kalkışmanın Avrupalıları kızdıracağından ve onları büsbütün aleyhimize çevireceğinden" bahsetmiştir.

Alaşehir kaymakamı **Bezmi Nusret Kaygusuz** arslanlar gibi direnip şehri terk etmek zorunda kalırken, Salihli kaymakamı **Hasan Fikret** ise Salihli'de zafer takları yaptırmış; işgalden önce Yunan komutanlarına ziyafet vermek için halktan zorla para toplatmıştır. Salihli eşrafından **Mehmed Efendi** kendisinden zorla 30 lira alındığını söylemiştir.

Turgutlu: Bunun Adını Siz Koyun

Turgutlu kaymakamı Hamdi Bey, belediye reisi ve azaları, Yunan işgal kuvvetlerini köprü başına kadar gide rek karşılarlar.

Turgutlu kaymakamı Hamdi Bey, Yunan işgal kuvvetleri komutanı **Yarbay Gregoryus**'a **Turgutlu**'nun en güzel binalarını karargâh olarak kullanmak için işgal güçlerine tahsis eder. Fakat Yunan komutanı **Gregoryus** bunları kabul etmez.

Bir yöneticinin yalakalığından aldığı cesaretle:

"140 talebenin bulunduğu kızlar mektebini, kızlar içerdeyken işgal eder."

Böylece şerefsiz ve haysiyetsiz yöneticiler sayesinde kız mektebinde egemenlik paylaşılır.

Dahası bu kız talebeleri, işgal boyunca Yunan subaylarının başlarında olduğu yürüyüşlerde, ellerine Yunan bayrakları vererek Yunan milli bayramlarında propaganda elemanı olarak kullanır.

İşgal boyunca kızları salmadılar (!). Bazıları intihar etti, bir kısmı Yunan ordusu bozguna uğradıktan sonra, ricat ederken birlikte götürüldü; gitti gider, bir daha o kızlardan haber alınamadı...

Ne Yakıştır?

İşte bu Turgutlu kaymakamı Hamdi Bey, bir gün arabası ile giderken, sarhoş Yunan askerleri tarafından eşinin ve çocuklarının yanında feci hakaretlere maruz kalmış, "Turgutlu kaymakamı olduğunu..." söyledikçe onu inadına dövmüşlerdir.

29 Mayıs 1919 günü Turgutlu işgal edilirken işgalcileri hevesle karşılayan kaymakam Hamdi Bey, belediye reisi, meclis azaları ve eşrafın misafirperverliğine karşı soysuz ırkın verdiği karşılık; tarihte eşi benzeri görülmemiş bir katliam ve tecavüz hareketidir.

Yunan Kaçarken Bile

...Tecavüz, katliam yapılmış, kolları birbirlerine bağlı ve başları koparılmış halde kurbanların cesetleri Nif çayına atılmıştır.

İşgalci Yunan ordusu ricat etmeden önce Türklerin şehir dışına çıkması yasaklamıştır.

4 Eylül 1922 günü başlattıkları yangın 6 Eylül 1922 akşamına kadar devam etmiştir...

Akşama Türk ordusu yetişmiştir.

Belediye Reisi

Yunan askerleri ve yerli Rumlar kapıları kırarak halkın bütün servetini soymuşlar, bir çoğunu ateşe atmışlardır.

Yangın postalarına yerli Rumların kılavuzluk ettikleri, Ermenilerin tahrip kalıplarını ve yangın bombalarını kullandıkları malumdur.

Turgutlu halkının en çok şaşırdığı şey ise kırk yıllık komşularından jandarma çavuşu **Pandelli**, eczacı **Kosti**, kunduracı **Yordan**, yoğurtcu **Yanko**, reji **Hamal**, kantarcı **İstilo**, çaycı **Dimitri**, Hekimoğlu **Aristo** ve kardeşi **Dimitri** gibi yerli Rumların, yani çocukluk arkadaşlarının katliam ve yangın eylemlerinde en önde yer almalarıydı...

(Kaymakam Hamdi Beyle beraber hareket eden Turgutlu belediye reisinin anlattıkları ve ifadesidir!).

Ne Diyelim?

Yabancı ve yerli basın mensublarının oluşturduğu komisyon raporlarına göre Turgutlu'da:

"6.000 haneden 5.800 ev yakılmış, ancak 200 ev yangından kurtulabilmiştir."

Turgutlu kaymakamı Hamdi Bey:

"... 20.000 olan Turgutlu nüfusundan ancak 8.000 kişikaldığını, yirmi günden beri her yerden ceset çıktığını, yolda ölenlerin sayısını ise bilmediklerini" söylemiştir.

İşte Hüsniyadis'in kol kanat gerdiği, koruduğu, kolladığı Turgutlu **kaymakamı Hamdi Bey** ve belediye reisinin düşmanla işbirliğinden kısaca örnekler...

Hüsnüyadis Hortadı (4) Gâvurun İpine Sarılanlar

İlhanlılar devletini Yahudilerin ikbal mücadelesi:

Büyük Selçuklu devletini Haşhaşın'ın tarikatı, bir diğer ifadeyle Hasan Sabbahçılar;

Anadolu Selçuklu devletini dönme, devşirme tarikatları tam tamına 18 parçaya ayırarak... yıkmadılar mı? Her şeyhin dizinin dibinde ayrı ayrı beylikler kurmadılar mı?

Son cihan devletimiz Osmanlı'da İngiliz casusu Lawrence'in, evliyalar başbuğu **Şah-ı Nakşibendi** hazretlerinin kurduğu Nakşibendi tarikatıyla ne işi vardı?

Yukarıdaki devletlerimiz neden kendi ruh kökünden uzaklaşarak kendi soyu soku dururken başkalarıyla beraber oldular...

Allah'ın ipine sarılacakları yerde neden İngiliz'in, Alman'ın, Yahudi'nin, dönme devşirmenin, Amerika'nın ipine sarıldılar, sarılıyorlar?

Osmanlı cihan devletini yıktıkları yetmezmiş gibi İstiklal Savaşımızda kâfirlerle işbirliği içinde Türk milleti devletsiz kalsın diye isyan çıkarmadılar mı?

Kütahyalı Hain İbrahim

26 Ağustos 1922'de başlayan Türk'ün mukadderatını tayin eden Büyük Taarruz'dan sonra bozulan Yunan ordusu komutanı Sarıyadis'in anılarında şöyle anlatılır:

"...Perişan bir halde ricat ediyorduk; **SİMAV** boğazında beyaz bayrak sallayarak yamaçlardan koşarak gelen beş altı kişilik bir grup gördüm. Başlarında **İbrahim** vardı. Bizden önce Kütahya'dan kaçmışlardı, işaret ettim; yaklaştılar. **İbrahim** can korkusundan kendini kaybetmiş bir halde idi, tozlu çizmelerimi öperek yalvarıyordu:

-... ne olur bizi de götürün, bizi bırakmayın, öldürecekler bizi...

Kafasına bir kurşun sıktım, çünkü vatanına ihanet etmişti!"

Emperyaliste ne kadar yalakalık edersen et. Her hain gibi o da yeni efendileri tarafından gebertildi. İşgal döneminde Yunan'a uşaklık eden Kütahyalı **İbrahim**.

Muhterem Kütahyalılar, bu Hüsnüyadis'in yoldaşı **İbrahim** gibi emperyaliste uşaklık edenler bugün dahi mevcuttur.

Bugün onlara sadece üstünkörü bakmayalım. Dikkatlice bakıp işbirlikçileri görelim ve teşhis edelim.

Hüsnüyadis ve Saruhan (Manisa)

"... 3.500 kişi ateşe atılarak öldürülmüş; 855 kişi kurşunlanarak öldürülmüş, 165 yaralı da tedavi altına alınmıştır."

Yerli ve yabancı basın mensublarından oluşmuş bir heyetin incelemeleri sonucunda verilen rapora göre:

Saruhan'da 10.700 ev, 13 cami, 2.449 dükkân, 19 han, 3 fabrika, 5 çiftlik, 26 bağ evi, 1.740 köy evi yakılmış; yangından ancak 1.100 ev kurtulabilmiştir.

Falih Rıfkı Atay'ın halkın içindeyken yazdıkları:

Yunan askerleri Cennetzade kadının parası çıkmadığı için önümüzde süngüleyiverdiler. Taşsızade'nin haremını "sarı lira, sarı lira" diye bağırarak bıçakla korkuttular ve soydular. Aç susuz bizi İzmir'e götürdüler.

Bu soygunlardan büyük parsayı şüphesiz ki Hüsnüyadis topladı.

Alaşehir

San Remo anlaşması kararlarını silah zoruyla kabul ettirmek isteyen Yunanlılar, **22 Haziran 1920**'de yeniden harekete geçtiler.

- 22 Haziran'da Akhisar'a,
- 23 Haziran'da Salihli'ye,
- 24 Haziran'da ALAŞEHİR ve Soma'ya,
- 28 Haziran'da Kula'ya girdiler.

* * *

26 Ağustos 1922'deki Büyük Taarruz'la başlayan Türk'ün şahlanma hareketi sonrasında Alaşehir'de meydana gelen insanlık dışı olayları **A. Nedim Çakmak**'tan dinleyelim:

Efendim, Hüsnüyadis'in ihanet arkadaşlarının **Alaşehir**'deki işgalci Haçlı zihniyetiyle "Egemenliği paylaşması"nı kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. **30 Ağustos 1922** günü Yunanlılar, Alaşehir'in ileri gelenlerini tutuklamış ve şehri yağmalamışlardır.

2. **3 Eylül 1922'de** Alaşehir'e gelen bir Yunan subayı, şehrin ileri gelenlerine:

"-Alaşehir'i yakmak için bir yangın taburunun gelmekte olduğunu ve herkesin başının çaresine bakmasını" söylemiştir.

3. **Alaşehir** kundaklanmış, yangınları yerli Diyamandapolis ve bir kısım Ermeni arkadaşları yönlendirmiştir.

Alaşehir'in sularını kestikten sonra gaz dökerek şehri ateşe vermişlerdir.

4. **Yangınlardan** kaçmak isteyenlerin üzerlerine ateş etmişler, kurşunlamışlar, bombalamışlar, bir çoğunu diri diri ateşe atmışlardır.

5. **Sadece bir vahşet örneği şudur: Hacı Mehmed Usta** ateşe atılmış, eşi Emine'nin göğsü oyularak barut doldurulmuş ve ateşlenmiştir.

6. **İki çocuğun** bacaklarını ayırarak ateşe atmışlardır.

Vahşet... Vahşet...

Yabancı basın mensublarından oluşan komisyonun raporuna göre **Alaşehir vahşeti**:

- Alaşehir'de 4.000 haneden yakılmayan sadece 100 ev kalmıştır.

- 10 cami,

- 20 mescit,

- Tiren istasyonu binası,

- 20 köy yakılmış,

- 11.500 olan Türk nüfustan yalnızca 5.000 kişi sağ kalmıştır.

- Çocuklar dahi katledilmiş, 14 yaşın altında sadece 400 çocuk kalmıştır.

Daha Bitmedi

- Türkler evlere, camilere doldurularak canlı canlı yakılmıştır.

- Gençler toplanarak topluca katledilmişlerdir.

112 Erdoğan Aslıyüce

- Yunan askerleri **150 masum kadın ve kızı** beraberlerinde götürmüşler, kimini yollarda öldürmüşler, çoğundan bir daha haber alınamamıştır.
- 300 kadar kadını evlerinden toplayarak beraberlerinde götürmek için tiren istasyonuna giderken, kadınların direnmesi üzerine makineli tüfekle taramış, yalnız 80 kadın dağlara kaçarak yaralı olarak kurtulabilmiştir.

UNUTMA!

25 Mayıs 1919

Manisa'mızın İşgal Günü, Kara günlerimizden biri:

ALBAY KÂZIMLARIN, ALBAY BEKİR SAMİLERİN, MÜFTİ ALİM EFENDİLERİN, MAKBULE HANIMLARIN, PARTİ PEHLİVANLARIN VATANIMIZA SAHİP ÇIKTIĞI GÜNDÜR.

Bizim kara günümüz, "işbirlikçilerin" ise bayram günüdür.

Aziz Manisalılar;

25 Mayıs 1919'da Manisa; emperyalist Haçlı güçlerinin destek ve teşvikleriyle, **Hüsnüyadis** ve **avanesinde** davet ve yardımlarıyla Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir.

İşgalin birinci gününde dönemin Manisa mutasarrıfı Hüsnüyadis ve yandaşları **48.000** mavzer, **88** top ve milyonlarca cephaneyi Yunanlılara teslim etmişlerdir.

3 yıl, 3 ay, 13 günlük işgal süresince, **10.700** ev, **13** cami, **2.449** dükkân, **35** han, **7** hamam, **3** fabrika, **1** çiftlik, **26** bağ evi, **1.740** köy evi yakılmış, **1.100** ev yangından kurtarılmıştır.

İşgalden önceki Müslüman Türk nüfus **46.148** iken, işgalden sonra **15.000'e** düşmüştür. **4.500** Müslüman Türk zorla Yunanistan'a götürülmüştür. Kalanların çoğu şehit edilmiş, sadece yangın sırasında yakılarak şehit edilenler **3.500**, kurşunlanarak şehit edilenler **855** kişidir. Bir kısmı Anadolu'ya göç etmiş, diğerlerinin de akıbeti meçhuldür.

Vatanımız bugün de hâlâ emperyalistlerin hedefindedir.

114 Erdoğan Aslıyüce

ŞİMDİ GÜN, VATANIMIZA SAHİP ÇIKMA GÜNÜDÜR.

Emperyalistlerin, Hüsniyadis ve Derviş Mehmed'in torunlarına fırsat vermeme günüdür.

8 Eylül 1922 ruhunu hatırlayalım.

EY EMPERYALİSTLER ve HÜSNÜYADİSLER!

Biz buradayız, vatanımıza sahip çıkma ruhunu yaşama ve yaşatma kararlılığındayız.

MANİSA GÖNÜLLÜLERİ!

Hüsnüyadis Hortladı (5)

Hüsnüyadis'in oğlu Vasili Anlatıyor

Hüsnüyadis mucidi dediğim A. Nedim Çakmak'ın Hüsnüyadis'in oğlu Vasili'den dinlediklerini **Yesevî** dergisi'nin 154. sayısında (Ekim 2006) kısaca özetlemiştik.

Hüsnüyadis'in İzinde

E. A. Büyükyaglı, Hüsnüyadis'in izini aramaya ne zaman başladınız?

A. N. Çakmak: İlk defa 1987 yılının bir sıcak Temmuz günü Vasili Hüsnüyadis'i Yunanistan'da arayıp bulmak bana çok pahalıya patladı. Korintos istasyonunda Hüsnüyadis'i sordum diye beni hemen nezarete aldılar ve üç gün boyunca aç susuz **"TÜRK CASUSU"** diye durmadan sorgulandım. Gemim limanda beklemeseydi, belki de oradan sağ çıkmayacaktım.

E. A. Büyükyaglı: 8 Eylül 1922'de Türkiye'den kaçan bu hain Hüsnüyadis'i Yunanlılar unutmamış mı?

A. N. Çakmak: Meğer sonradan Hüsnüyadis'in oğlu Vasili'nin anlattığına göre, **babası Hüsnüyadis, tarihin en büyük Yunan casusu sayıldığı için, onu hâlâ kayıtlarda tutmuşlar.** Hüsnüyadis'i soran her hangi bir Türk'ü ise karşı casus olarak algılamışlar.

Benim sorgulandığım günlerde Türk-Yunan dostluğu palavrasının gerzek cazgırlarından biri olan **Zülüflüyadis** züppesince Yunan dostluğu herzeleri yeniyordu.

Vasiliyi Bulma

E. A. Büyükyaglı: Hüsniyadis'in oğlu Vasili'ye ne zaman ulaştınız?

A. N. Çakmak: 1991 yılının Haziran ayında sülfirik asit yüklü gemimle Akdeniz'de yol alırken telsizle tahliye limanı talimatı gelince, ne görelim varış yeri tahliye limanı Elefsiz.

....

"-Elefsizli kaptan Aleksandros sahilde uzo içelim dedi."

"-Yok olmaz Kiri Aleksandros, uzo kaşıntı yapıyor. Yeni Rakı var(!) dedim.

Sahilde güzel bir tavernaya oturduk. Sıcak bir Haziran günüydü. 70'lik Yeni Rakıları çıkardım; kaptan Aleksandros'a ikram ettim; ikisini ayırarak; **'bunlar da Vasili Hüsniyadis'in'** dedim."

"-Bu ikisini Vasili Hüsniyadis'e vereceğim."

"-Vasili!"

"-Şu bizim **Vasili Hüsniyadis(!.)**."

"- Biraz önce buradaydı, ha şurda, bak sakız ağacının altında oturuyor."

Gökte Ararken

E. A. Büyükyaglı: Peki Vasili'yi gördüğünüzde nasıl karşılaştınız?

A. N. Çakmak: Aleksandros hemen Vasili'yi tavernaya çağırdı. Senin köyünden misafir var, acele gel dedi. Vasili geldi; heyecandan kulakları bile kızarmıştı. Müthiş bir karşılaşma oldu.

....

"-Bak şimdi buradan kalkıp yürüyünce Yunan kopilaları da sana **'Turko, Turko'** diye takılacaklardır.

“-Vasili ‘o zaman sen de Turko senin babandır de’ ya-nılmazsın.”

“-Bunların çoğunun tohumu oralardandır (yani Türki-ye’den), bakma sen şuna buna!..”

Yaşamış olduğu kozmopolit hayat, Vasili’yi çok büyük bir mizah ustası yapmıştı.

Ta Nea (Yeni Gün) gazetesinin mizah yazarıydı.

Ertesi gün sahte Giritli, sahte Nakşibendi, eski Saruhan (Manisa) mutasarrıfının mezarının fotoğrafını çekmek isti-yordum. Ama Vasili’ye ayıp olmasın diye:

“-Beni babanın mezarına götürür müsün?” dedim. Vasili önce oralı olmadı. Israr edince **“pek bir şey bulamaz-sın”** dedi.

Haçı Kırık Mezar

E. A. Büyükyaglı: Vasili’yle beraber mi gittiniz Hüsnüyadis’in mezarına?

A. N. Çakmak: Evet Vasili’yle beraber hareket edece-ğimiz sırada:

“Ama madem ki istiyorsun, haydi gidelim.” dedi.

Aya Triyada kilisesinin terk edilmiş eski maşatlığına gittik.

Vasili’nin gönülsüz davranışının sebebini orada anla-dım. Mezardan kala kala, yere yatarak yamulmuş bir **“HA-ÇI KIRIK MEZAR TAŞI!”** kalmış. Tahrip edilmiş sandu-kanın kapak silmesinde bazı harfleri silinmiş olan protesto yazıları vardı. Bazı harfleri silinmiş olsa da boşluklar ta-mamlandığında, Yunanca **“Palio Turko (serseri Türk(!)** yazısı okunabiliyordu.

E. A. Büyükyaglı: Hüsnüyadis’in mezarında neler his-settiniz?

A. N. Çakmak: 15 Mayıs 1919'dan itibaren acılı işgal günlerinin sicilli bir işbirlikçisi, binlerce Türk'ün katledilmesine sebep olan, Saruhan ve tüm ilçelerini ateşlere atan bu göstermelik sahte tarikatçı adamı, dinler arası diyalog timsali, Saruhan mutasarrıfı Giritli Hüseyin Hüsnü yani Hüsnüyadis bir çukurda yatıyordu. Onca soygundan, onca ihanetlerden sonra Hüsnüyadis'e kala kala, bir HAÇI KIRIK MEZAR TAŞI ve bir de "Palio Turko" yazısı kalmıştı.

E.A. Büyükyaglı: Sayın Çakmak bu Hüsnüyadis'i, doğum ve ölüm tarihlerini biliyor musunuz?

A.N. Çakmak: Hüsnüyadis, Venizelos gibi Giritli ve Hanyalı idi. İkisi de 1864 yılında komşu köylerde doğmuştu. Venizelos 1936 yılı sonunda ölmüştü, bir kaç ay sonra 1937 yılının başında da Hüsnüyadis ölmüştü. Tipleri de bir elmanın iki yarısı gibiydi.

E. A. Büyükyaglı: Hüsnüyadis'in oğlu Vasili babası için ne diyor?

A. N. Çakmak: Vasili babası Hüsnüyadis için "Ne Müslüman, ne Hristiyan, ne Türk, ne Yunan (!). Böyle baba mı olur... diyerek babasına karşı saygısız olduğunu mu ifade etmek istemişti (!)

Vasili babasının hatıratını nakletmeseydi, nereden bilecektim.

E.A. Büyükyaglı: Sayın Çakmak! "Hüsnüyadis hortladı" demekle üzeri bilerek isteyerek örtülmüş bir ihanet belgesini açıkladığınız için Türk milletinin bir ferdi olarak teşekkür ederim.

A. N. Çakmak: Hortlamış Hüsnüyadis'i bilmezsek bu vatanı bize bırakanlar yakamıza yapışır. Bu sebeple Hüsnüyadis'i gündeme taşımanızdan dolayı asıl ben size teşekkür ederim.

Cenap Şahabettin

(Bursa'nın düşüşünden sonra 8 Temmuz 1920)

"Neden üzülüyorsunuz? Yunanlılar bizim menfaatimize çalışıyorlar: Memleketi eşkiyadan kurtarıyorlar."

01 Mart 1922 Fr. Revue de Deux mecmuası.

Türkler bilim ve medeniyet alanında hiç bir şey yapmamışlar, hiç bir eser vücuda getirmemişlerdir. Ne bir mezhep, ne bir felsefe, ne bir sanat yaratmışlardır. İslamiyet'te 72 tarikat vardır, bunların hiç biri bir Türk tarafından kurulmamıştır.

ALİ KEMAL

"Kuyucu Murat Paşa, Celalilere nasıl muamele etmişse, Kuva-yı Milliye'ye de öyle muamele edilmelidir. Maiyetindekilerin yakında zorba yamağı **Cafer Tayyar** şaklabanını, elini kolunu bağlayıp hükümete teslim etmesi beklenir. Saltanata bağlı halim selim Anadolu halkı da Mustafa Kemal şakisine haddini bildirecek."

20 Nisan 1920, Peyam-ı Sabah gazetesi.

AHMED EMİN (YALMAN)

Vekâlet ve bağımsızlık:

"Amerikalılar bizim öğretmen ve yol göstericimiz olmalıdır. Bu kararımızı Milletler Cemiyetine de bildirelim. Dünya karşısında eksigimizi itiraf etmek ayıp değildir."

7 Haziran 1919, Vakıf gazetesi.

Üçüncü Bölüm

HAİNLERİ BELİRLEME

Ankara İstiklal Mahkemesi reisi Cebel-i Bereket (Osmaniye) mebusu Topçu İhsan Beyin⁶¹ hatıralarında konuyla ilgili bölümleri birlikte takip edelim:

“- O gün, yani **3 Şubat 1921** günü, Mustafa Kemal Paşa, Keçiören’e, bana akşam yemeğine geleceğini haber verdi. Beraberinde o zaman Dahiliye Vekili olan doktor **Adnan**

⁶¹ İhsan Eryavuz (1877-1947). 1877’de İstanbul’da, Üsküdar’da doğdu. Topçu subayı olan Eryavuz, binbaşı rütbesindeyken emekli oldu ve ticarete atıldı.

Eryavuz, Cebel-i Bereket (Osmaniye) mebusu olarak 1, 2 ve 3. dönem Heyet-i Temsiliye’de yer aldı.

İhsan Eryavuz, 3. Hükümet (Fethi Okyar Hükümeti 22.11.1924 - 3.3.1925) ve 4. Hükümet (3. İsmet İnönü Hükümeti 3.3.1925 - 1.11.1927) dönemlerinde, 30 Aralık 1924 - 1 Kasım 1927 tarihleri arasında bahriye vekilliği yaptı.

İhsan Eryavuz, Yavuz zırhlısının onarımı için havuz alımı sırasında bir Fransız şirketten rüşvet aldığı iddiasıyla Yüce Divan’da yargılandı ve 1928 yılında hüküm giydi. Olay tarihi Yavuz-Havuz yolsuzluğu olarak geçti; verilen karar ise, Yüce Divan’ın Cumhuriyet tarihinde verdiği ilk mahkûmiyet kararı oldu. 26 Ocak 1928 tarihinde millet vekilliği düştü.

Soyadı kanunuyla aldığı "Eryavuz" soyadını Yavuz-Havuz yolsuzluğu davasından sonra "Topçu" olarak değiştirmiştir.

Eryavuz, evli ve 2 çocuk babasıydı. 6 Mart 1947’de öldü.

Bey (Adıvar), maliye vekili **Ferid Bey** (Tek) ve kalem-i mahsus (özel kalem) müdürü **Hayati Bey** vardı. Yemekte söz, Ankara'da bulunan **İzzet** ve **Salih Paşaların**⁶² vaziyetine intikal etti.

Mustafa Kemal Paşa gülerek dedi ki:

"- İzzet Paşa⁶³, İsmet Paşanın Ankara'da bulunmasından istifade ederek İstanbul'a dönmek için şefaath temin etmiş. Ben de Ankara'da daha çok kalmak istemediklerine dair kendilerinden bir mektup istedim. Hayret ettim... Bunu da vermişler, fakat kendi istedikleri gibi tadil etmek istemişler. Eski metinde ısrar ettim. Ona da hayır demediler... Bütün arzuları, bir an evvel evlerine dönmek. Yarın tarih haklarında nasıl acı bir hüküm verecek, hiç düşünmüyorlar..."⁶⁴

Topçu İhsan Bey

Uzun zamandır zihnimi işgal eden bir fikri ortaya attım:

"- Güzel ama Paşam, biz, tarihe hiç bir vesika ve müsbet hadise bırakmıyoruz ki... Sizin bu af ve müsamaha hissiniz devam ettikçe, kim vatanperver, kim bugünkü şeriat içinde münhasıran şahsını düşünmüş, hatta **hıyanet etmiş**, tarih bunu tesbit edemeyecek... Ben, İstiklal Mahkemesi reisi olarak konuşacağım. Önümüze gelen dosyaları tetkik ve neticelendirirken görüyorum ki, **asıl mücrimler karşımızda değildirler..** Bizim elimize geçenler, onların vasıta-i mel'anetleri... Diyelim ki bugünkü şeriat içinde

⁶² Salih Hulusi Paşa, 289. Osmanlı sadrazamıdır. 8 Mart 1920 - 2 Nisan 1920 günleri arasında 25 gün görev yapmıştır. Çerkezce soyadı "Kezrak"dır. 1864-1865'te Tophane'de doğmuştur (Danışmend, *Osmanlı Devlet Erkânı*, s. 105).

⁶³ İzzet Paşa, Ahmed İzzet Paşadır.

⁶⁴ Cemal Kutay, 150'likler Faciası, Tarih Kütüphanesi, İstanbul-1995, s. 46.

onları adalet huzuruna sevkedebilmek kudretine malik değiliz. Fakat mesela **Damat Ferid** habisi için bir karar alabildik mi? Alamadık... Hatta onun efendisi padişah için bir tel'in kararı kabul edebildik mi? Diyelim ki henüz zamanı ve sırası değil. Fakat bir gün elbette bunların huzur-ı millette hesaplarını görme günü gelecektir... Böyle olmasa bile, faaliyet ve gayeleri tarihe intikal ettirmek için şimdiden hazırlıklı olmalıdır. Siyasiyat cilveleri içinde, öyle hadiseler unutuluyor ki, yarın hakikatleri elde etmek imkânsız hale gelecektir."

Dr. Adnan Beyden Örnekler

Topçu İhsan Beyin mütalaasından sonra Dahiliye Vekili **Dr. Adnan** (Adıvar) Bey konuyla ilgili olarak;

"- İhsan Beyin hakkı vardır. Nihayet bir devlet tesis etmiş bulunuyoruz. Bu hareketin devlet bünyesini iktisab edince ilk aranılacak kıymeti, arşive malik olup olmadığımızdır. Meclisteki faaliyetin ve müzakeratın zabıtlarının bile, ancak son zamanlarda ihtiyaçlar salih hale geldiği malumdur. Hadisat birbirini takip ediyor... Bunların gerek vekayi, gerek eşhas için ileride doğru hükme medar olacak şekilde tesbit edilmiş olması bir zarurettir. Ben Dahiliye Vekâletinde, polis müdir-i umumisini bu mevzuda ikaz ettim. **Erkân-ı Harbiye-i Umumiye**ye tabi olan emniyet-i millie için de aynı ihzarat hatıra gelebilir. Fakat bütün bunları bir intizama sokmak ve yarın vak'alar ve şahıslar için delil ve vesikalara göre ihzar edilmiş arşive malik bulunmak mecburiyeti vardır."

Doktor Adnan Bey, bir de tarihten misal verdi:

"- Mesela, Fransız inkılâb-ı kebirî böyle bir arşivden mahrum olduğu için, inkılabın tesis ve istikrarı devresinde bir çok hata irtikâb edildi. Hatta bunlar arasında cinayetler bile vukua geldi. Vakıa bizim için ihtiyaç hissedilen arşiv,

bu misal içinde izah edilemezse de, daha dün cereyan etmiş nice vekayi var ki, bunların sebep ve illetlerine ait en basit dosyalarımız mevcut değil...”

Mustafa Kemal Paşadan Düzen İsteği

Mustafa Kemal Paşa, bu müşahedeye iştirak etti. Dedi ki:

“-Ben, yarın vesika mahiyeti alabilecek bütün muhaberatı, Hayatı’ye (kalem-i mahsus müdürü) elden geldiği kadar tasnif ettiriyorum. Celse-i hafiye müzakeratının da zabıtlarını, reis vekili ve kâtip arkadaşlara imza ettirmek suretiyle muntazam dosyalar halinde hufzettiriyorum. Vakıa bütün mesai ve faaliyet meclisten geçiyor ama, bunun kâfi olmadığı bahsinde sizinle mutabıkım.”

İhsan Bey: Hakiki Suçlular Yok

Ben, şu nokta-i nazarda bulundum:

“-Benim üzerinde durmak istediğim aynı zamanda, **İstiklâl Mahkemelerinin** faaliyeti sırasında, huzurla çalışmayı ve verilen hükümlerde hakiki mücrimlerin cezalandırılmasını temin edecek yoldur... Mesela bize, **Ethem hadisesini takiben bazı mevzular intikal etti. Bunlar, ferdi hadiselerdi...** Bir büyük hareketin müsebbib ve mütecasirleri arasında bize intikal edebilmiş vak'alardı. Biz bunları, mevcut eşhasın suret-i faaliyetine göre cezalandırdık. Fakat bizzat Ethem ve kardeşleri hakkında bir karar veremedik. Bu kararların tatbiki imkânına sahip olabilmek başka şeydir, böyle kararlar alabilmek yine başka şeydir... Gıyabi dahi olsa, **İstiklal Mahkemesi, fer'an zimethal olanları muhakeme ederken, hakiki maznunları da muhakeme edilmelidir.** Ve onlar hakkında verilmiş olan kararları ilan etmelidir. Hatta kendilerine, mahkeme huzuruna gelip de müdafaa hakkı tanımak suretiyle...”

Dr. Adnan Beyden İtiraz

Doktor Adnan Bey, bu tarza itiraz etmiş ve şöyle bir mütalaa ileri sürmüştü:

"- Ethem misalini verdiniz. Böyle bir hadise, gıyabi olarak cereyan edemez. Sonra böyle bir hadise mücerret mesnedlerle de ele alınamaz. **Mesela siz, İstiklal Mahkemesi olarak idam hükmü veriyorsunuz, teb'it hükmü veriyorsunuz, hapis hükmü veriyorsunuz, hatta bir nevi hukuk-i medeniyeden ve siyasiyeden iskat hükmü veriyorsunuz.** Bütün bunların temyizi mevzuubahis olmadan hükümler, kesb-i katiyet ediyor. Bugün hudud-ı milli, hatta işgal edilmiş arazimiz dahilinde bulunmayan bir maznun hakkında gıyabi olarak verilecek teb'it hükmünün fiiliyatta ne kıymeti olacaktır? Kanaatime göre böyle hükümler, sadece ruh-i adaleti müteessir etmekle kalmaz, üstelik İstiklal Mahkemelerinin mehabeti ile kabil-i telif de olmaz."

İdam, Hapis, Müsadere

Ben bu mütalanın bazı kısımlarına iştirak etmekle beraber dedim ki:

-Eğer biz, eldeki delillere ve maznuna, hakkına ve masumiyetine güveniyorsak, mahkeme huzuruna gelmesi ve beraat ettiği takdirde şahsi haklarının masumiyetine dair teminat verdikten sonra, adem-i icabet halinde mevcut delillere göre verilecek kararlar arasında, idam, teb'it, hapis ve müsadere gibi kararların bulunması ihtimali, bir çokları için ikaz ve endişe mevzuu olacağına göre ihanetlere de mani olur. İstiklal Mahkemelerine verilecek bu hak, mahkemelelerin salabetini ve mehabetini ihlal etmez, bilakis onların tesirini artırır. Mesela **Damad Ferid Paşa, bir gün, irade-i milliye İstanbul'u da daire-i şümulüne alacağını düşünür ve kendisi hakkında bugünden verilmiş ve katiyet kesbedince suret-i mutlak da vacibül'infaz bir mahkûmi-**

yet kararı olacağını hissetse, sadaret makamını bir daha taleb edebilir mi? Zannedirim ki tehâşi eder."

Deliller ve Hadiselerin Tesiri

"**Maliye vekili Ferid (Tek) Bey, Damad Paşa gibi ef'ali malum insanların her zaman için huzur-i adalete sevkini mümkün olduğunu ifade etti. Arkadaşlarımla bu mevzu üzerinde anlaşılamayacağımı hissederek sustum. Benim anlatmak istediğim, deliller ve hadiselerin tesiri henüz canlı iken, varılacak hükümlerin daha âdil olabileceği noktasında toplanıyordu. Bahsi burada kestik ve başka mevzulara döndük."**

Zaman İşliyor

"Aradan bir buçuk seneden fazla zaman geçmişti... Mücadele-i Milliyemiz, muhteşem bir zaferle tetviç edilmişti. Bu mesud güne inanmayanların başları önde idi. **Türk milleti, bir avuç iman sahibi evladıyla başladığı İstiklal Harbini muvaffakiyetle sonuna kadar idame etmiş, müstevliyi vatanın harim-i ismetinde boğmuş, dahili ve harici bedhahlara karşı mevcudiyet-i milliyesini veciz şekilde isbat etmişti."**

M. Kemal Paşadan Davet

"Bir gün, Mustafa Kemal Paşa tarafından davet edildim... Gazi'nin huzurunda, **İsmet Paşa, Fevzi Paşa, Kâzım Paşa, Ali Fethi Bey, Yusuf Kemal Bey, Seyit Bey (eski adliye vekili)** bulunuyordu. Ben Gazi'nin hafızasının ne kadar kuvvetli olduğunu bilirdim. Fakat orada yeni bir deliline şahit oldum.

Gazi dediler ki:

"- İhsan Bey... Hatırlar mısınız, bir gün sizinle ve zannediyorum ki Doktor Adnan ve sâbık maliye vekili Ferid

Beylerin bulunduğu bir hususi toplantıda, zaferden sonra memlekette kalması vatanın huzuru itibariyle mucib-i endişe olacak kimselerin listesinden bahsetmiştik ve hatırımda kaldığına göre siz, bunların daha o zaman tesbitini istemiştiniz. Şimdi Yusuf Kemal Bey, her beynelmilel muâhedenin bir affı derpiş ettiğini söyleyerek, böyle bir ihtimale karşı hazır bulunmamızı istiyor.”

Yusuf Kemal Beyden Af Konusu

Burada Yusuf Kemal Bey dedi ki:

“- İhtimal değil pašam... Bu bir vakıadır ve beynelmilel müsalahaların şerait-i tabiiyesindendir. Bilhassa bizim bu sefer akdedeceğimiz müsalaha, devletin teşekkül ve teessüsünü beynelmilel bir vesikaya raptedeceğine göre, elbette geniş bir affı derpiş edecektir.

Gazi devam etti:

-O halde bizim yapacağımızı tasavvur ettiğimiz hazırlıklar, bir emr-i vaki oluyor demek... Şimdi İhsan Bey bu hususta bizi bilhassa tenvir edebilecek vaziyette olan arkadaşdır. Çünkü kendisi İstiklal Mahkemesi reisliğini ifa etmiştir. Ankara İstiklal Mahkemesi meşguliyet itibariyle ve kendisine tevdi edilen davaların şümül ve ehemmiyeti itibariyle devletin emniyetini alakadar edecek bütün davaları rüyet etmiştir. Öyle değil mi?”

Mücrimler Cezaları Görmüşlerdir

“-Vakıa, Ankara İstiklal Mahkemesi Gazi'nin ifade ettikleri gibi, mahiyet itibariyle memlekete şümül olan bütün mühim davaları rüyet etmiş, gayet kat'i kararları vermiştir. Fakat bütün bu davalar, artık ruznamesinde değildi. Beynelmlel muâhede bahis mevzuu edilecek affın daire-i şümuliyesi ile bu davaların münasebetini kavrayamamıştım:

-Paşam dedim, bize tevdi edilen mücrimler cezalarını görmüşlerdir. Bu dosyalar kapanmıştır. Şimdi İstiklal Mahkemeleri hal-i faaliyette ve kanun mer'iyette olduğuna göre, mahkememizin faaliyeti içine giren mevzuları yine aynı adalet ve ciddiyetle neticelendireceğimiz şüphesizdir. Fakat ben deniz affınıza mağruren şunu sormak istiyorum: İstiklal Mahkemesindeki dosyalarının tetkiki ile af arasında ne münasebet vardır?"

İsmet Paşa "Affa Layık Olmayanların Şimdiden Tesbiti Zarureti Vardır"

"Bu suale İsmet Paşa cevap verdi:

- İstiklal Mahkemesine intikal eden ve neticelenen mevzuların mümasil cürümlerini irtikâb edenlerden bir kısmı, bugün hudud-ı milli dışındadırlar. Bir kısmının da hudutlarımız içinde kalmasına dahili emniyetimizin müsaadesi yoktur. Mesela öyleleri vardır ki, bunlar ele geçmiş olsaydı, İstiklal Mahkemesinin mümasil cürümlerde verdiği kararlar kıstas olarak kabul edildiği takdirde derhal idam edilmeleri lazım gelirdi. Sonra İstiklal Mahkemesi bazılarının da gıyabında karar vermiştir. Bir affın mevzuu- bahs olması mutlak olduğuna göre affa layık olmayanların şimdiden tesbiti zarureti var. Bunların kimler olduğunu nasıl tesbit edebileceğiz?"

İhsan Beyden Memleket İçin

"Mevzuu anlamıştım. Bu, haklı bir nokta-i nazardı... Memleket dahilinde kalmaları, emniyet-i memleket için tehlikeli olacak kimselerin nasıl ve hangi cürümlerin faili olduklarını anlayabilmek için ihtiyaca salih vesikalar, ancak İstiklal Mahkemelerinde bulunabilirdi.

- Bu, dedim, tetkiki uzun zaman isteyen bir meseledir. Vakıa, böyle bir tahkik ve tetkik nihayetinde tatminkâr netayic elde edilebilir. Fakat bunun hafıza ile halledilmesi mümkün değildir. Malum-i devletleridir ki, bu hususta Meclis'te alınan bir karar mucibince İstiklal Mahkemelerince kat'i karara raptedilen ve infaz edilen dosyalar, Meclis-i Âlide hufzedilmektedir. Eğer burada bazı prensipler vaz' edilecek olursa, bendeniz bu mevzuda emri devletlerini ifa için çalışırım."

Gazi: "Lütfen Sarih Cevap Veriniz."

"- Bu tarz mütalaam, Gazi'yi tatmin etmemiş miydi, veya orada hazır bulunanlardan farklı mı düşünüyordum bilmiyorum. Bana kat'i ve cevabı biraz güç verilebilen bir sual tevcih etti:

"- İhsan Bey... Bana lütfen sarih cevap veriniz. Sarih cevap veriniz ve kat'i kanaatinizi söyleyiniz: Siz, aff-ı umumi içinde böyle bir istisnaya suret-i kat'iyyede lüzum görüyor musunuz?

Bu suale cidden güç cevap verilebilirdi. Derhal hafızamda iki türlü muadele kurdum.

Evvela, mücadele-i milliyenin ne kadar ağır şartlar içinde tahakkuk etmiş olduğunu düşündüm. Ona karşı devamlı muhalefet, hatta hıyanet etmiş olanlar gözümün önüne geldi. Ben İstiklal Mahkemesi reisi olarak darağacına gönderdiğim yüzlerce insanın manevi ukubetini omuzlarımda taşıyordum. Fakat vicdanımı asla huzursuz eden bir günahın izi de yoktu. Eğer bir kusur ve hata irtikâb etmiş isem, bunu da bilmeden yapmıştım. Hangi hakim böyle bir hatadan münezzeh idi? Fakat vicdanen kani idim ki, **bir çok hakiki mücrimler elimize geçmemişti.** Bunlar, ya cürümlerin hakiki faileri idiler veya nefislerini maharetle kanunların cezasından kurtarmışlardı. Şimdi bunlar, bey-

nelmîlel bir ahid içinde muhakkak bulunur diye af mı edileceklerdi? Bunu havsalam almıyordu.”

Cürümleri Kim Tayin Edecekti?

“İstiklal Mahkemesi Reisi olarak yine düşünüyordum ki, bunlar ele geçmiş olsalardı, ne olacaktı?... Kapanmış olan bu dosyaları tazeleyecek miydik? Yeniden kan mı dökülecekti? Vatandaşın fikrinde yeni iştibahlar mı uyanacaktı? Hayır! Buna lüzum yoktu. Halbuki bir sebep de yoktu. **Fakat bunların başı boş gezmeleri de doğru değildi!?. O halde? O halde bunları memleket haricine atardık, mesele kapanırdı.** Fakat bu cürümleri kim tayin edecekti? Cürümlerin mebde ve münteha tarihleri ne olacaktı? Bütün bunlar muğdil birer dava idiler ve halledilmeleri pek de kolay değildi.”

Suallerin Cevapları

“Bütün bu ihtimaller hatırımdan geçti ve dedim ki:

- Muhterem Paşam... Size iki sıfatla cevap vereceğim:

Birincisi mücadele-i milliyenin ne kadar güç ve çetin şerait içinde tahakkuk ettirildiğini bilen insanlardan birisi olarak... Bu sıfatla bize, bu devre içinde **haricî düşmanların değil, fakat bu memleketin nimetiyle perverde olmuş, ekmeğini yemiş ve şeklen bizden olan insanların ısrarla, taannütle, bilerek yaptıkları kötülüklerin cezasız kalmasına gönlüm razı değildir.** Onları bugün adalet huzurunda hesap vermeye davet edemiyorsak, hiç olmazsa hudud-ı millî içinde bırakmamalıyız. Nereye isterlerse oraya giderler, gözümüz görmez... Bu bir...

İkinci olarak da ben, İstiklal Mahkemesi reisi olarak arz ve itiraf ediyorum ki, bizim cezalandırdığımız bir çok insanlar içinde, **bugün cezalarını bulmamış olanların teşvik ve telkinleriyle bu günahları irtikâb etmiş olanlar**

vardır. Onlar elimize geçmedikleri için ceza görmemişlerdir. Şimdi bunların birer birer yakalandıklarını düşünelim.. Ne olacak? Yeniden bir muhakeme safhası mı başlayacak? Bendeniz bunu hem fuzuli bulmaktayım, hem de artık bu davaları kanıksamış olan halkın zafer neşesi içinde gayrı layık telakki etmekteyim. O halde yapılacak olan bu günahların erbabını suret-i katiyede gözlerimiz önünden uzaklaştırmaktır. Fakat Paşam bu suallerin cevaplarını verebilmek şartıyla...

Evvela, bu cürümlerin mebde ve münteha tarihleri ne olacaktır? Çünkü öyle cürümler irtikâb edilmiştir ki, bunların adem-i mevcudiyeti halinde bu kadar ıstırab çekmemiş olurduk... Mebde tarihini nasıl tesbit edeceğiz?

Saniyen hangi cürümleri alacağız? Şahsi cürümlerin erbabını bu liste içinde mütalaa edecek miyiz? Etmeyeceksek, bir cürmün cem'i veya ferdi olduğunu nasıl tayin edeceğiz?

Salisen, Millet Meclisi içinde cereyan etmiş bazı hadisat vardır ki, bunların vehameti de malumdur. Bu hadisat bizim için cürümlerin tesbitine medar olacak esasatın bir diğer şeklinin nerede cereyan ettiğini şüpheye mahal bırakmadan derhatır ettirir. Bu şekildeki maruzatımla neleri kasdetmek istediğim malum-i alileridir. Şimdi bu şekilde, şeklen vazife-i teşriiyyenin ifası, fakat hakikatte, karşılaşılan dertlerin esas unsuru olmuş vekayiin müsebbibleri için neler düşüneceğiz? Eğer böyle şamil bir tefrik yapılmayacaksa, umumi affın dışında bırakılacakları, daha doğrusu buna hak kazanmış olanarı tefrik etmek ne fayda verecektir? Bu suretle yapılacak bir tefrik sırasında adalet ruhu müteessir olmayacak mıdır?

Eğer bu suallere müsbet cevap verebilmek mümkün olacaksa, bendenizin mütalaam müsbettir. Yoksa ceffelkalem bir şey yapılacaksa bu hadise, beynelmilel bir ahitna-

menin maddeleri içinde yer alacağına göre, haklı olarak kil ü kali mucib olur ve sebepsiz yere adaletimizin mevcudiyetinden şüpheye düşürmüş oluruz.

Gazi'nin bir itiyadı vardı... Bir heyette, bir mevzu münakaşa edilirken daha çok sual sorar, kendi kanaatini izharı en sonraya bırakırdı. Bu belki şahsi kanaatini tebarüz ettirmek suretiyle, **muhatablarının fikirleri üzerinde müessir olmamak endişesi, hatta itiyadındandı.** Çünkü böyle umumi mevzularda değil zaferden sonra, daha ilk günden itibaren onun fikirlerine itiraz edilmesi biraz güçtü. Çekindiğimizden mi? Mücerret olarak bundan değil. Bilhassa mücadele-i milliyede onun çektiklerini bilenler için, Gazi ile münakaşa etmek, biraz azab-ı vicdanı veren bir haldi. Şu mevzua hususi bir ehemmiyet verdiği ve yanlış bir hükme varmaktan içtinab ettiği anlaşılıyordu. Benim sözlerim bitince, evvela **Fevzi Paşaya** döndü."

Fevzi Paşa Konuşuyor

"- Müşir Hazretleri... Ne buyuruyorsunuz?

Fevzi Paşa bir müddet düşündü. Bir çoklarımızın kanaati hilafına olarak, **Fevzi Paşayı ben, bir çok münasebetlerimizde ve hallerde, müsamahakâr, hatta müşfik tanımadım.** Bu belki, fazlaca prensip adamı olmasından, belki de, orduda mevcudiyetini muvaffakiyetin şart-ı aslisi olarak kabul ettiği disiplin endişesindendi. Fevzi Paşa için her müsbet hareketin ve fedakârlığın mukabili muhakkak takdir olmayabilirdi, **mükâfatlandırmak bahsinde mümsikti (cimriydi).** Fakat, mücazatın tecile uğramasının suiistimal olacağından endişelenirdi. Nitekim bu bahiste de aynı endişeyi izhar etti:

- Ordu mensubeyni arasında mücadele-i milliyeye karşı fiilen vaziyet almış olanların vaziyeti alehalihi terk

edilemez. Fakat bazıları hudud-ı milli haricinde iseler bunların hiç olmazsa kayd-ı hayat şartıyla memlekete sokulmamaları lazımdır."

Müşirin bu şekildeki konuşmasıyla kısmen anlaşılıyor-
du ki, erkân-ı harbiye-i umumiye, bu vaziyette olanları
tesbit etmişti.

Diğer zevat sükut ediyorlardı."

Gazi: "İhsan Bey Doğru Söylüyor"

"Gazi, onların mevzu üzerinde konuşmadıklarını gö-
rünce dedi ki:

- İhsan Bey doğru söylüyor. Evvela bu işin prensibini
koymalı. Ortada, siyasi ve hukuki kuvvetli bir tez bulunma-
lı. Bunu nasıl vaz' edeceğiz?"

Milli Mücadelenin Başlangıcı

"Hatırımda kaldığına göre Seyit Bey şu mütalaada bu-
lundu:

- Ef'al ve harekâtlarından dolayı hudud-ı milli haricine
çıkarılanların muhatab oldukları müddetin **bidayeti, mü-
cadele-i milliye'nin başlangıcı olmalıdır**. Çünkü bizim
beynelmilel hukuki bir vesikaya raptedeceğimiz müsalaha,
bu devrenin netayicine aittir. Bendenizin kanaatine, hü-
kümet bu mevzuda salahiyyetli bir komisyon teşkil etmeli ve
kabul edilecek esasata göre, ferdlerin hal ve harekâtı bu
esasata ne derece tetabuk edip etmediği araştırılmalıdır.
Çünkü Meclis-i âlî, Osmanlı devletinin yaptığı bütün uhud
ve ahdleri keenlemyekün addetmiştir.

"İstanbul Hükümetlerine Dahil Bütün Zevatın Hudud-ı Milli Haricine Çıkarılmaları"

"Yusuf Kemal Bey, bu mütalaaya karşı dedi ki:

- Bu takdirde, Osmanlı devletinin muta ve mer'i adettiği kavanin ve Meclisin aldığı bu karardan sonra yeniden tedvin ettiği bütün tedbirleri alan ve tatbik edenlerin ve mesela bu arada, Meclis'in mevzuubahis kararından sonra İstanbul hükümetlerine dahil bütün zevatın hudud-ı milli haricine çıkarılmaları lazım gelir. Bilmiyorum, böyle bir tedbir ne derece kabil-i tatbiktir."

"Kanuni ve Meşru Faaliyeti"

"Seyit Bey, fikrini tavzih etti:

- Hayır efendim dedi, kanuni ve meşru faaliyeti bendeniz kasdetmiyorum. İstanbul hükümetleri saltanat-ı şahsiyeyi temsil eden padişahın emir ve tensibiyle mevki-i iktidara gelmişlerdir. Padişahın saltanatının meşruiyetini fiilen nakzeden ve cehreden hadisat, müessir kuvvet haline gelmiş oluncaya kadar böyle bir iddia mevzuubahis olamaz."

"Mondros ve Sevr"

Senelerden beri içimde ukde olan bir hakikati ortaya koymak zamanı geldiğine kani olarak dedim ki:

- Yok efendim... Bendenizce böyle bir mebde hakikati ifade edemez. Çünkü bizi Mondros, daha sonra Sevr muâhedeşi karşısında bırakan hadisatın da mesulleri vardır. Balkan Harbine kadar olan hadisatın sebebi addedilen İkinci Abdülhamid, bu harekâtının hesabını tahtından hal' edilmekle ödemiştir. Ondan sonra devletin mesuliyetini yedd-i idarelerine alanlar, devleti ortada hiç bir sebebi mücbir yokken dünya harbine sokmuşlardır. İşte bizi mü-

cadele-i milliyeye mecbur eden **Mondros ve Sevr**, bu harbin neticesi değil midir? Şimdi biz hakiki müessiri ele almıyoruz ve tali sebepler üzerinde durarak, memleketi felakete sürüklemiş olmakla bu netayici menfi şekilde tefsir edenleri cezalandırmış oluyoruz. Böylelikle, yani bu şekilde hareket edersek, yarın oturacağımız beynelmilel bir sulh müzakaresinde tezada düşmüş olmayacak mıyız? Bendeniz mebdet tarihi derken bunu kasdetmek istiyordum. **Millet, başına gelen hadisatın hakiki mesullerini bilmelidir. Şimdi biz, aff-ı umumiden kimleri istisna edeceğiz? Mücadele-i milliyenin mebadisinden itibaren karşımıza, belki de iktidarı dışında eshab ve avamil ile çıkmış olan bir takım bedbahtları... Halbuki bizzat mücadele-i milliyeye milleti mecbur edenler vardır ki, bunlardan henüz hesap sorulmamıştır. Eğer böyle bir hesap devresi düşünülüyorsa, milletin ve tarihin huzuruna esaslı ve hakiki mesulleri getiririm. Eğer bunu yapamayacaksak, bendenizin kanaati cefkalemler bazı kimseleri tercim ederek millete, başına gelmiş felaketlerin müsebbibi olarak, asıl sebep-i felaketlerden gayrısını göstermeyelim."**

"Paşam Sizin de Bildiğiniz Mesuller"

"Ve bu mevzu üzerindeki fikirlerimi kendisine müteaddit fırsat ve vesilelerle arz etmiş olduğum Gazi'ye hitaben devam ettim:

- **Paşam. Lütfen sizin de bildiğiniz bu mesullerle bugün mesul olarak tasavvur ettiklerimizi mukayese edelim. Bendeniz milletimizin, çok zaman başına gelenlerin hakiki amillerini bilmemiş olmasından ıstırah çektiğine kaniim. İstiklal Mahkemesine gelen yüzler ve binlerce dosyadan çıkardığım asıl hakikat buydu. Şimdi madem ki hükümette, mücadele-i milliyenin bir muhasebesini yapmak, onu zedelemeye, içinden ve arkasından vurmaya**

çalışmış olanları ilan ve tel'in etmeye temayül var, o halde bu, tam bir iş olmalıdır. Yoksa fer'an zimethal olanları mücrim-i asli gibi gösterirsek, o zaman milletin haysiyeti de müteessir olur. Şu sebeple ki, bu koskoca memleketi o takdirde, basit ve büyük işler yapmaya kadir olmayan insanların da icabında istedikleri tarafa sürükleyecekleri şüphesi uyanır. **Halbuki, biz bazı kimselerin vatan içinde kalmasından endişe ediyorsak, asıl koskoca bir imparatorluğu bir kaç sene içinde izmihlale götürenlerin berhayat olanlarından veya onları takibedeceklerinde hiç şüphe olmayanlar için aynı endişeyi duymamız icap eder...** Eğer tasavvur buyurulan tasfiye böyle bir tasfiye ise, bendeniz bütün mevcudiyetimle mutabıkım. Aksi takdirde, hissi ve mevzii bir hareket olmasından bihakkın endişe edilir. Bendeniz şundan endişe ediyorum ki, ferdi kararlar verirken İstiklal Mahkemesinde, **hakiki mücrimler yerine onların vasıtası olmuş olanları mahkûm ederken duyduğumuz endişe ve tereddüdü, mücadele-i milliyenin muhalifleri gibi çok hassas olunmak lazım gelen bir bahiste de vermiş olmalıyım."**

"... doğru, dürüst bir tarih yazardım"

"Daha sonraki hadisat gösterdi ki ben, her zamanki gibi yine aşırı hassasiyete kapılmışım..."

Gazi'nin sözlerimi büyük bir dikkatle dinlediğine vicdanen kaniim ve onun da hadiseyi böylece görmüş olduğuna inanıyorum. Çok buhranlı bir günde, memleketin başına gelenleri görüşürken (Gazi) şunları söylemişti:

- Peki... Milleti böylece bin bir felaketle karşı karşıya bırakanlar nerede? Hiç olmazsa bu elem ve ıstırab gününde yanımızda olmaları, kefaret için çırpınmaları lazım gelmez miydi? Siz diyeceksiniz ki onların burada olması felaketten başka bir şey getirmezdi. Bu, başka bir mevzudur. Fakat

görülüyor ki, yapacakları hizmet olsa da, onu da bezletmeyeceklerdi. Ne yazık ki millet, başına gelenlerin hakiki mesullerini bilmiyor. Böylelikle de tarih, doğru hükümlere varamıyor. Ve bizlere, Selanik'te iken Hakkı Baha Bey merhumun yazdığı tarihi nasıl tenkid ettiğini uzun uzun anlatmış, "Eğer fırsat bulabilseydim ve ilmî tetkiklerim kâfi olsaydı memlekete doğru dürüst bir tarih yazardım" demişti. Bu sebeple Gazi'nin beni dikkatle dinlediğine kaniim. Fakat her zamanki taktiğini kullanarak, mütalaaları yine hazirûn-dan bekledi."

"...İhsan Bey, Tehlikeli Bir Bahis Üzerindedir."

"İsmet Paşa, Gazi'ye hitaben dedi ki:

- Paşam... İhsan Beyefendi, tehlikeli bir bahis üzerindedir. Mücadele-i milliyenin sebepleri olarak Mondros mütarekesiyle **Sevr muâhedesini** söyledi. Mes'ul, mütareke ve muâhedenin kendisi değil, onları imzalayanlar olduğuna göre, böyle bir tezin kabulü halinde vaziyet ne olacak?

Orada olanlardan bir çoğu, bu ince nükteyi kavrayamamışlardı. **Mondros mütarekesini imza eden Hüseyin Rauf Beydi...** Rauf Bey de o tarihte icra vekilleri heyet-i reisi yani, başvekil idi...

Sadece **Gazi'nin dudaklarında** bir tebessüm dolaştı...

"İstiklal Mahkemeleri Dosyaları Meclise"

O günkü görüşmelerimiz, müsbet ve kati bir neticeye iktiran etmeden dağılmıştı. Zaten alınacak karar da pek yoktu.

Bana o günler içinde hükümetten hiç bir iş'ar vaki olmadı. Zaten İstiklal Mahkemesinin dosyaları, hükümler infaz edildikten sonra, Meclis'e gönderiliyor, orada saklanı-

yordu. Ben de hadiseyi, diğer günagün vekayi içinde unutmuştum.

Vakta ki, sulh müzakerelerinin Lozan'da başlaması takarrür etti ve **Gazi'nin heyet-i Murahhasa reisinin kim olması lazımgeldiği** bahsinde, ben ve arkadaşlarımin da munzam reyile **İsmet Paşanın** bu maksatla istifa eden Yusuf Kemal Beyin yerine hariciye vekilliğine getirilerek gönderilmesi kararlaştı; o günlerde memleket haricine kendiliklerinden gitmiş olanlardan yurda bir daha sokulmayacaklarla, çıkarılacak olanların kimler olacağı bahsinde hazırlıkların yapıldığı duyuldu."

"Hadiselerde His Hakim Olmaya Başlamıştı."

"Mevzuun mebadisindeki görüşme doayısıyla alakadar idim. Kanaatlerimi asla değiştirememiştim. Eğer bir muhasebe mevzuubahis ise, bunun çok şümüllü olması zarureti vardı. **Bu milletin akıbetinden, hatır ve hayale gelmeyecek** basit sebeplerle mücadele-i milliyeye muhalif vaziyet takınmış olanları mesul addetmekle **davayı kapatmak, tarihi hakikatlere uymazdı**. Abdülhamid idaresi, otuz üç senelik seyyiesinin [kötü idaresinin] hesaplarını, padişahın tahtından indirilmesi ve kendisine **Kızıl Sultan** denilmesiyle aleyhine, bir kaziye-i muhakeme olarak kapamıştı. Fakat bu idareden Meşrutiyet, hiç olmazsa üç kıta üzerine yayılmış büyük bir imparatorluk devir almıştı. Diyelim ki **Balkan Harbi gayr-ı kabil-i içtinabdı**. Fakat **Cihan Harbi** için böyle bir şey söylenemezdi. **Mondros** mütarekesi ve **Sevr** muâhedesi, bu harbin neticesinde milleti istiklal ve hürriyeti için oluk gibi kan dökmeye mecbur etmişti. O halde neden huzur-ı millette, bu hadisata sebep olanların büyük kısmı hayatta iken muhasebe yapılmıyordu da, çok basit ve tali sebeplerle ahkâm istihraç ediliyordu? **Demek ki hadiselerde his hâkim olmaya başlamıştı.**"

Kaçan Kaçana

Barış konferansı öncesinde İstanbul hükümeti, işgalci güçlerle işbirliği yapanlarla ilgili çalışmalar ve düşüncelerde sona doğru yol alınıyordu.

Yurdu terk edenlerden işbirlikçi Damad Ferid Paşa, 22 Eylül 1922 günü İngilizlerin koruması altında Orient Ekspres ile kaçmış ve Fransa'nın Nis şehrine yerleşmiştir.⁶⁵

- 9 Ekim 1922: Refet Paşanın (Bele) Ankara hükümetince İstanbul temsilciliğine, aynı zamanda Doğu Trakya'yı teslim almaya memur edilmesi.
- 11 Ekim 1922: Mudanya mütarekesinin imzalanması.
- 15 Ekim 1922: Mudanya mütarekesinin yürürlüğe girmesi.
- 17 Ekim 1922: İstanbul hükümeti başkanı Ahmed Tevfik Paşanın⁶⁶, Mustafa Kemal Paşaya telgrafı:

"Yakında toplanması gerekecek barış konferansına İstanbul ve Ankara delegelerinin birlikte katılmaları uygun olacaktır. Bu gaye ile önceden bir zatın görüşmek üzere gönderilmesi..."

- 18 Ekim 1922: Mustafa Kemal Paşanın, Ahmed Tevfik Paşaya cevabı:

⁶⁵ İlhami Soysal, *150'likler*, Gür y., İstanbul 1985, s. 24.

⁶⁶ Ahmed Tevfik Paşa, Osmanlı devletinin 292'nci ve son sadrazamıdır. Daha önce de 272, 283, 284'üncü sırada görev yapmıştır. Dört sadaretinin toplam 2 sene, 14 gündür.

"TBMM ordularının kazandığı kesin zaferin tabii neticesi olmak üzere vukuu yakın olan barış konferansında Türkiye devleti, yalnız ve ancak, TBMM hükümeti tarafından temsil edilir."

- **19 Ekim 1922:** Trakya (Paşaeli)'yı teslim almakla görevlendirilen **Refet (Bele) Paşanın** İstanbul'a gelişi.
- **26 Ekim 1922:** **İsmet Paşanın Yusuf Kemal (Tengirşek)** Beyin yerine hariciye vekilliğine seçilmesi.
- **27 Ekim 1922:** İtilaf devletlerinin TBMM hükümetine Lozan'da 13 Kasım 1922'de toplanacak barış konferansına temsilci gönderilmesi çağrısı (aynı çağrı İstanbul hükümetine de yapılmıştır).
- **29 Ekim 1922:** TBMM hükümetinin, İtilaf devletlerine **Lozan'daki konferans** çağrısını kabul ettiğini bildirmesi.
- **30 Ekim 1922:** Osmanlı imparatorluğunun tükenip bitmesi, yeni bir Türkiye devletinin doğması.
- **31 Ekim 1922:** Doğu Trakya (Paşaeli)'nın Türk mülki memurlarına devir ve teslimine başlanması.
- **1 Kasım 1922:** TBMM'nin Hilafet ve saltanatı birbirinden ayırarak saltanatı lağvetmesi.
- **4 Kasım 1922:** Son Osmanlı hükümeti olan Ahmed Tevfik Paşa kabinesinin istifası ve İstanbul'da TBMM hükümeti yönetiminin başlamış olduğunun resmen açıklanması.
- **4 - 5 Kasım 1922:** İstanbul'un yönetimine el konduğuna ilişkin Ankara hükümetinin kararı:

"TBMM hükümeti 4 Kasım 1922 öğle vaktinden itibaren İstanbul'un idaresine el koymuştur."

- **5 Kasım 1922:** Lozan konferansına giden İsmet Paşa başkanlığındaki Türk delege heyetinin Ankara'dan hareketi.
- **6 Kasım 1922:** İstanbul'da yayımlanan **Peyam-ı Sabah** gazetesi başyazarı eski Dahiliye Vekili **Ali Kemal'in** Beyoğlu'nda berberde tıraş olurken Ankara'ya gönderilmek üzere kaçırılışı ve Kocaeli'nde Sakallı Nurettin Paşanın ihmali sonucu halk tarafından linç edilmesi.
- Damad Ferid hükümeti dahiliye bakanlarından Ayan üyesi Mehmed Ali Beyle beraber 8 kişinin Ankara hükümeti temsilcilerince tutuklanması, işbirlikçilerin paniğe kapılmasına sebep olmuştur.
- Mondros mütarekesi sonrasında Posta ve Telgraf genel müdürü ve *Aydede* gazetesi sahip ve yazarı Refik Halid (Karay) Bey, gizlice bir vapura binerek 9 Kasım'da yurt dışına kaçır.

Dr. Rıza Nur'un Hatıraları⁶⁷

Dr. Rıza Nur'un hatıralarında Ali Kemal olayı şöyle anlatılır:

"Akşam üzeri **İzmit'e** vardık. Ortalık kararıyordu. **Nurettin Paşanın** karargâhı İzmit'te idi. Bizi isasyonda istikbal etti. Bir tarafında İsmet, bir tarafında ben gidiyoruz. Ali Kemal'in geldiğini Ankara'da telgrafla İstanbul'dan öğrenmiştik. Ali Kemal'i görmek istiyordum. '**Kaç yıldır iddiasını, dediklerini ve ona rağmen muzaffer olduğunu**' söylemek ve sormak istiyordum.

Nureddin'e Ali Kemal'i sordum. '**Şimdi görürsünüz**' dedi.

⁶⁷ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, Altındağ y., İstanbul 1968, cilt 3, s. 974.

'-Nerede?' dedim. Yine **'Şimdi görürsünüz'** dedi. Tuhaf cevap... Gittik, gittik... Yanımızda miralay **Mojen de var**. Bir meydan... Her tarafta maşalalar (meşaleler)... Yine **Nureddin'e 'bu ne?'** dedim. Yine **'Şimdi görürsünüz'** dedi. Daha yaklaştık. Bir de petrol ile yoğrulup yakılmış kül toplarının alevleri ortasında bir sehpa. Bir adam asılmış. Uzun beyaz gömlek giydirilmiş. Göğsünde de büyük bir yazı ile **'Artin Cemâl'** yazılı. Anlaşıldı. Nureddin sanki büyük bir Marifet yapmış, bizi doğru bir şenliğe götürdü. Fakat benim de tepem attı. Daha yaklaştım. İyice baktım. **Ali Kemal**. Bir ayağında kundura var. Diğer ayağında kundura da, çorap da yok. Yüzü kan içinde. Kafası adeta yandan yassılmış. Demek sopa ve taş ile öldürülmüş, başını ezmişler. Sonra asmışlar.

Fransız miralayı bana soruyor: **'Öldürdükten sonra mı asmışlar?'** diyor. Adamdan utandım. Elbet öldürülmüş birini asmak adiliktir. Hem kanunsuz öldürmek de. Dedim ki **'Miralay Efendi, öyle olur mu? Divan-ı Harb hüküm vermiş asıp idam etmişler.'** Ne yapayım?

Şimdi merak ediyordum. Nasıl öldürülmüş, ben Anadolu'ya gittikten sonra **Ali Kemal** benim çok aleyhimde yazdı. Bu bir şey değil, milli dava aleyhine yazdı. Ve fiil ile elinden gelen her şeyi yaptı. **Hakikaten milli hareketin güçleşmesine, bu hareketi İttihatçı hareketi göstermesinden dolayı halkın bir kısmının iştirak etmemesine, isyanlara sebep oldu.** Hatta bu hizmetlerinin hatırası olmak üzere Ferid Paşa, **Ali Kemal'e** bir altın kalem hediye etti. Bunlar vahim, fakat manzara feci. Çok bakamadım. Çekildim. Yemek hazırlamışlar. Oraya gidiyoruz, fakat Fransız miralay da beraber. Nureddin'e nasıl olduğunu sordum. **Kemal-i iftihar ile yüksek perdeden, göğsünü kabartarak hikâye etti: 'İzmit'e getirdiler. Aldım. İstintâk ettim. Hakaret ettim, sonra da asker ve ahaliden bir kalabalık toplamalarını emirberlerime emrettim. Topladılar. Beklesinler,**

Ali Kemal'i çıkartacağım, hemen üstüne üşüşsünler, sopa ile, taşla, yumruk ile gebertsinler dedim. Öyle yaptılar. Sonra da oraya astım.' dedi. Oh...

Bu bir cinayet idi. Hem de bunu bir ordu kumandanı yapıyordu. Bir kumandanın **Türk askerliğine böyle bir leke sürmesini bir türlü çekemedim.** Bu iş bana pek acı geldi. Düşünüyorum. Sofraya oturduk. Baktım bana anlattığı gibi **Fransız miralayına da anlatmıyor mu?** Hepsini ve geberttikten sonra astırdığını da anlattı. Baktım bu adam bununla iftihar ediyor. Hikâye etmesinden bile keyif duyuyor. Cinayet olduğunun farkında değil. Fransızcası da kıt. Yarım yırtık olarak ve fakat büyük bir muvaffakiyet yapmış tavrıyla anlatıyor. Bari bu rezaleti şu ecnebiden sakla. Gördüm ki, aşağı bir adamdır. **Hem de güya dindar, bir muta-assıptır. Bunu nasıl yapar?!**

Açtım ağzımı yumdum gözümü. Dedim ki: **'Be Nuretin Paşa! Ali Kemal'i buraya Ankara'ya gönderilsin diye yolladılar. Bu bir hukuktur. Ankara'da muhakeme edilecekti. Orası hükümettir. Sen hiç hükümet var mı, yok mu, kaale alma! Herifi tut, adam topla, öldürt! Sen bir kumandansın, bu senin vazifen mi? Cellat mısın? Bu bir cinayettir. Ankara'da muhakeme edilecekti. Belki beraat edecekti. Belki idam cezası yiyip idam edilecekti. Mahkeme hükmü verir, idam edilir. Fakat siz burada insan öldüremezsiniz. Siz bir cinayet işlediniz. Hem hükümete âsisiniz. Hükümetin tevkif ettiği bir adamı öldürüyorsunuz, hükümete haber bile vermiyorsunuz. Bari, böyle bir çirkin cinayeti bir ecnebi zabıtinden saklayınız.'**

Pek sert ve bunu sofrada herkesin içinde söyledim. Sofrada yirmi kişi kadar vardı. O azametinden havalarda uçan Nureddin kül gibi oldu ve hiç bir lakırdı söylemedi."

- **10 Kasım 1922:** Sultan VI. Mehmed Vahideddin halife sıfatıyla İstanbul'da katıldığı son Cuma selam-

lığından sonra, Hamidiye camisinin mahfelinde İngiliz generali Harrington ile bir görüşme yapmıştır.

- **16 Kasım 1922:** VI. Mehmed Vahideddin "**Halife-i Müslümîn**" imzasıyla işgal orduları başkomutanı **Harrington'a** sığınma mektubunu vermiştir:

"İstanbul'da hayatını tehlikede gördüğünden, İngiltere devlet-i fahimesine iltica ve bir an evvel İstanbul'dan başka yere naklimi talep ederim efendim."

- **17 Kasım 1922:** Vahideddin'in Malaya isimli İngiliz savaş gemisiyle İstanbul'dan Malta'ya gidişi.
- **18 Kasım 1922:** TBMM kararıyla firar eden Vahideddin'in halifelikten hâl'i ve yerine **Abdül-mecit Efendinin** seçilmesi.
- **20 Kasım 1922:** Lozan konferansının açılış töreni.
- **4 Şubat 1923:** Lozan konferansının iki ay süren görüşmelerden sonra kesintiye uğraması.
- **23 Nisan 1923:** 4 Şubat 1923'de kesilen Lozan konferansının ikinci defa toplanması.

Lozan Anlaşmasında Aff-ı umumiye Müteallik Beyanname ve Protokol⁶⁸

24 Temmuz 1923 tarihinde imza edilmiştir.

Bugünkü tarihli muâhede-i sulhiyeye vaz'-ı imza eden devletler şarkta sulhu ihlal etmiş olan vekayiin mensi [unutulmuş] kalması arzusuyla dahi mütehassis olduklarından:

Selahayetnameleri mucibince hareket eden zirde vaziini imza hususat-ı âtiyeyi beyanda müttefiktirler.

1

Türkiye'de ikamet eden veya ikamet etmiş olan hiç bir kimse ve mütekabilen Yunanistan'da ikamet eden veya etmiş olan hiç bir kimse **1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisani 1922** tarihleri beyninde askerî veya siyasi tarz-ı hareketinden veyahut bugünkü tarihli sulh muâhedenamesine vaz'-ı imza eden bir ecnebi devlete veya tebaasına her hangi bir muavenette bulunmasından dolayı hiç bir vesile ile Türkiye'de ve mütekabilen Yunanistan'da izaç veya tazip edilemeyecektir.

2

Kezalik mezkûr sulh muâhedenamesi mucibince Türkiye'den ayrılmış olan arazi ahalisinden hiç biri gerek 1

⁶⁸ Lozan Sulh Muahedesinin Kabulüne Dair Kanunlar, Nu: 340, 341, 342, 343, s. 78.

Ağustos 1914 tarihinden 20 Teşrinisani 1922 tarihine kadar güzeran olan müddet zarfında Türkiye'ye müsait veya muhalif, siyasi veya askerî hal ve hareketinden ve gerek mezkûr muâhedename mucibince tabiiyetinin suret-i tayinin-den dolayı izaç veya tazip edilmeyecektir.

3

Zikrolunan müddet zarfında mütehaddis vekayı'-i siyasiyeye bedihi bir surette mutabık olarak yine aynı müddet esnasında irtikab edilmiş olan bilcümle cinayet ve cünhalar [büyük ve küçük suçlar] hakkında Türkiye ve Yunan hükümetleri tarafından mütekabilen tam ve mutlak bir aff-ı umumi ilan edilecektir.

4

Türkiye tebaasından ve mütekabilen bugünkü tarihli sulh muâhedenamesine vaz'-ı imza eden diğer devletler tebaasından olup 20 Teşrinisani 1922 tarihinden mukaddem, mezkûr sulh muâhedenamesi neticesinde Türk kalacak olan arazide mahiyet-i siyasiye veya askeriye haiz esbabdan dolayı, düvel-i mezkûre-i memurîne veya mütekabilen Türkiye memurîni tarafından derdest, takip veya mahkûm edilmiş olanlar aff-ı umumiden müstefit olacaklar ve mevkuf iseler tebaalarından bulundukları devletlerin memurîni yedine teslim edileceklerdir. İşgal ordularına mensub bir fert hakkında mevdi veya ağır bir cerihayı intaç etmiş olan bir fiile mütecasir olanlar müstesna olmak üzere, işbu hüküm, velev tarih-i mezkûrden mukaddem irtikab edilmiş olan hukuk-ı umumiyyeye ait bir cürümden dolayı olsun veya failleri Türkiye haricine sevk edilmiş bulunsunlar, bâlâda beyan edilen arazinin bir kısmını işgal etmiş olan devletlerin memurîni tarafından derdesti, takip veya mahkûm edilmiş olan Türk tebaası hakkında dahi mabihüttatbiki olacaktır.

5

Bu bapta ita olunmuş hükümlerin kâffesi iptal edilecek ve derdest bulunan bilcümle tatbikat tevkif olunacaktır.

6

Bütün devletlerin perverde eyledikleri müsalemet-i umumiyenin temini arzusuna iştirak eden Türkiye hükümeti, harp dolayısıyla dağılmış aileleri tekrar cem etmek ve meşru menlehülhukukun (hak sahiplerinin) emvallerini yed-i tasarruflarına iade etmek maksadıyla müttetiklerin zir-i himayelerinde ve 20 Teşrinievvel 1918 tarihiyle 20 Teşrinisani 1922 tarihi arasında icra olunan muamelata itiraz etmemek niyetinde bulunduğunu beyan eder.

Maahaza bu niyet, "alâkadararın müracaatları halinde marûlzikir muamelatın yeniden tetkiki imkânını celbetmez. Eşhasa ve emvale ait müddeiyat Hilâl-i Ahmer'in bir murahası ile Salib-i Ahmerin bir murahasından mürekkep bir komisyon Maarifetiyle tetkik olunacaktır. İhtilâf zuhurunda işbu murahaslar bir hakem-i alelhakem intihab edeceklerdir; şayet bu intihabta itilaf edemezlerse hakem-i alelhakem Cemiyeti Akvam Meclisi tarafından tayin olunacaktır.

7

Sivil mevkufinin iadesi ve üsera-yi harbin mübadelesi hakkında Yunanistan hükümeti ile Türkiye hükümeti beyrinde 30 Kanunisani 1923 tarihinde münakid itilafnamenin 5'inci maddesinin mevzuunu teşkil eden tedabir-i teşkiniyeninww nefini tasdik eden Britanya, Fransa ve İtalya hükümetleri, Türkiye hükümeti tarafından mamele-i mütekafile şartıyla 20 Teşrinisani 1922 tarihinden sonra hukuk-ı umumiyeye müteallik cinayet ve cünhalar irtikab

etmiş olanlar müstesna olmak üzere elyevm mevkuf olarak kendi nezdlerinde bulunabilen Türk üsera-yi harbi ve sivil mevkufini lehinde aynı ahkâmı kabule müheyya olduklarını beyan ederler.

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da tanzim olunmuştur.

Horace Rumbold

M. İsmet

Pelle

Dr. Rıza Nur

Garroni

Hasan

G. C. Montagna

K. Otchiai

E. K. Veniselos

D. Caclamanos

Constantin Diyamandy

Constantin Contzesco

PROTOKOL

Şurası mukarrerdir ki, aff-ı umumiye ait beyannamenin birinci fıkrası mer'i olmakla beraber, Türkiye hükümeti fıkra-i mezkûrede istihdaf edilmiş olan kısım-ı eşhasa dahil bulunan yüz elli kişinin Türkiye'ye duhül ve orada ikame-tini men etmek hakkını muhafaza eyler. Binaenalazalık [bundan ötürü] Türkiye hükümeti mevzuubahis olan eşhas-tan elyevm kendi arazisinde bulunanları oradan ihraç ve memalik-i ecnebiyedekilerin avdetlerini men edebilecektir. İşbu eşhasın esamisi, bugünkü tarihli sulh muâhedename-sinin mevki-i meriyete hin-i vaz'ında, aff-ı umumi beyan-namesinin kendisine ait cihetçe intacı zımında, hükümet-i mezkûre tarafından neşredilecek olan aff-ı umumi beyan-namesine raptedilecektir. Bundan maada şurası da mukar-rerdir ki, Türkiye hükümeti, bu husustaki arzusunu izhar eylediği vech ile, eşhas-ı mezkûrenin Türkiye dahilinde bulunan emlaklerinin ve diğer emvallerinin tasfiyesine iptidar eylemelerine karar verdiği takdirde, işbu tasfiyeyi kendi hüsn-i rızalarıyla icra etmek üzere bunlara salifüzzikr beyanname tarihinden itibaren dokuz aylık bir mühlet bırakılacak ve bu mühletin inkızasından [bitiminden] sonra tasfiye muamelesi Türkiye hükümeti tarafından yapıldığı takdirde hasılat-ı bitamamiha [elde edilecek hasılat] eşhas-ı mezkûrenin yedlerine teslim olunacaktır.

Kezalik şurası da mukarrerdir ki, aff-ı umumiye müte-allik beyannamenin birinci bendinde münderiç hiç bir kayıt Yunan hükümetinin Yunanistanla Türkiye arasındaki muhasamat esnasında vezaif-i askerilerince kusur teşkil eden esbaptan dolayı kendi ordusuna mensub bulunan veya mensub olmuş olan gayri müslim tebaasını takip etmek hakkını ihlal etmeyecektir.

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da tanzim edilmiştir.

Horace Rumbold

M. İsmet

Pelle

Dr. Rıza Nur

Garroni

Hasan

G.C. Montagna

K. Otchiai

E. K. Veniselos

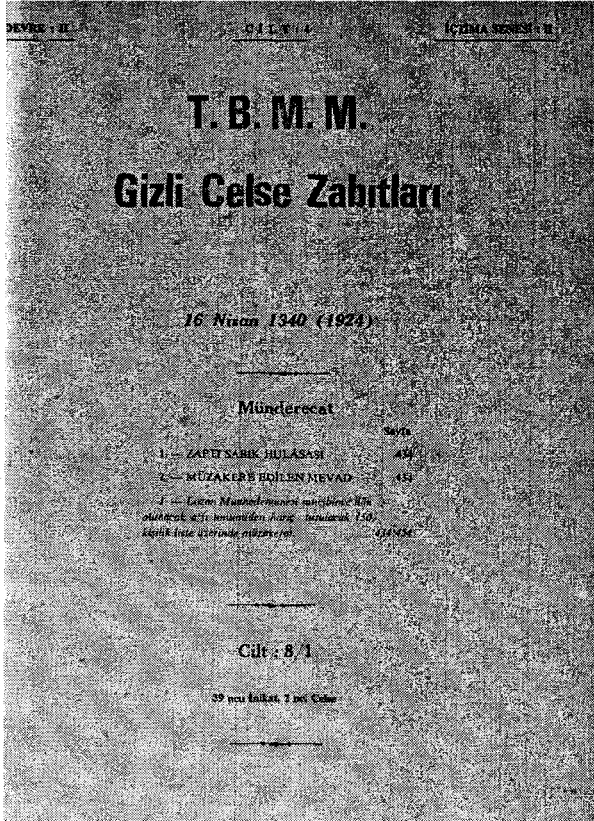
D. Caclamanos

Constantin Diyamandy

Constantin Contzesco

Dördüncü Bölüm

MECLİS GİZLİ TUTANAKLARI



16 Nisan 1340 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

REİS : Fethi Beyefendi

KÂTİPLER : Avni Bey (Yozgat), Ragıp Bey (Kütahya)

Celseyi açıyorum.

İnkat akti hakkında Dahiliye Vekili Ferid Bey söz istedikler. Buyurun efendim.

BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) —
Malumu âliniz affı umumi beyannamesine
bir liste ilâve edilecektir. Bu liste hak-
kızatta bulunmak için, arzu buyurursanız,
celse müzakere edelim. eğer arzu buyur-
ulmı aleniyyede müzakere devam ederiz.

ODİN BEY (Erzurum) — Aleni olsun efen-
dinin gazeteler yazar.

BEY (Gümüşhane) — Yarın gazetelerde

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) —
İnkat bazı şeyler varki hafi celsede mevzu bahis ol-
ması lâzım gelir. Mütebakisini de aleni celsede ya-
sı sak zararı yok.

REİS — Efendim, 150 kişilik liste hakkında
hafi celsede malumat ita edileceği lüzumunu Dahi-
ye Vekili Bey teklif ediyorlar. Bu maksatla hafi c-
akdini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Aksini r-
koyuyorum, hafi celse akdini kabul etmeyenler
kaldırsın... Hafi celse akdi kabul edilmiştir.

Şimdi zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTİ SABİK HULÂSASI

YİRMİ SEKİZİNCİ İNKAT

3 Nisan 1340 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Fethi Beyefendinin Tahtı Riyasetlerinde İnkat
ederek; Mahsubu Umumi Kanun Lâyihasının İkin-
ci ve dördüncü maddelerinin müzakeresi tamam
olunduktan sonra celse hafiyye son verildi.

Kâtip
Zonguldak
Ragıp

Kâtip
Bozok
Avni

Reis

Fethi

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalaa var mı?
Reylerinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler..
Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

Lozan Muahednamesi mucibince ilân olu-
mumiden haric tutulacak 150 kişilik liste
akerat.

Mevzu üzerine söz Dahiliye Vekili Fe-
rid Beyefendi

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Ef-
dini, malumu âliniz olduğu üzere bu 150 kişilik li-
affı umumi beyannamesinin merbut bir zeylidir.
fi umumi Lozan muahedesi icabıdır. Müddeti mu-

1. — ZAPT-I SÂBIK HULASASI

YİRMİ SEKİZİNCİ İNİKAD

3 Nisan 1340 (1924) Perşembe

İKİNCİ CELSE

Fethi Beyefendinin taht-ı riyasetlerinde inikad ederek; Mahsub-i Umumi kanun lâyihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin müzakeresi itmam olunduktan sonra celse-i hafiyeye son verildi.

Kâtip

Zonguldak

Ragıp

Kâtip

Bozok

Avni

Reis

Fethi

REİS — Zapt-ı sâbık hakkında mütalaa var mı? Reyle-
rinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler. Kabul
edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVADD

1. —Lozan muâhedenamesi mucibince ilân olunacak
aff-ı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine
müzakerat.

REİS — Mevzu üzerine söz Dahiliye Vekili Ferid Beye-
fendinin. Buyurun efendim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — Efendim, malum-ı âliniz olduğu üzere bu 150 kişilik liste, aff-ı umumi beyannamesinin merbut bir zeylidir. Aff-ı umumi **Lozan muâhede-i icabıdır**. Müddeti muayyene zarfında tekml cerami, gerek Türk tebaası, gerek ecnebi tebaası için bütün ceraimi af mahiyetindedir. Yalnız heyet-i murahasamızın ısrarı üzerine **150 kişilik** bir listenin aftan istisnası hakkında ve muahedatın tasdikini müteakip teatisi esnasında bu 150 kişilik defterin de **Paris hazine-i evrakına tevdi takarrür etmiştir**. Şimdi bu 150'lik defterin tanzimi meselesi var. Kim girsin? **Tabii Lozan konferansında** 150 kişilik bir liste tanzimi takarrür ettiği günden itibaren efkâr-ı umumiye bununla meşgul olduğu gibi, **Dahiliye Vekâleti**, emniyet-i umumiye müdüriyeti de bunun tertibiyle meşgul olmuştur. Bu tertip neticesinde muhtelif memleketlerden talep edilen gerek umumi hayatta şahsiyeti maruf olduğu cihetle tebarüz eden adamların isimleri emniyet-i umumeyece toplanmış; maalesef bunun miktarı 150'yi çok tecavüz etmiş.

Maalesef memleketimizin hayat-ı siyasiyesi nokta-i nazarından çok tecavüz etmiş, takriben 600 kişiye balığ olmuştur. Daha araştırırsak -kenarda, köşede- heyet-i celilenizce vaki olacak isimleri toplarsak, belki bu miktarı kat kat tecavüz edecektir. Fakat tabiidir ki bu hususta hayat-ı umumiyede icra-yı tesir edebilecek adamlar yalnız cem edilmek suretiyle altı yüzü tecavüz etmiştir. Emniyet-i umumiye madem ki ahden **150 kişi olacak**, tutmuş bunların içerisinden meşhur meselde olduğu vech ile -şuna değmiş, buna değmemiş diyerek- bir defter çıkarıyor. **Bu da üç yüze balığ oluyor**. Yani çıkarmanın ihtimali olmayan bir takım edani bu üç yüzüne içine girdi.

Bunu yüz elliye kalbetmek için ne yapmalı? Asıl müşkilât buradan doğdu. Nasıl tasfiye etmeli? Yani efendim; bunun için Heyet-i Vekilede müteaddit müzakereler cereyan etti. Madem ki ahden mutlak bu **150 olacak -151**

olmayacak-, 'ne yapmalı? Binaenaleyh meseleyi sunuf cihetiyle ve ika edilen cinayet cihetiyle bir tasnif sırasına koyalım ciheti terviç edildi, kabul edildi.

Sonra bunun içinde evvelâ bilfarz; **Vahideddin** vardır. Sonra bunu çıkardık. Çünkü hanedan kanunu dolayısıyla çıkmış olduğundan dolayı buna hacet kalmadı. Fakat bunun tevabii var, ser yaverleri, bilmem ne gibi. **Vahideddin'in** bütün icraatına yakından iştirak etmiş ve imal-i nüfuz etmiş beş altı kişi.

Sonra efendiler; bir kaç kabine var ki; bunlar memleketin hayatına suikast etmiş, meselâ **Sevr muâhedesini imzalamış olan kabine**. Sonra diğer bir kabine geliyor. O da **Kuva-yı inzibatiyeyi** teşkil eden kabine, sonra kumandanlar. Tabii belli başlıları, tabi küçük şüphelilere gitmenin ihtimâli yoktur.

Sonra bilfarz **Çerkez Ethem** ve avanesi ve sonra efendiler, memleketimizin en müşkil devrinde memleketimizi parçalamak arzusu ile ve **Türklerin dünyada en zalim, en hain, en âdi bir millet olduğunu ve bilâkis Yunanlıların en medeni, en insani, en ulvi mefkûrelerle hareket ettiğini ve Türkleri Türkiye'den kovmak isteyen zaten Türkiye'de Türk olmadığını iddia eden ve İzmir'de inikad eden bir Çerkez Kongresi** görürüz. Bunların mürettepleri ve memlekette ele başı olarak giden murahhasları, bunu müteakip harekât-ı milliye esnasında düşman ile **teşrik-i mesai** ederek son dakikaya kadar ve muâhedenin zamanı akdinde muvaffakiyetimizi işkâl etmek üzere çıkan çetelerin rüesası. Nihayet bugün elan mahallerini tafsile şey etmiyorum. Tabii heyet-i celilenizde bizim ne gibi yerlerde takibatta bulunduğumuzu bendenizden sormazsınız. Hududumuzun haricinde, muhtelif noktalarda, muhtelif isimlerle **Hilâfet komitesi, Anadolu komiteleri, İhtilâl komiteleri** suretinde teşekkül etmiş bir takım nüveleri, bir takım teşekkülât-ı ihtilâliye idare eden adamlar. Bunların hiç olmazsa bunun

içerisinde bulunması. Sonra ilâve edeyim. Memleketin en buhranlı devirlerinde **düşmanla teşrik-i mesai ederek memleketin muzafferiyetini, muvaffakiyetini akamete uğratan, uğratmak isteyen bir takım deni matbuat** adamları ve ilaahir bir nevi böyle sunufa taksim ile bir defter tanzim edilmiştir.

Heyet-i celilenize tekrar bir şey daha arz edeyim; bunların hepsini biz bu **150'lik listeye** sokmak için uğraşıyoruz. Nasıl yapalım dedik. Bir miktarını haber aldık. Meselâ bir takımları Yunanistan dahiline firar etmişler, gitmişler, Yunanistan'ın hizmet-i askeriyesine girmişlerdir. Onları tabiiyet kanununa tevfikân -diğer bir kararname ile -ki bu sabah Heyet-i Vekile imzalamıştır. Onları tabiiyet kanununa tevfikân tabiiyetten iskat ettik. Yani defteri hafifletmek için, şimdi bu suretle ayıra ayıra nihayet bir miktara indirdik ve bu sabahki içtimamızda kati olmak üzere **150 isim** tesbit ettik. Fakat bazı tadilât yapıldığı için şimdi temyiz edilmektedir. Bunların içerisinde meselâ bazısı var, **polis müdürü Hasan Tahsin**, şimdi bunu düşündük. Acaba Arnavut'tur, bizim tebaamız değildir diyerek, her dakika şey edebilir miyiz? Fakat günün birinde İstanbul'dan kaydını çıkaracak olursa, o kayda istinaden **Türklüğünü isbat etmek suretiyle gelmesi ihtimali vardır. Bu nokta-i nazardan emniyet-i umumeyenin...**

İHSAN BEY (Cebel-i Bereket) — Kalkandelenlidir, efendim.

FERİT BEY (Devamla) — Meselâ İsmail Gömülcüne, bugün hudud-ı devletin haricinde kalan bir yerde tevellüt etmiştir. Fakat ya İstanbul'da bir kaydı çıkarsa ve Türk olduğunu isbat ederse, mebusluğu dolayısıyla Türk tabiiyetini gösterirse ne yaparız? Binaenaleyh bu nukatı nazardan sonra Arnavutlarla vaki muâhedemiz icabı onların bir de hakkı vardır. Bir sene müddette **Türk tabiiyetini** kabul edebilirler. Binaenaleyh defterin içerisinde cüzi tadilâtle bu

sabah tesbit ettik. Fakat bu henüz temyiz edilmekte olduğu için heyet-i celilenize arz edemedim.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Görmek isteriz.

FERİT BEY (Devamla) — Fakat şimdi söyledim, getiriyorum. Şimdi heyet-i celilenize arz ederim. Bir 150'lik defter var, bir de üç yüzlük defter var, bir de tabiiyetten iskat ettiklerimize ait defterler vardır, bir de 600'lük defterimiz vardır (Handeler). Efendim bu cedveller ceman yekûn altı yüzdür. Fakat bu altı yüzü biz ancak 150 kişilik listenin içerisine sokmak mecburiyetindeyiz.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Aman gospodinın çuvalı gibi olmasın ha.

FERİT BEY (Devamla) — Şimdi efendiler; bunu ya heyet-i celileniz karşısında okuyalım, yahut heyet-i celileniz bir komisyon tertip buyurunuz (hayır sesleri). Bu suretle hal buyurunuz. Bendenize iki dakika müsaade buyurunuz. Çünkü sabahki tadilâtı emniyet-i umumîye yapıyor. Onu heyet-i celilenize şimdi takdim ederim. İki dakika müsaade buyurunuz.

REİS — O halde efendim, üçüncü maddenin müzakeresine geçiyoruz.

İHSAN BEY (Cebel-i Bereket) — Muhterem arkadaşlar, son harekât-ı millîye münasebetiyle ihanetleri tahakkuk edenlerin vatan hududu haricine çıkarılması mevzubahis olduğu zaman bittabi bunların adedi 500 de, 600 de, 1000'de kalacak kadar değildir. Çoktur. Bendenizce madem ki Lozan'da aktedilen itilâfta veya kararda 150 kişilik bir muhtıra olarak kabul ettirilmiş, eğer bunların içerisinde hem ihanetleri tahakkuk eden ve hem de istikbâlde daima kendilerinden ihanet beklenen adamlardan müteşekkil bir defter yapmak lâzımdır. 150 kişilik bir cedvel tertip etmek lâzımdır. Biz vatan haricine atarken daha ziyade intikam hissiyle mütehassis değiliz. Eğer fenalık yapanların hepsini

hudut haricine atmak lâzım gelirse, hepimiz isimleri söyleyelim. Üç bini, dört bini bulur. Madem ki **150 kişi** kadar adam çıkaracağız, bu **150 kişinin** çıkarılmasında, istikbâlde kendilerinden daha ziyade fenalık gelebilecek olanları ayırmak lâzımdır. Bendeniz şunu arz edeyim ki tahkikat yaptım. Meselâ bir tanesini biliyorum ki; o deftere girmemiştir. O da Üsküdar mutasarrıfı **Ziver**. Şimdi beyefendiler; Üsküdar mutasarrıfı **Ziver** (lanet sesleri). Kendisinde hayata sahip oldukça, yani dünyanın hava-yı nesimini teneffüs ettikçe mutlaka **Türkiye'nin, mutlaka Cumhuriyetin, mutlaka harekât-ı milliyenin bi-âman düşmanıdır**. Bu Üsküdar mutasarrıfı imiş de, kabineye dahil değildir de, filân bilmem neye dahil değildir dersiniz hainleri bırakırız. Bunun listeden çıkarırız dersiniz, büyük hata etmiş olursunuz.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — O bitmiştir İhsan Bey, çürüktür, o çürüktür.

İHSAN BEY (Devamla) — Hayır efendim bitmemiştir. Tahkikat yapınız, eğer Üsküdar mutasarrıfı **Ziver'in** Türkiye'de durması için ufak bir zan hasıl olursa, kalsın. Muahharen Bursa valisi olan **Ziver'dir**. Onun için Dahiliye Vekil-i muhtereminden çok rica ediyoruz. Ne olursa olsun bu 150 kişilik listeye bu da girsin, Üsküdar mutasarrıfı **Ziver** de girsin.

MAZHAR BEY (Aydın) — Arkadaşlar; bu listelerin tetkikine böyle eşhastan bahsederek, hepimiz münakaşaya iştirak edecek olursak gayet fena bir neticeye vasil oluruz. Listeye geçirilmiş olan esami aylardan beri hükümet tarafından muhtelif nokta-i nazardan, belki bir seneden beri tetkik edilmiş, nihayet bu neticeye vasil olunmuştur. **Bunların bir kısmı bizim mefkûremiz nokta-i nazarından bütün dünyaya göstermek istediğimiz şeylerdir ki; bütün dünyaya mefkûre mücadelesi yapmışızdır**. Filan Versay konferansında, falan vesaireyi imza ettiğinden dolayı dünyaya ilân etmek istemişizdir ki; bunları bütün dünyanın

nefretine maruz bırakıyoruz. İhtimal ki bu adamların bazıları bizim için atiyen o kadar muzır olacak kadar adamlar değildir. Fakat bu mefkûre nokta-i nazarından isimlerinin konulması lüzumu görülmüştür.

Bir kısmı vardır ki tamamen **Türk milleti ve Türklük aleyhinde harekette bulunmuştur**. Şahıslarının belki o kadar kıymeti yoktur. Nihayet Çerkez Ahmed, filân bilmem ne. Fakat memleketin içerisinde atiyen şuriş ikına kadir olacak vaziyette bulunan adamlar gibidir. Bunlar nihayet teşebbüs ettikleri hareket nokta-i nazarından mühim görülmüştür ve bütün dünyaya, medeniyete ilân edilmek lâzımıdır ve onun için gönderilmiştir.

Bu vadide filân yerde şöyle, böyle fenalık yapmış, kaymakamlıkta şöyle etmiş diye böyle adamları toplayacak olursanız, yekûnları binlere balığ olur. Çok binleri bulmak ihtimali vardır. Binaenaleyh bunları teklif ederken filân arkadaş, falan arkadaş kendi muntaka-i intihabiyesinde bildiği adamı, cidden fenaliğine şahit olduğu adamları teklif etmek hissine mutadır, mutidir. Fakat filân arkadaş da ötekini teklif eder. Bunların adedi belki yüzlere balığ olur, değiştirilmesi icab edenlerin yekûnu. Halbuki o cedvelin içerisinde çıkacak olanlarla, girecek olanları, tekrar tesbit edebilmek bütün heyetçe kabil midir? Bunu muvazene etmek kabil midir? Kıyas etmek kabil midir? Herhalde muhtelif nokta-i nazardan gayet fena neticeye vasıl olabiliriz.

Bir nokta-i nazardan daha **Heyet-i Vekilenin listesine dokunmamak lâzımıdır ki**; icra mesuliyeti, tamamen bu listeyi hazırlayan hükümetin bu listenin mesuliyetini de tamamen kendilerinin üzerinde bırakmak daha doğrudur. (Doğru sesleri).

Biz bugün için onun koyduğu kimsenin yerine başkasını koruz. Yarın o adamlar gelir, memlekette fena bir şey olur. Bunun manevi nokta-i nazardan mesuliyetini üzeri-

mize almış oluruz. Mesuliyet nokta-i nazarından bu, doğru değildir. Binaenaleyh bunun üzerinde uzun uzadıya münakaşa etmek doğru değildir. Heyet-i Vekilenin yaptığı listeyi olduğu gibi kabul edelim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — Efendim İhsan Beyefendinin arzusuna bendeniz de iştirak etmek isterim. Ziver Bey namında birisi vardır, ki âdi ve alçak bir adamdır. Hiç şüphe yoktur, o altı yüz veya üç yüzlük defterin içindedir. Yani yüz elliye çıkacak bir adam gözükmemiştir. Şimdi başka birini çıkarırız, onun yerine **Ziver Beyi** koruz. Hiç bir mani yok. Yalnız beyefendiler; Heyet-i Vekile verdiği kararda şunu düşündü: Dedi ki, bir adam şöyle bir şenaat irtikâb etmiş. Fakat berikinün bugün aynı kudrette, aynı kuvvette tekrar olarak aynı şenaati yapabilmesi, imkân ve ihtimâli yok gibidir. Fakat diğeri aynı şenaati irtikâb edebilmek için bütün kuvvetlerle, bütün teşkilât ile mücehhezdir. Bu hususu yalnız maziyi değil bilhassa selâmet, emniyet-i umumiye itibariyle istikbâl babından düşünmek lâzımdır.

Meselâ bugün **Balıkesir** hapisanelerinde 42 tane mevkuf vardır. Bu suretle vatana hıyanet cürmü ile idama mahkûmdurlar, duruyorlar. Bu adamlar o zamanki çete faaliyeti esnasında ve merbutiyetleri, alâkaları dolayısıyla bugün yine memleket içerisinde her türlü teşvikat ve tahrikatı yapmağa müheyyadırlar ve o kabiliyettedirler.

Bugün de, yarın da böyledir. Binaenaleyh biz büyük bir mecburiyet karşısında kaldık ve bu nokta-i nazardan Ziver Bey ithâl edilmedi. Eğer arzu ederseniz onlardan bir tanesini çıkarırız, çizeriz, Ziver Beyi ithâl ederiz (Hayır sesleri). Maruzatım bundan ibarettir ve bu nokta-i nazardan başka türlü yapmak ve hepsini koyabilmek imkânı yoktur.

SARAÇOĞLU ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Efendiler; İhsan Beyefendinin sözleri prensip olmak itibariyle çok kıymetli-

dir. Ancak isimleri buraya getirmek, kürsiye getirmek, burada münakaşa etmek demek, herhalde makul bir listenin çıkmamasına sebep olmak demektir ve makul şekilde bir listenin de buradan çıkmaması mesuliyetinin üzerimize alınması demektir. Binaenaleyh biz olsa olsa prensip olarak Heyet-i Vekileye diyebiliriz; atiyen en çok bu vatana cürüm irtikâb edebilecek olan adamlar, bu listenin içerisinde bulunsun. Fakat bu kadarı kâfi değildir.

En büyük, en vahim bir cürmü, tarihî bir cürmü irtikâb etmiş olan her hangi bir adamın vaz'-ı hali ne olursa olsun, herhalde bunlardan bir kaçının da bu listenin içerisinde bulunması lâzımdır.

Bendeniz 24 saat zarfında ilân edilmek mecburiyeti altında kalmak ve hatta burada isimler birer birer okunmak şartile ve yalnız o listedeki esamiye dokunmamak kaydiyle affın yapılması taraftarıyım. Eğer listedeki esamiye girecek olursak, yanlış bir yola girmiş oluruz. Yalnız liste okunduğu bütün takip edilmesi lâzım gelen prensiplerden bir veya bir kaç tanesi ihmâl edilmiş ise onu yirmi dört saat sonraya tehir edebiliriz. Bendenizin haber aldığıma göre listede hiç bir Rum, hiç bir Ermeni yokmuş. Bu memlekete karşı ihanet etmiş İstanbullu bir Rum, bir Ermeni yok mudur, efendiler? Binaenaleyh icab eder ki bunlardan da bir kaç tanesi bunun içerisine girsin. Listeyi biz yapmayalım, Heyet-i Vekile yapsın, yalnız kendilerine biz prensip verelim o kadar.

DR. MUSTAFA BEY (Çorum) — Efendiler; ben de listenin buraya gelip birer birer okunması ve isimler üzerinde münakaşa edilmesi taraftarı değilim. Fakat prensipleri biz koymalıyız. Bendeniz şunu demek istiyorum ki meselâ, bu listenin içerisine girmesi icab eden ceraim ne ise tayin ederiz ve tayin ettikten sonra, aynı cürmü irtikâb edenlerden bir Türk var, bir Rum var, bir Ermeni var, bir Arap, Arnavut var, bir Çerkez var. Binaenaleyh evvelâ **Türk kalır.** Er-

meni veya Rum gider ve nihayet **Türk gider** (gürültüler), evet böyledir, müsaade buyurunuz.

AHMED SÜREYYA BEY (Karesi) — Evvelâ Türk gider, çünkü hıyanet etmiştir.

DR. MUSTAFA BEY (Devamla) — Evvelâ Rumlar gider, bu prensip konduktan sonara.

REİS — Efendim; müsaade buyurunuz, hatibin sözü işitilmiyor.

DR. MUSTAFA BEY (Devamla) — Bu prensip konulduktan sonra irtikâb etmiş olduğu cürüm her ne olursa olsun, işbu cürmün muadilini veya ayrınu işlemiş olan eşhasın anasırı, nazar-ı itibâre alınır. Bunlardan en fena unsur kimse, hangisi ise, evvelâ o gider, en sonra diğerleri gitmiş olur, maksadım budur (Liste okunsun sesleri).

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Efendim; daha liste gelmemiş, müsaade buyurursanız söyleyeyim (Geldi sesleri, ayak patırtıları).

REİS — Müsaade buyurunuz efendim, liste okunsun, daha iyi söylersiniz.

YUSUF BEY (Devamla) — Efendiler; zannediyorum ki; her gün üç defa kürsüye gelerek vaktinizi israf eden arkadaşlarınızdan değilim (Bravo sesleri, handeler [gülüşler]). Kırk yılda bir çıkmışım. Belki makul bir şey söyleyeceğim. Şurada pek tanımadığım ve kendilerine fikirce hiç muhalefet etmediğim arkadaşlar da ayak patırtısı yapıyorlar, esbabını anlamıyorum.

Şimdi zannediyorum ki vezaifimizin en mühimlerinden birisini yalnız aklımızla değil, vicdan ve kalbimizle alâkadar bir vazifeyi ifa etmek üzere bulunuyoruz. Binaenaleyh bu hususta pek ziyade istical (toplano konuşanlara hitaben), efendim; müsaade buyurur musunuz, yoksa Meclis-i Vukelâ mı münakıd (Handeler). Millet Meclisi; vezaif-i muhtelifesinden, zannederim ki, şimdi vezaif-i kazaiyesini

yapıyor ve öyle bir hüküm verecektir ki; bu hüküm neticesinde Türkiye’de bulunan ve eskiden saltanat-ı Osmaniye tebaasından olan ve içlerinde bazıları, maatteessüf bir haylisi Türk olan bazı kimseleri Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından tard edeceğiz.

Zannediyorum ki; her hangi bir adam için verilecek hükümlerin en şedidini vereceğiz. Liste çabuk gelsin. Çünkü karnımız aç, akşam yakın, iftara yetişeceğiz, mütalaası varit olmaz. Bu husus evvelâ eşhas gelmeden evvel prensipleri hukuki bir surette tayin etmek lâzım gelir. Dahiliye Vekili bey biraz umumi olarak (**Recep Beye** hitaben: Biraz müsaade eder misiniz sözüm işitilsin) ve biraz müphem olarak söylediler. Fakat beri istiyorum ki; daha isimler okunmadan evvel hükümet namına bu 150 kişiyi hangi prensiplere müsteniden tefrik edilmiş olduğunu, muayyen, hukuki, sarih bir surette söylesin 1, 2, 3, 4, 5 yazalım. Prensipler bu suretle taayyün ettikten sonra, bize hükümet tarafından gönderilmiş olan şu müttehemlerin veya mahkûmların, yahut maznunların hakkında bir jüri sıfatiyle bir hüküm vereceğiz. Diyorlar ki; şunlar tard olunacak Fakat esami gelmeden evvel prensip münakaşası lâzım, o prensiplerde hata varsa, noksan varsa, onu tezyid, tadil veya ıslah suretiyle prensipleri tekmil ederiz, ondan sonra esami gelir, okunur.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Esami gelmeden evvel kanun müzakere edilmez mi efendim?

YUSUF BEY (Devamla) — Hoca efendi, burada bir takım kimseleri milliyetten tard ediyoruz. İstical buyurmayınız. Esami geldikten sonra o prensip dahilinde intihab olduğu hakkında hükümet bize malumatı sariha verecek, Zeyt efendi; şu, şu, şu, sebepten dolayı tard olunuyor, Amr efendi, bu, bu, bu, sebeplerden tard olunuyor.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Efendim; heyet-i aliye bu şahısları tanıyor.

YUSUF BEY (Devamla) — Efendim; şahısların malûm olması sarahatin lüzumuna ımarî olmaz. Fakat ben de içinizde rey verecek bir adam sıfatıyla söylüyorum. Hiç birisi hakkında sarîh malumatım yoktur. Bu suretle eşhası tayin ettikten sonra belki içimizden biri der ki, bendeniz beyefendiyi biliyorum ve koyduğunuz prensibe nazaran Zeyd'den daha ziyade lâîyk ve müstahaktır. Onu, onun yerine koyabiliriz. Fakat efendiler; tekrar ediyorum, evvelâ prensipleri tayin etmeden bu hususta kati bir şey vaz' etmeden evvel eşhasın esamisine geçmemeliyiz. Çünkü çok vebâlli, vicdanımız üzerinde daima bizi rahatsız edecek bir rey vermekle mükellef bulunuyoruz.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — Efendim; işte 150'lik liste, işte 300'lük liste, işte 600'lük liste.

Yusuf Beyefendi bir prensipten bahis buyurdular; dediler ki, prensipleri halledelim. Demincek heyet-i celilenize arz etmiş olduğum vech ile biz de isimlerini böyle karmakarışık yapmadık. Biz de nevama bir prensip yaptık.

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Onları yazalım beyefendi. Nedir prensipleriniz? Söyleyiniz numara sırasıyla yazalım, 1, 2, 3, 4, 5 ilâ...

FERİT BEY (Devamla) — Yaptığımız deftere şu tarzda tesbit ettik.

Evvelâ; firari Vahideddin'in maiyeti. Birer birer isimlerim söyleyeceğim. Yalnız Yusuf Beyefendiyi tatmin için evvelâ prensiplerden bahsedeceğim.

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Yalnız benim değil, bana iştirak eden arkadaşlar da vardır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; prensip diye ne istiyorsunuz? Hain, hain, ne prensibi? Yalnız hıyanetin vech ve nevi itibariyle ancak tasnif kabil olur. Yoksa prensip nedir?

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Firari Vahideddin'in maiyeti haindir.

REİS — Demin Zat-ı âliniz, şikâyet ediyordunuz.

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Hakkınız var reis bey.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; demin arz etmiş olduğum vech üzere **Sevr muâhedesini** kabul ve imza eden kabine, Sevr muâhedenamesini Paris'te imza eden heyet-i murahhasa. Sonra Kuva-yı inzibatiye, sonra **Çerkez Ethem** ve avanesi, İzmir Çerkez Kongresine murahhas olarak iştirak edenler, hıyanet-i vataniyede bulunan memurîn-i mülkiye, askeriye, hıyanet-i vataniye ile maznun polis rüesası, hain gazeteciler, sonra hıyanet-i vataniyede bulunan diğer eşhas (Hangi eşhas sesleri). Canım efendim; okuyunca anlaşılır. Eşkıya vesaire. Bilmem başka prensip istiyor musunuz? Bu, bundan ibarettir. Yâlnız şimdi Heyet-i Vekilenin kararına tebean ben bazı noktalarda, bu prensibin bazı cihetlerinde inhiraf edildiğini arz edeceğim. O da şudur; şimdi arz etmiştim ki, **altı yüzü yüz elliye** indiriyoruz. Bunu yüz elliye tenzil ederken daima bugünkü vaziyete nisbetle zararını, yani istikbâle nisbetle zararını, maziye nazaran olan zararına takdim ediyoruz.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Müsaade buyurulur mu reis bey? Bu Kuva-yı inzibatîyeyi terğip ve teşvik için fetva veren Müftiler buraya dahil değil imi?

FERİT BEY (Devamla) — Var efendim, içerisinde vardır.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Fetva vermek az şey değildir.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; altı yüzün içinde hepsi var okuyunuz. Hangisini isterseniz 150'lik defterden birini çıkarın, oraya koyun.

Şimdi efendim, **Kuva-yı inzibatiye** deyince; kuva-yı inzibatiyenin mülâzımına kadar efradı vardır. Tabii dahil olamaz. Bunun gibi meselâ **Sevr muâhedesini imza eden-**

ler ve kabinede bulunanlar, *Takvim-i Vekayi'den* çıkarılmış nüsha itibariyle şunlardır: Sadrazam Damad Ferid, Şeyhülislâm Mustafa Sabri, kabinede olup da **150'lik** listeye dahil edilmeyenleri arz edeceğim. Hariciye ve Harbiye Nâzırı yine Damad Feridmiş. Cehenneme gitti. Binaenaleyh listede yok. Bahriye Nâzırı Hamdi, bu dahil, Dahiliye Nâzırı Reşit Mümtaz Paşa İstanbul muvasalatına kadar Ticaret ve Ziraat Nâzırı Cemâl Bey idare etmiş, aşağıda iki tane daha okuyacağım. Defterde sandalya vermek mümkün olmadığından, Heyet-i Vekile buna karar verdi. Sonra **Adliye Nâzırı Ali Rüştü**, bilirsiniz ki bu alçak herif; Yunan orduları hareket ederken «**Bu ordu, bizim ordumuzdur**» demiş. Maliye Nezaretini müsteşar idare edecektir demişler. Bir maliye müsteşarı varmış, çağırmuşlar «**Gel Maliye Nazırı ol**» demişler. O demiş ki; «**Vallahi ben bu işten anlamam, vekâleten idare ederim**» demiş. Şimdi bunu koymadık.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Reşat Bey mi?

FERİT BEY (Kütahya) — Evet koyalım mı? (Kimdir o sesleri). Reşat Beydir, bunu koyalım mı?

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Sormayın, sormayın.

FERİT BEY (Devamla) — Nafia Nâzırı, adliye dairesi reisi bir Zeki Paşa varmış. Meşahir-i meçhuleden (Handeler). Bunu koymadık. Ticaret, ziraat Nâzırı, Dahiliye Nâzırı-ı esbâkı **Artin Cemâl**, koyduk tabii, Maarif Nâzırı Hadi Paşa için; bu aynı zamanda Sevr muâhedesini imza eden bir Nâzırdır. Bu girmişti. **Ferid Hilmi Paşa** varmış. Diyorlar ki bu, ünlü bir herifmiş, tanımıyorum. Sonra şura-yı devlet reisi **Rıza Tevfik Bey**, hem **Sevr'de dahil**, hem kabinede, bunu da koyduk. Hatta düşündük, bunun için bir şey yapabiliriz, dedik. Kendisi bu esnada Eşşeria hükümetinin bir memuriyetini almış olduğundan dolayı tabiiyetten iskat meselesi de vardır, bu suretle de yapılabilir. Fakat 150'lik listenin içinde herhalde Sevri imzalamış, kabinede bulun-

muş adamların yer alması herhalde doğrudur ve belki de lüzumludur, değil mi efendim? (Doğru sesleri).

Sonra efendiler; bu tarzda demek ki, Sevr'i imzalayanları, Kuva-yı inzibatiyeyi yapan kabineleri tesbit ettik. Bunlar hükümete ve millete hıyanet etmişlerdir. İçlerinden bazı isimleri koymadık. Arzu ederseniz, bazılarını çıkarır onları koruz. Demek ki; prensip itibariyle itiraz vaki değildir, zaruret itibariyle de.

Şimdi efendim; okuyayım, dinleyiniz; hatırıma gelenleri işaret buyurunuz (150'lik liste mi? sesleri). Evet efendim, 150'lik liste.

Bir kere firari Vahideddin'in maiyeti, kendisi yok. Yaver-i hâs Kiraz Hamdi, hademe-i hassa kumandanı **Çerkez Zeki**, elan yanındadır (Kaynıdır sesleri). Hazine-i hassa müfettişlerinden **Şaban Ağa**, tütüncü başı **Şükrü**, elan en emin adamıdır ve Vahideddin, onun arzusu ile hareket eder. **Serkarin Yaver Paşa**, zaten idama mahkûmdur (Ne paşa sesleri). Yaver Paşa efendim. Yaverandan Erkân-ı Harb miralay **Tahir Bey**, bu da fâal bir adamdır, maiyetidir. Yani bugün hal-i faaliyette olan bir adamdır. Fâal o demektir.

Sevr muâhededini imza eden kabine azalarından; esbâk Şeyhülislâm **Mustafa Sabri** (maiyet bu kadar mı? sesleri). Yüz elli kişinin içinde maiyete bu kadar düştü. **Mustafa Sabri**'den sonra Adliye Nâzır-ı esbâkı **Ali Rüştü**, Ticaret ve Ziraat Nâzır **sâbıkı Cemâl**. Efendim; bu, İstanbul'da mevkuttur. Mahkeme edilmektedir. Fakat mahalline tebligat yaptım ve mahkemeden **Ali Galib** gibi çıkarsa o dakikada bana haber veriniz, atayım, dedim. **Artin Cemâl** denilen herif (Konya vali-i esbâkı sesleri).

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Sekiz yüz bin Ermeni kestik diyen adam.

FERİT BEY (Devamla) — Artin ismini yazarsak iyi olmaz, zannedirim. Ciddiyetten çıkar. **Bahriye Nâzırı Kürt Hamdi**, bilirsiniz ki bunun bir kardeşi vardır. **İsmi Tribor Halildir**. İstanbul'da büyük bir şey yapmıştır. Bu da bu suretle büyük faaliyet ibraz edenlerdendir. İsterseniz bu Kürt ismini kaldıralım. Hamdi Paşa diyelim (Hayır sesleri, Cakacı Hamdi'dir sesleri).

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Ona Cakacı Hamdi derler (Cakacı Hamdi sesleri).

ARİF BEY (Devamla) — Sevr muâhedesini imzalayan heyet-i murahhasa, **Hadi Paşa, Rıza Tevfik, Reşat ve Halis**.

Beyefendiler; Avrupa'nın nazarında, gidip bu muâhede-yi imza etmiş oldukları cihetle, yani bunlar Avrupa'nın bildiği adamlardır. Ve Sevr ahitnamesinin tedvini nokta-i nazarından bunları muhakkak burada muhafaza etmek lâzımdır. Emniyet-i umumiyemiz buradan iskat cedveline koymuştur. Fakat bendeniz buna taraftar değilim. Müsaade buyurursanız bunu burada bırakalım.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Bahsettikçe şüpheleniyorum, beyefendi. Deminden beri bahsediyorsunuz, şüphe ârız oluyor.

FERİT BEY (Devamla).— Koyalım diyorum. İskat demek, tabiiyetten iskat demektir. Oraya koymayalım, buraya koyalım. Efendiler, iskat itibariyle.

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — İskat daha iyi; bir yer açık kalır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendiler; iskat diye bir yer açık kalır, onun için söyledim.

Kuva-yı İnzibatiye Başkumandanı ve Harbiye Nâzır-ı esbâkı **Süleyman Şefik**, Kuva-yı İnzibatiye Erkân-ı Harbiye Reisi **Miralay Refik Ahmed**, firaridir. Bulgaristan'dadır ve hâlâ faaliyettedir. Kuva-yı İnzibatiye mitralyöz kumandanı ve damadın damadı **Tarık Mümtaz**, ilk Nigehban teşkil

edenlerdir. Kuva-yı İnzibatiye kumandanlarından **Ali Nadir** (Paşa). İzmir'i bırakan.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Yunan bayrağını öpen.

FERİT BEY (Devamla) — Kuva-yı İnzibatiye Erkân-ı Harbiyesine memur Binbaşı Âsım, bu da firarilerin içindedir. Bunun da mühim bir rol oynadığı emniyet-i umumeyenin kuyudatı ile sabittir (Nasıl sesleri). Yani tereddüdünüz varsa işaret edelim, çıkaralım (Hayır, hayır sesleri). Kuva-yı İnzibatiye mensubinünden ve Kürt Mustafa Divan-ı Harbinden Kaymakam Fettah, Etem ve avanesi.

İHSAN BEY (Cebel-i Bereket) — Ferid Beyefendi; Binbaşı Çopur Hakkı yok mu?

FERİT BEY (Devamla) — Burada yoktur, ihtimâl diğer defterlerde vardır. Eğer mühim bir adamsa deftere yazalım.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Fettah'tan daha eşnadır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; şimdi Çopur Hakkı'yı isterseniz buraya yazalım.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Çopur Hakkı mutlaka yazılmalıdır, elzemdir.

FERİT BEY (Devamla) — Tetkikat esnasında çıkarır, koruz.

ALİ SAİP BEY (Kozan) — İsterseniz Âsım Beyin yerine konulsun (Bir kere okunsun sesleri).

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; Çerkez Ethem ve biraderi Tevfik, Reşit ve Kuşçubaşı Eşref, Eşref'in biraderi Hacı Salih, bugün elan hal-i faaliyettedir.

BİR SES — Nerededir?

FERİT BEY (Devamla) — Beyrut'tadır. İzmirli Akhisar kumandanı Küçük Ethem.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Efendim; müsaade buyurur musunuz, bir suâl soracağım. Hacı Salih isminde bir seyyah tanıyoruz ve bugün Anadolu mücadelatı esnasında, Kürdistan'da bulundu, aynı şahıs mıdır?

FERİT BEY (Devamla) — Tabii efendim.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Niçin tabidir, geldikten sonra bir şey mi yaptı?

FERİT BEY (Devamla) — Odur efendim.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Bugün Ethem'in erkân-ı harbiye reisidir.

SADIK BEY (Karahisar-ı Sahib) — Küçük Ethem gerberdi.

FERİT BEY (Devamla) — Hayır efendim, sağdır. Düzeci Mehmed oğlu Sami, bu da firaridir. Ethem'in yaveri imiş ve hal-i faaliyettedir.

NECATİ BEY (İzmir) — Yüzbaşı Sami.

FERİT BEY (Devamla) — Evet Yüzbaşı Sami, Çerkez Halil İbrahim.

HULUSİ BEY (Karesi) — Çerkez değildir efendim.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Belki başkasıdır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; Yunanlılarla teşrik-i mesai etmiş ve Balıkesirli Şefik Beyi katil kasdiyle buzcu Halid Beyi katletmiştir ve bir çok rezalette bulunmuştur. Susurluk'tan Demirkapılı Hacı Ahmed, bu müessislerdendir.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Hem müessislerden, hem de İngilizlerle mühim teması vardır. Hâlâ da teşkilât yapıyorlar.

FERİT BEY (Devamla) — Sâbık Bursa komiseri Düzeci Mustafa, bu da firari ve Ethem'in eli ayağı olan bir kimsedir. Bundan sonra Çerkez Kongresine murahhas olarak

iştirak edenler: Hendek kazasının Sünbüllü karyesinden Bağ Osman (nasıl sesleri). Bu, Bağ ailesidir. Bugün elan takip ettiğimiz eşkıyanın içerisinde adamları vardır. Bu, meşhur bir aile ismidir.

REFİK BEY (Konya) — Bu aile yerlerinde oturuyorlar mı?

FERİT BEY (Devamla) — Hayır efendim. İzmit mutasarrıf-ı esbâkı **İbrahim Hakkı** (O mühimdir sesleri). **Berao Sait, Zevzek Tahir** karyesinden **Şirin Bey**. Bunlar zaten idama mahkûmdurlar.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — **Berao Sait** nerenin murahhasıdır.

FERİT BEY (Devamla) — **Bandırma** murahhası, Söke Ereğlisinin Tekeli karyesinden **Koca Ömer oğlu Hüseyin Bey**, **Kamuştanbey köyünden Bağ Kâmil. Şamlı Ahmed Nuri. Hamed Ahmed, Maham Ali** ki, bunlar elan Yunanistan'da ve hal-i faaliyettedirler. **Kulüp reisi ve İzmir murahhası Harunurreşit, Sefer Hoca**. Bu, Eskişehirli. **Kirmasti'nin Kara Orman karyesinden Hacı Osman oğlu Abdülkerim** ki, bugün elyevm faaliyette olanlardandır. **Bigalı Nuri Bey oğlu İsa**, **Adapazarı'nın Şahinbey karyesinden Kâzım**. Bunlar arkadaşımızın dediği gibi **Vahideddin'in maiyetinden daha çok ve fakat rolleri budur. Gönen'in ... karyesinden Lampad Yakup**, bunlar hep isimlerini Rumca anarlar. Beyannamelerini görseniz rezaletin, şenaatin derecesidir.

REFİK BEY (Konya) — Velinimetine karşı mükâfat.

FERİT BEY (Devamla) — Sonra efendim; **Konbat Hafız Sait**. Bunlar idama mahkûmdur ve elyevm **Balıkesir'de** mevkuftur.

BİR SES — Ne için idam edilmiyor?

FERİT BEY (Devamla) — İdam etmemek için Lozan muâhedenamesi iktizasındandır. Takip edilmeyecektir ve bugün bırakacağız (Gürültüler, anlaşılmıyor sesleri).

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Gizli, gizli.

FERİT BEY (Devamla) — Gönen'in Gülbeler karyesinden binbaşı Çerkez Ahmed Mehmed Bey, Yazarın Sait; İzmir'de dava vekili idi. Bir de Halçok Kombot Sami isminde birisi var. Fakat bu herif Yunanistan'da bir hizmet kabul ettiği için iskat cedveline çıkarıyoruz, yani iskat cedveline ithal ediyoruz. Muâhedenamenin akdi tarihinden sonraki hareketinden dolayı iskat ediyoruz. Evvelki hareketten olsa 600'ünü de iskat ederiz. Muâhedenin akdi ve aff-ı umumi beyannamesinin kabul ettiği tarihten muahharan ecnebi hizmetine girmiş oldukları için. Sonra efendim; memurîn-i mülkiye ve askeriye gelince; esbâk Bursa valisi **Gümülcineli İsmail Hakkı, Konyalı Zeynelâbidin**.

REFİK BEY (Konya) — Hay Allah razı olsun.

FERİT BEY (Devamla) — Bu, ecnebi hizmetinde bulunduğu için iskat cedveline koymak ihtimali vardır. Fakat razı olmazsınız (Sağlam olsun sesleri). Cebel-i Bereket mutasarrıflığında bulunan **Fanizade Mesud, Lider Bey**, isterseriz bunu iskat cedveline koyarız (Hayır sesleri).

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Sadık Bey iskat olamaz, şerefi vardır.

FERİT BEY (Devamla) — Esbâk Manisa mutasarrıfı Giritli **Hüsnü** varmış, bunu iskat cedveline koyuyoruz.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Aman efendim; bu, Kanbur İzzet'ten eşna bir heriftir.

FERİT BEY (Devamla) — Peki efendim; amma biz bunu iskat cedveline koymazsak, zaten hudut haricindedir.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Hayır, cedvelinize karışmıyorum, yalnız arz-ı malumat ediyorum.

FERİT BEY (Devamla) — O cedvele girmeden buradan çıkmıyor. Divan-ı Harb Reisi Kürt Mustafa (Kürt ismini kaldırınız sesleri, Nemrut Mustafa sesleri).

KILIÇ ALİ BEY (Gaziantep) — Onu başa yazmak lâzımdı, Ferid Bey.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim müsaade buyurursanız hepsinin şerefi ile mütenasip olarak düzeltiriz (Händler). Bunu da meselâ iskat cedveline koymak ihtimali vardır (Şerefi vardır sesleri).

İzmir telgraf müdürü **Hafız Mehmed** (Bu kimdir sesleri). Efendim bu, hıyanet-i vataniyede bulunmuş ve idama mahkûm imiş. Zaten bir kaç kişinin çıkması lâzım. Arzu buyurursanız bunu işaret edelim. Sonra çıkması lâzım olanların içerisine ithal ederiz. **Adapazarı kaymakamı Hain Mustafa**.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Muavin Ali'nin kardeşidir.

FERİT BEY (Devamla) — Tekfur dağı Müfti-i esbâkı **Hafız Ahmed** Eskişehir hapisane müdür-i esbâkı. Yunanlıların Afyonkarahisar mutasarrıf-ı esbâkı **Sabit**, iskat cedveline koyuyoruz. Fransızların Ayıntap mutasarrıfı **Celâl Kadri** iskat cedveline.

BİR SES — (Teşekkür ederiz).

FERİT BEY (Devamla) — İzmir belediye reisi **Hacı Hasan Paşa**.

SÜREYYA BEY (Karesi) — O nerededir?

FERİT BEY (Devamla) — İskat cedvelinde.

BİR SES — Memuriyet almış mı?

FERİT BEY (Devamla) — Efendim memuriyet almış veya almamış veya almaya temayül etmiş, onu bize bırakın. Biz tabiiyetten iskat edeceğiz. Yani **150 kişiliğe** koyamıyoruz, ne yapalım. Esbâk Ayan'dan, esbâk evkaf Nâzırı Vasfi

Hoca (âlâ sesleri). Harput vali-i esbâkı Ali Galib, İzmir maa-rif müdürü Halil, bunu da iskat cedveline koyacağız. Manyas'ın Susıgırlık telgraf müdir-i esbâkı Davut. Bunların hepsi idama mahkûmdur. Gönen eytam müdürü Çerkez Reşat.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Buna Çerkez diyorsunuz, Davut Çerkez değil mi?

FERİT BEY (Devamla) — Hayır. Reşat, Bursa vali vekili Aziz Nuri.

NECATİ BEY (Bursa) — Yalnız Bursa Müftüsü unutulmuş. Listenin en mühimmidir.

FERİT BEY (Devamla) — Adı ne idi?

NECATİ BEY (Bursa) — Ömer Fevzi, Vahideddin'den daha melundur.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim, deftere bir de Ömer Fevzi yazdık. Manyas'ın İnköy nahiye müdürü Kâzım, bunu çıkarabilir miyiz beyler? Asıl Balıkesirliler bilir. Balıkesirli Kâzım.

ALİ ŞUURÎ BEY (Karesi) — Çıkarabiliriz.

FERİT BEY (Devamla) — Çünkü bir iki yerin açılmasını istiyoruz.

BİR SES — Çopur Hakkı ne oldu?

FERİT BEY (Devamla) — Çopur Hakkı'yı koyacağız. İzmir kadı müşaviri Âsım Hoca, esbâk İstanbul muhafızı Mustafa Namık, İstanbul polis müdüriyeti birinci şube müdir-i esbâkı Şeref. Peter İbrahim. Gönen'in Keçeler karyesinden Tevfik, Kirmasti'nin Çürük karyesinden Hüseyin, Lâz İbrahim oğlu Hamdi, İsmail oğlu Hüseyin; Kirmasti'den Haşım oğlu Hasan Hüseyin, şaki Davud'un biraderi Zekerriyya (işitmiyoruz sesleri). Müsaade buyurun-sanız sesim kısıldı. İstirham ederim, bir iki dakika.

Hisaraltı karyesinden Hatip Mehmed oğlu **Süleyman**, Adapazarı'nın **Taşlıgeçit** karyesinden **Süleyman Bey**, Kirmasti'nin **Çürük** karyesinden **Mehmed oğlu Kâzım**, Karaorman'dan **Kâmil**. Şaki Davud'un kayınbiraderleridir bunlar. Bunların heyet-i mecmuası Yunanlılarla beraber müsellahan firar etmişlerdir ve elyevin teşkilâta dahil ve hal-i faaliyettedirler, Midilli'dedirler. Ayıntap'ta Fransızların istihbarat ve hafi teşkilât reisi Hasan Sadık. Bunu iskat cedveline koyuyoruz. Tarsuslu **Kâmil Paşazade Sezai** (Selâmi), Tarsuslu **Kâmil Paşazade Kemâl**, Süleymaniyeli **Hakkı**, İngiliz hafiyesi meşhur **Kürt Hakkı** dedikleri. İstanbul esbâk polis müdürü **Tahsin**; İstanbul esbâk polis müdür muavini **Kemâl** (Tamam sesleri). Çanakkale mutasarrıfı **Mahmud Mahir**, eski Köylü sermuhariri **Ferid**.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — **Kemâl** ikidir. Bu müdür muavini **Kemâl** hangisi, **Ispartalı Kemâl mi?**

FERİT BEY (Devamla) — İstanbul esbâk polis müdür muavini **Kemâl** vardır.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Bir de **Ispartalı Kemâl** vardır.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Bir de **Seryaver Avni Paşa** var.

FALİH RIFKI BEY (Bolu) — **Boşnak Emin Paşa** var, (yazdı, yazdı sesleri).

FERİT BEY (Devamla) — **Gönen'in Balcı karyesinden Ömer**, **Gönen'in Balcı karyesinden Topallı Şerif oğlu İbrahim**, **Hafız oğlu İbrahim**, **Havustan oğlu İbrahim**, **Keçeler karyesinden Topal Ömer oğlu İdris**, **Gönen'den Tercümanın Salih**, **Keçidere karyesinden Hüseyin Galip**, **Gönen'in Keçeler karyesinden Abdullah oğlu Galip**, **Gönen'in Keçeler karyesinden Abdullah oğlu Deli Kasım**.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Son okuduğunuz ismi bir daha okur musunuz?

FERİT BEY (Devamla) — Gönen'in Keçeler karyesinden Abdullah oğlu Deli Kasım.

FAİK BEY (Tekfur dağı) — Efendim; Çanakkale mutasarrıfı Mahir diyorsunuz. Bu adam Afyon Karahisarı'nda bulunmuş mudur?

FERİT BEY (Devamla) — Çanakkale mutasarrıfı Mahmud Mahir.

REİS —Efendim müsaade buyurun. Sual soracakların isimlerini kaydettim. Sıra ile sorunuz. Buyurun Ali Süruri Efendi.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisar-ı Şarki) — Beyefendi; haricen işittiğime göre, Hürriyet ve İtilâf Merkez-i Umumi-sinde aza bulunan eşhasın 150 kişilik deftere ithal edileceği anlaşılıyor. Okuduğunuz defterde bir takım şakiler var ki; bunların memlekete gelip, gelmemesi müsaavidir. Asıl 150 kişilik deftere ithal edilecek şahıslar fikren fasit ve müfsit olanlardır, öyle faal ve âdi işlerde bulunan adamlar memlekete gelmiş, memleket onlardan umumi olmak üzere ne zarar görebilir? Defterinize bakıyorum, Hürriyet ve İtilâf'ta aza bulunmuş, kâtib-i umumilik yapmış ve memleketi fesda sevk etmiş şahıslar yoktur. Niçin yoktur, beyefendi?

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — **Abdullah Cevdetler** filân yoktur (Handeler).

FERİT BEY (Devamla) — Beyim; Heyet-i Vekilenin bu husustaki nokta-i nazarını, heyet-i celilenize arz ettim. Bunların tetkik ve tefriki esnasında tayin edilen şey, bilhassa bugün idama mahkûm olan ve müsellâh bir surette şakavet eden, hem de maksad-ı siyasi ile öyle yalnız âdi şaki olarak değil, hareket eden eşhas. Meselâ **Hürriyet ve İtilâf Kulübünden** bahsettiniz. **Zeynelâbidin Hoca** oradandır, **Vasfi Hoca** oradandır, **Şaban** oradandır, **Refik Halid** oradandır.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Salim Paşanın ismi yok.

İSMET BEY (Çorum). Kâtib-i umumisi olan Fevzi yok.

FERİT BEY (Devamla) — Şimdi efendim; hatır-ı âlinize bu gibi fırkalara dahil olup da cinayetleri daha eşed bulunanlar geliyorsa söylersiniz, bizim burada yaptığımız, bir müzakereden ibarettir. Söylersiniz onu koruz, başkalarını çıkarırız.

NEŞET BEY (Aksaray) — Efendim; Edirne valisi Salim Paşa ile merkez kumandanı Emin Paşa gibi doğrudan doğruya Ferid Paşanın sağ eli ve sol eli makamındadır bunlar. Ve Tahsin Bey polis müdürü iken...

REİS — Efendim sözünüzü kaydettim, sıranız geldiği vakit söylersiniz.

FERİT BEY (Devamla) — Süruri Efendi, kimi teklif ediyorsunuz, yazalım?

ASAF BEY (Hakkâri) — Vekil beyefendi, İstanbul polis müdür-i umumisi Nurettin Beyi yazdınız mı?

FERİT BEY (Devamla) — Yazdım efendim. Fakat daha 150'lik deftere yazmadım. Heyet-i celileniz kabul ederse, onlar girecek, başkaları çıkacak (Hayır sesleri).

RAGİP BEY (Kütahya) — Uşak belediye reisi Hulusi'yi göremedim.

FERİT BEY (Devamla) — Yazalım.

RAGİP BEY (Kütahya) — Meselâ, süllüler, sülükler giriyor da, Uşak belediye reisi Hulusi'yi göremedim, o girmiyor. Bu nasıl olur? Heyet-i celilece malûmdur.

HULUSİ BEY (Karesi) — O söylediğiniz Çerkezlerin bir tanesi bir tabur askerdir.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim bakın ne diyor, bir tabur askerdir diyor. Efendim şimdi arkadaşların söylediklerini birer birer yazıyorum. Bakınız, **ÇOPUR HAKKI**, polis

müdürü **Halil**; **Ömer Fevzi**; polis müdürü **Nurettin**, Uşak belediye reisi **Hulusi**; daha hepsini yazarız.

İHSAN BEY (Ergani) — Seryaver Avni Paşa.

ZİYA EFENDİ (Erzurum) — Abdullah Cevdet.

SAİP BEY (Kozan) — Şimdi burada iskat cedveli diyorsunuz. Bir cedvel var. Bazı mühim şahsiyetler var ki bu cedvelde dahildir ve **150 kişilik** defterde dahil değildir. Meselâ **Ayıntap mutasarrıf-ı esbâkî Celâl Kadri** var. Bunu iskat cedveline koyduk diyorsunuz. **Bu adamın Ayıntap'ta yapmadığı fenalık kalmadı. Elyevm Halep'te aleyhimize gazete çıkarıyor, elyevm teşkilât-ı hafiyenin reisidir.** Bu adamı iskat cedveline koydum diyorsunuz, bunun gibi aynı vaziyette bulunan **Osmanbeyzade Mesud**, bu iskat defterine dahildir. Binaenaleyh herhalde **Celâl Kadri Beyin** bu **150 kişilik** deftere dahil olmasını teklif ediyorum. Çünkü iskat defterinden korkuyorum, ki bunlar ilerde yine memlekete gelecekler ye Türk tabiiyetine geçeceklerdir. Binaenaleyh iskat defterinden **150 kişilik deftere** geçsinler ve bu suretle memleket dahiline girmesinler. Bunlar o **150 kişilik** listedekiler kadar memlekete fenalık etmiş adamlardır. Ona göre karar verelim.

FERİT BEY (Devamla) — Beyefendinin buyurdukları vech ile **Celâl Ahdi'yi** iskat defterine koyduk, niçin? Çünkü bugün elan muâhedededen sonra Fransız istihbarat vazifesiyle **Halep'te** meşguldür. Bunun için onu iskat ediyoruz.

ALİ SAİP BEY (Kozan) — Fakat bir daha Türk tabiiyetine girerler.

NECATİ BEY (Bursa) — Bursa'da fabrikatör **Cemil Beyi** **150 kişilik** listenin dokuzuncu sırasında görmek isterdim. Bütün mevcudiyetiyle, servetiyle Yunan ordusunun Bursa'ya ayak bastığı dakikadan, son dakikaya kadar memlekette icra-yı şenaat etmiştir.

FERİT BEY (Devamla) — Esbâk İstanbul muhafızı Mustafa Namık, İstanbul polis müdüriyeti birinci şube müdür-i **esbâkı Şeref**, İzmit merkez memuru, Edirne polis müdürü, Yalova kaymakamı Fuat, Mevlanzade Rifat.

Gazeteciler

Efendim şimdi gazetecilere geçiyoruz. Rifat'ı iskat cedveline koyacağız.

BİR MEBUS — Yok efendim, yok; kaç bin senelik haindir bu milletin.

SABRI BEY (Saruhan) — Mütareke zamanında, İstanbul'da Ferid Paşa zamanında çalışanlar... Bunlardan hiç birisi girmeyecek mi? Ferid Paşa zamanında en büyük icraata hadim olan, meselâ polis müdürü Halil... Ondan sonra bir şey nazar-ı dikkatimi celbediyor. Efendiler; malum-ı âliniz böyle fena adamların mevki'-i icraya geldikleri zaman en büyük vasıtaları Divan-ı Harbdır. Bir iki Divan-ı Harb reisi de bulunsun.

İHSAN BEY (Cebel-i Bereket) — Bu, taamül olmasın efendim (Handeler)

FERİT BEY (Devamla) — Müsaade buyurun bir kere hepsini okuyalım da (Handeler), nakıs kalanları tamamlarız.

Türkçe *İstanbul* gazetesi sahibi Sait Molla.

AĞA OĞLU AHMED BEY (Kars) — Halil Beyi şimdiden kaydediniz.

FERİT BEY (Devamla) — Halil Bey kim? (Polis müdürü sesleri). Hüsnü Tahsin'in falan falanın yanında Halil Beye yer kalmadı (Devam sesleri). Sait Molla...

AĞA OĞLU AHMED BEY (Kars) — Ferid Beyefendi, Halil Bey ne oldu? Bu adam bizleri İngilizlere teslim etmiştir.

REİS — Efendim; bu şekilde müzakereye imkân yoktur. Her âza bir isim teklif ediyor. Bakalım heyet-i celile

kabul ediyor mu? Vekil bey bunları kaydediyor, bunlar ayrıca reye konulup, heyet-i celilenin kararına iktiran edecektir. Her azanın söylediğini kaydedecek olursak namütenahi olur.

FERİT BEY (Devamla) — İzmir'de *Müsavat* gazetesi sahibi Hafız İbrahim, *Aydede* Gazetesi sahibi posta telgraf müdür-i umumisi sâbıkı Refik Halid, *Alemdar* Gazetesi sahibi Ref'i Cevat, *Alemdar* gazetesinden **Pehlivan Kadri**, İzmir'de *Köylü* gazetesi sahibi **Refet**. İskat cedveline koyuyoruz.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Abdullah Cevdet nerede?

FERİT BEY (Devamla) — Ona gelinceye kadar sabah olur. Adana'da *Ferda* gazetesi sahibi **Hilmi**, Edirne'de *Temin* ve Selanik'te *Hakikat* sahibi **Münir Mustafa**, Balıkesir'de *İrşad* gazetesi sahibi Sındırgılı **Ahmed Hulusi**.

BİR SES — O kadar mühim midir?

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Fotoğrafçı Ali Sami vardır (Okundu o sesleri)

FERİT BEY (Devamla) — Onu nihayetle şey edelim. Şimdi hıyanet-i vataniyede bulunmuş olan diğer eşhas ile eşkıya ve saireye geçiyoruz. Yani hıyanet-i vataniyede bulunmuş olan eşkıyaya geçiyoruz. **Seyidgazili Koç Emin**.

ASAF BEY (Hakkâri) — Ferid Paşa zamanında İstanbul polis müdüriyetinde bulunan Nurettin de vardır, yalnız Halil değil.

FERİT BEY (Devamla) — Yazalım efendim. **Seyidgazili Koç Emin**. Bunlar baştan aşağı idama mahkûmdur. Gönen'in Bayram karyesinden **Yusuf oğlu İdris**, elyevm Balıkesir'de mevkuftur, idama mahkûmdur. Gönen'in Üçpınar karyesinde **Hoca Hayri**, Anzavur çetesinden bunlar, Düzakçı karyesinden **Mustafa Remzi**, idama mahkûm. **Hacı Kasım oğlu Zühtü**, Anzavur çetesinden idama

mahkûm. **Kocagözün Osman oğlu Şakir**. Türklere mezalimi ile meşhur **Koç Mehmed oğlu Koç Ali**, **Mehmed oğlu Aziz**, **Molla Süleyman oğlu İzzet**, **Hüseyin oğlu Kara Kâzım**; hep idama mahkûm. **Bekir oğlu Arap Mahmud**, **Rüstem karyesinden gardiyan Yusuf**, **Çerkeş İsmail**, **İlyas**, **İbrahim Çavuş**, **Adapazarı'ndan Salahiye karyesinden Kara Ali İsmail**; **Kandıra'dan Emin Bey**, **Tavşanlı'dan Emin**, **Adapazarı'nın Taşlıca karyesinden Hacıhan oğlu Emin**, **Abaza Cemâl**, **Akyazı'dan Şir oğlu Cemâl**. Bunların hepsi idama mahkûm ve mevkufturlar (Nedir sesleri?). Eşkıyadır efendim.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Bu kadar rical-i siyasiye varken bunları ithâl etmekte mana nedir?

FERİT BEY (Devamla) — Manyas'tan **Cavit**, **Hendek'in Uzunca karyesinden Çerkez Hakkı**, **Pendik'ten Soğuksu karyesinden Hüsnü**, **Adapazarı'nın Akçay karyesinden Süleyman oğlu Hüseyin**, **Abdullah oğlu Recep**, **Ömer oğlu Ramazan**. **Soğuksu karyesinden Zifa**, **Akçay karyesinden Kara Zekeriyya**, **Selâmiye karyesinden Ziya**; **Kadri Bey karyesinden Tabostan**, **Kel Tahir Çavuş**, **Bafra'dan Talip Çavuş**, **Manyas'tan Yeniköylü Aziz**, **Sapanca'dan Harun**, **Kara Molla oğlu diğer Harun**, **Harun'un biraderi Mustafa**, **Zekeriyya oğlu Harun**, **Ahmed oğlu Habü**, **Ahmed oğlu Yusuf**, **Karapınar karyesinden Yaver**, **Boza beylerinden Koca oğlu Yusuf**, **reis-i eşkıya Sünlülükü Şaki Davut**, **Kirmasti'nin Çürük karyesinden Kara Ali oğlu İsmail**, **Kerim Ali oğullarından Mehmed oğlu İsmail**, **Sündük'ten Kopuk İsmail**, **Dere mahallesinden Peder İbrahim**, **Gönen'in Bayram karyesinden...**

BİR MEBUS — Birlikte memlekette gitmiştir. Memleketimiz için çok büyük bir şindir.

FERİT BEY (Devamla) — Yazdım efendim, Bursa'da fabrikatör **Cemil Bey**.

FERİT BEY (Çorum) — Efendim, 150 kişilik listeyi okurken bazı şaki güruhu vardır. Çerkezler...

RAGIP BEY (Kütahya) — Bir kısmı müsellehan şimdi orada faaliyettedir buyurdunuz.

FERİT BEY (Devamla) — Müsellehan değil efendim.

RAGIP BEY (Devamla) — Faaliyettedir buyurdunuz.

FERİT BEY (Çorum) — Fakat memleket haricinde, şimdi memleket haricinde devam etmekte olduklarına göre ve af zamanından sonra bulunduğuna göre bunları iskat cedveline alarak daha mühimlerini koyamaz mıyız?

FERİT BEY (Devamla) — Efendim yapamayız. İskat cedveline ecnebide bir hizmet almaları ve tabiiyet-i ecnebiyeye girmiş olanları alabiliriz. Cemiyet-i hafiye halinde faaliyettedirler ve Türk tebaasındadırlar.

FAİK BEY (Tekfur dağı) — Efendim Çanakkale mutasarrıf-ı esbâkı Mahmud Mahir vardır. Bunun ne yaptığını hepimiz biliriz. Fakat başlı başına hiç bir şey yapamayacağını da bilirim. Defterde dahiliye nezaretinde bulunan ve şenaati hakkında bende bizzat vesaik-i resmiye bulunan **Âdil Bey** yoktur. Âdil Beyle, Mahir Bey arasında dağlar kadar fark var.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — O, Meclis-i Ayan'da Kuva-yı Milliye ölüyor diye bağırان adamdır.

FERİT BEY (Devamla) — Eğer ehemmiyetsiz bir herif - se onu buradan çıkaralım (Bunaktır sesleri).

MEHMED BEY (Biga) — Efendim o, çok deni bir adamdır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; deni olduğuna şüphe yok, fakat deftere koyalım mı, koymayalım mı?

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Efendim deftere koyalım mı, koymayalım mı? Bundan ne çıkar? Ben diyorum koyunuz, pekâlâ koydum diyor.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; bendeniz bir kelime ilâve etmek isterim. Beyefendinin şeyine, Âdil Beyi yakından bilenler onun da ne kadar ahmak ve budala olduğunu bilirler (Hayır sesleri, çok gayyur bir adamdır sesleri).

İZZET ULVİ BEY (Karahisar-ı Sahib) — Ferid Paşa ile çalıştı. Âdil Bey yazılsın.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — En şeni bir adamdır.

NEŞET BEY (Aksaray) — Edirneli Münir'i deftere koyuyorsunuz. Halbuki Edirneli Münir'i bu işe sevk eden Edirne valisi Salim Paşayı koymuyorsunuz, en şeni bir adamdır.

FERİT BEY (Devamla) — Benim tahkikatıma göre Salim Paşa da kıymetsiz bir adamdır.

NEŞET BEY (Aksaray) — Salim Paşa bir denizdir, nehir içinde bir katedir. Bu, böyledir.

FERİT BEY (Devamla) — Pekâlâ kaydedelim.

NEŞET BEY (Aksaray) — Ondan sonra polis müdürü Tahsin Beyi koyuyorsunuz, Emin Paşayı koymuyorsunuz, ki onun ne ettiğini benden ziyade şahsen alâkası olan Recep Beyefendiden sorabilirsiniz.

FERİT BEY (Devamla) — Beyim yazalım.

RAİF EFENDİ (Erzurum) — Dahiliye Nâzırı olan Âdil Bey gayet mühimdir.

FERİT BEY (Devamla) — Yazdım efendim, yazdım.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Ali Şuuri Efendi bir sualde bulundular, ona verdiğiniz cevap zannederim ki arkadaşlarımla beraber beni katiyen tatmin edememiştir. Siz listenin başında bulunan başlıca dimağları saydınız. Fakat ondan sonra, gelenlerin kısm-ı azamı dimağdan mahrum ve makineden ibarettir. Kopuk Ahmed vesaire, vesaire; bu bir. Buna dair lütfen vazih bir cevap vermenizi istirham ederim.

İkincisi; benim bir hatıram vardır ki; o hatıramı daima takdis ederim. O hatıramı telyis etmiş olan bir arkadaşımız vardır. Mahir Sait, o dahil midir?

FERİT BEY (Devamla) — Hayır okumadım, onu yazalım.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Beyefendi listenizi gördük. Bunun esbab-ı mucibesinde buyurdunuz ki; bir takım insanlar vardır, hafi teşkilâttadırlar, ellerinde rövolver vardır. Bunlar herhalde taşradadırlar. Bunlar hudut dahiline girdikten sonra **150 kişilik** listeye dahil etmeye lüzum yoktur, bırakın girsinler ki, tenkil edilsin. Hariçten de ne yapacaktırlar? Bu adamları listeye dahil etmekle beraber, sanki cemiyet-i hafiye suretinde gelmeyecek mi? Cemiyet-i hafiye için teşkilât yapacaksa... Bunların hiç birisi fikir adamları değildir, bunlar alettirler. Rica ederim listeye fikir adamları koyunuz. Avni Paşası yoktur. Âdil Beyi yoktur, Emin Paşası yoktur. Böyle liste mi olur efendim? Hiç olmazsa **üç yüz kişilik** listeyi okuyunuz. Orada kalmış olduğunu zannediyorum. Her halde rical-i siyasiyeyi koymalıdır. Bu okuduğunuz kimseler bir takım acezedir, yani fikren acezedir. Âdil Bey için diyorsunuz ki; âcizdir. E... Bu okuduğunuz Hakkı Çavuşlar, Ahmed Çavuşlar; Âdil Beyden daha zeki adamlar değildirler, bunlar alettirler.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim evvelâ; hariçte Yunanlılarla beraber ricat edip orada henüz komite halinde icra-yı faaliyet etmekte olan adamlar, bunlar yarın kalkıp gelecek olurlarsa, onlar hakkında yapacağımız şey, arkalarına beş on taharri memuru katarak...

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Derhal dağa çıkarlar, evlerinde oturmazlar.

FİKRET BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz; dağa çıktığı zaman hangi dağa çıkar? Takip edemezsiniz, işiniz değildir. Dağda da gezer, bayırda da gezer. Ne vakit bir cü-

rüm ve cinayeti sâdır olacak olursa, o zaman takip edebilirsiniz. Fakat bunlar bütün bir kitlenin içerisinde, bütün bir Türklüğün içerisinde nihayete kadar Türklüğün aleyhinde düşmanla teşrik-i mesai ederek harp etmiş ve siyasî emel ile muzafferiyetimizi akamete mahkûm etmek için çalışmış 50-60 kişiden ibarettir. Bunların hiç birisi tasavvur ettiğiniz gibi, öyle basit adam değildir.

RECEP BEY (Kütahya) — Af olur, yarın gelir ve teşkilâtını yapar. O teşkilâtını yapıncaya kadar, bir takım sui kastlara maruz kalırsınız.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Bunlar teşkilâtı yapamaz memlekette, âlet olur.

FERİT BEY (Devamla) — Demiyoruz ki; böyle listeyi aynen kabul ediniz. Heyet-i celilenize arzettik. Lazımsa tadil buyurursunuz, ona göre yaparız.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Efendim! Âdil Beyi ahmak bir adam dediniz. Halbuki okuduğunuz cedvelde **Gönenli Galip Bey** isminde birisini işittim. Galip Beyin anasını da, babasını da, kendisini de bilirim. Galip Bey bir cürüm yapmıştır. Allah'ın yarattığı ve yaratacağı adamların en budalası ve en ahmağıdır. Âdil Beyi neden deftere yazmıyorsunuz?

FERİT BEY (Devamla) — Efendim Âdil Beyi gözümle görmüşüm ve konuşmuşum; onun için söylüyorum ki ahmaktır.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Ferid Beyefendi, onun bu memlekete ne kadar fenalık ve hıyanet etmek istediğini biz biliriz, siz de bilirsiniz. Girmesi lâzımdır. Binaenaleyh **Seryaver Avni Paşanın** girmesi lâzımdır.

Sonra efendim, İstanbul'da İngilizlerin irtibat zabiti ve memlekete en yüksek fenalık yapanlardan serkomiser Vanlı Cemil Beyin girmesi lâzımdır. Emniyet-i umumiye müdür

muavini **Kemâl Bey Ispartalı** (O var sesleri). Hazine-i hâsadan Refik Bey niçin girmiyor?

FERİT BEY (Devamla) — **Yüz elli kişilik** deftere girmesini muvafık görüyor musunuz?

HACIM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Bence.

FERİT BEY (Devamla) — Bu, zat-ı âlinizin takdir-i şahsinizle olmuştur. Bizim yaptığımız da kendi takdimimizle yapılmıştır. Bu takdirleri heyet-i celilenizle yapılan müzakerede karar-ı umumisini tesbit etmeye matuftur. Meselâ Galip Bey aptalmış dediler, onu da bu tarafa yazdık, sol tarafa yazdık. Yani bazıları girecek ve bazıları çıkacak. Girenler ve çıkanlar defterine yazılacaktır. Müzakereden ibarettir. Bu hususta bir şey etmeye lüzum yoktur.

HULUSİ BEY (Karesi) — Bizim vilâyete ait iki isimden **Hacım Muhittin Bey** bahsetti. Bu aptal bir heriftir ve sersemin birisidir. Bunun işlediği cürmü söyleyeyim. Sındırgılı Ahmed Hulusi namında birisi vardır. **Ahmed Hulusi İrşad gazetesinin** sahib-i imtiyazıdır. Bu, vaktiyle **Hürriyet ve İtilâf Kulübüne** mensub, yani Trabzonlu Ömer Fevzi namında Trabzon'a maskara bir hoca gelmiştir, ona bu adam imtiyaz vadetmişti. **Ahmed Hulusi Sındırgılı**, rica ederim bunları çıkarınız da, başkalarını koyunuz. Bu adam sekiz okka etle gezmiş olsa arkasına bir kedi bile takılmaz. Sonra Divan-ı Harb reislerinden kimse yok. Boğazlayan kaymakamı merhum Kemâl'i idam eden Dahiliye Nâzırı **Nazım Paşa**, kemal-i saltanatla memleketimizde hücre-i nişindir (Meşhurdur sesleri). Divan-ı Harb reysidir.

FERİT BEY (Devamla — Nazım Paşayı tanırırsınız değil mi? Burnunu silmekten acizdir.

REFİK BEY (Konya) — Boynu kalınlardan.

HALİL BEY (Zonguldak) — Aciz, amma Divan-ı Harb Reysidir.

FERİT BEY (Devamla) — Peki yazdık.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Arkasına kedi takılmayan adamları yazmayınız. Dahiliye Nâzırı Mehmed Ali, Sındırgılı Ahmed Hulusi'nin mefselette, fenalıkta iktisab-ı şöhret etmesi, *İrşad gazetesi* namıyla çıkan gazetedir. Hulusi yalnız onun imtiyazını almıştır. Asıl onu çıkaran Trabzonlu Ömer Fevzi Efendidir. Bunun hakkında dünya kadar malûmat vardır.

HALİT BEY (Kastamonu) — Sivas valisi Ali Galib vardır. Malûm-ı âliniz Sivas Kongresi inikad ederken Malatya'da bir içtima oldu, bir hadise oldu. **Ali Galib** dahil olduğu halde o vakit mutasarrıf olarak Bedirhanilerden Malatya mutasarrıfıdır. **Bedirhanilerden Halil Rahmi** (Rami) dahil edilmemiştir. O adam Ali Galib'ten daha aşınadır ve orada aşairi ve saireyi tahrik eden, teşvik eden odur. Sonra İstanbul'dan gönderilen binbaşı İngiliz hepsini, himaye eden odur. O siyasi heyeti oraya ithal eden odur. Onun için rica ederim, Ali Galib'in yanına onu da ilâve ediniz.

FERİT BEY (Devamla) — Onu da yazdık efendim.

REİS — Efendim; daha bir çok sualler var, diğer taraftan, kifayet-i müzakere teklifi vardır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Memleketi kana boyyan Çapanoğulları nerededir, defterde niçin ismi yoktur?

ALİ ŞADİ BEY (Kozan) — Kozan'da İslamların katliamını yapan ve elyevm Halep'te Fransız zabıtlığı yapan Kazak Hasan.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; derakap onu iskata koruz, mesele değil efendim, nerelidir, bu?

ALİ ŞADİ BEY (Kozan) — Haçınli Kazak Hasan.

FERİT BEY (Devamla) — Peki efendim, o da bitti.

MÜNİR BEY (Çorum) — Efendim, görülüyor ki esasen Dahiliye Vekâleti tarafından tanzim edilen liste 600 ismi

muhtevidir. Bunlardan 150'sini tefrik meselesi bir çok müşkilâtı dai oluyor. Ferid Beyefendi bir çok esami okumakla beraber, bunlardan bir kısmı için bugün hal-i faaliyettedir, dediler. Halbuki af, **Lozan muâhededesinde** beyan olunan ve bir mürur-ı zaman ile tahdid edilen ceraim mahsustur. Acaba bu adamlar o zamandan sonra irtikâb ettikleri ceraim için de aff-ı umumiden istifade edebilirler mi? Anlaşıyor ki bu adamların bir çok teşebbüsâtı ihtilâl-kâraneleri vardır ki; işbu aff-ı umuminin tayin ve tahdid ettiği zamandan sonra vuku bulmuştur. Bu cihet hukukan tetkik olunmalıdır.

Sonra bazı arkadaşların buyurdukları gibi, bu listeye girecekler âdi eşhasın ziyade, bu eşhası idare edenlerdir, serkârda bulunanlardır. Meselâ Divan-ı Harbde bulunanlar, **Çopur Hakkı** ve rüfekaşı. Bunlar harekât-ı millîye aleyhinde çalışanlardan başka bir şey değildir. Bazı masumların idamına karar vermişlerdir. Onlar müttetikan bu kararları ittihaz etmişlerdir. Böyle caniyane bir surette hâkim sandalyasına oturup da **memlekete ihanet ve hıyanet etmiş adamları kısmen istisna etmek bendenizce doğru değildir.** Listeyi bu nikat-ı nazardan tetkik etmek ve daha ziyade siyasî faaliyet ve ceraimi olan eşhası ithal etmek lâzumdur.

REİS — Efendim, kifayet-i müzakere hakkında takrir vardır. Evveleminde müzakerenin kifayetini rey-i âlinize koyacağım.

Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Aksini reye koyuyorum. Kâfi görmeyenler lütfen el kaldırsın. (Kâfi değil sesleri). Kâfi görülmemiştir.

Efendim bir çok kanunlarımız vardır, bunları bir an evvel çıkması lâzımdır.

Saniyen, yarın bütçeyi müzakere edeceğiz, ondan sonra da (Gece de müzakere edelim, reye koyunuz sesleri).

Ondan sonra da Teşkilât-ı Esasiye Kanununu müzakere edeceğiz, vaktimiz yoktur, diğer kanunlar kalmış olacak, bi-naenaleyh heyet-i celilenize teklif ederim, bugün akşam saat dokuzda gece içtima yapalım. Muvafık mı efendim? (Muvafık sesleri).

Bu akşam gece içtima yapacağız, karar verildi efendim.

FERİT BEY (Çorum) — Reis bey usul hakkında söz istiyorum.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Saat kaçta toplanacağız reis bey.

REİS — Saat dokuzda efendim.

RECEP BEY (Kütahya) — Muhterem arkadaşlar, bu madde münasebetiyle çok mühim bir nokta mevzubahis olduğu zannındayım. Şimdi Dahiliye Vekili muhtereminin burada izahatından anlaşıldığına göre hıyanet-i vataniye ve en büyük vatani cürümleri irtikâb etmiş olduklarından dolayı muvacehe-i millette uzun müddet ve hayatlarının nihayetine kadar mâyup ve günahkâr tanınması lâzım gelen insanların miktarı aşağı yukarı **beş yüze** balığ oluyor. **150'si** ahten mecbur olduğumuz aftan istisna, indirmek imkânı olan miktardır.

Halbuki bunun haricinde -arzettiğim miktar eğer sahih ise- bilâhare yapılacak tetkikat neticesinde tezayüd edebilir. Her ne ise **bin altı yüz** diyelim. **150'den 600'e** balığ olmak için bu, 450 kişi hakikatte, vatan muvacehesinde aynı cürüm ve aynı günah ile, aynı kabahatle malum olan insanlardır. Gerçi biz mecburiyet-i ahdiyemizden dolayı bundan **150'sini** affetmiyoruz, diğerlerini affediyoruz. Fakat bu ahden mecbur olduğumuz resmi bir af şeklinde telakki edilmelidir ve bu 150 haricinde bulunan bu **450 kişi** bunu kati bir rakam olarak söylemiyorum, **600 bildiğim** için, bu

rakamı söylüyorum, hiç bir zaman memlekette tamamiyle affa mazhar olup, diğer masum olan insanlarla aynı rütbeyi ihraz etmemelidirler.

Bu, kati ve vatanî icabiyle ahdî mecburiyeti yekdiğeri ile telif edip behemahâl idarî ve devletin kendi iç makinesinde tatbik edebileceği bir çareyi bulmak imkânı olduğunu zannediyorum. **Biz alenen tabii surette bunları affetmeğe mecburuz ve affedeceğiz ve alenen muâhedenamenin fıkra-ı** mahsusası ile bu adamları mütemadiyen tenkid etmek, tutmak, suâl cevap etmek mecburiyetinde bulunamayacağız.

Fakat efendiler; aynı zamanda bu 450 kişi, eğer kendilerinin bu vatan içerisinde diğer masum halkla müsavi olduklarını ve memlekete unutturacaklarını zannederlerse hem vatan içinde adi mevkiden kendilerini kurtarmış olurlar ve hem de bu serbestiden bilistifade aynı fenalığı başka vasıta ile, başka fırsat ve başka vesilelerle yapmağa çalışacaklardır.

Maruzatım, celse-i aleniyede katiyen söylenemez, müsaade buyurursanız asıl teklif edeceğim şekil celse-i aleniyede katiyen mevzubahis olamaz. Şimdi bendeniz bir takrir takdim edeceğim ki; mefadına muttali olacaksınız. Bu takrir mefadı kabul olunur ve hükümet bunu tatbik ederse, aynı zamanda hafiyen tatbik etmekle beraber bir takım gayri meşru tereşsuhat ile hükümetin bu gibi tedabir ittihaz etmekte olduğu ve aynı zamanda fezail malulü oldukları kulaklarına gidecek olursa, Kuva-yı maneviyeleri kırılarak memlekette bir teşebbüse cüret edemeyecek bir hale gelirler ve hem de diğer vatandaşlar mecburiyeti ahdiyemizden dolayı aftan istisna edilememiş olanlar içerisinde cezaya müstahak olanların da bu manevi tazyik içerisinde bulunduğunu bilerek kısmen mutmain ve müsterih olurlar.

Teklif-i âcizaneme nazaran bu **150 kişilik** liste haricinde bir **siyah liste** etrafında toplamalıdır. O miktar kaç ise, bu listeyi tanzim etmeli. Bunu gazetelerle neşretmek lüzumu yoktur. Bunu yapacak olursak tekeffül ettiğimiz ahdî vazifeyi kısmen ifa etmiş olduğumuz telakkilerine varmış olurlar. Hariçte buna rağmen devletin bütün kuva-yı zabıtasına ve bilhassa limanlarına, İstanbul'un en işlek noktalarına, en mühim geçit noktalarına, bütün devletin kuva-yı zabıtasına; peyderpey fotoğrafları da tedarik edilerek **siyah liste** bunlara dağıtılmalıdır ve bilmelidirler ki; devletin kuva-yı zabıtası vatana büyük bir badire âriz olduğu zaman bu vatanda fenalık eden adamlar vardı. Fakat bunlar, devlet sulh muhakemesini yaparken, devletin koparabildiği **150 kişilik** listeden hariçte kalmışlardır ve bunlar daima lâzım-ı takip adamlardır.

Dahilde bulunanları takip ederken gidip talep etmeğe lüzum yoktur ve onlar, memleketin zabıtası beni **siyah listenin** içerisinde bir adam olmakla daima tarassut altında bulunduruyor, diye tehaşi ederler ve köşelere çekilip, büzlümeye mecbur olurlar.

Hariçte bulunanlar da; bana Türkiye'de nefes almağa imkân yoktur derler. Binaenaleyh bu manevi tahaşşütü icra etmek için arzettiğim gibi **150** kişinin haricinde olan listeyi behemahal **siyah liste** etrafında toplamalıdır ve bunu tamim etmelidir. Dahiliye Vekili beyefendi bazı arkadaşların tekrar buyurdıkları isimler etrafında söylediği üzere vaziyet-i hukukiyeleri Türk tabiiyetinden derhal ihracına müsaade bahş olanları altıncı maddesi mucibince bunlar üzerinde ihraç edilip derhal Türkiye vatandaşları ile alakalarını kat' eder. Bunlar daima vatanın, saf havasını teneffüs etmek manevi zevkinden mahrum olurlar. Aynı zamanda da kendilerinin yeniden yapmaları ihtimali olan fezayiha bu suretle sed çekmek imkânı vardır. Bunu yapmadığımız takdirde Türkiye'de ekseriyetle bizim zaafımız tecelli eder ve kaba-

hat yapmış olanlar, zaman geçe geçe gerek o kabahatlerini, gerek istisnai mevkilerini herkese unuttururlar ve rahat mevki sırasına geçerler. **Fenalık yapmağa müsait olanlar fenalığı yaparlar.** Buna meydan vermemek için bu celse-i hafiyede kabul edilip doğrudan doğruya kanunun metnine alâkadar değil, nevama bir temenni takriri heyet-i celilenizin kabulüne iktiran edip hafiyen hükümete tebliğ edilmeli. Tabii o intişar eder, maddi tesiri de hasıl olur. Bu bapta takririmi takdim ediyorum (Bu, zaten hükümetin vezaifinden değil midir sesleri?). Efendim zaten bunu temenni olarak arzettim, bir kanun mahiyetinde değildir.

NECATİ BEY (Bursa) — Hükümetin bu, idarî listesidir. Siyasi bir liste yapsınlar getirsinler.

HALİL BEY (Zonguldak) — Efendim, bendeniz listenin vekâlet tarafından tanzim edilmesi esasında diğer arkadaşlarla müttefikim. Listenin doğrudan doğruya hükümet tarafından tanzim edilmesi ve **Meclis-i Âlinin** bu mesuliyet altına girmemesi elzemdir. Ancak demin vekil beyefendinin okudukları liste mahiyet itibariyle, bendenizin nazar-ı dikkatimi celbetti.

Efendiler malum-ı âliniz liste kadrosu **yüz elli kişiden** ibarettir. Yani bu **150 kişiye** bir kişi daha ilâve edemeyiz. Malum-ı âliniz böyle dar kadrolarda bilhassa liyakat aranır. Yani bu liste iyiliğe matuf bir liste olsaydı, mümkün olduğu kadar en lâyük olan zevatı arayacaktık. Şimdi menfi nokta-i nazardan liyakat, aramak tabiidir ki elzemdir. Esaslı bir neticeye vasil olmak için bundan başka çaremiz yoktur. Malum-ı âliniz efendiler, her hangi bir zümrenin faaliyeti **iyi ve kötü olabilmek için onun başında bulunan mütefekkirinin adedi ve onların mahiyeti nazar-ı dikkate alınır. Bir hırsız kumpanyasının başında tahsil görmüş mütefekkir bir reis bulunursa o kumpanyanın yapacağı hırsızlıkla, iptidai adamlardan müteşekkil olan bir hırsız kumpanya-**

sının yapacağı iş arasında, tabiidir ki, fark vardır. Bu bir mütearife gibi bir şeydir.

Güstav Löbon'un bile bu sadette bir sözü vardır ki; bunu burada ibraz etmekten kendimi geri alamıyorum. Fransa'nın her zümresine mensub... **Fransa batmıştır. Yani bunu sadedinde bulunduğumuz meseleye tatbik ettiğimiz takdirde, hain-i vatan olan zümrenin mütefekkir olanlarını ortadan kaldırdık mı mesele yoktur.** Halbuki listeye ithal edilen eşhasın takriben sülüsünü bir takım çobanlardan ve alelade şakilerden ibaret kimselerdir. Muhterem arkadaşlarımızdan bir çokları bir takım sualler irat ettiler ve tabiidir ki; bu adamlardan her hangi birisi listeye dahil olan kimselerin birer düzünesinden daha mühim kimselerdir. Eğer memlekette mütefekkir zümre içerisinde bu listeye dahil olan **20-25 kişiden fazla hain-i vatan yoksa bundan dolayı Cenab-ı Hakk'a hamdü sena edelim.** Bu, bizim için kârdır, memleket ve vatan için büyük bir kârdır.

Fakat efendiler hain olan unsur, daha doğrusu memlekette bulunan **anasırdan hıyanet etmişler** yalnız Türklere mensub değillerdir. Bunların haricinde bir takım anasır daha vardır ki; bunlar dimağıyle, dilleriyle, kalemliyle, tahsilleriyle bu memlekete hıyanet etmişlerdir. Bendeniz bu kadar kulak kabarttım, bu listenin içinde ne bir tek Ermeni, ne bir tek Rum, ne bir tek Yahudi vardır.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — Ahden kabul etmişiz.

HALİL BEY (Devamla) — Bu yüz elli kişinin içine hiç bir Ermeni, Rum veya Yahudi girmeyecek mi?

FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — Evet.

HALİL BEY (Devamla) — Beyefendiler; vekil beyefendinin söyledikleri bu söz gayet mühimdir. Eğer hakikaten **Ermenilerin, Rumların, Yahudilerin yüz elli kişilik** listeye dahil olmamaları bir esası ahdiye müstenit bulunuyorsa, bu

kürsüde bendeniz teessüratımı ve teessüfatımı yedi kat göklere kadar yükseltmekten kendimi alamam. Nasıl olur efendiler; bu memleketin daima, daima asırlardan beri felâketini ihzar eden insanlar böyle bir listeye dahil olmamak gibi bir imtiyaza mazhar oluyorlar. Ne ise şimdi efendiler madem ki bu böyledir. Fakat aynı zamanda bir kayd-ı ihtirazi ile arz ediyorum. Muhterem Heyet-i Vekile bu meseleyi bir daha tetkik etsin. Eğer imkân bulurlarsa bir kaç adamı soksunlar. Eğer bunun imkânı yoksa hiç olmazsa, bu memlekete harekât-ı milliye sırasında, âtiyen fenalık yapmış ve fenalık yapması muhtemel olan, diliyle, dimağı ile, kalemi ile, fenalık yapmağa istidadı olan kimseleri behemahal buraya dahil etsinler. Eğer **150 kişilik** listeyi doldurmak için **20 kişilik**, **30 kişilik** mevki kalırsa o zaman fenalık yapmış olanları ithâl etmek doğru olabilir.

Efendiler bu eşkıya makulesinden olan kimseleri **150 kişilik** listeye dahil etsinler. Eğer **150 kişilik** listeyi doldurmak için **20 kişilik**, **30 kişilik** mevki kalırsa o zaman fenalık yapmış olanları ithâl etmek doğru olabilir. Efendiler bu eşkıya makulesinden olan kimseleri **150 kişilik listeye** dâhil etmekle bizim, onların memlekete girmelerine mani olmamız ihtimali yoktur. Tabirimizdeki sikletten dolayı affınızı istirham ederim. **Bunlar eşkıya takımıdır.** Bunlar, ne yapıp yapıp bombası ile, tüfeği ile memlekete girer ve girmesi bendenizce hayırlıdır, çünkü tepeleriz. Onun için bendeniz bu işin mesuliyetini yine hükümete terk etmek itibarıyla bu prensiplerin esas olarak Heyet-i Vekileye terk edilmesini teklif ediyorum. Dimağı ile, dili ile kalemi ile memlekete fenalık edenler; en evvel bunlar girecektir. İki eliyle fenalık edenler, eşkıyalık eden kimselerden, yani dimağı ile, dili ile ve kalemi ile fenalık edenlerden münhal yer kalmadıkça diğerlerinden adam girmeyecektir, bundan başka çare yoktur.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — Efendim 150 kişilik defter bu kanunun müzakeresi vesilesiyle heyet-celilenize arzedildikten sonra ve heyet-i celilece de baştan aşağı okunduktan sonra; ey, bunu yine hükümet yapsın ve hükümet yine mesuliyet deruhte etsin. Yani bunun mesned-i mantıkisi yoktur.

SARAÇOĞLU ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Görüyor musunuz efendiler, ben evvelce söyledim, hükümetin böyle diyeceğini.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili devamla) — Müsaade buyurunuz. Beğendiniz noktaları söylediniz filân, filân. Zat-ı âliniz müzakereye taraftar değildiniz, biz müzakeresini terviç ettik ve heyet-i celileden rica ettik, okuduk. Teklif olmak üzere arkadaşlar tarafından söylenen isimleri şuraya yazdım. Bazıları ehemmiyetsiz dediler. Bunları burada yazılmış olan 20-30 kişinin burada yeri yoktur, bunların yerine koymak için, yirmi otuz tanesini çıkaracağız. Bendeniz burada kendi fikr-i şahsımı ve emniyet-i umumeyenin ve dahiliyenin fikrini yalnız arzetmedim. Heyet-i Vekilenin bilhassa bu işle ciddiyetle alâkadar olan başvekil paşa hazretlerinin -cidden alâkadar oldular- nokta-i nazarlarına göre bunu tertip ettik. Heyet-i Vekile düşündü ki; bazı adamlar vardır, ismi gazetelerde geçmiştir. Çünkü mevkii itibariyle, fakat kıymeti yoktur. Bugün bir zarar ika edemez, ne fikren, ne kalemen, ne fiilen, öbürkülerini tercih ettik. Mamafî hakem, heyet-i celilenizdir. Şimdi bunu rica edeceğim reis beyefendiden; burada yazılı olan isimleri birer birer okuyalım, reye vaz' edelim. Neticede hangilerini kabul buyurursanız onları koyalım, diğerlerini çıkaralım.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Hükümet muâhedenameyi anlamamış, onu arzedeceğim.

FERİT BEY (Devamla) — Gelelim şimdi Halil Beyefendinin buyurdukları meseleye. Efendiler hıyanet-i

vataniyede bulunan **Rumlar 600 kişilik defterde vardır. Ermeniler**, onlar da vardır. Hatta bir kaç tane Yahudi de vardır. Fakat bunları deftere ithal etmek için biz hariciyeden sormak mecburiyetinde kaldık. Çünkü zabıtnameler içerisinde, ahdnamelerin, protokolların içinde **150'lik** listeye Rumlardan kimsenin dahil olmayacağı hakkında **Venizelos'un beyanatı vardır** ve bunun üzerine **İsmet Paşa** bir müzakere kabul etmiştir. Sorduk, hariciyenin bu müzakerede bulunan hukuk müşavirleri dediler ki; ne **Rumlardan**, ne **Ermenilerden**, yani anasır-ı gayr-ı müslimeden kimse ithal edilmemesi takarrür etmiştir.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Nerede?

FERİT BEY (Karesi) — O buraya girmemiştir öyle ise.

FERİT BEY (Devamla) — O, bu kitapta yoktur. O, hariciyede **prose verbal** (proces-verbal)'lerdedir. Şimdi biz bilhassa arzu ediyoruz. Matbuat itibariyle memleketimize son derece muzır beş on tane Ermeni'nin girmesini istiyoruz. Fakat buna hariciye hukuk müşavirleri müzakeratın müsait olmadığını söylüyorlar. Arzu buyurursanız on beş taneyi tesbit etmişizdir. Dahiliyenin bunda yapacağı bir iş yoktur.

MUSTAFA FEYZİ EFENDİ (Konya) — **Yüz elli olacağına elli olsun**, mutlaka yüz elliye çıkarmak mecburiyetinde miyiz?

FERİT BEY (Devamla) — Anlamadım hoca efendi. Ne diyorsunuz anlıyamadım (Gürültüler). Reis bey esamiyi reye koyun.

REİS — Esamiyi nasıl birer birer reye koyayım.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Efendim bendeniz Dahiliye Vekil-i muhteremi Ferid Beyefendi tarafından **150'lik, üç yüzlük ve altı yüzlük** cedvele dahil olan eşhas hakkında söz söylemeyeceğim. Bu üç muhtelif isimdeki cedvele dahil eşhasın tabi tutulmak istendiği muamelenin **Lozan muâhe-**

desi ahkâm-ı sarihâsiyle hukuk nokta-i nazarından bazı mühim noktaları arzedeceğim. Evvelâ şöyle başlıyor. **Yüz elli** dedikleri evvelâ Lozan muâhedesinin 119'uncu **sahife-de aff-ı umumiye**, serlevha ahkâmında ve birinci fıkrada gösterilen ve onu müteakip **121'inci sahifedeki** protokolla dahi tenkit olunan af mecburiyetimizden müstesna bulunan yüz elli kişinin adem-i affı mezkûrdur. Bundan sonra üç yüzlük cedvel dediler. Üç yüzlük cedvel iskat muamelesini, yani Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı hakkından iskat muamelesini tazammun eder. Burada çok mühim bir nokta vardır. Bunu Heyet-i Vekile karar altına almış, esbab-ı kanuniyeye binaen.

Malum-ı âliniz **9 maddelik bir tabiiyet kanunu vardır**. Bu mevadd-ı mahsusa mucibince muayyen efâl ve harekâtâ ictisar eden Türk tebaası, vatandaşlık hakkını kaybeder. Ama bunun ziyanınww tesbit hukuk-ı esasiye ve siyasiyenin en canlı bir kısmı olduğundan herhalde Meclis'in tasdikine iktiran etmek suretiyle teeyyüd eder. Dünyanın hiç bir yerinde hiç bir devletin hükûmeti, hiç bir devletin Heyet-i Vekilesi bir tebeanın, bir vatandaşın hukuku tabiiyetini iskat veya tabiiye ve mensubiyeti olmayan bir şahsa vatandaşlık hakkını bahşetmek salâhiyetini haiz değildir. Binaenaleyh eğer hükûmet esbab-ı kanuniyeye binaen böyle **üç yüz kişilik Türk vatandaşlığını ziyaa uğratmış olduğunu** tesbit etmek istiyorsa, bunu herhalde Meclis-i Âli'nize getirmek ve buradan ... ifadelerinden anladım ki; hükûmet bunu yapmak niyetinde değildir. Bunu yapmaya lüzum görmüyor. Katiyen elzemdir. Eğer hükûmet bunu yapmazsa yaptıkları keenlemyekündür [hiç olmamış gibidir].

Onların **Türk Cumhuriyeti** vatandaşlığı hakkı, ilâ maşallah üzerinde bakidir demektir, bir tearuz teşkil eder. Altı yüzlük cedvelin ihtiva ettiği eşhasın ne olacağını bir türlü anlayamadım. Bu **altı yüzlük** ne oluyor, ne yapılacaktır.

Bunu bilmiyorum Çok rica ederim izahat versinler. Bu altı yüzlük cedveli niçin yaptılar?

Sonra **Halil Beyefendinin** pek canlı ve hukuki itirazlarına karşı vekil bey oturdukları yerden demişlerdi ki, **Lozan muâhedenamesi** mucibince, ifade tabii mazbuttur. Yüz elli kişilik cedvele **Rum, Ermeni, Musevi** gibi gayri müslimleri ithâl edemeyiz dediler. Sonra kürsüden başka suretle söylediler. **Lozan muâhedesi** diye şu elimize verilen ahitnamenin bundan gayri mahrem olarak murahhasımızla Düvel-i Mutelife murahhasları arasında teati edilmiş olan mektupların tevdi edilmiş nüshalarında dahi munderiç bulunmayan bir şeyden bahsettiler. Bundan muttali oldum ki, hükümetimiz bize **Lozan muâhedesini** tasdik ettirmeden evvel bütün malumatı bildirmemiş, halbuki biz öyle zannetmiyoruz.

İfşasında mahzur olmayan ahitname şudur: İfşasında mahzur olan ve mahrem tutulması icab edenler de yine millet vekillerine mahrem olarak verilmiştir. Müzakerat-ı siyasiyenin içi dışı bize, millete malum olmuştur. Bu suretle malum olduğundan dolayı biz de bunu şayan-ı kabul görmüşüz. Eğer bundan başka gizli tutulmuş, bizden saklanmış bir şey varsa hükümet yalancılık etmiş, vazifesizlik etmiş olur ki...

REİS — Hükümet yalancılık etmez, tabirinizi geri alınız, değiştiriniz.

SÜREYYA BEY (Devamla) — Balkınız ne diyorum. Hükümet yalancılık etmiş, vazifesizlik etmiş olur ki; bunu hiç zannetmiyorum, ifade böyledir. Ben söylediğim sözü bilirim. Çünkü **İsmet Paşa hazretleri** burada bize demiştir ki; şu ahitnamedir, şu protokollardır, şu da mahrem olan şeylerdir ki, o buraya yazılıp tevzi edilemezdi. Bundan başka gizli bir şey yoktur demişlerdir ve biz de onu tamamen hak diye, hakikat diye kabul etmiştik. **İtikadımız elan bu mer-**

kezdedir. Binaenaleyh şimdi Dahiliye Vekili beyin burada söyledikleri söze itimad edemem, mazurum. Yani gizli kalmış cinler esrarı olacak bir şey yoktur ve olamaz.

Mecburiyet-i ahdiyemiz şöyledir efendiler: **Türkiye’de ikamet eden veya ikamet etmiş olan hiç bir kimse veya müteakabilen Yunanistan’da ikamet eden veya ikamet etmiş olan hiç bir şahıs, 1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisani 1922 tarihleri beyninde -dikkat buyuruluyor mu efendim?** Şu iki tarih arasında- kalan zaman zarfında askerî veya siyasî hatt-ı hareketten veyahut bugünkü tarihî muâhede-yi sulhiyeye vaz’-ı imza eden bir ecnebi devlete veya tebaasına her hangi bir suretle muavenette bulunmasından dolayı müteakabilen Yunanistan da izaç veya tazip edilemez. Demek oluyor ki efendiler, biz bu ahitname ile **1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisani 1922 tarihleri arasında** ika edilmiş ve şurada nevi ve mahiyeti muharrer bulunmuş olan ceraimden dolayı hiç bir kimseyi, ister İslâm kişi, ister Rum kişi, ister Ermeni kişi, mutlaklır; hiç bir kişiyi muahere etmeyeceğiz. Sonra bu protokollarda bundan yüz elli kişiyi istisna etmişiz. Orada da mutlaklır. İster Ermeni kişi, ister Rum kişi, ister Türk kişi olsun.

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — Hatun kişi de olabilir mi?

SÜREYYA BEY (Devamla) — Erkekliği, dişiliği caizdir. Filan kısım eşhasa dahil olan **yüz elli kişi illâ İslâm olacaktır, Türk olacaktır gibi, bir mecburiyet-i hukukiye yoktur dedik.**

Bundan maada çok mühim bir nokta vardır. Bir iki hukukşinas arkadaşlarımın ihtar ettikleri bir nokta-i mühimmedir. O da şurasıdır: **1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisani 1922 tarihleri arasında geçen zaman zarfında yüz elli kişinin istisnasiyle şu kabil ceraimi ika etmiş eşhası affa mecburuz.** Fakat efendiler, 1922 tarihinden sonra dahi hıyanet-i vataniye cürmü ika etmiş eşhası affa mecbur muyuz? Yoksa

okudukları liste içerisinde -kendileri itiraf ettiler- elan müsellâh olarak **Çerkez çeteleri adalarda Türkiye vatanı aleyhine, Türklük aleyhine çalışmaktadır** diyorlar. Demek bugün de çalışmakta berdevamdırlar.

Onların cedvele ithaline, onların yüz elli kişilik listeye ithaline ihtiyaç yoktur. **Bunlar dünün de hain-i vatanıdır**, bugünün de hain-i vatanıdır. Bunları af için ahd-i mecburiyetimiz yoktur. **Evet onları 1914'ten 1922'ye kadar affettik.**

Fakat onlar bugün de mücrimdir. 1922'den sonra yapılan ceraim affedilemez. Hükümet bundan neden tegâfûl ediyor? Neden bu sarahat-i hukukiyeyi anlamakta izhar aczediyor? Ne için noksan cedvellerle geliyor? Hariciye vekâleti hukuk müşaviri yalandan, **hariciye vekilinin beyanatına münafi söz söyleyerek iş göreceğine bu hukuki noktaları tetkik etsin.** Binaenaleyh bu mesele burada kalmalıdır. Hariciye vekili bu işlerle alâkadardır ve aynı zamanda başvekilidir. İşin ehemmiyeti, bütün cedveli zir ü zeber edecek gayri şayan-ı itimad, gayri şayan-ı müzakere bir mahiyette gösterecek gibi tecelli etmiştir ve zannederim ki bütün arkadaşlarım bu ciheti anlamışlardır. Bir gün, bu mühim işin müzakeresine tahsis edilmelidir ve bu mesele tamamiyle anlaşılmalıdır. Bunu teklif ederim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — Efendim evvelâ tabiiyetten iskat hakkında söyleyeceğim. Tabiiyetten iskat; eğer ifadem başka türlü anlaşılmış ise tashih edeyim. Bunlardan geri kalmış olan adamları tabiiyetten iskat edeceğiz demedim. Tabiiyetten iskat etmek kavanin-i mevzua dahilinde o kanunun müsaade ettiği derecede ika edilmiş cürümlerin mukabili olarak yapılır. **600 kişiden kalan 450 kişiyi tabiiyetten iskat edeceğiz demedim.**

Nitekim pek güzel tetkik buyurdunuz, takip buyurdunuz. **Saip Beyefendinin bahsettiği** iki kişi vardı. Bunların

birisi Fransızların maiyetindedir. Tabiiyetten iskat edeceğiz, bu deftere koymayacağız, diğerini bu deftere koymak zarureti vardır. Binaenaleyh tabiiyetten iskat etmek için şeraiti haiz olanların hepsini iskat edeceğiz. Fakat bunların hepsini iskat edemeyiz. Yapabileceğimizi bütün hüsn-i niyetimizle azami derecede yapacağız.

Bunun için kanun sarihtir. Şu tarzda hareket edenler tabiiyetten iskat edilir ve hükümet isterse nâbeamdır. Bu nokta-i nazardan hükümet tetkik edecek, nazar-ı dikkate alacak ve **Heyet-i Vekile kararı ile bunları iskat edecektir. Başka yapılacak bir iş yoktur.** Altı yüzlük defter ne imiş? Zannedirim ki bütün müzakere bu zamana kadar bunun üzerine yapılmaktadır. Altı yüzlük defter şimdiye kadar hazırlanmış esamidir. **Bunların içerisinde mühim olan yüz elli tanesi ayrılacak, geri kalanlar ne olacak?** Affı umumî beyannamesi ne emrediyorsa, kanunumuzda kabul ettiğimiz kavaid ne emrediyorsa o olacaktır, serbest olacaktır.

Sonra efendim **1922 tarihinden** sonra vaki olan ceraim, 1922'den sonra ika'-ı ceraim ettikleri bizce tahakkuk eden adamlar olsa hiç buraya koymayız. Ne için koyalım, kat'iyen buraya koymayız, tevkif ederiz. Nitekim bir takım adamlar var ki; **1922 tarihi** -geçen size bilmünasebe bahsetmiştim- **Akaridis çetesi** vardı. Bunu Trabzon'da yakaladık. Ne yapacağız? diye vali bana sordu. Yaptığı cürüm 1922 tarihinden evvel midir, sonra mıdır? diye sordum. Evvel ise aff-ı umumi beyannamesine dahil olarak bırakılacaktır.

Binaenaleyh gönderilecektir, mübadeleye tabidir. Sonradır dedi. Herifi hapsettım. Demek ki 1922 senesinden sonra olanlar için emniyet-i dahiliye ve hariciyeyi ihlâl suretiyle teşebbüsleri bir cürüm mahiyetinde telâkki edilen memleketimize geldikleri takdirde o cürümlerden dolayı takip edilecektir.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Bunların listeye girmesine lüzum yoktur.

FERİT BEY (Devamla) — Fakat efendim bunların elimizde bulunan malumat üzerine mahkûm edilebileceklerine kanaatimiz yoktur. Bugün **Çerkez Ethem** Avrupa'nun her tarafında, Yunanistan'da, Bulgaristan'da, Romanya'da icra-yı faaliyettedir. Bu defterin içinde olmazsa yarın kalkıp sallanarak memlekete gelirse, bu böyledir. Buraya gitmiş şöyle olmuştur demekle mahkeme bunu mahkûm edemez. Bunu memlekette bırakalım mı? Evet, biliyoruz ki memlekette bir isyan çıkarmak arzusu ile bu adamlar daima pür heyecandır. Fakat mahkemenin karşısında onun mahkûmiyetini temin edecek elimizde vesaik olmalıdır. Olmadıkça onun halet-i ruhiyesi itibariyle, halet-i fikriyesi itibariyle, **müstakil isyanlar itibariyle, müstakil emniyet itibariyle ehemmiyeti olan bu adamları ileride bir takım şeyler yapar diye memleketten çıkaramayız.**

Sonra efendiler, **Süreyya Bey** nihayet muâhedeye geldiler ve buyurdular ki; bizim yalnız tanıdığımız bu muâhededir ve ona merbut protokollar ve ona merbut bize verilmiş hafi şeylerdir. Hayır, beyefendi öyle değildir. Zat-ı âliniz hukukla müteveggilsiniz, fakat bilhassa kavanin-i dahiyyemizle iştigâl buyurdunuz. Evet, kavaid-i hukuk-ı düvel ile iştigal buyurmuş olsaydınız pekâlâ bilirdiniz ki; bir muâhedenin protokolları, bütün mazbataları, bütün mükâlemeleri o muâhedenin aksam-ı mütemmimesinden-dir ve hiç fark olmamak üzere aksam-ı mütemmimesinden-dir ve yine bilmelisiniz ki, beyefendi; bu muâhededen maada sahifelere, **yüzlerce sahifelik mecelleler vardır.** Tab' edilmiştir ve bunların ahkâmında bizim murahhaslarımızın kabul ettiği her şey ahkâm-ı sarihadr.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Sarahaten söyleyiniz. Rum, Ermeni, Yahudi koğulamaz diyor mu?

AHMED SÜREYYA BEY (Karesi) — Sarih cevap, evet veya hayır deyiniz.

FERİT BEY (Devamla) — Efendiler hepsine sarih cevap vereceğim, müsaade buyurunuz. Şimdi Prose-verballerin içerisinde **150 kişilik** listede mübadeleye tabi bulunmayan Rumların behemahal gelmesi ve hiç bir kayd u şarta tabi olmayarak geleceği müzakere edildikten sonra, bu **150'lik** deftere Hristiyanların ithal edilmeyeceği hakkında Venizelos'un müzakere edeceğini beyan etmiştir. Biz onun üzerine dedik; biz Rumları koyacağız. Emniyet-i umumiye müdürü hukuk müşavirlerine gitti ve müzakerede bulunanlar dediler ki; evet müzakerede gerek tahriri olmak ve aramızdaki mukaveleler suretinde, yani prose-verballere ait bulunan ve gerek müzakerat-ı şifahiyemizde taahhüt etmişizdir, dediler. Biz de on beş kişi, tekrar söylüyorum, on beş tane **Ermeni** vardır ki; memleketimiz içinde yapmadık rezail ve şehayi kalmamıştır.

HALİL BEY (Zonguldak) — Ne olacak?

FERİT BEY (Devamla) — Ne yapalım efendiler; totalım hukuk müşavirlerini huzurunuzda çağırtaım, müzakerede bulunan İsmet Paşa hazretlerinden rica edelim, bunlar içine Hristiyanları da karıştıracamız diyelim (Hakkımızdır, anlamak isteriz sadaları)

FERİT BEY (Devamla) — Şüphe yok, defterde mukay-yettir.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Hakkımızdır, gelsinler, görüşelim. Çünkü siz derece derece inip çıktınız.

FERİT BEY (Devamla) — Binaenaleyh bu suretle hari-ciye vekâletinden vaki olan istıfsar üzerine bu suretle tertip edilmiştir. Yok, ilâve edelim diyorsanız -ilâve edersiniz, o da olur. Heyet-i celileniz hâkimdir. Bizimki size arz etmek-ten ibarettir.

REİS — Müzakerenin kifayetine dair takrir vardır.

AHMED SÜREYYA BEY (Karesi) — Aleyhinde söyleyeceğim. Efendim müzakere gayr-i kâfi addedilmelidir. Dahiliye Vekili muhteremi mütenakıs ifadelerle burada hilaf-ı vaki söylediğine bendeniz kanaat ettim.

FERİT BEY (Devamla) — Hiç bir zaman.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Çünkü evvelâ arz ettiğim gibi **Lozan muâhedesinde** olmayınca, gizli protokollarda vardır dediler. Sonra çıktılar; **Şükrü Beyin** vazih sualine karşı vazih, kat'î, müfit cevap veremediler. **Venizelos** böyle demiş dediler. Fakat **İsmet Paşanın** kabul ettiğini söylemediler. Sözleri kanuna münafidir, kanuna muhaliftir. Tabiiyet kanununun altıncı maddesinde hükümet isterse tabiri vardır, sözleri yalandır; işte okuyorum.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — Affedersiniz, bu gibi şeylerde yalandır, filân denmez, terbiyeye mugayiridir, nezakete muhaliftir, hükümete yalandır diyorsunuz.

SÜREYYA BEY (Devamla) — Hükümete demiyorum. Dahiliye Vekiline diyorum.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — Terbiyeye muhalefet ediyorsunuz, kanunda bir kelime eksik ise yalan denmez. Denir mi? Bu, terbiye midir? Biraz da terbiye öğrenmeniz lâzımdır.

AHMED SÜREYYA BEY (Devamla) — Terbiyeyi sizin öğrenmeniz lâzımdır, sizi de memleket çok iyi bilir.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — Meclis-i Âli hâkimdir bu hususta.

AHMED SÜREYYA BEY (Devamla) — “Saltanat-ı Seni-ye tarafından mezuniyet verilmeden tebdil-i tabiiyet eden veyahut bir ecnebi devletin hizmet-i askeriyesine giren şahsı Devlet-i Âliye isterse tabiiyetten iskat edebilir.” Görüyorsunuz tabiiyet kanununu. Tabiiyetten iskati aksi şekilde mutlak söylüyor. Yapamayacağı şeyi söylüyor, hilaf-ı vaki bir şeyi söylüyor. Hilaf-ı vaki demekle yalan

demek arasında bir fark yoktur. Ben mert, açık, saf, samimi bir kalple söylüyorum (Yanlı ş demek lâzımdır sesleri). Hayır Dahiliye Vekilini ben cahil zannetmiyorum. Dahiliye Vekili bilerek hilaf-ı vaki söylüyor, buna da yalan derler.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — Sizin yaptığınıza da çocukluk derler.

AHMED SÜREYYA BEY (Devamla) — Eğer bilmiyorsa o zaman cahildir derim. İki sebep vardır. Birisi hariçte terk-i tabiiyet etmek, diğeri dahilde. Başka şekil ve suret yoktur, işte kanun buradadır, bu ifadeler sakat, kanuna münafi, ilme münafi, hakikate muhalif. İfadat teşrih edilmeli ve kendi mahiyet-i ilmiyesi anlaşılmalıdır.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — Yani intikam mı almak istiyorsunuz?

AHMED SÜREYYA BEY (Devamla) — İntikam almak lâzım idiye aldım.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — O intikamı almak size kalmamıştır.

REİS— Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Aksini rey-i âlinize koyuyorum. Kâfi görmeyenler lütfen el kaldırsın... Müzakere kâfi görüldü.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — Reis beyefendi; bu isimler ne olacak?

REİS — O isimler halkkında heyet-i celilenin fikrini alı-
rız.

Takrirler okunacak.

(Karahisar-ı Şarki Ali Süruri Efendinin, Yozgat Süleyman Sırrı ve Ahmed Hamdi Beylerin, Kütahya Recep Beyin, Çorum Ferid, İstanbul Akçora oğlu Yusuf ve ilâ... beylerin takrirleri okundu).⁶⁹

⁶⁹ İşbu takrirler zarf içinden zuhur etmediğinden yazılamadı.

Aksaray Neşat Bey, Sabit Bey (Erzincan), Zonguldak Halil Bey, Nuri Bey (Kütahya), Denizli Yusuf Bey, Süleyman Sırrı Bey (Bozok), Rize Ali Bey, Urfa Ali Bey, Hakkı Tarık Bey (Giresun), Mahmud Nedim Bey (Malatya), Kütahya Ragıp Beylerin takrirleri).

REİS — Efendim; evvelâ takrirlerden bazılarında filân zatın ve filân zatın listeye ithali teklif ediliyor. Bu meyanda **vekil beyefendinin** de yerinde, burada, kürsüde iken kaydetmiş oldukları bir takım isimler vardır. O da bu meyan-dadır. Filân zatı da ithal ediniz, falan zatı da ithâl ediniz diye verilen takrirleri rey-i âlinize koyayım mı? (**Hayır sesleri**). Bunları hükümete verelim. Hükümet, bunları nazar-ı itibara alarak yeniden bir liste tertip etsin (**Hayır, hayır sesleri**).

HAFİZ İBRAHİM EFENDİ (Isparta) — Meclis belki nazar-ı itibare almaz.

REİS — Diğer takrirler malum-ı âliniz oldu. Takrirlerde heyet-i umumiyesi itibariyle Meclisteki tezahürat nazar-ı itibare alınacak listenin tadil olunduktan sonra tekrar Meclis'e gelmesi ve bir kısmı da listenin yeniden hükümetçe tanzimini teklif ediyorlar. Binaenaleyh arzu buyurursanız bu suretle reyinize koyayım.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — Reis beyefendi; bir teklif daha vardır. Bu husus için dahiliye, adliye, hariciye encümenleri de toplanabilir (**Hayır sesleri**).

REİS — Efendim; Ali Süruri Efendinin teklifi bu kabil-dendir. Listenin dahiliye encümeninde tetkiki hakkındadır ki; bu teklifi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın (**Hayır, hayır sesleri**). O halde efendim; Meclis'teki tezahüratı nazar-ı itibare alarak listeyi ona göre tebdil etmek ve mümkün olan tadilâtı ifa etmek üzere takrirlerle beraber hükümete tevdi edelim.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Tekrar Meclis'e gel-sin.

NECİP BEY (Saruhan) — Neticesi Meclis'e bildirilsin.

REİS — Neticede listenin tekrar Meclis'e gelip, gelme-mesini rey-i âlilerine koyacağım. Binaenaleyh takrirler iki kısımdır.

Evvelemirde Meclis'teki tezahüratı nazar-ı itibare ala-rak mümkün olan tadilâtı ifa etmek üzere hükümete tevdi-i ni kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye ko-yuyorum. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsın... Bu cihet kabul olundu. Bu suretle yapılacak listenin tekrar Meclis-i Âliye gelmesini rey-i âlinize koyuyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edildi efendim.

Bundan sonra Recep Beyin takriri vardır. Bir **siyah liste** yapılmasını teklif ediyorlar. Bu teklifi nazar-ı itibare alıp, almamanızı da reyinize koyacağım (Böyle liste yapılmaz sesleri).

Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyacağım. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul olunmadı.

Efendim on dakika teneffüs için celseyi... (Hafi celse şimdi mi sesleri). Ha; müsaade buyurun. Bu mesele bitmiş-tir. Aleni celseye geçilmesini rey-i âlinize koyacağım. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyuyorum. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsın... Aleni celseye geçilmiştir.

On dakika teneffüs için celseyi tatil ediyorum.

Kapanma Saati: 5.15.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

22/23 Nisan 1340 Çarşamba

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI	456
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	456
1. — Lozan Muahedesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzakerat.	456:462

Cilt : 8/1

44 ncü İniyat, 4 ncü Celse

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları

22/23 NİSAN 1340 [1924] ÇARŞAMBA

Münderecat

- | | |
|-----------------------------|-----|
| 1. — ZAPT-I SÂBIK HULASASI | 456 |
| 2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVADD | 456 |

1. — Lozan muâhdesi mucibince ilân olunacak aff-ı umumi den hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzakerat. 456:4

KIRK DÖRDÜNCÜ İNİKAD

22/23 Nisan 1340 [1924] Çarşamba

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS: Ali Sururi Efendi

KATİPLER : Ragıp Bey (Zonguldak), Talat Bey (Kângın).

REİS — Efendim, 150 kişilik defterin tetkiki için celse-i hafiyeyi kabul buyuranlar el kaldırsın.. Aksini reye koyuyorum. Kabul etmeyenler el kaldırsın. Celse-i hafiye kabul edilmiştir.

Efendim zapt-ı sâbık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPT-I SÂBIK HULASASI

OTUZ DOKUZUNCU İNİKAD 16 Nisan 1340 [1924]

İKİNCİ CELSE

Fethi Beyefendinin taht-ı riyasetlerinde inikad ederek; Lozan muâhedenamesi mucibince ilân olunacak aff-ı umu- miden hariç tutulması meşrut 150 kişilik liste üzerinde ce- reyan eden müzakere neticesinde, listenin hükümete tevdi ve müzakerat esnasında serdolan ve verilen takrirler isti- kametinde hükümetçe yeniden tezekkür edilerek tekrar Meclis-i Âli'ye getirilmesi kabul olundu ve aleni celseye ge- çildi.

Reis

Fethi

Avni

Kâtip

Yozgat

Ragıp

Kâtip

Kütahya

REİS — Zapt-ı sâbıkı kabul edenler... Etmeyenler... Ka- bul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVADD

1. — Lozan muâhededesi mucibince ilân olunacak aff-ı umumiden hariç tutulacak **150 kişilik** liste üzerinde müzakerat.

REİS — Müzakereye başlıyoruz.

Bu ikinci defter Heyet-i Vekile kararıyle tesbit olunmuştur. Okunacaktır.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — Reis beyefendi müsaade buyurur musunuz? Efendim, celse-i hafiye istirham etmekden maksadımız, bazıları bu deftere dahil değildir. Malûm-ı âliniz vech ile bir iskat defteri getirmişizdir. Fakat alenî celsede diyemeyiz ki filân dahil değildir, fakat tabiiyetten iskat ediyoruz. Bu nokta-i nazardan bu deftere dahil olanlar diğer deftere dahil değildir. Fakat onu tabiiyetten iskat edeceğiz. Bunun için kâfi delâil vardır. Bunu tabii alenî söyleyemeyiz.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim; iskat defteri evvelâ okunmalı, sonra alenî celseye geçilip alenî de söylenmelidir (Liste okundu).

İSMET BEY (Çorum) — Gazetelerde bunlara ait liste neşrolunmuştu. Halbuki Meclis-i Âli'nin Yozgat isyanı hakkında bir kararı vardır. Çapanoğullarına da şâmil değildir. Meclis'in kararı hilâfına böyle bir şeyin icrası muvafık olmayacağını söyleyecektim. Heyet-i Vekile bunu nazar-ı dikkate alarak çıkarmış olduğunu gördüm. Yalnız bu listede Vahideddin'in bütün tedbirlerini idare eden bir adam vardır. Hazineci Refik'dir, maliyeci Refik, defter-i hakâni emini olmuştur ve maliyeye devredilen ne kadar emval varsa onun namına kayıtlarını tashih etmeğe çalışmış ve onun yanında bütün plânlarını yapan Refik mevcuttur. Refik'in yerini tutacak ve ona muadil burada kimse yoktur. Refik'i koymak ve onun yerine bir Çerkez çıkarmak lâzımdır.

MEHMED BEY (Karesi) — Şamlı'dan bir Türk çobanı var, onu çıkaralım.

REŞAT BEY (Saruhan) — Efendiler; bu gün bilmem kaçınıcı defa olmak üzere yine dâire-i intihabiyemden bir mektup aldım. Arkadaşlarıma da gelmiştir. Eşme kazasının Garaplar karyerinden Mavan oğlu Mustafa. Bu adam İzmir'in işgali gününden beri Yunanlılara rehberlik etmiştir. Uşak'ın sükutuna sebep olmuştur. Onlara yardım etmiştir. Elyevm Kule hapishanesinde mevkuttur. Bu adam mütegalibedendir. Maatteessüf Divan-ı Harbçe şimdiye kadar mahkûm edilmemiştir. Çünkü bir taraftan mütemadiyen para yedirmektedir. Agniyadır. Bu adamı zannediyorum Kütahya mebusu arkadaşlarım da tanıyacaktır.

RAGİP BEY (Kütahya) — Evet, bendeniz de biliyorum. Çok şeni bir adamdır.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Ben de biliyorum. Şimdi anlatacağım.

REŞAT BEY (Devamla) — Bu adamın 150 kişilik listeye ithalini bendeniz de istirham ederim.

REMZİ BEY (Gaziantep) — Efendiler, bu liste ile bir kısım hain-i vatanların aftan istisna edilmesinden maksat, her halde bunların seyyiât-ı maziyesinden daha fazla olarak âtide memleket ve millete iras edecekleri zarardan dolayısıdır. Bu meyanda bu gibi hainlerin 150 kişilik listenin içerisinde bulunması epeyce bir ehemmiyeti haizdir. Millet hain-i vatanlarının adedi 150 olmadığı halde daha fazla olduğu, fakat bu adedi **Lozan konferansında** kabul ettiği ahitname dolayısıyla diğerlerini affetmiştir Binaenaleyh efendiler, biz 150 kişiyi her halde gerek seyyiât-i maziyesi itibariyle ve gerekse memlekete âtide yapabileceği zararları itibariyle çok muzırlarını intihab ederek bu listeyi o şekilde tanzim etmeliyiz. Dahiliye Vekili beyefendi daha mühim hain-i vatanlar bulunabilir. Bunların tabiiyetten iskat sure-

tiyle çareleri vardır diye mütalaa buyurdular. İştirak edeceğim. Fakat tabiiyetten iskat suretiyle mazarratları def olunacak adamlar her halde ehemmiyet ve mazarratlarının derecesi itibariyle bu 150 kişilik liste içerisine gireceklerle mukayese edilmelidir.

Bunun için bendeniz çok rica ediyorum, bu liste okunurken de dikkat ettim, bilmem ne karyesinde Mustafa oğlu Mehmed, bilmem ne karyesinde Mustafa oğlu Remzi gibi muhtelif isimler var. Zannedersen vaktiyle harekât-ı isyanide bulunmuş, kurşun atmış, fakat şahsı itibariyle o kadar mühim olmayan gerek mazide ve gerek âtide yaptıkları ve yapacakları seyyiat itibariyle mühim olmayan kimseler vardır. Bunun için bunların listeden çıkarılması ve bunun yerine muhtelif muntakalarda bilhassa burasını nazar-ı dikkati âlinize arz ediyorum. Muhtelif muntakalarda seyyiâtı sabit olmuş ve bilâhare âtiyen seyyiatları vuku bulacak mazarratları behemahal memul olan kimseleri ilâve etmek elzemdir.

RASİM BEY (Sivas) — Yani fikirli adamlar.

REMZİ BEY (Devamla) — Ben kendi muntakam itibariyle eksik olarak bir şahıs biliyorum. Onu teklif edeceğim. O da **Galip**'tir. Müdde-i umumi olmuştur. **Fransız teşkilâtının başında ve hâlâ Halep'te bulunuyor.** Yarın buraya gelirse ve hudut boyundaki memleketimizin emniyet-i siyasiyesini ve emniyet-i dahiliyesini ihlâl etmek onun iktidarı dahilindedir. Bunun için ben kendim memleketim için misâl olarak bunu bildiğim için arz ediyorum. İsterseniz bu, benim gösterdiğim adamı kabul etmeyiniz. Fakat liste okunurken nazar-ı dikkatimi celbetti. Bilmem hangi köyden ne çavuş. Bu isimler üzerinde münakaşa edelim, çok rica ederim.

NİYAZİ BEY (Mersin) — Efendim; arkadaşlarımız izah ettiler. Hakikat-i halde bu listede iki kısım eşhas mevcuttur.

Birisi şu şu gibi meşhur ve muayyen eşhas. Bunların kimisi Kuva-yı inzibatiyeyi teşkil etmişler. Kimisi **Sevr muâhede-sini** imza etmişler, onlar malûm. Bunlardan başka bir de fiilen köyden filân oğlu filân vardır. Filân oğlu. Bu bence bizde.

ŞEREF BEY (Diyaribekir) — Meselâ Saraçoğlu...

NİYAZİ BEY (Devamla) — Şey, gayr-i maruf eşhas demektir. Müsaadenizle efendim; **bu listede ismi zikredilmeyen hainler var.** Adana Müdafaa-i Hukuk Halk Fırkası Heyeti buraya müracaat etmiştir ve gazeteler bununla çok meşgul olmuşlardır. Ezcümle **Posta gazetesini çıkaran İlhami var.** Fransızların müşavirliğinde bulunmuştur ve **mühim hizmetlerini yapmıştır.** Esasen bizim askerî binbaşımızdır. Sonra **Sito Garip Fuat var, Sito Garip Sarık var. Şeyh Galipler.** Bunlar onların reisi idi. Sonra bunlar orada bulunan **Nusayrilerin** rüesasındandır. Bir de Fransızların belediye reisliğini yapmış **Hafız Mahmud** isminde bir adam vardır. Bunlar fetvalar neşretmişler. Anadolu davasının bâtil olduğuna dair halkı iğfale çalışmışlar. Bu tarzda adamlardır. Bendeniz böyle ufak tefek adamlarla uğraşmaktan ise 150 kişiye ithal edilecek esaminin böyle muharrik olarak tanınmış olan eşhasın ithalini rica ediyorum.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Hepsi de öyle.

TALAT BEY (Ardahan) — Ne vakit yapılır? Bu, ne vakit tetkik olunur. Vakit mi kaldı bu işe?

AHMED MUHTAR BEY (İstanbul) — Ben bir kişinin listeye niçin dahil olduğunu soracağım, dahil olmadığını değil. **Şebin Karahisar mebusu Feyzi Bey** vardır. Fakat dünya kadar İtilafçı vardır. Bu adamın memlekete bir fenalığını iştirmedim. Bir çok kişiye sordum.

HACIM BEY (Giresun) — Köke kadar da hain-i vatan-dır.

MUHTAR BEY (Devamla) — İtilafçılık memlekete harîç olmağa kâfi değil gibi geliyor.

FİKRET BEY (Kozan) — Kuva-yı inzibatiyeyi teşkil edenlerdendir bu adam.

MUHTAR BEY (Devamla) — Eğer böyle bir fenalığı varsa varsın gitsin. Ben sordum Dahiliye Vekili Ferid Beye, böyle istediler, fenalığını ben de bilmiyorum dedi.

HACIM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Arkadaşlar; Reşat Beyin heyet-i celileye arzettiği **Mavan oğlunu ben şahsen tanırım**. Yunan işgali zamanında filhakika bu lain şahsiyetin bu memleket aleyhine ve Yunanlılar lehine yapmadığı şenaat ve cinayet kalmamıştır. Yalnız bu memlekette bir dakika yaşatılması caiz olmayan bir şahsiyettir.

Sonra **Osman Nuri** isminde bir adam unutulmuştur. Bu adam bendeniz Karesi mutasarrıfı iken bu, Ayvalık'ta kaymakamdı. Mehmed Beyi işhât ederim. Karesi mebuslarım işhât ederim, **İngilizlerle teşrik-i mesai etmiş, casusluk yapmışlardır. Bolu'yu berbat etmiştir. Sonra biz Balıkesir'de uğraşırken ve tırnaklarımızla siper kazmağa uğraşırken bu hain İstanbul'dan Balıkesir mutasarrıflığını taahhüt ve kabul etmiştir ve 300 gönüllü Arnavut jandarma ile gelmek istedi. Fakat gelemedi. Çünkü ölüm vardı orada. Ondan sonra yine bu Osman Nuri Bolu mutasarrıfı olmuştur. Ferid hükümetinin Bolu mutasarrıfı olmuştur. Orada da yapmadık fenalık bırakmamıştır. Sonra Dersim mutasarrıflığına tayin edilmiş. Bunu Heyet-i Temsiliye tevki etmiş, fakat her nasılsa yakasını kurtarmış ve **Bulgaristan'a** kaçmıştır.**

Arkadaşlar; bu kâfi gelmiyormuş gibi bu melun şahsiyet elan daha bu memlekette valilik almak için veya bu memleket namına ecnebi memleketinde memuriyet kabul etmek için müracaatta bulunuyor. Buna da Karahisar me-

busu **Ali Beyi** iŧhat ederim. Bunu kendisinden isterim. Bu adamların elan bu memlekette laf söylemeğe ve memuriyet istemeğe nasıl hakkı vardır?

Sonra İzmir'de bir *Köylü* gazetesi çıkıyordu. Arkadaşlar; *Köylü* gazetesinin yaptığı fenalıkları hepiniz bilirsiniz. Bu gazete ve bu gazetenin **sahibi Refet ve bu lain şahıs, ki bütün memleketçe tanınmış lain bir şahsiyettir. Neredendir, malum ve meçhuldür. Dahil değildir.**

AVNİ BEY (Cebel-i Bereket) — Dahildir efendim.

HACIM MUHİDDİN BEY (Devamlı) — Müsaade buyurun. 150 kişide dahil değildir.

Sonra İzmir'de belediye reisi bulunan Hacı Hasan Paşayı da tanırırsınız. Bir çoğumuz vicahen, bir çoğumuz giyaben tanırırsınız. Bu adam **İzmir'in ve memalik-i müsteviyenin Yunanlılar elinde kalması için en büyük fenalığı yapmıştır. Bunlar da dahil değildir, ithal edilmesini rica ederim** (Nereye sesleri).

REFİK BEY (Konya) — İskat defterine konur.

REİS — Efendim vaktin dar olduğı malum-ı âlinizdir. Kifayet-i müzakere hakkında da üç tane takrir vardır. Kifayeti rey-i âlinize vazedeceğim.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Bu Osman Nuri listeye girmedi ise bu listenin hiç kıymeti yoktur.

AHMED FERİT BEY (Dahiliye Vekili, Kütahya) — Efendi bazı isimlerden bahis buyurdular. Bu isimlerin bazıısı 1922 Teşrinisanisinden sonra **Yunanistan, Yunan ordusundan maaş almak, yahut Yunan hükümetinin bazı hidematında bulunmak itibariyle tabiiyet-i ecnebiyeyi kabul ettikleri cihetle tabiiyetten iskatları kabil olan adamlara aittir.** Binaenaleyh defterde bulunanların ya bazıları henüz mevkufturlar. Veyahut tabiiyet-i ecnebiyeye girmemiş Avrupa'nın muhtelif yerlerinde bulunmaktadır.

Bu suretle oraya koyabilmek için diğerlerini iskat defteri diye tabiiyetten iskat etmek üzere yüz kişilik, 150 kişilik bir defter yapıyoruz. **Bu 150 kişilik defterden başka afivle alâkası yoktur diye diğer bir defter yapıyoruz.** Doğrudan doğruya Tabiiyet Kanunumuzla teması olanları ihtiva etmek üzere bu şeyi yapıyoruz. Meselâ *Köylü* gazetesi sahibi **Refet**, İzmir belediye reisi **Hacı Hasan Paşa** gibi adamlar tabiiyetten iskat edilebileceklerdir. Eğer öteye korsak tabiiyet defterinden çıkaracağız. Binaenaleyh tabiiyetten iskat defterine koymayı Heyet-i Vekile münasip görmüştür. Bir de **Mavan oğlu Mustafa'dan...**

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Osman Nuri'den bahsettiler. Biz müptezel efendiler demıştır.

A. FERİT BEY (Devamla) — Bir de **Osman Nuri** vardır. Şimdi eğer müsaade ederseniz nihayetten üç kişi çıkararak.

HULUSİ BEY (Karesi) — Hayır, hayır. Bunların gelmek ihtimali yoktur. Bu 3 şaki memlekete gelirse jandarma bile tenkil edemez. Rica ederim. Onlar Midilli'den ara sıra memlekete tecavüz ediyorlar.

A. FERİT BEY (Devamla) — Esasen geçen defaki müzakere neticesinde rüfeka-yı muhteremeden bazıları buyurmuşlardı ki firariler vardır, bunların hepsini defterden çıkarınız. **150 kişilik** defterden çıkardık. Yani 19 Teşrinisanide ya Yunan ordusu ile gelmiştir, yahut Yunanlıların teşvikatı ile çete halinde gelmişlerdir add ve telâkki ederek bunların heyet-i umumiyesini tabiiyetten iskat ediyoruz. Yalnız beyefendinin buyurduğu vech ile hakikaten siyasi bir surette şekavet yapan ve bugün elimizde mevkuf olan adamlar vardır ki bunlar Yunanlılarla teşrik-i mesai etmiştir ve bunları iskat defterine koymanın imkânı yoktur. Çünkü bugün topraklarımızın üzerindedirler. Fevkalâde muzır adamlar-mış. Onlardan mümkün olanlarını koyduk. 15-20 kadarı girememiştir. Şimdi iki, üç kişiye çıkarırsak o on beşin üze-

rine üç kişiyi daha ilâve etmiş olacağız. Binaenaleyh bunların heyet-i mecmuasını zaten 150 kişilik deftere dahildir, suretinde huduttan dışarıya atacağız. Yaptığımız bundan ibarettir. Şimdi onları koymak lâzım gelirse diğerlerini çıkarmak lâzımdır.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — **Osman Nuri Beyi** bu listenin haricinde bırakmak dünyada olacak şey değildir. Ankara'yı tehdit etmiş bir adamdır.

HALİL BEY (Zonguldak) — Ayan'dan Abdülkadir Efendinin yeğenidir. Bu adamcağız Harb-i Umumiden evvel Ruslarla birleşmiştir. Harb-i Umumî içerisinde bir çok işler yapmıştır. Son zamanlarda Revandis'de bulunan bir müfrezemizi harben kaçırarak orada İngilizlere valilik etmiştir. Bu adamın gerek iskat defterine, gerek 150 kişilik listeye ithali imkânı yok mudur?

A. FERİT BEY (Devamla) — Efendim; iskat defterine ithal etmenin imkânı vardır ve hiç bir mahzuru yoktur. Yalnız düşündüğümüz şey şudur. Bu söylediğiniz adam icra-yı faaliyeti Revandis'dedir ve bu elan Revandis'de bulunuyor. Halbuki biz hiç bir zaman Revandis'i hududumuzun harici addetmedik ve orada olan hükümeti de **İngiliz hükümeti** addetmedik ve edemeyiz. Halbuki orada memleketin bâzı aksamını tefrik suretiyle icra-yı hüküm tuttuğundan dolayı orada kaldığı surette mücrim olarak hapse atarız. Olmadığı takdirde her dakika düşmanla teşrik-i mesai ediyormuşçasına iskat defterine ithal ederiz ve iskat defterine ithal etmek elimizdedir (Müzakere kâfi sesleri).

NİYAZİ BEY (Mersin) — Reis beyefendi; müsaade buyurulur mu?

REİS — Buyurunuz.

NİYAZİ BEY (Mersin) — Efendim; madem ki bunlar şaki idiler, mücrim-i âdi idiler. Mücrim-i siyasî olmakla beraber, aynı zamanda **hıyanet işlemiş adamları**. Bunları

af kanunu olmadan evvel, henüz bir taahhüt altına girmeden evvel, bunları idam etmek kanunen mümkün değil mi idi?

A. FERİT BEY (Devamla) — Efendim; bunlar Divan-ı Harb tarafından mahkûm edilmişlerdir. Fakat evrakı gitmiş, Divan-ı Temyiz nakzetmiştir. Bir kısmı elan taht-ı tevkihtedirler.

FERİDUN FİKRÎ BEY (Dersim) — Bunların henüz gelmeleri kesb-i katiyet etmemiştir.

NİYAZÎ BEY (Mersin) — İkinci nokta; tabiiyetten iskâtı mümkün olmayanların bir kaçının bu 150 kişilik listeye ithali mümkün değil midir?

A. FERİT BEY (Devamla) — Efendim; burada üç kişi vardır. **Refik, Mavan oğlu Mustafa, Osman Nuri**. İşte bu üç kişiyi koyacağım.

EYÜP SABRİ EFENDİ (Konya) — Vekil beyefendi, Uşak belediye reisi Hulusi'yi listeye ithal etmişsiniz ve bunda hükümet hakikaten isabet etmiştir. Fakat onunla çalışan, ondan fazla hıyanet eden, şenaat irtikâb eden Topal Lütfi vardı. Bu adam elyevm Anadolu'ya çete sevkine memurdur. Bu niçin ithal edilmemiştir?

A. FERİT BEY (Devamla) — Efendim; tahkikat icra ederiz. Bu **Topal Lütfi'nin** Yunanistan'da bulunması dolayısıyla iskâtı mümkündür (Müzakere kâfi sesleri).

REİS — Efendim; Avni Bey âdem-i kifaye hakkında söz istemiştir. Karar verirsiniz söz vereyim.

AVNÎ BEY (Cebel-i Bereket) — Karar vermeye hakkınız yoktur.

REİS — Riyaset yapamaz. Fakat heyet-i celile karar verebilir.

AVNÎ BEY (Cebel-i Bereket) — Nizamname-yi badettadil. Efendim; Lozan muâhedesı mucibince listeye dahil olacak kadar bir kıymet ve kemmiyette olan şahsiyetler hakkında ifade etmek istiyorum. Heyet-i celileniz elde her hangi bir kimsenin dosyası mevcut olmadıkça şunun veya bunun listeye ithal veya tenzil veya tayyını teklif etmekle hiç bir vakit doğru hareket etmiş olamaz.

Elhaleti hazini başka bir celseye imkân yoktur. **Lozan muâhedesinin** tasdiki aff-ı umuminin ilânı dolayısıyla zaruret meydandadır. O zaruret dolayısıyledir ki ikinci bir suret-i hal vardır ki, 14 aydan beri bu **Lozan muâhedesine** göre 150 kişilik listeye dair arkadaşlar Heyet-i Vekileye malûmatlarını iblâğ ettiler mi? Ettilerse nazar-ı dikkate alındı mı, alınmadı mı? Elyevm şurada, şu vaziyette zatî beyanatla listeye şahıs ithal veya ihraç etmek en müthiş bir badi-reye sebep olur.

Tayy veya tenzil hiç bir zaman doğru olamaz. Ancak yapılacak ikinci bir şekil daha var. Anlaşıyor ki daha bir çok liste haricinde kalmış habisîn vardır. Arkadaşlar tekliflerini esbab-ı mucibe ile vak'a zikri ile, takrirle, suver-i saire ile rapor halinde dermeyan ederek Heyet-i Vekileye irsal etsinler.

Heyet-i Vekile de bunları iskat listesine ithal etsin. Bugün affı umumî zarureti karşısında bulunduğumuza ve bir de demin arz ettiğim üzere başka bir celseye de imkân olmadığına binaen maddi ve mânevi mesuliyeti Heyet-i Vekileye ait olmak üzere hükümete havale ederiz.

REŞAT BEY (Saruhan) — Efendim; bendenizin maruzatım hakkında Kâzım Paşa hazretlerinin de malûmatları vardır. Bu şahsın ithalini rica ederim (Gürültüler).

REİS — Efendim; müzakerenin kifayetini rey-i âlilerine koyacağım. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyacağım. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsınlar... Müzakerenin kifayeti kabul olunmuştur.

Takrir vardır. Okunacaktır efendim.

Riyaset-i Celileye

Müzakere kâfidir. Hükümetin teklif ettiği listenin aynen kabulünü teklif eylerim.

Denizli

Necip Ali

Riyaset-i Celileye

Adana'da Fransız zamanında hıyanet ettiği halde bu listede mezkûr olmayan ber-vech-i âti eşhasın bu listeye ithalini teklif eylerim.

Mersin

Niyazi

Posta Gazetesi Sermuharriri İlhami

Şeyh Garip Fuat

Beşinci Bölüm

150'LİKLER LİSTESİ

150'LİKLER

Vahideddin'in Maiyeti (8 Kişi)

1. Yâver-i Has Kiraz Hamdi Paşa.
2. Hademe-i Hassa Kumandanı Zeki.
3. Hazine-i Hassa Müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa.
4. Tütüncübaşı Şükrü.
5. Serkârîn Yâver Paşa.
6. Yâverândan Erkân-ı Harb Miralayı Tahir.
7. Seryâver Avni.
8. Esbâk Hazine-i Hassa Müdürü ve Defter-i Hâkânî Emîni Refik.

Kuva-yı İnzibâtiyeye dahil Kabine Azaları (6 Kişi)

9. Esbâk Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi.
10. Adliye Nâzır-ı Esbâkı Ali Rüşdî.
11. Ziraat ve Ticaret Nâzır-ı Esbâkı Cemâl (Artin).
12. Bahriye Nâzır-ı Esbâk-ı Cakacı Hamdi Paşa.

13. Maârif Nâzır-ı esbâkî Rumbeyoğlu Fahreddin.

14. Esbâk Ziraat ve Ticaret Nâzır-ı Kızılhançerli Remzi.

Sevr Muâhededesini İmzalayan Heyet-i Murahhasa (3 Kişi)

15. Maârif Nâzır-ı Esbâkî Hâdi Paşa.

16. Ayândan, Şurâ-yı Devlet Reis-i Esbâkî Rıza Tevfik (Bölükbaşı).

17. Bern Sefir-i Esbâkî Reşat Halis Bey.

Kuva-yı inzibatiye'ye Dahil Olanlar (7 Kişi)

18. Kuva-yı İnzibâtiye Başkumandanı Süleyman Şefik Paşa.

19. Süleyman Şefik Paşanın Yâveri, Süvari Yüzbaşı Bulgar namıyla maruf Tahsin.

20. Kuva-yı İnzibâtiye Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Ahmed Refik.

21. Mitralyöz Kumandanı ve Damad Ferid'in Yaveri Tarık Mümtaz (Göztepe).

22. Kuva-yı İnzibatiye Kumandanlarından İzmir Kordusu Kumandanı Ali Nadir Paşa.

23. Kuva-yı İnzibatiye mensubîninden ve Nemrut Mustafa Divan-ı Harbinden Kaymakam Fettah.

24. Kuva-yı İnzibatiye mensubinünden Çopur Hakkı.

Mülkiye ve Askeriyeden (32 Kişi)

25. Esbâk Bursa Valisi Gümülcineli İsmail.

26. Ayândan Konyalı Zeynelâbidin.

27. Cebel-i Bereket Mutasarrıf-ı esbâkı Fanizâde Mesud.
28. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Lideri Miralay Sadık.
29. Malatya Mutasarrıf-ı esbâkı Bedirhânî Halil.
30. Esbâk Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü.
31. Esbâk Divân-ı Harb Reisi Nemrut Mustafa Paşa.
32. Uşak Belediye Reisi Hulûsi.
33. Adapazarı Kaymakam-ı Esbâkı Hain Mustafa.
34. Tekirdağ Müfti-i Esbâkı Hafız Ahmed.
35. Afyonkarahisar Mutasarrıf-ı Esbâkı Sâbit.
36. Gaziantep Mutasarrıflığında bulunmuş Celâl Kadri.
37. Hürriyet ve İtilâf Kâtib-i Umumisi Adanalı Zeynelâbidin.
38. Mülga Ayândan Evkaf Nâzır-ı Esbâkı Vasfi Hoca.
39. Harput Vali Vekil-i Esbâkı Ali Galib.
40. Sâbık Bursa Müftüsü Ömer Fevzi.
41. Bursa Vali Vekil-i Esbâkı Aziz Nuri.
42. İzmir Kadı Müşavir-i Sâbıkı Ahmed Asım.
43. Esbâk İstanbul Muhafızı Nâtık.
44. Dahiliye Nâzır-ı Esbâkı Ayândan Adil.
45. Dahiliye Nâzır-ı Esbâkı Ayândan Mehmed Ali.
46. Esbâk Edirne Valisi ve Şehremini Vekili Salim (Mîr-i mîrân).
47. Kütahya'da Yunanlılara Mutasarrıflık eden Hoca Rasihzâde İbrahim.
48. Adana'da Vekillik eden Abdurrahman.

49. Karahisar-ı Şarki Mebus-i Esbâkı Ömer Fevzi.
50. İşkenceci namıyla maruf Mülâzım Adil.
51. İşkenceci namıyla maruf Mülâzım Refik.
52. Esbâk Kırkağaç Kaymakamı Şerif.
53. Esbâk Çanakkale Mutasarrıfı Mahmud Mâhir.
54. İstanbul Merkez Kumandan-ı Esbâkı Emin.
55. Kilis'te kaymakamlık eden Sadullah Sami.
56. Esbâk Dahiliye Nezâreti dava vekili ve Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri.

Ethem ve Avânesi (9 Kişi)

57. Pşavko Ethem Bey.
58. Ethem'in biraderi Reşit.
59. Ethem'in biraderi Tevfik.
60. Kuşçubaşı Eşref Bey.
61. Kuşçubaşı Eşref'in biraderi Hacı Sami.
62. İzmirli sâbık Akhisar Kum. Yzb. Küçük Ethem.
63. Mehmed oğlu Sami (Kuva-yı Seyyare Kurmay Başkanı ve Ethem Beyin Yaveri).
64. Burhaniyeli Halil İbrahim.
65. Susurluk'tan Demirkapılı Hacı Ahmed.

Çerkez Kongresine Murahhas Olarak İştirak Edenler (18 Kişi)

66. Hendek kazasının Sünbüllü karyesinden Bağ Osman Bey (Hendek Murahhası).

67. İzmit Mutasarrıf-ı Esbâkî Çule İbrahim Hakkı Bey (İzmit Murahhası).
68. Beraev Sait Bey (Bandırma Murahhası).
69. Berzeg Tahir Bey (Bandırma Murahhası).
70. Adapazarı'nın Harmantepe karyesinden Maan Şirin Bey (Kandıra ve Karasu Murahhası).
71. Sökeli Koca Hüseyin Bey (Aydın Murahhası).
72. Adapazarı'nın Talustanbey karyesinden Bağ Kâmil Bey (Eskişehir Murahhası).
73. Hamte Ahmed Bey (Düzce Murahhası).
74. Maan Ali Bey (Düzce Murahhası).
75. Harun El Reşid Efendi (Bursa Murahhası).
76. Eskişehirli Hızır Hoca.
77. Ançok İsa Nuri Bey (Biga Murahhası).
78. Adapazarı'nın Şahinbey karyesinden Çuv Kâzım Bey (İzmit Murahhası).
79. Gönen'in Tuzakçı karyesinden Lampet Yakup Efendi (Gönen Murahhası).
80. Gönen'in Bayramıç karyesinden Kumpet Hafız Sait Efendi (Gönen murahhası).
81. Gönen'in Keçeler karyesinden Mütekâit Binbaşı Ahmed Bey.
82. İzmir'de Dava Vekili Sait Bey.
83. Şamlı Ahmed Nuri Bey.

Polisler (13 Kişi)

84. Esbâk Polis Müdürü Tahsin.
85. Esbâk İstanbul Polis Müdür Muavini Kemal.

86. Emniyet-i Umumiye Müdür Muavini Ispartalı Kemal.
87. Esbâk İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci Kısım Başmemuru Hafız Sait.
88. Esbâk İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci Şube Müdürü Şeref.
89. Sâbık Arnavutköy Merkez Memuru Hacı Kemal.
90. Sâbık Polis Başmemurlarından Namık.
91. Şişli Komiseri Nedim.
92. İzmir Merkez memuru, Edirne Polis Müdürü ve Yalova Kaymakamı Fuat.
93. Adana'da Polis Müdürlüğü eden Yolgeçerli Yusuf.
94. Unkapanı Merkez Memur-ı sâbıkı Sakallı Cemil.
95. Büyükdere Merkez Memur-ı sâbıkı Mazlum.
96. Sâbık Beyoğlu İkinci Komiseri Fuat.

Gazeteciler (13 Kişi)

97. Serbesti Gazetesi sahibi Hürriyet ve İtilaf azasından Mevlanzâde Rifat.
98. Türkçe İstanbul gazetesi sahibi Sait Molla.
99. İzmir'de Müsâvât gazetesi sahibi ve eski muharriri, Dar'ül Hikmet azası İzmirli Hafız İsmail.
100. Aydede gazetesi sahibi ve Posta Telgraf Müdür-i Umumi esbâkı Refik Halid (Karay).
101. Bandırma Adalet gazetesi sahibi Bahriyeli Ali Kemal.

102. Edirne'de Temin ve Elyevm, Selanik'te Hakikat gazeteleri sahibi Neyyir Mustafa.
103. Eski Köylü gazetesi muharriri Ferid.
104. Alemdar gazetesi sahibi Ref'i Cevat (Ulunay).
105. Alemdar gazetesi sahibi Pehlivan Kadri.
106. Adana'da Ferda gazetesi sahibi Fanizâde Ali İlmî.
107. Balıkesir'de İrşad gazetesi sahiplerinden Trabzonlu Ömer Fevzi.
108. Halep'te Doğru Yol gazetesi sahibi Hasan Sadık.
109. Köprü gazetesi sahip ve müdürü İzmirli Refet.

Diğer Eşhas (41 kişi)

110. Tarsuslu Kâmil Paşazade Selami.
111. Tarsuslu Kâmil Paşazade Kemal.
112. Süleymaniyeli Kürt Hakkı.
113. Mustafa Sabri Hoca'nın oğlu İbrahim Sabri.
114. Fabrikatör Bursalı Cemil.
115. İngiliz casusu meşhur Çerkez Ragıp.
116. Fransız zabıtlığı yapan Haçinli Kazak Hasan.
117. Eşkîya reisi Süngülü Davut.
118. Binbaşı Çerkez Bekir.
119. Bursalı Fabrikatör Cemil'in kayınbiraderi Necip.
120. İzmir sâbık Umûr-ı İslamiye Müfettişi Ahmed Hulusi.
121. Uşak - Eşme'den Madanoğlu Mustafa.
122. Gönen'in Tuzakça karyesinden Yusuf oğlu Remzi.

123. Gönen'in Bayramiç karyesinden Hacı Kasım oğlu Zühtü.
124. Gönen'in Balcı karyesinden Kocagöz'ün Osman oğlu Şakir.
125. Gönen'in Muratlar karyesinden Koç Mehmed oğlu Koç Ali.
126. Gönen'in Ayvacık karyesinden Mehmed oğlu Aziz.
127. Gönen'in Keçeler karyesinden Bağcılı Ahmed oğlu Osman.
128. Susurluk Yıldız karyesinden Molla Süleyman oğlu İzzet.
129. Gönen'in Muratlar karyesinden Hüseyin oğlu Kâzım.
130. Gönen'in Balcı karyesinden Bekir oğlu Arap Mahmud.
131. Gönen'in Rüstem karyesinden Gardiyan Yusuf.
132. Gönen'in Balcı karyesinden Ömer oğlu Eyüp.
133. Gönen'in Keçeler karyesinden Talustan oğlu İbrahim Çavuş.
134. Gönen'in Balcı karyesinden Topallı Şerif oğlu İbrahim.
135. Gönen'in Keçeler karyesinden Topal Ömer oğlu İdris.
136. Manyas'ın Bolcağaç karyesinden Kurtoğlu İsmail.

137. Gönen'in Keçeler karyesinden Muhtar Hacı oğlu İshak.
138. Marmara'nın Kayapınar karyesinden Yusuf oğlu İshak.
139. Manyas'ın Kızık karyesinden Ali Bey oğlu Sabit.
140. Gönen'in Balcı karyesinden Veli oğlu Selim.
141. Gönen'in Çerkez mahallesinden makineci Mehmed oğlu Osman.
142. Manyas'ın Değirmenboğazı karyesinden Kadir oğlu Kâmil.
143. Gönen'in Keçidere karyesinden Hüseyin oğlu Galip.
144. Manyas'ın Hacıyakup karyesinden Çerkez Sait oğlu Salih.
145. Manyas'ın Hacıyakup karyesinden maktul Şevket'in biraderi İsmail.
146. Gönen'in Keçeler karyesinden Abdullah oğlu Deli Kasım.
147. Gönen'in Çerkez mahallesinden Hasan Onbaşı oğlu Kemal.
148. Manyas'ın Değirmenboğazı karyesinden Kadir oğlu Kâmil'in biraderi Kâzım Efe.
149. Manyas'ın Kızık karyesinden Pallaç oğlu Kemal.
150. Gönen'in Keçeler karyesinden Tuğ oğlu Mehmed.

Vahideddin'in Maiyeti (8 Kişi)

1. Yaver-i Has Kiraz Hamdi Paşa

Harp okulunu bitirdikten sonra çeşitli birliklerde görev yaptı. 1914 yılında emekliye sevk edildi.

İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı olanların safında yer aldı. Birinci Dünya Savaşı sonunda yeniden hizmete alınıp V. Kolordu komutanlığına getirildi.

İngiliz Muhibler Cemiyetinin kurucularından ve yöneticilerin biri oldu (1918).

Bandırma ve çevresinde cemiyetin örgütlenme çalışmalarını yürüttü. **Askerî Nigehban Cemiyeti (1919)** ile aynı yıl kurulan **Osmanlı İlä-yı Vatan Cemiyetinin** gizli yöneticisi olarak bilindi.

1920'de oluşturulan **Tarikat-ı Salahiye Cemiyetinin** kurucusu ve başkanı oldu.

Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti Anadolu'da MİLLÎ MÜCADELEYİ yok etmek için Gürcistan'da parayla ordu kurma çalışmaları yürüttü.⁷⁰

Son Osmanlı Sultanı Mehmed Vahideddin'in özel yaveri (yaver-i has) olarak atandı.

İstiklal Savaşından sonra Romanya'ya kaçan paşa, 1935 yılında Köstence'de öldü.

2. Hademe-i Hassa Kumandanı Zeki

150'liklerin "**Vahideddin'in Maiyeti**" bölümünde yer alan sekiz kişinin ikinci sırasında "**Hademe-i Hassa Kumandanı Zeki Bey**" vardır.

⁷⁰ *Büyük Larousse*, c. 13, s. 6799.

"Hazine-i Hassa Kumandanı Zeki", VI. Mehmed Vahideddin'le Sen Remo'da beraber yaşamış, kumar ve içki müptelası biriydi. Vahideddin'in özel doktoru Reşat Paşayı öldürmüş, bir çok karanlık işlere girdikten ve Vahideddin'in ölümünden (1926) sonra 1929 yılında intihar etmiştir.

Zeki, Sultan Vahideddin'in şehzadeligi döneminde hareminde bulunan İnşirah Hanımın kardeşi idi. İnşirah Hanım ise Vahideddin'in şehzadesi ve veliahtı Ertuğrul Efendinin annesiydi.

Vahideddin şehzadeligi zamanında haremindeki Mevhibe kadınıla ihanetini gözüyle görünce bırakıp giden Zeki Bey için sık sık **"öküz öldü, ortaklık ayrıldı"** demesine rağmen, bu Zeki Beyden bir türlü kurtulamamıştır.

Vahideddin'in yurt dışına firar hazırlıklarını öğrenen Zeki Bey için de kâfileye dahil edilmek mecburiyeti doğmuştur.

Bunun üzerine İngiltere fevkalade komiser muavini Sir Nevil Handerson'un müşaviri Binbaşı Richard Maxwell isimli İngiliz ajanı ile işbirliğine girerek Topkapı Sarayı Hazine Dairesinde bulunan kıymetli eşyaları tesbit ettirdi. Vahideddin onun **"Bu servet padişahı asrın sonuna kadar ferah ferah geçindirebilir"** tarzındaki ifadesini duyunca Binbaşı Richard Maxwell'e **"... eşyalar bana değil, devlete aittir. Devletin malını ben nasıl alabilirim? Üzerimdeki para bana yeterlidir"** diyerek büyük bir alicenaplık örneği göstermiştir.

Vahideddin, Zeki Beyi azarlayarak **"Size bu yetkiyi kim verdi? Hanedan-ı Osmani'ye leke mi sürmek istiyorsun? Şu andan itibaren bu işlerle hiç bir şekilde uğraşmayacaksın. Haydi çık"** demiş ve onu huzurundan kovmuştur.⁷¹

⁷¹ İlhan Bardakçı, *Vahideddin'den Mustafa Kemal'e*, Türk Edebiyatı Vakfı y., İstanbul -2004, III. Baskı, s. 95.

Vahideddin'in eski kayınbiraderi ve büyük maceraperest Zeki Bey, İtalya'nın mükemmel yetişmiş istihbarat ajanı önce şehzade Ertuğrul Efendinin tahsil ve terbiyesi bahanesiyle sultanın yanına yerleştirilir.

Bu ajan hanım Zeki Beyden hamile kalınca, İtalyan gazeteleri vaveylayı kopardılar. Ancak İtalyan hükümetinin talimatı ile olay kapatıldı.

* * *

San Remo kumarhanelerinde efendisinin parasını alabildiğine bir cüretkârlık ve sorumsuzlukla harcayan Zeki Bey, kumar borçlarını ödeyebilmek için efendisine **"Ulan, bakkala kasaba rezil olacaksın"** demekten bile çekinmedi.

"... Zeki Beyin padişahın konağı karşısındaki dairesinin gardrobunda, tam 63 kat elbise durur. Bunların hepsi Londra, Paris, Berlin ve Roma'nın ünlü terzilerine ısmarlama olarak yaptırılmıştır. Sadece 200 pipo özel dolabında saklanırdı. Bakara masalarından para kaybetmekte gerçekten büyük bir maharet sahibiydi. Zeki Bey.⁷²

3. Hazine-i Hassa Müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa

Son Osmanlı padişahı VI. Mehmed Vahideddin'in özel hazine müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa, 17 Kasım 1922'de İngilizlerin Malaya zırhlısı ile Türkiye'yi terk edişinden itibaren ölümüne kadar Vahideddin'in yanından ayrılmadı. Padişahın ölümünden (San Remo, 1926) sonra Mısır'a gitti. 1928'de Mısır'ın İskenderiye şehrinde öldü.

⁷² Timuçin Mert, Son İmparator Vahdeddin, Trajik Bir Yaşam Hikayesi, Kara Kutu Yayınları, İstanbul-2005, II. Baskı, s. 191.

4. Tütüncübaşı Şükrü

Padişah VI. Mehmed Vahideddin'in özel hizmetindeki kişilerden birisi olan tütüncübaşı Şükrü, 17 Kasım 1922'de İngiliz Malaya zırhlısı ile Türkiye'den ayrıldığı günden itibaren Vahideddin'in San Remo'da ölümüne kadar yanından ayrılmadı ve o da San Remo'da öldü.

5. Serkarin Yaver

Padişah VI. Mehmed Vahideddin'in Başmabeyincisi Serkarin Ömer Yaver Paşa da 17 Kasım 1922'de İngiliz Malaya zırhlısı ile Türkiye'den ayrılanlardan olup padişahın 1926'da San Remo'da ölümüne kadar yanından ayrılmadı. Sonra Mısır'a gitti. 150'liklerin beşinci sırasında yer aldı. 1938 affından sonra Türkiye'ye dönmedi.

6. Yaverandan Erkân-ı Harb Miralay Tahir

Padişah VI. Mehmed Vahideddin'in yaverlerinden Erkân-ı harb Miralay (Albayı) Tahir, Yanyalıydı. 1938'de af çıktığında Fransa'nın sahil şehri Marsilya'da yaşıyordu.

7. Seryâver Avni

Padişah VI. Mehmed Vahideddin'in başyaveri Avni, Damad Ferid hükümetinde Harbiye Nâzırlığı da yapmıştı. 1938 affından önce 1935'de, Mısır'ın başkenti Kahire'de ödü.

8. Esbâk Hazine-i Hassa (padişahın özel hazinesi) Müdürü ve Defter-i Hakani Emni Refik

Padişah VI. Mehmed Vahideddin'in Esbâk Hazine-i Hassa ve Defter-i Hakani Emni Refik, Vahideddin gibi San Remo'da ölmüştür.

Kuva-yı İnzibâtiyeye Dahil Kabine Azaları (6 Kişi)

9. Esbâk Şeyhülislam Mustafa Sabri

Son Osmanlı Şeyhülislamı Mustafa Sabri (Tokat 1869-Kahire 1954), Kayseri ve İstanbul'da okudu. Müderris olup Fatih camisinde ders verdi. Sultan II. Abdülhamid Hanın kütüphaneciliğini yaptı. Huzur derslerinde muhatap olarak bulundu (1898-1913).

İkinci Meşrutiyet'ten (1908) sonra İttihat ve Terakki üyesi olarak Tokat'tan mebus seçildi.

İttihat ve Terakki'den ayrılıp **Ahali Fırkasının** kurucuları arasına katıldı (1910). İktidara karşı sert muhalefet yürüttü.

1911 yılında Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurucusu oldu. Bu partinin Meclis-i Mebusan'daki gurubunda ikinci başkanlık yaptı (1911-1912).

Sadrazam **Mahmud Şevket Paşanın** 11 Haziran 1913'te öldürülmesi üzerine yurt dışına kaçtı (1913). Önce Mısır'da sonra Romanya'da ikamet etti.

30 Ekim 1918'de Mondros mütarekesinin imzalanmasından sonra Türkiye'ye dönüp **İngiliz Muhibler Cemiyetinde** İngiliz casusu Sait Molla ile birlikte yer aldı.

1919'da **Hürriyet ve İtilaf Fırkasını** yeniden kuranlardan biri oldu. Parti başkanı **Miralay Sadık**'la anlaşmazlığa

düşünce **Mutedil Hürriyet ve İtilaf Fırkasını** kurdu, lakin sonra yeniden Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katıldı.

Damad Ferid Paşa hükümetine şeyhülislam olarak girdi (1919).

Paris konferansına giden Sadrazam Damad Ferid Paşaya vekâlet etti.

Damad Ferid Paşanın ikinci ve üçüncü hükümetlerinde de (1919) Şeyhülislamlığa getirildi.

Damad Ferid Paşanın beşinci hükümetinde de yine şeyhülislamlığa atandı (1920).

Mustafa Sabri ve oğlu İbrahim Sabri, Mudanya mütarekesi (11 Ekim 1922) sonrasında Türk askerinin İstanbul'a gireceği günlerde, **İngiliz Yüksek Komiserliğine** sığınanlar arasına katıldı.

Bazı işbirlikçilerle birlikte İngilizlerin sağladığı bir gemiyle İstanbul'dan kaçıp Yunanistan'a gitti (1922).

1924 yılında 150'likler listesine alındı.

1927'de vatandaşlıktan çıkarıldı.

1938'de çıkarılan aftan sonra da yurda dönmedi.

1954 yılında Kahire'de öldü.

10. Adliye Nâzır-ı Esbâkı Ali Rüştü

Aslen Hersekli olan Damad Ferid Paşanın dördüncü ve beşinci hükümetinde Adliye Nâzırı (1920) olan Ali Rüştü, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının yöneticilerinden ve İngiliz Muhibler Cemiyeti kurucularından idi (1919).

İstanbul'un kurtuluşundan sonra Mısır'a kaçtı. 150'likler listesinin onuncu sırasında yer aldı.⁷³

⁷³ *Büyük Larousse*, c., 1, s. 386.

11. Ziraat ve Ticaret Nâzır-ı Esbakı Cemâl (Artin)

(İbradı – Antalya, 1862-?).

Bir süre mülkiye mektebinde okudu. Elazığ (1912-1913), Konya (1918-1919 valilikleri yaptı.

Damad Ferid Paşanın birinci hükümetinde Dahiliye Nâzırı oldu. İngiliz Muhibler Cemiyetine katıldı.

Koyu bir Hürriyet ve İtilaf Fırkalı olarak İttihat ve Terakkicilere düşmanca davrandı. Onları suçlamak için ER-MENİ yanlısı bir tutum izledi. Bu tutumundan dolayı kendisine "ARTİN KEMAL" adı takıldı.

Hürriyet ve İtilaf Fırkasınca desteklendiği halde Damad Ferid'le geçinemediği için hükümetten ayrıldı. Konya valiliğine döndü (Mayıs-Eylül 1919). Konya'da Milli Mücadele çalışmalarını engelledi.

Konya delegelerini Sivas Kongresine (4-11 Eylül 1919) göndermedi.

Mustafa Kemal Paşanın kendisini tutuklatmak için Albay Refet Bey (Bele)'i Konya'ya gönderdiğini duyunca valiliği bırakıp İstanbul'a kaçtı. Damad Ferid Paşanın dördüncü hükümetinde sadaret müsteşarı oldu.

Damad Ferid'in beşinci hükümetinde (31 Temmuz 1920) Ticaret ve Ziraat Nâzırı oldu. İstiklâl Harbi sonrası vatana ihanetten yargılandı (1923). 150'likler listesine girdi.

1938'deki af yasasından yararlanarak yurda döndü.

Cumhuriyet döneminde Maliye Bakanlarından ekonomi profesörü Halid Nazmi Keşmir'in (1887-1948) babasıdır.⁷⁴

12. Bahriye Nâzır-ı Esbâkı Cakacı Hamdi Paşa

Hamdi Paşa, Cakacı Ahmed Hamdi veya Kürt Hamdi de denir. İstanbul, 1848 doğumludur. Harbiyeyi bitirdi.

⁷⁴ *Büyük Larousse*, c., 5, s. 2255.

Ahmed Tevfik Paşa kabinesinde Harbiye Nâzırı olarak Sevr antlaşması (10 Ağustos 1920)'nı imzalayan hükümet üyelerindendi.

İstiklâl Savaşından sonra Türk ordusu İstanbul'a girmeden (6 Ekim 1922) İngiliz elçiliğine sığındı. Önce Mısır'a sonra da Arnavutluk'a gitti. 14 Ocak 1924'de öldü.

150'liklerin on ikinci sırasında yer aldı.⁷⁵

13. Maarif Nâzır-ı Esbâkı Rumbeyoğlu Fahrettin

150'liklerin on üçüncü sırasında yer alan Maarif Nâzır-ı Esbâkı Rumbeyoğlu Fahrettin Damad Ferid Paşa hükümetinde Milli Eğitim Bakanlığı yaptı.

Eski sadrazamlardan Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa (1903) damadıydı.

Kuva-yı İnzibatiyenin kurulmasında büyük rol oynadı. Maarif Nâzırlığı döneminde "Okul kitaplarından Türk kelimesinin çıkarılmasını emreden" şahıstır.

1938'te çıkan aftan sonra Türkiye'ye dönmedi.⁷⁶

14. Esbâk Ziraat ve Ticaret Nâzırı Remzi

⁷⁵ *Büyük Larousse*, c. 10, s. 4992.

⁷⁶ Erdoğan Aslıyüce, *Akdeniz'in İncisi İskenderun*, İskenderun Belediyesi y., İskenderun 2007, s. 488.

Sevr Muâhedesini İmzalayan Heyet-i Murahhasa (3 Kişi)

10 Ağustos 1920'de emperyalizmin dayattığı alçak, rezil ve kepaze Sevr haritasını imzalayanlar:

15. Maarif Nâzır-ı Esbâkı Hadi Paşa

Bağdat 1861 - Berat (Arnavutluk) 1932.

1882'de Harp Okulunu, 1885'de Harp Akademisini bitirdi. Öğrenimini Almanya'da tamamladı, askerî okullarda öğretmenlik yaptı.

1912'de Genelkurmay Başkanı (erkân-ı harbiye-yi umumiye reisi) olarak görev yaparken rütbesi ferikliğe yükseltildi. Ordunun gençleştirilmesi esnasında emekliye ayrıldı.

Mondros mütarekesi (30 Ekim 1918) sonrası **Hürriyet ve İtilaf Fırkası** tarafından kurulan Damad Ferid Paşa hükümetinde önce Ziraat ve Ticaret Nâzırı (11 Eylül 1919), ardından da Maarif Nâzırı (31 Temmuz 1920) oldu.

Sevr anlaşmasını (10 Ağustos 1920) imzalayanlardan biri olduğu için 150'likler listesine alındı.

İstiklal Savaşından sonra da Arnavutluk'a sığındı. 1932'de Berat'ta öldü.⁷⁷

⁷⁷ *Büyük Larousse*, c. 10., s. 4923.

16. Ayândan, Şurâyı Devlet Reis-i Esbâkı Rıza Tevfik (Bölükbaşı)

30 Mart 1922 İstanbul Darülfunun (üniversite)'undaki konferansta "Fuzuli Türk değil, Acemdir; Türkün yüzyıllar boyu belinde salladığı kılıcından başka nesi var? Hâlâ İstanbul'da oturabiliyorsanız, bunu büyük devletlerin İslâm devletlerine karşı hürmetine borçluyuz."

150'likler listesinin 16. sırasında yer alan ve Sevr'i imzalayanlardan birisi olan Rıza Tevfik kendisini şöyle tanıtır:

**"Babam Arnavuttu, anamsa Çerkes
Bilmeyen var ise öğrensin herkes."**⁷⁸

"Rıza Tevfik çocukluğunda Alyans Musevi mektebinde, İzmir'de Ermeni mektebinde, biraz Galatasaray'da, Gelibolu rüştiyesinde ve dördüncü sınıfa kadar da Mülkiye mektebinde okumuş, sonra Mülkiye Tıbbiyesine girmiştir."

1908'e kadar gümrükte doktor idi, sonra Servet-i Fünun'da şiir ve tenkit makaleleri yazmıştır.

İlk Mebusan Meclisine Edirne mebusu olarak girmişti. Önce İttihat ve Cemiyeti ile beraberken, sonradan muhalif olmuştur.

Rıza Tevfik, Damad Ferid Paşa kabinesinde Maarif Nâzırı ve Şûrâ-yı Devlet Reisi olarak Sevr mütarekesini imzalamıştır.

Yahya Kemal, Sevr'i imzalayan R. Tevfik için yazdığı hicviyede şöyle demiştir:

**Kızmasın kimse Rıza Tevfik'e
Sevr'i imzalamaya gitti diye
Çünkü idam olan mahkûmun
Çektirirler ipini çingeneye.**⁷⁹

⁷⁸ Hilmi Yücebaş, *Filozof Rıza Tevfik Hayatı, Hatıraları, Şiirleri*, İstanbul 1978, s. 8.

⁷⁹ Erdoğan Aslıyüce, *Akdeniz'in İncisi İskenderun*, İskenderun belediyesi Kültür Yayını, İskenderun-2007, s. 235.

İstanbul darülfünun (üniversite)'unda felsefe müderrisi iken Anadolu'da emperyalizme başkaldıran milli hareketlere düşman bir politika takip etmesinden dolayı üniversite gençliğinin heyecanı üzerine Rıza Tevfik, Hüseyin Daniş, Ali Kemal, Barsamyan ve Cenap Şahabettin ile beraber Türk düşmanlığından dolayı üniversiteden çekilmeye mecbur kalmışlardır.

Milli zaferden sonra yurt dışına kaçarlardan olup, 1938 affından sonra yurda dönmüştür.

17. Bern Sefir-i Esbâkı Reşat Halis Bey

150'liklerin on yedinci sırasında Bern Sefir-i Esbâkı Reşat Halis Bey yer almıştır.

Osmanlı'nın Paris elçiliği ikinci kâtipliği ve Bern elçiliği görevini sürdürürken Sevr anlaşmasını imzalayanlar (10 Ağustos 1920)'dan biriydi.

150'liklerin sınır dışı edilmesi sonrasında Paris'e yerleşti. Sultan II. Abdülhamid'in kızı Şadiye (Osmanoğlu) ile evlendi (1931).

Kuva-yı İnzibatiye'ye Dahil Olanlar (7 Kişi)

18. Kuva-yı İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik Paşa

Kuva-yı Milliye'ye karşı kurulan Kuva-yı İnzibatiye veya Hilafet ordusu da denen kuruluşun başına ordu komutanı yetkileri ile Süleyman Şefik Paşa getirilmiştir.

Paşa, Yavuz zırhlısını karargâh olarak kullanmaktaydı...

Bu arada Miralay İbrahim adında bir işbirlikçi ile İzmit'e Kuva-yı İnzibatiye'ye 55 bin lira gönderildi.

Aynı günlerde mir-i miran rütbesiyle Ahmed Anzavur İzmit'e mutasarrıf atandı.

İzmit'e gelip Yavuz zırhlısındaki karargâhta Süleyman Şefik Paşa ile görüştü. Aralarında ihtilaf çıkmasına rağmen Anzavur, Süleyman Şefik Paşadan 15 bin lira, 2.000 tüfek, 600 sandık cephane alıp Adapazarı'na gitti.

Bir süre sonra Süleyman Şefik Paşa, Yavuz zırhlısının kamaralarını bırakıp İstanbul'a döndü. O dönünce kurmay heyeti de işgalci İngilizler tarafından gemiden çıkartıldı.⁸⁰

⁸⁰ İlhami Soysal, *Kurtuluş Savaşında İşbirlikçiler*, Gür y. İstanbul 1985, s. 157.

19. Süleyman Şefik Paşanın Yaveri, Süvari Yüzbaşısı Bulgar Namıyla Maruf Tahsin

Süvari Yüzbaşısı Filibeli Tahsin, Askeri Tedrisat Umum Müfettişliğinde görevliydi.

Bu hayali ortalığı birbirine katan ve dehşet saçan sahte askerî komite ve hayali ihtilal cemiyetinin kapatılması görevini Damad Ferid Paşa İstanbul Merkez Komutanı Emin Paşaya havale etmiş, o da bu derviş kılıklı gurubu gık demelerine meydan vermeden birer birer yakalayarak kapılarını mühürlemiştir.

“Damad Ferid’in hiç de layık olmadığı halde başına kadar çıkarıp, tam layık olduğu şekilde ve zamanında ayaklarının altına aldığı bu cemiyetin basılıp mühürlendiği güne kadar etrafında sebat edip kalan fedakâr ve sadık tek bir evladı olmuşa, o da süvari yüzbaşısı ve Nigehbân’ın umumi kâtibi Bulgar (Filibeli) Tahsin’dir.”⁸¹

Süleyman Şerif Paşanın Tarık Mümtaz Göztepe’ye gönderdiği uzun mektubundan sadece iki paragrafı bilgilerinize sunuyorum:

“Tayinimden iki gün sonra yola çıkarak İzmit’e geldim. O sırada İzmit mutasarrıflığına tayin edilmiş olan ve aslen Mısır Çerkezlerinden bulunan İbrahim’in pek şırmamış ve adeta oralarda hükümet içinde bir hükümet kurmak sevdasına düşmüş olduğunu görünce sadrazama yaverimi göndererek:

İzmit’te mutasarrıf bulunan İbrahim’in orada hükümet içinde hükümet kurmaya çalıştığını, daha doğrusu bir nevi Çerkez hükümeti teşkili gayesini takip ettiğini gördüğüm-den, bu herifin hemen buradan kaldırılarak yerine rical-i

⁸¹ Tarık Mümtaz Göztepe, Osmanlıların Son Padişahı Vahideddin, Sebil Yayınları, İstanbul 1969, s. 131.

devletten şayan-ı itimad başka bir mutasarrıfın gönderilmesini istedim.”⁸²

20. Kuva-yı İnzibatiye Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Ahmed Refik

Ahmed Refik, Süleyman Şefik Paşanın kurmay başkanlığına Bağdat'taki Redif Fıkrası komutanlığına getirilmiştir.

150'likler listesi “Kuva-yı İnzibatiye” bölümünün 20. sırasında yer almıştır. Kaçtığı Romanya'da akli dengesini yitirerek bugünkü Moldova'nın başkenti Kişinev'de 1930 yılında ölmüş ve Hıristiyan mezarlığına gömülmüştür.

Ahmed Refik'in sülalesi 1934'de “Yaltkaya” soyadını almıştır.

Ahmed Refik'in kardeşi;

- Şerafettin Yaltkaya = 1930'larda Diyanet İşleri Başkanlığı
- Oğlu Ömer Refik Yaltkaya da Tekel Genel Müdürlüğü yapmıştır.

Bu hadise, Genç Türkiye Cumhuriyetinin ana şefkatiyle “suç şahsidir” düşüncesiyle hiç bir vatandaşına kin gütmediğinin örneklerinden sadece bir tanesidir.

21. Kuva-yı İnzibatiye Makineli Tüfek Kumandanı ve Damad Ferid'in Yaveri Tarık Mümtaz (Göztepe)

Damad Ferid Paşanın emir subayı olup Çerkez'dir. *Ümit* dergisi yayıncısı idi. Kuva-yı İnzibatiye güçlerinde görev yaptı. Bu nedenle 150'likler listesine dahil edildi. Sürgünde iken bir çok gazete yanında, Suriye'de Çerkezce yayımlanan Marc gazetesini de yayınladı (1928-31).

⁸² Göztepe, age, s. 300.

Eserleri:

Türkiye'ye döndükten sonra Mütareke Gayyası ve Gurbet Cehennemi adlı kitaplarında hatıralarını topladı.

İmam Şamil - Kafkasyanın Büyük Harp ve İhtilal Kahramanı adlı bir kitabı da vardır.

22. Kuva-yı İnzibatiye Kumandanlarından İzmir Kolordusu Kumandanı Ali Nadir Paşa⁸³

Mondros sonrası İzmir 17. Kolordusu Kumandanı Ali Nadir Paşa (!)'ın ihanetini Dr. Selahattin Tansel'in "Mondros'tan Mudanya'ya kadar" ismini taşıyan dört ciltlik nefis araştırmanın 1.nci cildinin 178. Sahifinin dipnotlarıyla beraber okuyalım:

Ali Nadir Paşanın, 14 Mayıs'ta İzmir çevresindeki askerî birliklere, mütarekenamenin 7. maddesine uyularak İzmir ve dolaylarındaki istihkâmların Müttefik askerleri tarafından işgal edileceğini, öğleden sonra yapılacak olan bu işgale karşı konulmamasını, "istihkâmlar dahilindeki topların kamaları ve nişangâhları ve sair bütün aksam-ı istihkâmiyenin" Müttefik kuvvetlere teslim edilmesini bildiren bir emir verdiği bilinmektedir.⁸⁴ Bununla beraber aynı komutan aynı gün, Müttefiklerin işgalinin geçici olduğunu, yakında yerlerini Yunanlılara bırakacaklarının da söylendiğini Harbiye Nezaretine bildirmek suretiyle ilgililerin dik-

⁸³ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya kadar MEB, İstanbul-1991, cilt I, s. 178, vd.

⁸⁴ Tansel, 134. Dipnot. M. Arif, s. 14. "Ali Nadir Paşa kendi birliklerine şu talimatı vermiştir: İzmir müstahkem mevki tahkimat bölgesi, bu gün öğleden sonra İtilaf devletleri kıtaları tarafından işgal edilecektir. Toplar ve diğer her türlü harp malzemesi bu kıtalara teslim edilecektir. Bu bölgedeki komutanlar, subaylar ve erler, bölge dışında ve gerilerinde toplanacak, kolorduca verilecek emre göre hareket eyleyeceklerdir. Bu işgal esnasında katiyyen karşı konmayacak, işgale gelecek İtilaf müfrezelerine gereken kolaylıklar gösterilecektir." (Ömer Sami Coşar, No: 1. *Türk İstiklal Harbi*, 2, 1, s. 48).

katini bir daha çekmişti.⁸⁵ Fakat yine tatmin edici bir cevap alamadı.⁸⁶

Müttefiklere gelince, onlar verdikleri notanın hükümlerine uyararak, o gün öğleden sonra daha önce kararlaştırmış olukları yerleri işgal etmek üzere karaya asker çıkardılar.⁸⁷ Aynı gün saat on dokuzda Amiral Calthorpe ile ilgililer bir toplantı yapmış ve İzmir'in, 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edileceğini Türk makamlarına bildirmeyi kararlaştırmışlardı. Onun için Amiral Calthorpe, 14 Mayıs günü akşamı saat sekiz sularında 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşaya bir nota verdi.⁸⁸ Bu nota ile Amiral Calthorpe, Mondros mütarekenamesinin yedinci maddesi gereğince İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edimesine Müttefiklerce karar verilmiş ve bu kararın Osmanlı hükümetine bildirilmiş olduğunu, işgalin 15 Mayıs günü yapılacağını, bu sebeple Yunanlıların saat yedide karaya asker çıkaracaklarını, üzücü bir olaya yer vermemeleri için Türk askerlerinin bir süre kışlalarından dışarı çıkmamalarını⁸⁹, Anadolu'ya her hangi bir haberin sızması için yarın sabah erkenden telgrafhanenin, İngilizler tarafından işgal edileceğini bildiriyordu.⁹⁰

⁸⁵ Tansel, 135. Dipnot. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, sayı 37, belge 895.

⁸⁶ Tansel, 136. Dipnot. *Türk İstiklal Harbi*, 2, 1. s. 48.

⁸⁷ Tansel, 137. Dipnot. G. Jacobschke, 1, s. 31.

⁸⁸ Tansel, 138. *D.N.Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, sayı 37, Belge 895. İngiliz belgelerine göre bu nota saat yirmi ikiye doğru verildi (G. Jacobschke, 2, s. 571).

⁸⁹ Tansel, 139, D.N. Ali Nadir Paşa, 14 Mayıs günü gecesi subayların evlerine kadar haber göndererek kışlada toplanmalarını emretmişti (Rahmi Apak, 1, s. 10).

⁹⁰ Tansel, 140 D.N. Amiral Calthorpe'un verdiği nota aşağıdadır.

1. Müttefik devletlerin hükümetleri ile Türkiye arasında yapılan mütarekenin 7. maddesine dayanılarak İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgaline karar verilmiş olduğunu tebliğe memurum.
2. İşbu karar Osmanlı hükümetine bildirilmiştir.

Bunun üzerine Ali Nadir Paşa durumu, bütün ayrıntılarıyla hemen İstanbul'a bildirmiş ise de⁹¹ bir cevap alama-

3. Bu askerî kafilenin yarın 15 Mayıs'ta mahalli saat ile 8'de İzmir'e varması beklenmektedir. Karaya çıkarma derhal başlayacaktır. Yunan deniz müfrezesi rıhtım ile rıhtımın yanaşılacak kısımlarını ihrac hazırlığı için saat yedide işgal edecektir.
4. Türk kıtalarının yarın sabah Yunan askerî makamlarının kendilerini ilgilendiren isteklerini bildirinceye kadar kışlalarında kalmalarını, çıkması muhtemel esef verici bir hadiseyi önlemek maksadıyla dileirim. Gümrük ile Punta yakınlarına yerleştirilmiş olan Türk kıtaları saat yedide merkezi kışlada toplanmış bulunacaklardır.
5. Bu yolda çıkacak bir vak'anın İzmir'le etraf sancak ve kazalarında heyecan ve asayişsizlik oluşturabileceğini ekselansları pek iyi bilirler; binaenaleyh sükûnu devam ettirmek için idareniz altında bulunan bütün vasıtaları kullanmanız mutlak lüzumu üzerinde kemal-i ehemmiyet ve ısrar ile durmaktayım. Telgrafhane, memleket içine heyecanı mucip mahiyette haberlerin gönderilmesini önlemek maksadı ile yarın sabah erkenden Britanya askerleri tarafından işgal edilmiş bulunacaktır. Türkçe resmi telgraflar sansür memuruna teslim edildiği takdirde hükümete gönderilmekten menedilmeyecektir.
6. Şimdi limanda bulunan kudretli Müttefik devletler donanmasının ayak bağına güvenim vardır." (G. Jaeschke, 4, s. 77).
Bu nota valiye Mr. Morgan, Ali Nadir Paşaya da İan Smith eliyle, 14 Mayıs günü akşam saat 21'den sonra verildi. Bu kişilerin, konaktan ayrılırken etrafını halk sardı ve onlardan bazı haberler almak istedi, bu arada bir yedek subayın kendilerine "Büyük bir millet olduğumuzu ve ölmediğimizi size bildirmek istiyorum. Uykuda gibi gözüküyorsa da uğraş içinde bulunuyoruz? İngiltere büyük bir İslam devlettir ve büyük bir devlet olduğu için İzmir'e Yunanlıların girmelerini önleyecek kudrete maliktir. Size şunu bildirmek isteriz ki, olsa olsa büyük bir devletin hükmü altında kalabiliriz, ama memleketimizin hal-i hazırda olduğu gibi tasarruf edilmesine tahammül edemeyiz. Ölmedik; bir takım karışıklıklar olacak. Biz ölebiliriz, fakat başkaları da beraber ölecektir" dediği işitildi. (G. Jaeschke, 4, s. 78).

⁹¹ Tansel, 141. Dipnot. Ali Nadir Paşanın telgrafı aşağıdadır: Şimdi 14-5-35 (1919) saat sekiz sonrada Amiral Calthorpe'dan aldığım notada şerait-i mütarekenin yedinci maddesi mucibince düvel-i Müttefika namına İzmir'in Yunan kıtaat-ı askeriyesi tarafından işgal olunacağı ve karar-ı vaki-in Babıali'ye bildirildiği ve ihrac kuvvetinin yarın, 15-5-35 saat sekiz sonrada İzmir'e muvasalat edeceği ve Yunan bahriye müfrezelerinin 7 saat evvelden itibaren iskeleleri işgal edeceğini ve vekayi-i müessifeye meydan kalmamak üzere birliklerimizin bulundukları mahallerde kalmaması ve bir İngiliz denizci müfrezesi tarafından işgal edilecek olan telgrafhanede san-

muştu. İzmir valisinin, durumu bildirir yazısına da İstanbul'un cevap verip vermediği kesin olarak belli değildir.⁹² Bununla beraber valinin kendiliğinden bazı teebbüslerde bulunduğu ve bu arada amiral Calthorpe'a başvurarak, hiç olmazsa işgalin Müttefikler tarafından yapılmasını istediği, 15 Mayıs sabahı saat 5.30'da amirale gönderdiği bir yazı ile olayı protesto ettiği anlaşılmaktadır.⁹³

Maşatlık'taki Miting

İzmir'in Türk halkı, 14 Mayıs 1919'da, ertesi gün şehirlerinin Yunanlılar tarafından işgal edileceğini seziyordu. Yerli Rumlar da bu işgali hemen aynı tarihte öğrenmiş bulunuyorlardı. Gerçekten **Yunan deniz yüzbaşısı Mavroudis**, bir kısım Rumları kiliseye toplayarak İzmir'in Yunan birlikleri tarafından işgal edileceği müjdesini vermiş ve Venizelos'un bu hususu açıklayan bir beyannamesini

sür edilmek üzere resmi muharebeye müsaade edileceğini ve Yunan askeri makamlarının kendilerine dair olan arzularının ışarına intizar etmeleri lüzumu bildirilmekte olduğu maruzdur. K. 17 Kumandanı Nadir." (Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 37. Belge 985).

⁹² Tansel 142. Dipnot. İzmir valisinin yazısına Sadrazam Ferid Paşa "Meclis-i Vükeladan bir karar almadıkça bir tavsiyede bulunamayacağı" cevabını verdi. (G. Jeaschke, 1, s. 31). İzmir valisi işgal haberini duyduğu vakit, henüz silahlarını teslim etmemiş olan askeri birliklerle direnmek niyetinde idi, bu kararını İstanbul'a bildirdi. Fakat İstanbul'dan ona işgalin mütareke hükümlerine uygun olduğu bildirilmişti (Kinross, 1, s. 249). İki taraf kuvvetleri mukayese edildiği vakit direnmenin güç olacağı anlaşılmaktadır. Çünkü o tarihte 17. Kolordu'nun silahlı kuvveti 200 kişi kadardı. Buna karşılık İzmir'i işgal eden Yunan tümeninin kuvveti 12.000 kişi tahmin ediliyordu (*Türk İstiklal Harbi*, 2, 1, s. 46).

⁹³ Tansel 144. Dipnot. İzmir valisinin protestosu aşağıdadır. "Akşam saat 9.30 (Mr. Morgan) ve Yarbay Smith bana ikinci mektubunuzu getirdiler; şu ana kadar Babialî'den talimat mahiyetinde hiç bir şey almadım. Bundan ötürü ekselansınızın ikinci mektuplarındaki isteklerinize karış protesto etmek gibi üzücü bir zaruretin tesiri altındayım. Bununla beraber ekselanslarınızın isteklerini mütareke şartnamesinin 7. bendine isinad ettirdikleri gibi... mektubunuzun muvakkat askerî mahiyet taşıdığı manasını çıkarıyorum. Aydın Valisi Ahmed İzzet." (G. Jeaschke, 4, s. 78).

okumuştur.⁹⁴ Bu itibarla her iki insan gurubu işgal gününü heyecanla beklemekte idi. Ancak duygular birbirine benzemiyordu. Nitekim yerli Rumlar, öteden beri hayal ettikleri bir amacın (Megalo İdea) gerçekleşmek üzere olduğunu görerek çılgınca bir sevinç içinde idiler. Onlar daha da mutlu olabilmek için 14 Mayıs bitmesini, 15 Mayısın şafağını bekliyorlardı.

Buna karşılık memleketin sahibi olan ve büyük çoğunluğu teşkil eden Türkler, ne yapacaklarını ve ne karar vereceklerini hâlâ kestirememişlerdi. Bununla beraber aydınlardan bir grup Türk Ocağında toplanarak durumu tartışmış ve valiye bir heyet göndererek, gerçeği öğrenmek istemişti. Fakat vali onlara, her şeyi İstanbul'a bildirdiğini

⁹⁴ Tansel, 144. Dipnot. Venizelos'un beyannamesi 13 Mayıs öğleden sonra Ayafotini kilisesinde okundu (C. Bayar, bas. 1773. Kâzım Özalp, s. 5). Venizelos'un beyannamesi aşağıdadır: "Yunanistan, İzmir'i işgal etmek üzere, barış konferansı tarafından memur edildi. Yüzyıllarca beklenen istediğimiz gerçekleşmiştir. Milletimiz idrak ederler ki bu karar, konferansı idare edenlerin vicdanında Enosis'in (ilhakın), İzmir'in Yunanistan'a ilhakının yer bulmasından sonra verilmiştir. Balkan Harbine kadar aynı boyunduruk altında esir bulunduğum için bu gün, Küçük Asyalı Rum kalplerinin ne derece sevinç duygularıyla dolu olacağını iyice hissediyorum. Duyguların açığa vurulmasını önleyecek değilim. Fakat bu gösterilerin, ahalî arasında, vatandaş unsurların hiç birine karşı husumet ve hareket mahiyetini almayacağına eminim. Aksine olarak fazla sevinç, nümayiş, diğer unsurlara karşı kardeşlik hisleri göstermekle eş anlamda olmalıdır. Bu unsurlara anlatılmalıdır ki, biz diğerlerinin zararına kendi üstünlüğümüzü ve zorbalığımızı yerleştirmek için bir boyunduruğun kaldırılmasını kutlamıyoruz. Yunan hürriyetiyle cins ve mezhep farkı olmadan, eşitlik ve adalet bahşedeceğiz. Umun unsurlara karşı bu itimad ve emniyeti telkin etmekle yalnız millî cevherimize sadık kalmayacağız, fakat yüksek millî menfaatlerimize de mükemmel suretle hizmet etmiş olacağız. İtalyan unsuruna bilhassa hususî dikkat gösterilmelidir. İzmir'in Yunan işgali hususunda İtalya'nın da diğer müttefiklere katılması, nazar-ı dikkate alınmalıdır.

Yunanlı Küçük Asya'dan ricamun faydasız kalmayacağını ve İzmir'i kendisine, ihya-yi millî İncilini getirmek suretiyle yakından ziyaret edebileceğimi ümit ederim. Elefterios Venizelos." (Ömer Sami Coşar, İstiklal Harbi Gazetesi, 15 Mayıs 1919).

söylemekten başka bir yardımda bulunamadı. Bunun üzerine Türk Ocağına geri dönen heyet yeniden tartışmalara girişmiş, bir kısmı işgalin protesto edilmesini, bir kısmı silahla karşı konulmasını ileri sürmüştü; fakat neticeye varmadan dağılmışlardı.

Bundan sonradır ki bazı aydınlar "hükümet yanındaki idadi mektebinde" toplandılar, fakat yine bir karara varamadılar.⁹⁵ Bu arada İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hemen bir Redd-i İlhak komitesi teşkil ederek⁹⁶ iki değişik el ilanı ile İzmir halkını 14-15 Mayıs gecesi Maşatlık'ta toplanmaya çağırdı.⁹⁷ Bisikletlerle mahallelere kadar dağıtılmış

⁹⁵ Tansel, 145. Dipnot. Kâzım Özap, s. 5. Bu sıralarda halk her şeyi öğrenmiş bulunuyordu. Çünkü vali İzzet Bey şehrin ileri gelenlerini bir toplantıya çağırılmış ve durumu kendilerine bildirmişti. İşte bu toplantıda bulunan İzmir müftüsü Rahmetullah Efendi, direnilmemesini isteyen valiye, bembeyaz sakalını işaret ederek, "Vali bey bu, kanunla kırmızıya boyanabilir. Fakat alımda Yunan alçağını sükûnet ve tevekkülle karşılamış olmanın kararı olduğu halde huzur-ı ilahiye çıkamam" diye bağırarak, toplantıyı terk etmişti. Bu olaydan kısa bir zaman sonra müezzinler, minarelerden sela vermek suretiyle halkı durumdan haberdar ettiler. (Kadir Mısıroğlu, s. 113).

⁹⁶ Tansel 146. Dipnot. G. Jaeschke, 4, s. 79.

⁹⁷ Tansel 147. dipnot. G. Jaeschke, 4. s. 79. İlanlarından uzunca olanının metni şudur:

"Ey bedbaht Türk. Wilson prensipleri unvan-ı insaniyetkârânesi altında senin hakkın gasb ve namusun hetk ediliyor. Buralarda Rum'un çok olduğu ve Türklerin Yunan ilhakını memnuniyetle kabul edeceği söylendi ve bunun neticesi olarak güzel memleketin Yunan'a verildi. Şimdi sana soruyoruz. Rum senden daha mı çoktur? Yunan hakimiyetini kabule taraftar mısın? Artık kendini göster. Tekmil kardeşlerin Maşatlık'tadır. Oraya yüz binlerle toplan ve ezici çoğunluğunu orada bütün dünyaya göster, ilan ve isbat et. Burada zengin, fakir, âlim, cahil yok, fakat Yunan hakimiyetini istemeyen bir ezici çoğunluk vardır. Bu sana düşen en büyük vazifedir. Geri kalma. Acı duymak ve felaket fayda vermez. Binlerle, yüz binlerle Maşatlık'a koş ve Heyet-i Milliye'nin emrine itaat et. İlhakı Red Heyet-i Milliyesi." (Fahrettin Altay, *Milli Mücadele Hatıraları*, Hayat Mecmuası, sayı 2, Tarık Zafer Tunaya, s. 493).

Daha kısa olan ikinci ilanda ise yapılacak iş aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır.

olan bu beyannamenin tesiri büyük olmuş ve büyük bir kalabalık Maşatlık'ta toplanmıştı.

Ancak heyecanlı konuşmaların yapıldığı bu miting, **"Yunan kuvvetlerinin karaya çıkmasına mukavemet için değil, anasır-ı saireye karşı Türk ekseriyetini isbat etmek maksadıyla"** yapılmıştı.⁹⁸ Halbuki İzmir'de çoğunluğun Türklerde olduğunu, şehri işgal edecek olan Yunanlılar dahil, Müttefiklerden acaba hangisi bilmiyordu? O halde halkın toplanarak çoğunluğun Türklerde olduğunu isbat etmesi neye yarayacaktı. Bu sorunun doyurucu bir cevabı yoktur.

Bununla beraber bu mitingin, İzmir halkının ortak düşüncelere sahip olmasını sağlaması, Türk halkının bütünü-nü vatan müdafaasına çağırması ve bu suretle milletin heyecanını kamçılması bakımından büyük faydası olmuştur.

İlhak-ı Red heyeti aynı gün, son durumu bütün Türkiye'ye bir telgrafla bildirmişti. "Bil-umum vilayet, sancak, kaza ve nahiye belediye riyasetlerine " diye bir başlık taşıyan bu telgrafta "İzmir ve havalisi Yunan'a ilhak ediliyor, işgal başladı.

İzmir ve mülhakatı kâmilen ayakta ve heyecandadır. İzmir son ve tarihî gününü yaşıyor. Son imdadımız sizin göstereceğiniz muavenete bağlıdır. Mitingler, telgraflarla her yere başvurunuz ve vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız. Vekar ve sükûneti son derece muhafaza ederek kimse-nin incinmemesine i'tinâ ve dikkat ediniz" deniliyordu.

"Kötü muamele gören Türk, memleketin Yunanlılara veriliyor. Tepeden inme haksızlığa karşı protesto ve reddetmek için sesini yükselt. Bu gece bütün Müslümanlarla Türk dostları Yahudi maşatlığında toplanacaklar. Mümkünse çocuklarınızı alıp geliniz. Bu sizin son vazifenizdir. Orada bulunmayı ihmal etmeyiniz, ey kötü muameleye maruz kalan Türk! İzmir 1/14 Mayıs 1919." (G. Jaeschke, 4. 70).

⁹⁸ Tansel 148. Dipnot. Beyn-el-milel Hayet-i Tahkikiyye Raporunun 44. maddesi (A. Midillili, s. 98).

Telgrafın altında 14.5.1335 (1919) tarihli ve İlhak-ı Redd Heyet-i Milliyesi kaydı vardı.⁹⁹ Fakat her halde bundan biraz önce İzmir Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa; civar şehir ve kasabalara "İzmir elden gidiyor, Redd-i İlhak metinli kısa bir telgraf" göndermişti.¹⁰⁰ Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniyye Cemiyeti de yayınladığı bir beyannameyi, İstanbul'da üniversite profesörlerine, aydınlara, devlet adamlarına ve bu arada Amerika temsilcisine gönderdi. Bu beyannamede "Türklerle meskûn memleketlerin ayrılmaz bir bütün halinde kalması lüzumunda katıyetle ısrar ederiz" deniliyordu.¹⁰¹

İzmir'in işgali

15 Mayıs 1919 sabahının erken saatlerinde bir kaç Yunan savaş gemisiyle bir İngiliz savaş gemisinin himayesinde, iki büyük ve iki küçük nakliye gemisi İzmir limanına girdi. On mil geriden 10 nakliye gemisi daha gelmekte idi. Bunlar İzmir'de karaya çıkacak olan Yunan askerleri ile onlara ait malzemeyi taşıyan gemilerdi.¹⁰² **Önce karaya**

⁹⁹ Tansel 148. Dipnot. K. Karabekir, s. 27, 19 Mayıs tarihli Hadisat gazetesinde bu telgraf aynen vardır.

¹⁰⁰ Tansel, 150 Dipnot. T. Bıyıklıoğlu, 1, s. 9.

¹⁰¹ Tansel 151. Dipnot. Bu beyannamede özet olarak "Avrupa 10 milyon müslüman ve Türk'ün idâm ve imhasına kararını vermişse, milletimiz buna boyun eğmeyecek ve vatan uğrunda kahramanca çarpışarak ölmeye hazır bulunacaktır. Tarih bütün bir milletin, mevcudiyetini müdafaa için nasıl öldüğüne şahid olacaktır. Aksine olarak Avrupa hak ve adalete dayanan Wilson prensiplerini hakkımızda uygulamak niyetinde ise İzmir, Aydın ve sair Türk memleketlerinden her hangi bir karış yerin Yunanistan'a ilhakını kesin surette red ve yurdumuzu müdafaa ederiz. Wilson prensiplerinin 12. maddesinin kesin sarahatına uygun olarak Türklerin meskûn memleketlerin ayrılmaz bir bütün halinde kalması lüzumunda katıyetle ısrar ediyoruz" deniliyordu (*Türk İstiklal Harbi*, 2, 1, s. 63).

¹⁰² Tansel 152. Dipnot. Yunan kuvvetleri daha önce Midilli'de toplanmışlardı. Başlarında bulunan Albay Zafiriu, bir Yunan savaş gemisiyle İzmir limanına gelerek orada demirlemiş bulunan Averoff zırhlısına çıkmış, komutanlarla görüşmüştü (Ömer Sami Coşar, No. 1). Albay Zariffu'ya İzmir'in

Yunan denizcilerinden bir birlik çıktı ve rıhtım ile gümrük binasını işgal etti. Saat sekizden biraz sonra bir Efsun taburu, iki saat sonra iki piyade alayı İzmir rıhtımında idi.¹⁰³

Karaya çıkan askerlere Zafiriu adlı bir albay komuta ediyordu. Çıkış sırasında İzmir'deki kiliselerin çanları çalıyor ve rıhtımı kadınlı erkekli doldurmuş olan yerli Rumlar, Yunan askerlerinin üzerine demet demet çiçekler fırlatarak ve "zito" diye bağırarak gösterilerde bulunuyorlardı. Bu arada İşgal komutanı Zafiriu'nun bir beyannamesi¹⁰⁴ halka dağıtılırken İzmir metropoliti Chrysostomos, aynı komutana hoş geldin dedikten sonra, elindeki haçı havaya kaldırmış, onu ve onunla birlikte bulunanları takdis etmiş,¹⁰⁵ **güzel bir Rum kızının taşıdığı altın bir tepsinin içinden aldığı tuz ve ekmeği komutana sunmuştu. Sadece vatani**

işgal edileceği 11 Mayıs'ta bildirildi. Onun komuta ettiği tümen kuvvetleri 16 gemiye bindirildi ve 13 Mayıs'ta Yunanistan'dan hareket edilerek 14 Mayıs'ta Midilli'ye gelindi (Celal Erikan, 2, s. 22).

¹⁰³ Tansel 153. Dipnot. İzmir'e çıkarılan Yunan kuvveti 12.000 kişi kadardı (*Türk İstiklal Harbi*, 2, 1. s. 46). Bu kuvvet 20.000 kişi idi (Kinross, 1, s. 248).

¹⁰⁴ Tansel 154. Dipnot. Zafiriu'nun bozuk bir Türkçe ile yayımlanan beyannamesi aşağıdadır: "Düvel-i Müttefika'nın rıza ve ittifakına müstenid tabi' olduğum hükümetimin emriyle İzmir ve civarının işgal-i askerisine teşebbüs ettim. İşbu işgalden maksat bil-cümle ahaliyi taarruzattan vikaye ile emr-ü âsayişi taht-ı te'mine almaktır. Üç bin seneden beri bu toprağa irtibatı olan Yunanistan'ın işbu teşebbüsünden memleketin istikbaline dair karib-üs-sudür olan konferans kararına te'sir etmek asla maksud değildir. Me'murin-i mülkiye ile rüesa-i ruhaniyye kemâkân icrâ-yı vazifeye devam ve gerek vazifelerinin icrası ve gerek âsâyişin te'mini emrinde askerimizin muavenetine emniyet ve i'timad edebilirler. Askerimiz ile olacak her guna münasebetlerine akaid-i diniye, âdat ve âdâb-ı mahsusalarına kemâl-i hürmet irâe edileceğine herhalde emin olmalıdırlar. Arz-ı şikâyet etmek isteyen her bir kimse için karargâhın kapısı her vakit açık olacak ve şikâyetlerine kemal-i ehemmiyetle ihâle-i sem' edilecektir. Bil-cümle ahali bilâ tefrik-i millet ve mezheb i'timad ile meşguliyetine devam ederek şu güzel vatanın istikbalini tayin edecek konferans kararına emniyetle intizar edilmesini tavsiye ederim." (C. Bayar, 7, s. 1790).

¹⁰⁵ Tansel 155. Dipnot. David, Walder, s. 91.

kurtaranlar için yapılan bu törenden sonra¹⁰⁶ Chrysostomos büsbütün coşmuş ve rıhtımda sıralanmış bulunan Yunan askerlerine karşı, onları Türkler aleyhine kışkırtan bir konuşma yapmıştı.¹⁰⁷

İşte işgalcilere karşı ilk kurşun bu sıralarda atıldı ve Osman Recep Nevres (Hasan Tahsin) adındaki gazetecinin silahından çıkan kurşunlar, Konak önüne kadar yürümüş olan Eczun birliğinin bayrak taşıyan iri yarı erini yere yuvarladı. Gerçi yurdunu savunma uğrunda silahını ateşleyen Hasan Tahsin'i¹⁰⁸ Yunanlılar hemen parçaladılar. Fakat

¹⁰⁶ Tansel 156. Dipnot. Hayat Mecmuası, sayı, 51.

¹⁰⁷ Tansel 157. Dipnot. Chrysostomos'un söyleviden bazı cümleler aşağıda gösterilmiştir:

"Asker evlatlarım, Elen çocukları. Bu gün ecdad topraklarını yeniden fethetmekle İsa'nın en büyük mucizesini göstermiş oluyorsunuz. Bu uğurda ne kadar Türk kanı döküp içerseniz o kadar sevaba girmiş olacaksınız. Ben de bir bardak Türk kanı içmekle onlara karşı olan kin ve nefretimi teskin etmiş olacağım. Haydi buyurunuz, bütün azizler sizin arkanızda olacak. Atalarınızın toprakları sizleri bekliyor." (Hayat Mecmuası, sayı 51).

Bu papaz, İzmir'deki Yunan Başkomiseri Sterghiades'e, Nureddin Paşanın kurşuna dizilmesinden sevinç duyacağını bildirmişti (David Walder, s. 92). Nureddin Paşa muzaffer olarak İzmir'e girdiği vakit kendisini tebrike gelenler arasında bu papaz da vardı. Zaferiniz mübarek olsun" diyen bu sahtekâra Nureddin Paşa, önceki hareketi ve konuşmalarını hatırlatmış ve sonra onu "Divan-ı Harb"e vermişti. Fakat muhafaza altında götürülürken halkın hücumuna uğradı ve öldürüldü (Hayat Mecmuası, sayı 51. ve Dr. Timolondos Ambelas, s. 31. Fahrettin Altay, II. s. 360).

¹⁰⁸ Tansel, 158. Dipnot. Gazeteci Hasan Tahsin'in gerçek adı Osman Recep Nevres'tir. Selanik doğumlu olan bu kişi, lise öğreniminden sonra Paris'te Siyasi İlimler Akademisinde okudu. Yurda döndükten biraz sonra Balkan devletlerini Osmanlılar aleyhinde kışkırtmakta olan "İngiliz Barkaton Kardeşlerin" propagandalarını önlemek üzere Bükreş'e gitti. Ancak onları yaptıkları işten sözle vaz geçiremedi. Bunun üzerine onlara karşı bir suikast hazırladı ve bu yüzden 10 yıl hapse mahkûm oldu. Birinci Dünya Savaşında Bükreş'in Almanlar ve Osmanlılar tarafından işgali üzerine kurtuldu. Mondros mütarekesinden sonra zamanını İzmir'de geçirmekte idi, burada çıkan "Hukuk-ı Beşer" adındaki gazetenin baş yazarlığını yapıyordu (K. Özalp, Cumhuriyet gazetesi, 21 Mayıs 1968. Daha fazla bilgi için

Hasan Tahsin'in bu örnek hareketine başka Türklerin katıldığı da görüldü. Nitekim adı sanı belli olmayan yağız çehreli bir Türk delikanlısı da bir sokağın başında silahını ateşledi. Mermisi bitinceye kadar bu harekete devam eden delikanlı daha sonra kayboldu.¹⁰⁹

Fakat vatan müdafaasında ne Hasan Tahsin, ne de yağız çehreli delikanlı yalnız kaldı. Çünkü saat on bir buçuktan sonra vuruşma bütün şehirde başlamıştı. **"Hem Türk askerleri, hem sivil Türkler Yunanlıların ilerlemesine"** mani olmaya çalışıyorlardı.¹¹⁰ Kışının önünden geçen Yu-

bakınız Ömer Sami Coşar, Milli Mücadele Basını ve Hasan İzzettin Dina-mo, Kutsal İsyan).

¹⁰⁹ Tansel 159, Dipnot. İzmir'de ilk kurşunu kimin attığı kesin olarak belli değildir. Bazı kitaplarda ilk silahın yerli Rumlar tarafından atıldığı ve bu suretle bir karışıklık çıkarılmak istendiği yazılıdır. Bakınız A. Midillili, s. 8. Beyn el-milel Heyet-i Tahkikiye Raporunun altıncı maddesinde "Tek tek bazı Türklerin" ateş açtığı söyleniyorsa da aynı raporun on birinci maddesinde ateşin kimler tarafından açıldığı belli değildir denilmektedir. Bakınız A. Midillili s. 48, 49. İzmir'de Yunanlılara ilk kurşunu atan kişi Aziz Efendidir (C. Bayar, 7. s. 1796).

¹¹⁰ Tansel, 160. Dipnot. İşgal günü İzmir limanında demirlemiş olan Amerikan Arizona zırhlısında bulunan en yüksek Amerikan subayı, İzmir'in işgalini aşağıdaki şekilde anlatmaktadır: "Amiral Calthorpe'un forsunu taşıyan H. M. S. Iron Duke ve Amiral Sargot-Duvaureoux'nun forsunu taşıyan Fransız diretnotu Paris; 13 Mayıs'ta İzmir'e girdiler. Amiral Calthorpe, Paris'teki yüksek konseyin Yunanlıları, İzmir'i 14 Mayıs'ta işgalle görevlendirdiğini ve şehir kalelerinin mevcut müttefik gemilerinden incek askerlerce işgal edileceğini haber verdi. Sabah saat sekizde Amerika Arizona zırhlısı kıyıya 1000 yarda kadar daha sokuldu ve öğleden sonra saat dörtte üst teğmen Perraud komutasında bir Amerikan birliği Arizona'dan sahile çıktı. 15 Mayıs'ta saat 8 sularında Yunan kıt'aları çıkarma yaptılar, saat sekizden biraz önce bir Yunan subayı Englewood adlı zırhlıya gelerek, kuzeyde rıhtıma bağlı olan bu geminin bir Yunan gemisine yer vermek üzere başka bir yere naklini istedi. Yunan birliklerinin askeri harekâtını engellemek için bu teklif kabul edildi. Çıkarma hemen başladı. Yunan asıllı sivil halk limana doluştu ve karaya ayak basanları alkışlayıp tezahüratta bulundu. Saat 11.15'te Türklerden ilk mukavemet başladı, vuruşma bir anda bütün şehri sardı. Hem Türk askerleri, hem sivil Türkler Yunanlıların ilerlemesine karşı ciddi bir mukavemete başladılar. Bu arada Yunan askerleri ve sivilleri katliama girişti. Bir çok Türk'ün cesedinin denize atılı-

nanlılar üzerine bombalar savrulmuştu.¹¹¹ Fakat bir kumandaya bağlı bulunmayan bu direniş, Yunanlıların dehşet saçan vahşeti karşısında fazla sürmedi.¹¹² Gerçi Türk direnişi karşısında bir an şaşalayan Yunanlılar karaya çıktıkları noktaya doğru kaçıştılar, fakat sonra derlenerek mevziye girdiler, yarım saat kadar kışlayı ateşe tuttuktan sonra işgal ettiler.¹¹³

Bundan sonradır ki, ne kadar sürdüğü belli olmayan çok korkunç ve kanlı bir safha başladı; komutanlarının emrine uyarak kışlaya kapanmış ve pasif duruma geçmiş olan subay ve erlerin, dipçik ve süngü darbeleri altında üst ve başları arandı, kalpakları yırtıldı, ceplerinden para, saat yüzük, sigara tabakaları, mendiller alındı; bir kısmı öldürüldü, bir kısmı esir edildi.¹¹⁴ Bu arada Ali Nadir Paşa tokatlandı.¹¹⁵ "Zito Venizelos" demeye zorlanan, fakat bunu reddeden Albay Süleyman Fethi Bey şehit edildi. Öldürülenler arasında kolordu başhekimî Yarbey Şükrü de vardı.

Hükümet konağında yakalanan memurlar ile kışlada bulunan subay ve erlerden öldürülmemiş olanlar, rıhtım-daki Yunan gemilerine doğru sürüklenmeye başladılar. Şimdi katliam, müttefiklerin gözleri önünde yapılıyor; in-

şını seyrettik. Öğleden sonra Türk evlerine saldırı ve yağma oldu. Vuruşmalar gece 10'a kadar sürdü." (Türkkaya Ataöv, Devrim gazetesi, 1 Eylül 1970).

¹¹¹ Tansel, 161. Dipnot. Tarık Mümtaz Göztepe, s. 155. Hüsamettin Ertürk, S. N. Tanır, s. 312.

¹¹² Tansel, 162. Dipnot. Çarpışmalar hakkında Amiral Calthorpe, "Öğleden evvel vahim çarpışmalar vuku buldu, vaziyet çok endişe vericidir" demişti (G. Jaeschke, 1, s. 32).

¹¹³ Tansel, 163. Dipnot. *Türk İstiklal Harbi*, 2, 1, s. 56. Rahmi Apak, 1, s. 12.

¹¹⁴ Tansel, 164. Dipnot. *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, sayı 37, belge 286, 898.

¹¹⁵ Tansel, 165. Dipnot. Rahmi Apak, 1, s. 13. 20 Mayıs 1919'da Ali Nadir Paşanın Harbiye Nezaretine gönderdiği raporda "Nizam kapısından çıkıldığı andan itibaren haysiyet, şeref ve namus-ı askeriyeyi paymal eden ve şimdiye kadar tarihin kaydetmediği cinayet ve fecayi' ve hakaret başlamıştı. Bizzat bendeniz de dahil olduğum halde en ağır muamelelere maruz kalınmıştır" denilmektedir (C. Bayar, 7. s. 1796).

sanlar öldürülüyor; cesetleri denize atılıyordu.¹¹⁶ Kışladan gemilere gidinceye kadar "dokuz subay şehit olmuş, 21 subay yaralanmış, 27 subayın da akibeti meçhul kalmıştı."¹¹⁷

23. Kuva-yı İnzibatiye Mensubininden ve Nemrut Mustafa Divan-ı Harbinden Kaymakam Fettah

Kuva-yı İnzibatiye Mensubininden ve Nemrut Mustafa Divan-ı Harbinden Kaymakam Fettah, Nigehban Cemiyeti heyetinde de yer almıştır.¹¹⁸

24 Kuva-yı İnzibatiye Mensubininden Çopur Hakkı

Hürriyet ve İtilaf Fırkasının başına en tehlikeli rakip kesileni, "Nigehbân-ı Askerî Cemiyeti" ismi altında gizli faaliyete geçtiği görülen ilk askerî cunta idi.

Gazetelerde yayımlanmaya başlanan ve yükseklerden atıp tutan, kesip biçen bir takım beyannamelerle varlığını ve kudretini göstermek isteyen cemiyet, ilk tepkisini Sadrazam Damad Ferid Paşa üzerine yapmış, Hürriyet ve İtilafçı hoca efendilerle bir türlü yıldızı barışmayan sadrazama yeni bir askeri yardımcı kuvvet gibi görünmüştü.

Damad Ferid Paşa, devletin askerî kanunlarına, nizamlarına tamamiyle aykırı bir surette kurulan ve kendisine pek şirin görünen bu gizli askerî komitenin açıkça faaliyete geçmesini adeta teşvik eder gibi, kendilerine, Harbiye Nezareti Merkez Kumandanlığına ait pek zarif ve ihtişamlı iki

¹¹⁶ Tansel 167. Dipnot. David Walder, s. 91.

¹¹⁷ Tansel 168. Dipnot. *Türk İstiklal Harbi*, 2, 1. s. 56. "Bir saat içinde otuzdan fazla Türk subayı öldürüldü; kurşunlanan ya da süngülenen yüzlerce asker in cesedi nihayette yerlere serildi." (Bakınız David Walder, s. 91).

¹¹⁸ Göztepe, age, s. 128.

köşkten birini Nigehban Cemiyeti merkezi olarak tahsis ettirmişti (Bu bina, bugünkü İstanbul üniversitesinin rektörlük binasıdır).

Bu "Askerî Nigehban Cemiyeti", Çopur Hakkı diye tanınan bir topçu binbaşısının hayalhanesinden doğmuş, Don Kişotvari bir teşekküldü. Bu zatın etrafında, Don Kişot'un meşhur seyisi Şanso Panso'suna rahmet okutacak babayarı tipler toplanmıştı. Ordu ile çoktan alakalarını kesmiş ve köşelerine çekilmiş bir takım emekli paşalarla alaylı subaylardan, tüfekçi ve kamacı ustalarından meydana getirilen bu cemiyet, orduda istikbali olmayan, yahut istikballerini kaybetmiş bulunanlar için parlak bir ümit ve ekmek kapısı olmuştu.

Çopur Hakkı, hükümete karşı birer robot gibi kullandığı bu Nigehbâncı paşaları, Babialı'ye ilk gönderdiği gün, Sadrazam Damad Ferid Paşa derhal huzuruna kabul etmiş, Osmanlı ordusu adına konuştuklarını yüksek perdeden atan paşalar da, kabineye bütün kuvvetleriyle yardımcı olacaklarını bildirmek zekâsını göstermişlerdi. Bu basit zekâ oyunu, Damat Paşayı pek memnun etmiş ve huzurundan çıkarlarken çoktan emekliye ayrılmış olan bu paşaların, hemen muvazzaf ve fiili ordu hizmetlerine alınarak birer vazifeye tayinlerini emretmişti. Üçü de Türkçeyi tatlı bir Rumeli ve biraz da Arnavut şivesiyle konuşan bu paşalardan Mirliva (Tuğgeneral) Tayyar Paşa ile Recep Paşa, Divan-ı Harb azalıklarına tayin edilmişler, Mustafa Natık Paşa da İstanbul muhafızlığına kaydırılmıştı.

Nigehbân Cemiyeti Reisi Çopur İsmail Hakkı Bey, kuktan atma zincirli gözlüğü ve geniş al zırlı topçu pantolonu, mahmuzlu kunduraları ve elinden düşmeyen gümüş Çerkez kırıbaçıyla ortada dört dönüyor, hiç bir vazife ve memuriyete tenezzül etmiyor, adeta inkılabın lideri ve muhafızı rolünü takınıyordu. Yeni yeni temas edip tanıştığı genç subaylara kendisini büyük bir ihtilalcı ve komiteci

göstermek arzusuna kapılan bu zat, kurduğu askerî cemiyetin gayeleri ve prensipleri hakkında sorulan suallere karşı uzun uzadıya cevap vermeye lüzum görmüyor ve birdenbire ayağını şiddetle yere vurarak, yumruklarını sıkıp:

“-Katliam yapmalı!” diye bir nârâ savuruyordu.

Bu katliamın kimlere karşı, niçin ve kimler tarafından, nasıl, nerede yapılacağını kendisi de bilmediği için o korkunç ve kanlı laf, bu zavallı adamın ağzında gülünç olmaksızın öteye gidemezdi.

Nigehbân Cemiyetinin bu orijinal liderinin ve onun paşalarının, belki hepsinden meşhur bir komiteci taslağı daha vardı ki, mütareke devrinin müthiş kör döğüşü arasında bunu tanımamak ve okurlarımıza tanıtmamak insafsızlık ve haksızlık olur. Bu zat, **Tüfekçi Yakup Usta** diye anılan bir askerî kamacı ustası idi. Gölge gibi ardından ayırmadığı ve ateşe saldırsa gözünü kırpmadan atıldığı şefi, Çopur Hakkı gibi onun da elinden düşmeyen bir Çerkez kırbacı ve kalpağı vardı.¹¹⁹

¹¹⁹ Tarık Mümtaz Göztepe, age, s. 125 vd.

Mülkiye ve Askeriyeden (32 kişi)

25. Esbâk Bursa Valisi Gümülcineli İsmail

1877'de Gümülcine'de doğmuş İkinci Meşrutiyet'in ila-
rından sonra (1908) İttihat ve Terakki Fırkasından
Gümülcine mebusu seçilerek Meclis-i Mebusana girdi.

Bir gurup arkadaşıyla birlikte İttihat ve Terakki'den ay-
rılarak **Ahali Fırkasının** kurucuları arasında yer aldı (1910).
Fırkanın başkanlığına getirildi.

Fırkanın kendisini kapatmasından sonra (1911), **Hürri-
yet ve İhtilaf Fırkasının** kurucuları arasında yer aldı.

Hürriyet ve İtilaf Fırkasının ilk kongresinde (2-9 Hazi-
ran 1912), ikinci reis **Sadık Beyin** vekilliğine seçildi. Fırka
içinde çıkan ayrılıkta, **Rıza Tevfik** ve **Rıza Nur'un** başını
çektiği guruba karşı tavır aldı.

Babiali baskınından sonra yurt dışına kaçtı (1913).

Mahmud Şevket Paşanın öldürülmesinden sonra gıya-
bında idama mahkûm edildi.

Mondros sonrası (30 Ekim 1918) İstanbul'a döndü ve
Bursa vali vekilliğine atandı (1919).

Çete kurmak suçundan Divan-ı Harb kararıyla tutuk-
landı. 1920'de Gümülcine'ye döndü.

Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Miralay Sadık'la birlikte
topladığı kongresinde (Eylül 1921), idare heyetini düşüre-
rek yeni bir kurul oluşturdu.

1922'de İstanbul'da İngiliz elçiliğine sığınarak yurt dışına kaçtı, Yunanistan ve Fransa'da (1930) maceralı bir hayat yaşadı.

İstiklal harbimizin başarıya ulaşmasından sonra 150'likler listesine alındı (1924).

Gümölcine'ye dönüşünde Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde bir gazete yayımlamıştır. 1942'de ölmüştür.¹²⁰

26. Eski Senatör Konyalı Zeynelabidin

Nakşibendi Şeyhi, İkinci Meşrutiyet'ten (1908) sonra Konya millet vekilliği yaptı.

1908-1912 yılları arasında **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**nın önde gelen üyelerindendi.

Mahmud Şevket Paşanın öldürölmesinden (1913) sonra Gemlik'e sürölldü.

30 Ekim 1918 Mondros mütarekesinden sonra İstanbul'a döndü.

1919'da Ayan Meclisi üyeliğine getirildi ve Padişah VI. Mehmed Vahideddin üzerinde büyük bir nüfuz kazandı.

Bozkır ve Konya ayaklanmalarını kışkırttı. Türkiye'den kaçmak zorunda kaldı. 150'likler listesinin 26. sırasında yer aldı.

27. Cebel-i Bereket Mutasarrıfı Fanizade Mesud

Süleymaniyeli Abdölbaki Mehmed Fani Efendi (1850-1936)'nin yedi oğlundan biri de Mesud Fanizade'dir. Fanizade ailesi **Hürriyet ve İtilaf Partisi** taraftarı idiler.

Adana bölgesinde Fransız işgal günlerinde bir yandan padişah ve halifeye bağılı gibi görünürken, diğ er taraftan

¹²⁰ *Büyük Larousse*, c. 9, s. 4837.

Fransızların Çukurova'ya yerleşmelerini kendi çıkarları için uygun görüyorlardı.

İşgalci Fransız yönetimi kendine işbirlikçi Mesud Fani'yi Cebel-i Bereket (Osmaniye) mutasarrıfı olarak tayin etti.



Çukurova'nın şehirlerinde teftişe çıkan Başadministiratör Bremond, eşi ve kızı ile birlikte Osmaniye'de yandaşları arasında (T. Toros s. 41'den).

Mesud Fani, "bölgedeki, aşiretlerin Kürt asıllı olanlarından güvenlik güçleri kurmak, Ermeniler ve Çerkezlerle birlikte onları kullanmak istedi."

Cebel-i Bereket yöresinde yaşayan Kürtlerin varlığı ön plana çıkarıldı.

21 Ekim 1921 Ankara antlaşması sonrası Çukurova'dan ayrıldı. 1924 yılında çıkarılan 150'likler listesinin Mülkiye ve Askeriye'den bölümünde 27. sırada Cebel-i Bereket mutasarrıf-ı esbâkı Fanizâde Mesud da yer aldı ve 150'liklerle beraber yurt dışına sürgüne gönderildi.

Mesud Fani, Paris'e yerleşti. Sorbon üniversitesinde yüksek hukuk ihtisası ve Kürtler üzerine sosyal-siyasal araştırmalar yaptı. Bir zamanların Cebel-i Bereket (Osmaniye) mutasarrıfına Fransızlar Ortadoğu politikalarında önemli yer tutan KÜRDİSTAN ve KÜRTLER ile ilgili görev vermişlerdi. Ve Mesud Fani Fransız ve dünya arşivlerinden bulduğu belgelerin yardımıyla "LA NATION KURDE et son evolution sociale" (**Kürtlerin Sosyal Gelişimi**) adıyla bir kitap hazırladı. Doktora tezini 1933 yılında yayınladı.

Mesud Fani; Kürtler, tarihleri, nüfusları, Türk-Kürt ortak tarihi, Osmanlı'nın yıkılışı, Kurtuluş Savaşı ve sonrasında gelişen Kürt isyanlarını inceledi. **Mesud Fani**, Türkler ve Kürtlerin tarihî bağlarının koparıldığı 1925 Şeyh Sait olayından sonra **Ermeni Taşnak Partisinin mali desteğiyle kurulan ve 1927 yılından sonra Anadolu'daki isyanları planlayan HOYBUN CEMİYETİ'nin** çalışmaları hakkında bilgiler verir. **Kürtlere karşı Ermeni-Kürt ittifakını amaçlayan HOYBUN Cemiyeti'nin** kuruluş amaçlarını ana hatlarıyla şöyle belirtir:

Bugün milliyetperver örgütleri, teşkil edilen tek bir örgüte birleştirmek.

Son Türk askerî Kürt bölgelerinden atılınca kadar savaşa devam etmek.

Yeni bir toplu ihtilal yapmadan önce:

a. Kürt güçlerinden oluşacak yeni bir komutanlık meydana getirmek.

b. Bu güçleri askerî bir tarzda teşkilatlandırmak ve gerekli modern silah ve mühimmatla donatmak.

c. Nihai savaş için eğitim sahası ve karargâh olarak kullanılacak bir askerî merkezi, Türklerce işgal edilen Kürt dağlarından biri üzerinde kurmak.

Ermeni toplumuyla her türlü anlaşmazlığa son vermek.

Hoybun Cemiyetinin Türkiye'de yaşayan Kürtleri isyana teşvik eden siyasi çalışmaları 1930'lu yıllarda çıkan isyanlarda kendisini gösterir. Ankara yönetimi isyanlara karşı sert tedbirler alır. **Cebel-i Bereket (Osmaniye) valisi Dr. Mesud Fani;** Kürtlerle ilgili araştırmasının son bölümünde "**Osmanlı imparatorluğunun parçalanması, Kürtlerin de bölünmesine yol açtı. Şimdi ise, bir çok devletin hakimiyetinde yaşıyorlar. En büyük kısmı ise Türkiye içinde kalmış olup, Türklerle birlikte her iki halk arasında hiç bir ayırım yapmayan bir Cumhuriyete sahiptirler. Bir Kürd'ün bu ülkede cumhurbaşkanı olma imkânı vardır.**

Kürtlerin istikbaline gelince, bu Türkiye'nin istikbaline bağlıdır. Türkiye ayakta kaldığı müddetçe, Kürtler şimdiye kadar olduğu gibi, onun kanatları altında rahatça yaşayacaklardır.

Mesud Fani, araştırmasının sonuna şu sözleri ekler: "**Şayet Kürtler, Türklerden ayrılmış olsalardı, bu kendileri için gerçek bir felaket ve intihar olurdu.**"

Bir İşbirlikçi de Çukurova'dan

Fransız işgalcilerinin mutemed adamı Adana'da Ferda gazetesini yayınlayan **Mesud Fani,** Beyrut'taki Fransız Fevkalade Komiserinin emriyle Cebel-i Bereket (Osmaniye) mutasarrıflığına, yani valiliğine atanır.

Kardeşi Selahattin ise maarif müdür vekilliği yanında havlamalarına devam eder.

M. Fani, 29 Kasım 1920 tarihli *Ferda* gazetesinin 115. sayısında, "**KABADAYI MİLLETİZ VESSELAM**" başlıklı yazısında özetle şöyle der:

"... Şunu kesinlikle beyninize yerleştiriniz ki şuraya buraya takacağınız bir kaç arşın renkli bezle, bu asırda artık hakimiyet iddiası mümkün değil. Üzerimizde dört yüz senedir Osmanlı bayrağı dalgalanmıştı.

Bizim gibi tembel ve cahil bir neslin elinde o bayraktan, bugün şu sancakta ne kaldı? Şimdi üzerimizde FRANSIZ BAYRAĞI DALGALANACAKTIR!

Biz, bu tembellik ve cehalette devam ettikçe, rica ederim, itiraf ediniz ki, bu şanlı bayraktan ne istifademiz olacaktır!" Böyle diyordu bir işbirlikçi vali...

Mesud Fani için Dipnotlar:

- 1) *Karaca, Emin; 150'likler, Altın Kitaplar, İstanbul-2004, s. 65.*
- 2) *Albayrak, Dr. Recep, Etem Beyin Sürgün Yılları, Berikan y., Ankara-2004, s. 229.*
- 3) *Ali İlmî Fani, Bir 150'liğin Mektupları, (A. Uçman-H. İnci), Kitabevi, İst. 1998.*
- 4) *Çukurova'dan Dünya'ya Kadirli Dergisi, Haziran 2001, sayı: 6, s. 93.*

28. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Lideri Miralay Sadık

1860.İstanbul doğumlu Albay Sadık, 1906'da İttihat ve Terakki Fırkasına girdi.

1908'de Selanik'te toplanan İttihat ve Terakki kongresine Manastır delegesi olarak katıldı.

Debre mutasarrıflığına atandı.

1911'de İttihat ve Terakki'den ayrılarak muhalefete geçti. Emekliye ayrılıp politikaya girdi.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurucusu oldu; 1912 seçimlerinde ikinci başkan seçildi.

1913'te Mahmud Şevket Paşa suikastından sonra Paris'e kaçtı. Oradan Mısır'a geçti. İngilizlerle yakın ilişkiler içinde oldu.

30 Ekim 1918 Mondros mütarekesinden sonra İstanbul'a döndü (Nisan 1919).

Yeniden kurulmuş olan **Hürriyet ve İtilaf Fırkası** tarafından kahraman gibi karşılandı. Kısa süre sonra fırkanın başkanlığına getirildi (1920).

Bir kongre darbesiyle **İngiliz Muhibler Cemiyeti** yönetimini ele geçirdi (1921). Ancak bir süre sonra bu cemiyetin yönetimini **Sait Molla**'ya kaptırdı.

İstanbul'da **Damad Ferid Paşa** hükümetinden istediği bakanlık verilmeyince hem ona, hem de istiklal savaşı veren TBMM hükümetine muhalif oldu.

İstiklal Savaşı sonrası Refet Paşa (Bele) komutasındaki Türk öncü kuvvetlerinin İstanbul'a girmesi üzerine pek çok işbirlikçi ile birlikte İngiliz Yüksek Komiserliğine sığındı (1922). İngilizlerin sağladığı bir gemi ile Romanya'ya gitti. Dobruca'nın Hırşova şehrinde yaşadı.

Lozan antlaşması (24 Temmuz 1924) sonrası 1924'de TBMM'nin çıkardığı 150'likler listesinde yer aldı.

1938'de 150'liklerin affından sonra yurda dönmedi.

Ancak yeğeni, **Alaattin Gövsa**'nın aracılığı ile dönemin cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den güvence alındıktan sonra 1940 yılında İstanbul'a döndüyse de, geldiği günün gecesi kalp yetmezliğinden öldü.¹²¹

29. Malatya Mutsarrıf-ı Esbâkî Bedirhani Halil Rahmi

150'liklerin 29. sırasındaki Bedirhani Halil Rahmi'yi Dr. Salahattin Tansel'den¹²² izleyelim:

¹²¹ *Büyük Larousse*, c. 19, s. 10040.

¹²² Salahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, MEB, İstanbul 1991, c. I. s. 130.

Kürt Teâlî Cemiyeti mensubları¹²³, Doğu Anadolu'da bağımsız bir Kürt devleti kurma isteklerinin¹²⁴ **İ'tilâf devletleri** tarafından destekleneceğini kabul ediyorlardı. Bu sebeple bir an geldi ki onlar, inançlarını artık gizlemeye bile lüzum görmediler.¹²⁵ İlgililerden her kişi, kendi payına düşeni rahatça yapabiliyordu. Mesela **Bedirhanilerden** olan ve Kürt bağımsızlığı uğrunda her şeyi yapabilecek bir karakterde bulunan Malatya "**mutasarrıfı**" **Halil Bey**, Malatya'da bir Kürt kulübü kurmaya çalışıyor ve bu arada **Ermeni patriki** ile işbirliği yapmakta bir sakınca görmüyordu.¹²⁶

Bucak müdürlerinin çoğunu Kürtlerden tayin etmiş olan Halil Beyin, Dersim yöresindeki aşiretlerle yakından teması vardı; bunlardan bazılarını Osmanlılar aleyhine çevirmeye¹²⁷ ve bu suretle kuvvetini artırmaya çalışıyordu. Bunu sağladığı andan itibaren **silah depolarına el koyacak ve Elazığ'ı işgal edecekti**. Yine Bedirhanlılardan **Kâmuran, Âlî ve Mevlânzâde Rifat Beylerin** bu bölgeye geldikleri ve çok miktarda para getirdikleri söyleniyordu.¹²⁸ İşin politik yönü de ihmal edilmemekte idi. Nitekim Paris'te toplanan barış konferansında Kürtlükle ilgili meseleleri ve Kürt hak-

¹²³ Tansel, 190. D. Not. Kürd Teâlî Cemiyetinde çalışanlar ve bir Kürt devleti kuruluşu ile birinci derecede ilgili bulunanlardan bazıları-
nın adları aşağıdadır: Seyid Abdülkadir, Bedirhan Paşanın oğlu
eski adliye müfettişlerinden Emin Âlî, emekli Fuad Paşa, Hamdi
Paşa, İstanbul eski polis Müdürü Halil, jandarma emekli albayla-
rından Bedirhanpaşaoğlu Mehmed Ali, emekli yarbay Mehmed
Emin, ulemadan Ali, Babanzâde Şükrü, Cemil Paşazâde Ekrem,
müderriş Zeynelabidin, Doktor Mehmed Şükrü, Mevlanzâde
Rifat, Memduh, Selim, Fethullah, Seyid Şelik).

¹²⁴ Tansel, 191. D. Not: Tayyib Gökbilgin, I, s. 133.ww

¹²⁵ Tansel, 192. D. Not. C. Dursunoğlu, s. 19.

¹²⁶ Tansel 193. Dipnot. Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 10, belge
233.

¹²⁷ Tansel 194. Dipnot. Aynı dergi, belge 233.

¹²⁸ Tansel, 195. Dipnot: Aynı dergi, belge 233.

larını savunmak üzere, Osmanlı paşası ve eski Stockholm elçisi **Şerif Paşa** delege tayin olunmuştu.¹²⁹ Yakışıklı ve iyi giyinmesinden ötürü Fransızların "Beau" Şerif (**güzel Şerif**) ve İttihadcıların "**Boş Herif**" dedikleri Şerif Paşa¹³⁰, **22 Mart 1919'da barış konferansına** Kürdistan hakkında bir muhtıra sunmuş¹³¹ ve Ermenilerle işbirliğine girişmişti; *Matin* gazetesine verdiği bir demeçte "Osmanlı devleti, yeni bir cerrahi ameliyeye maruz kalarak, kendisinden vatanım olan Kürdistan'ın ayrılmasını görmeye mahkûmdur"¹³² diyordu.

Bu durum karşısında İstanbul hükümeti, Kürtlerin sükûnette kalabilmesi için bazı tedbirler almış, bu arada ayırıcı hallerden kaçınılmasını sağlamak üzere de Kürt Teâlî Cemiyeti üyeleriyle temasta bulunacak bir komisyonun kurulmasını kararlaştırmıştı.¹³³ Halbuki aynı hükümetin doğudaki bazı illeri, yani Kürtlerin kalabalık olarak bulundukları yerleri, **Ermeniler'e bırakmak** gibi bir eğilimi vardı. Sadrazam **Damad Ferid Paşa**nın bir telgrafından bunu açıkça anlamak mümkündür. Çünkü bir telgrafında **doğu vilayetlerinin bazı parçalarının Ermenistan'a bırakma zorunluluğu doğabileceğini** söylüyor ve "**umumi efkârın**"

¹²⁹ Tansel, 196. Dipnot Şerif Paşayı 1919 ocak ayında Cenevre'de toplanan "Türk hürriyetperverlerinden mürekkep bir kongre", Türk haklarını savunmak üzere görevlendirmiş ve Paris'e göndermişti (Gökbilgin, I, s. 50).

¹³⁰ Tansel, 197. Dipnot, Tarık Mümtaz Göztepe, s. 109.

¹³¹ Tansel, 198. Dipnot. G. Jaeschke, I, s. 22.

¹³² Tansel 199. Dipnot. Şerif Paşa galiba daha sonra Kürtçülük faaliyetinden vazgeçti. Çünkü 23 Nisan 1336 (1920) tarihli *Alemdar*, *Peyam* ve *Serbesti* gazetesinde yayımlanan bir yazısında, Hilafet makamına bağlı olduğunu bildiriyor ve devleti parçalayıcı fikirlerden uzak olduğunu belirterek "konferans nezdindeki Kürt heyet-i murahhasası riyasetinden istifâ" ettiğini bildiriyordu (K. Karabekir, s. 294).

¹³³ Tansel, 200. Dipnot. Gökbilgin, I, s. 135.

buna göre hazırlanmasını istiyordu.¹³⁴ Fakat Bitlis valisi bu isteği yerine getirmemişti.¹³⁵

Halbuki ne bu telgraftan, ne de valinin verdiği cevaptan haberleri olmayan Kürt ileri gelenlerinden bir kısmı ve **Silvan** eşrafından bazıları, 13. Kolorduya çektikleri bir telgrafla, uzun zamandan beri **"sayesinde refahla"** yaşadıkları **rayet-i Osmaniye'den (Osmanlı bayrağı) ayrılmak alçaklığını istemiş olan** bazı Kürtleri kınıyor, devletin istiklâlinin ve **"Osmanlı yüce adının sürmesi için"** her türlü hizmet ve fedakârlığa hazır olduklarını bildiriyorlardı.¹³⁶

Daha sonra isyan etmiş olan **Milli aşireti başkanı Mahmud** ise, 1919 Nisanında yanında **"Siverek eşrafından Cûdi Paşa, Odabaşı Mahmud Efendi ve ulemâdan vaiz Hacı Hüseyin Efendi"** olduğu halde, çöldeki aşiretlerle görüşmüş, onlar arasında bir birlik sağlanmasını ve **"Os-**

¹³⁴ Tansel, 201. Dipnot. Bitlis valisine çekilen bu telgraf aynen şöyledir: **"Vilayat-ı şarkiyyeden bazı aksamının Ermenistan'a terki mecburiyeti hasıl olması muhtemeldir. Gerçi bu ihtimal pek zayıf ise de bir emr-i vaki karşısında kalmamak için dağdağasızca ve üslub-i hakimane ile şimdiden efkâr-ı umumiyeyi hazırlamak faydadan hâlî değildir. Bu hususta şarf-ı mesai buyurulması, ehliyet ve dirayet-i vâlâlarından muntazırdır. Hudâ-nekerde (Allah esirgesin) böyle bir hal vukuunda mahalli halkın ve aşârin ne gibi bir tavır ve harekette bulunacaklarının dahi gizlice ve münasib bir surette tahkik ve tedkiki ile neticenin peyderpey doğruca tarafıma iş'arı tavsiye olunur."** (Mazhar Müfit Kansu, I, s. 10).

¹³⁵ Tansal, 202 Dipnottan. Bitlis valisi Mazhar Müfid Beyin sadrazama cevabı: **"Eza-yi memalik-i Osmâniyyeden bir karış toprağı bile düşmana terk için efkâr-ı umumiyeyi hazırlamak elimden gelmez. Bendenizde tasavvur buyurduğunuz ehliyet ve dirayet de buna müsait değildir. Bu gibi işlerde ehliyet ve dirayeti nezd-i sâmillerinde mücerreb bir zatın yerime vali tayin ve i'zâmını rica ederim. Ferman."** (Kansu, I, s. 10).

¹³⁶ Tansel, 203. Dipnot. Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 5, Belge 106.

manlı hükümetine" sadakat gösterilmesini temine çalışmış,¹³⁷ hatta 4 Nisan 1919'da Harbiye Nezaretine gönderdiği bir yazıda "öteden beri ekmek ve nimetleriyle beslenmiş olduğumuz ve bağlı olmakla övünç duyduğumuz Hükümet-i Aliye-i Osmaniye'nin hadım bir bendesiyim" demek suretiyle¹³⁸, hükümete bağlılığını pek açık surette ifade etmişti. Bu sıralarda idi ki Kâzım Karabekir Paşa Kürt aşiret beylerine, doğunun Ermenilere verilmek istendiğini bildiriyordu.

30. Esbâk Saruhan Mutasarrıfı Giritli H. Hüsnü

Hüsnüyadis'ten bahsederken mecburen Nakşibendi tarikatından da bahsedeceğiz. Hemen ifade etmeliyim ki, Yesevî kaynağından feyz alan, evliyalar başbuğu olarak bilinen ve Nakşibendiye tarikatının kurucusu ve ilk şeyhi olan **Bahauddin Muhammed bin Muhammed el Buhari** (1318-1389)'nin kurduğu Türk tarikatının ismini kullanarak düşmanla işbirliği yapan Hüsnüyadis, hep "Nakşibendi tarikatı mensubu ve önde geleni, Saruhan mutasarrıfı Giritli Hüseyin Hüsnü Bey (!)" diye anılmıştır.

* * *

1831'de **Bedirhan Bey** ayaklanması ve 1847 ayaklanması sonrasında **Girit** adasına sürgün edilen Bedirhan aşiretinden **Zeydan**, Girit'ten kaçarak Rusların desteği ile 1855 yılında Bitlis'te isyan etti.

İsyanın sebebi amcası Bedirhan'ın intikamını almaktı.

¹³⁷ Tansel, 204 Dipnottan. Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 40. Belge 956.

¹³⁸ Tansel, 205. Dipnottan. Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 40. Belge 957.

1877-1878'de de Bedirhan Osman Paşa isyan etmişti.¹³⁹

10 Ekim 1912'de Girit ve Yunan meclislerinin birleşmesinden¹⁴⁰ sonra Girit'ten Anadolu'ya yapılan göçlerle gelip Saruhan'a yerleşen sahte Nakşibendi tarikatı mensubu Hüseyin Hüsnü, bilahare Saruhan Mutasarrıfı oldu...

Herkes bilir ki İtilaf devletlerinin onayı ile 15 Mayıs 1919'da Albay Zafiriu komutasındaki Yunan I. Tümeni İzmir'e çıktı.

Hüsnüyadis Doğuyor

İzmir'in işgaliyle genlerindeki ihanet harekete geçen Saruhan mutasarrıfı Hüseyin Hüsnü, 16 Mayıs 1919 günü Menemen'den geçerken şu kişileri de yanına alır:

-Menemen eşrafından **Hacı Mehmed Efendi (!)**

-Şeyh Sükûtî, **Süleyman Sırrı** veya **Dürzi Şeyh (!)**

-Hüsnü'nün dostu **Efes metropoliti Yovakim Efendi**.

Sözde heyet, Yunan başkomutanlığında Yunan yüksek komiseri **Aristidi** ve I. Tümen komutanı Albay **Zafiriu**'ya "egemenliğimizi paylaşmak istiyoruz" dileklerini iletirken, onu Saruhan'a davet etmeyi de ihmal etmezler.

Yunan Komutan Emreder

Yunan komutanı şu talimatları verir:

¹³⁹ Selahattin Çetiner, *Sorunlarıyla Doğu ve Güneydoğu Gerçeği*, T.S.K. Mehmedçik Vakfı y., Ankara 2003, s. 177-179.

¹⁴⁰ Tahmiscizâde Mehmed Macit, *Girit Hatıraları*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 25.

- Ne yapın edin, silahların Türklerin eline geçmesine mani olun(!)
- İşgal güçlerine direniş gösterebilecek şahısların listelerini tutarak komutanlık merkezine bilgi verin.
- Giritliler Rumca bildikleri için, onlara iâşe ve erzak, gerekirse maişet verilerek kendilerinden işbirlikçi-erkete olarak yararlanın.

Hüseyin Hüsnü Bey Rumca bilmektedir, Rumca konuşarak anlaşılır.

"EMRİNİZ OLUR!" diyerek ihanet hareketlerine başlarlar.

* * *

Bir Yiğit Giritli

Karaosmanoğlu Halid Paşa, Giritlilerin erkete olarak seçilmesinden üzgündür. **Parti Pehlivan'a** sorar.

"Nasıl olur anlamadım, daha 8-10 sene evvel devlet, Rumca bildikleri için bütün **Giritli muhacirleri** Rumlara yakın yerlere iskân etmiştir; en güzel sahillere, mümbit ovalara yerleştirmiştir; şimdiyse Rumca bildikleri için işgalcilerle işbirlikçi olacaklardır, bu nasıl bir felakettir"

Parti Pehlivan, Halid Paşaya **Giritli Küçük Hüseyin** Efendiyi göstererek şöyle der:

"Bak Halid Paşa! "Bu kahraman da Giritlidir, mahpus damından firar ederek bize katıldı... bilesin."¹⁴¹

Bu görüşmeden sonra; **Karaosmanoğlu Halid Paşa 8 Temmuz 1919'da** Yunan çeteleri tarafından pusu kurularak şehit edilir.

¹⁴¹ A. Nedim Çakmak, *İşgal Günlerindeki İşbirlikçiler Hüsnüyadis Hortladı*, Kum Saati y., İstanbul 2005, s. 23-25.

Giritli Küçük Hüseyin Efendi, Salihli cephesinde savaşırken Yunan ordusu **Turgutlu**'yu işgal eder. **Turgutlu**'da oturan karısı ve çocuğu Yunanlılara gösterilerek parça parça edilir.

21 Mayıs 1919'da **Menemen işgal edilmiş** olup, Yunan alay komutanının karargâhı da **Menemen**'dedir. **Albay Çakalos**, **Menemen**'den ayrılmadan önce **İzmir**'de çıkan bir **Rum** gazetesinin sahibinden şöyle bir mektup almıştır.

"Her şey yolunda tanzim olunmuştur. **Saruhan**'ın kan dökülmeden işgalini taahhüt ederim. **Saruhan**'a girişi takiben kışlaları, devlet dairelerini ve cephanelikleri derhal işgal etmeye yardımcı olmak üzere özel işaretleri olan şehrin haritasını gönderiyorum. Topların kamaları alınmış olup şehirdeki askerî birlikler de dağılmış durumdadır. Mutasarrıf silah kullanılmaması için erkeklere nasihat etmiştir. Sabah saat 9'a kadar yeni bir mektubumu almazsanız, bu vesikam şehrin kan dökülmeden işgal edileceğini teyid edecektir."

Yunan ajanı Misiliadis de anılarında işgalden bir gün önce mutasarrıf **Hüseyin Hüsnü**'yü ziyaret ederek işgali kararlaştırdıklarını yazar.¹⁴²

Saruhan işgalinden önce Bekir Sami Bey, **Saruhan** Mevki Komutanı **Ahmed Zeki Beye**, **Hamdi Bey** vasıtasıyla "Saruhan depolarındaki silahların **Salihli**'ye naklini, Yunanlılara teslim edilmemesini" söyler.

Hüsnü Bey de "geçici bir işgal olacaktır" yalanı ile direniş yapılmamasını ister.

Saruhan Müftüsü Alim Efendi, **Belediye Reisi Bahri Beyin** çevresinde bulunanlar direnişten yana tavır almala-

¹⁴² Teoman Ergül, *Kurtuluş Savaşında Manisa (1919-1922)*, Manisa Kültür Sanat Kurumu y., İzmir 1991, s. 38.

rına rağmen, Saruhan Yunanlılara tek kurşun atılmadan teslim olmuştur (26 Mayıs 1919).

İşte bu teslimiyet Hüsnüyadis'in eseridir.

* * *

Saruhan'ın teslimi yanı sıra 4'ü obüs olmak üzere 88 top, 4 makineli tüfek, 48.000 tüfek, milyonlarca mermi Yunan'a teslim edilir.

Saruhan Yanıyor

Tarih 8 Eylül 1922 saat 11.30'da bir başka Hüsnü, Türk ordusunun kahraman **Yüzbaşı Hüsnü**, süvari öncü birliği ile Saruhan'a doğru gelirken Saruhan ateşler içinde yanıyordu...

• **Halide Edip Adıvar** şöyle anlatır: "... Derinden derine yakılan evlerin çatırtıları, bağrıışan halkın çığlıkları, silah sesleri ve bomba tarakaları hep birlikte havaya karışarak, bir bora esnasında bir ormanda duyulan korkunç uğultuları andırıyordu..."

Yunan işgal güçleri komutanı **General Bogorci** daha üç gün önceden Türklerin evlerinden ve dolayısıyla Saruhan'dan dışarı çıkmasını yasaklamıştı. Evlerinden dışarı çıkan Türkleri "**vurun**" emri verilmişti."

• Kahraman **Yüzbaşı Hüsnü**, kendi idaresindeki Saruhan'ı soyup soğana çevirdiği yetmezmiş gibi, şehrin külleri arasında Yunan'la beraber kaçan Hüsnüyadis'i kovalıyordu. Ama hain Hüsnüyadis kuyruğu yanık zağar gibi kaçtığından yakalamak mümkün olmuyordu...

* * *

Anlamak Mümkün mü?

Bu Hüsnüyadis ve sülalesi Türk oldukları gerekçesiyle Girit'ten kovuldukları için Saruhan'a iskân edilmişler-

di. Neden, nasıl, niçin kendilerini Girit'ten kovan, katliam yapan Yunan'a uşaklık ettiler? Kendilerini Anadolu'da bağrına basan Türk milletine ihanet ettiler. Hem de Nakşi Hüsnü unvanı taşıdığı halde. Nakşi Hüsnü, neden ve nasıl Hüsnüyadis oldu?

Katranı kaynatma meselesi mi? Yoksa genlerinde yer etmiş olan hainlikten mi?

Hüsnüyadis'in Oğlu Konuşuyor

A. Nedim Çakmak; Hüsnüyadis'in oğlu Vasili'den dinlediklerini şöyle ifade ediyor:

"Babam (Hüsnüyadis) Manisa'yı son ana kadar terk etmemiştir. Saat 14.30'da hâlâ Yunan askerlerine sahip çıkıyor, panik yapmamalarını öğütüyor, hatta Türk ordusunun Saruhan'dan geri döneceğini umut ederek, Yunan ordusunun Saruhan'da mevzi alması için işgal güçleri komutanı General Bogorci'ye akıl veriyordu:

"-Ellerinde çok sayıda Saruhanlı Türk esir olursa, o durumda Türk ordusunun şehre giremeyeceğini" savunuyordu.

Kendisini Girit'ten kovan Yunanlıyla işbirliği yapan **Hüsnüyadis**, utanmadan, arlanmadan, haya duymadan işgal öncesi ve sonrasında hep **Nakşibendi Hüsnü** diye anılmasına özen gösteriyor, inanan ve iman edenlerin gözlerini boyayarak kendi dindaşlarına ihanette bulunuyordu.

- 26 Mayıs 1919'da **Saruhan'da**, Saruhan'ın kasaba ve köylerindeki Rumlar bayram yaparken, Türkler doğuya doğru kaçıyor.

- 8 Eylül 1922'de ise yerli Rumlar ve Yunan ordusu yakarak, yıkarak İzmir'e doğru kaçıyor...

Hüsnüyadis ise kendisi ve avanesi için Saruhan tiren istasyonunda özel bir vagon hazırlatmıştı.

- Tiren harekete hazır durumda beklerken Hüsnüyadis, Yunan askerleriyle birlikte, katliamların ve büyük yangının içinde soygunlar yapıyor, iz bırakmamak için hükümet binasını yakıyor, topladığı ganimetleri Yunan subayları ile birlikte özel vagona taşıyordu.

- Türk ordusu Saruhan'a girerken, Hüsnüyadis kendi şehrinin haini, hırsız ve soyguncusu olarak kıl payı işgalci Yunan'la birlikte Saruhan'ı terk ediyordu.

* * *

- Saruhan mutasarrıfı Hüsnüyadis kaçarken Hüsnüyadis'in en yakınları, kardeşleri, çocukları ve sülalesinin tamamı Saruhan'da kalmıştı. Kendisi de belki bir gün yine ihanete devam etmek için Türkiye'ye döneceğini umuyordu.

- 8 Eylül 1922'de Hüsnüyadis ve avanesi geceyi İzmir'de geçirir. İzmir'deki kalabalıktan gemilerde yer bulamayacağını düşünerek Urla üzerinden Çeşme'ye geçeceklerdir. Hüsnüyadis ve gurubu yanlarında bulunan **Akhisarlı** 15 gönüllü rehineyi şehit ettikten sonra gittikleri **Çiftlik köyü** kayıkhanesi, mahşer yeri gibidir.

Eski Saruhan mutasarrıfı, Giritli sahte Nakşibendi Hüsnüyadis, **Sakız adasından Pirayus'a**, oradan **Elefsis'e** geçmiş, çok zengin biri olarak **Elefsis'e** yerleşmiştir.

Saruhan **İriköy**'den yanında getirdiği Rum ailenin genç ve güzel kızı **Paraskevula** ile evlenmiş, **Aya Triyada kilisesinin** papazı tarafından vaftiz edilerek Hristiyan olmuş ve adını da **Hüsnüyadis** olarak kaydettirmiştir. Hüsnüyadis için Hristiyan olmak pek kolay olmuştur, çünkü o dinler arası diyalogcuların öncülerindendir.

Diğer papazlar Hüsnüyadis'in Hristiyan olmasını asla onaylamamışlardı. Ortodoks mezhebinde sonradan Hristiyanlığa kabul edilmek görülmüş bir şey değildi...

* * *

Lakin Hüsniyadis ve kuyrukları bitmedi. Hüsniyadis ve kuyrukları her gün Türk milletinin gözünün içine baka baka melanetlerine devam ediyorlar...

* * *

Eğer çevrenize bakarak değil de, görerek, dikkatlice nazar ettiğinizde Hüsniyadis'in işbirlikçi ve ihanet eden arkadaşlarını hemen görmemiz mümkündür.

İyi görmemiz dileğiyle...

31. Esbâk Divân-ı Harb Reisi Nemrut Mustafa Paşa

1885'de Süleymaniye'de doğmuş, 30 Mart 1888'de Harp Akademisinden kurmay yüzbaşı olarak mezun olmuştur. 6 Ocak 1914'te emekliye ayrılmıştır.

16 Aralık 1918 tarihinde İstanbul Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanmış ve gıyabında altı ay hapse mahkum ve bir daha devlet hizmetine alınmamak üzere askerlikten ihraç edilmiştir.¹⁴³

Nemrut Mustafa'nın "İttihatçılara rahmet okutan bir çok idam kararı veren asıp kesmek meselelerine hiç yüzü olmayan sadrazam Damad Ferid Paşa, kendisine bir suikaste teşebbüs edilmesi vesilesiyle bir çok adam asan Divan-ı Harb-i Örfi Reisi Nemrut Mustafa'ya:

"Paşa hazretleri, biz de asıp kesmeye kalkarsak İttihatçılardan ne farkımız olur?" diye bir sitemde bulunmuş ve Divan-ı Harb reisi de kendisine şu sert cevabı vermişti:

"Efendimiz, zatı devletiniz Paris konferansına teşrif buyurunuz. Bu işi biz hallederiz, merak buyurmayın."

¹⁴³ *Balkan Savaşına Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı y., Ankara 2004, s. 49.

Öyle de olmuştu. Nemrut Mustafa Divan-ı Harbi kaşla göz arasında dediğini yaptırmış, asacağını asmış ve keseceğini bir çırpıda kesmişti.¹⁴⁴

Nemrud Mustafa Divan-ı Harb-i Örfi'nin aşağıda derc olunan şu kararı, 25 Haziran 1336 (1920) tarihli gazetelerde neşrolundu:

İdam – İdam - İdam

“Kuva-yı Milliye namı altında çıkarılan fitne ve fesadın mürettib ve müşevviklerinden oldukları beyanile maznunun aleyhim olan Üçüncü Kolordu Kumandanı **Miralay Hasan Salahaddin Bey...** ve **Fahreddin, 14. Kolordu Kumandanı Mirliya Yusuf İzzet Paşa...** ve 10. Fırka Ahz-ı Asker Kalemi Reisi **Miralay... Abbas Hilmi Bey ...** ve Harbiye Nezareti Esbâk Müsteşarı olup ahiren İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonuna memur edilmiş olan **Miralay Mustafa İsmet Bey...** ve 56. Fırka Kumandanı... **Miralay Bekir Sami Bey...** ve Kuzguncuk'ta mukim Yozgat mebus-ı sâbıkı, feriklikten mütekaid... **İsmail Fazıl Paşa** ve Şehzadebaşı'nda... mukim Erzurum mebus-ı sâbıkı **Celaeddin Arif Bey...** ve Nişantaşı'nda... mukim... Beyrut vali-i sâbıkı ve Amasya mebus-ı sâbıkı **Bekir Sami Bey...** ve Divanyolu'nda mukim Aydın mebus-ı sâbıkı **Cami Bey** ve Isparta mutasarrıf-ı esbâk ve Denizli mebus-ı sâbıkı **Rıza Nur Bey** ve Büyük Çamlıca'da ... mukim adliye müsteşar-ı esbâkı ve Kastamonu mebus-ı sâbıkı... **Yusuf Kemal Bey...** ve Beşiktaş'ta... mukim... Eskişehir mutasarrıf-ı lahikiww **Fatin Bey...** ile **Karacabey müfti-i sâbıkı Mustafa Fehmi** ve **Ankara müfti-i sâbıkı Mehmed Rifat Efendiler** hakkında tevcihen icra kılınan muhakeme ve tedkikat neticesinde... İttihad ü Terakki Cemiyet-i mahudesi şekavetkârının yaran ve müntesiblerinden bulunan mumaileyhin... milletin başına musallat olarak Kuva-yı Milliye nam-ı müstearile tertib

¹⁴⁴ Göztepe, age, s. 330.

ü teşkil edilen ve mahiyet-i şekavetkâranesi ve... esasat-ı âliye-i İslamiye ve desatir-i esasiye ile kat'iiyen kabil-i telif olmayan cinayat ve fazayih-i adidesi 11, 12 ve 24 Mayıs 1336 [1920] tarihli... İki kıta mazbata-ı hükmiyede tafsil ve tavzih kılınan fitne-i bagayinin mürettib ve muharriklerinden oldukları ve Fetava-i Şerife ile Hatt-ı Hümayunu... tacidarının şeref-sudurundan sonra tarik-i hakk-ı savabe davet edildiklerinde meslek-i menfur-ı şekavet-kâranelerine nedametle, Saltanat-ı Seniyenin cenah-ı adaletine iltica ve dehalet edecekleri yerde... Makam-ı Mualla-yı Hilafet ü Saltanat ve Merkez-i Hükümet ile taşranın münakalat ve muvasalatını bile kat' ederek Ankara'da öteden beri şerik-i âmâl ü ihtirasları olan bazı eşhas-ı şerireden mürekkeb olmak üzere Büyük Millet Meclisi namile bir meclis toplamak ve meclis-i mezkûrun vükelası sıfatıyla da ayrı bir hükümet ve idare teşkil etmek... maksadıyla Anadolu'ya sevk olunan âsâkir-i Şahaneye karşı mukabele ve muharebeye cüret eylemek suretiyle... muhafaza ve tahlisi yolunda çalıştıklarını ilan ü işaa eyledikleri hukuk-ı mukaddese-i Hilafet ü Saltanata doğrudan doğruya tecavüz ve ehali-i mağdureden cebr ü şiddetle topladıkları parayı bir takım eşirraya tevdi' ve tevzi' ederek, bazı zevata suikasd için Dersaadet'e izam ve Hükümet-i Meşrua-ı Merke-ziyenin Anadolu'da nasb veya izam eylediği bazı memurîn hakkındaki evamiri adem-i kabul ile yerlerine kendi hempalarını nasb veyahud ibka ve ahiren fürce-yab-ı duhul oldukları kasabatta asker ve ehaliden bazı zevat-ı ma'lumeyi mücerred makam-ı Hilafet ü Saltanata hissiyat-ı sadakat-kârane ile merbut veya ictihaden kendilerine muhalif bulunmalarından dolayı salben idam ve bazı yerlerden de bir takım mukadderat-ı İslamiyeyi ormana kaçırmak fazihasını (utanmazlığını) irtikâb ve harekât-ı bagiyeyi bizat sevk ü idare ve tahribat ve mukatelat-ı vatkeyi dame, velhasıl kavanin-i cezaiyenin tasvir ü ihtiva edebildiği cinayat-ı azimeyi ika etmek suretiyle de tuğyan-ı isyan-ı vakiin hadd-i kusvasına îsâl ile devlet ü milletin rişte-i ha-

yatının intiaına bais olabilecek harekât-ı şekavetkârane ve muamelat-ı vahşiyane ve zalimaneye sebebiyet verdikleri ... mertebe-i sübuta vasıl olduğundan, cümlesinin isyan-ı mebhüs-ün-anhin mürettib ve müşevviklerinden olmak üzere mücrimiyetlerine ve... işbu mevadd-ı kanuniye ahkâmına refikan merhumundan:

Asker olan Hüseyin Salahaddin ve Fahreddin ve Yusuf İzzet ve Abbas Hilmi ve İsmet ve Miralay Bekir Sami ve İsmail Fazıl ve Cami'nin silk-i askerîden tard ve haiz oldukları bilcümle nişan ve madalyaların istirdadile beraber merhumunun ve şerik-i cürümleri Celaleddin Arif ve Hamdullah Subhi ve mebus-ı sâbık Bekir Sami ve Hakkı Behic ve Rıza Nur ve Yusuf Kemal ve Fatin ve Mustafa Fehmi ve Mehmed Rifat'ın idamlarına ve hal-i firarda olmalarına mebni ol babdaki ahkâm-i kanuniyeye tatbiken cümlesinin mallarının haczile usul ü dairesinde idare ettirilmesine gıyaben ve müttefikân karar verildi."

32. Uşak Belediye Reisi Hulusi

33. Adapazarı Kaymakam-ı Esbâkı Hain Mustafa

34. Tekirdağ Müfti-i Esbâkı Hafız Ahmed

35. Afyonkarahisar Mutasarrıf-ı Esbâkı Sabit

36. Gaziantep Mutasarrıflığında Bulunmuş Celâl Kadri

"Bu adamın Ayıntap'ta yapmadığı fenalık kalmadı. Elyevm Halep'te Türkiye aleyhine gazete çıkarıyor."¹⁴⁵

"Bugün elan Fransız istihbarat [elemanı] vazifesiyle Halep'te meşguldür."¹⁴⁶

Çerkez Ethem'in mektuplaşma adresi P.K. 166, Celâl Kadri, Halep'tir.¹⁴⁷

37. Hürriyet ve İtilaf Kâtib-i Umumisi Adanalı Zeynelâbidin

38. Mülga Ayandan Evkaf Nâzır-ı Esbâkı Vasfı Hoca

Vasfı Hoca kendini tanıtırken; "Hüdavendigâr valiliği zamanında Erdek kazasında naib bulunduğunu ve oradaki kaymakama vekâlet ettiğini" söylüyordu.

Yeni teşekkül edecek bir kabine açıklanmadan önce Mehmed Tevfik Bey'e "İşte şu hoca efendi Şeyhülislam, ben Evkaf Nâzırı, İsmail Sırrı Efendi Adliye ve Avni Paşa da Nafia Nâzırı olacağız" dedi.

39. Eski Harput Valisi Ali Galib

3 Mayıs 1919'da Damad Ferid Paşa tarafından Elazığ'a vali olarak atanır. Zaman içerisinde gelişen olaylar sonucu devrin hükümeti Doğu Anadolu'da kongreler yapmakta olan **Mustafa Kemal** ve arkadaşlarının yakalanması için bir dizi tedbirler aldırır. İşte bu tedbirlerden en önemlisi ve Mustafa Kemal Paşanın bir hıyanet belgesi olarak *Nutuk'ta* dile getirdiği belge tesadüfi de olsa **Sivas Kongresi** esnasında ortaya çıkarılır. Alınan tedbirlerle kongrenin basılması önlenir. Mustafa Kemal yoluna devam eder, **Ali Galib Bey** ise kaçarak canını kurtarır. Daha sonra bu ve benzeri tutumları yüzünden 150'likler listesinin 39. sırasında Har-

¹⁴⁶ Ferid Bey, (Gizli zabıtlar)

¹⁴⁷ Recep Albayrak, age, s. 288 (Mehmed Jambi Bey'den

put valisi Ali Galib olarak yer alır, yurt dışına çıkartılır ve dışarıda vefat eder.

Babıali ile **Ali Galib** arasındaki muhaberatın tutulması üzerine **Sivas valisi Reşit Paşa** da **Dahiliye Nazırı Adil'den**, yapılan azil ve tayin haberlerinin ve bunlara bağlı canice maksatların hesabını sormuştur. **Dahiliye Nâzırı Adil, Reşit Paşaya** verdiği uzun bir cevapta, o zamana kadar yaptığı harekâtı aklınca tevîl etmeye çalışıyor ve bilhas-sa Sivas'a baskın tertibatına şu şekli veriyor.

"... Siyasetin gereklerine uymayanların vatan ve milletin menfaatlerini cidden tehlikeye sokabilecek hareketlerde ısrar edenlerin Galip Beye taarruza kadar ileri gitmeleri düşüncesi üzerine ve sırf böyle bir münasebetsizliği önlemek için Galip Beyin lüzumu kadar muhafızla gitmesi ihtiyata uygun görülmüştü ve bir kaç muhafızla gitmek isteyen Galip Beye böyle bir taarruza maruz kalmamak için muhafızlarını ihtiyaten yüz, yüz elliye çıkarması tavsiye olunmuştu. Bu kadar az bir muhafız miktarı, maksadı açıkça tayine kâfidir. Bunu tefsir ve teville imkân yoktur!.."

Dahiliye Nâzırı Adil, kendisi gibi "**eski bir millet hizmetkârına karşı**" kullanılan tabirlerin ne kadar münasebetsiz olduğundan şikâyetle valiyi, herhalde azil ve tayin hakkındaki padişah emrinin hükümlerine boyun eğmek lüzumuna davet ediyor.

Nâzırın bu telgrafına Vali Reşit Paşa şu cevabı vermiştir:

Dahiliye Nâzırı Adil Beye, Sivas 10 Eylül 1335 (1919) C: 10 Eylül 1335 (1919) tele

"Evvela ayrılmam hakkındaki padişah emrinin resmen tebliğini rica ederim. İnandırıcı şekilde haber alındığına göre, yeni vali Galib, Sivas'a beraber getirmek üzere Malatya'da bir takım eşkıya ve ipten, kazıktan kurtulmuşu başına toplamak ihanetinde bulunduğu görülmüş üzerine mahallinde yakalanmasına teşebbüs olunmuş ise de, beraberinde

bulunan İngiliz binbaşısı Novill, Malatya mutasarrıfı **Bedirhanilerden Halil** ve kolaylık görmeleri için tarafınızdan ellerine vesika verilen Kâmuran, **Celâdet, Ekrem**'le beraber Kâhta istikametine kaçmışlardır. Halen takip edilmektedir. Şu hale göre Galibin buraya gelmesi zamana muhtaç ve belki de meskûk olduğundan, bu gerçekleri **padişaha arzettikten sonra azlim hakkında alınacak padişah emrinin güvene layık bir nâzır tarafından resmen tebliğiyle beraber bundan sonra katiyyen mesuliyet kabul edemeyeceğimden** dolayı padişahın emrine uyararak işten çekilmek üzere vali vekilliğini kime vereceğimin de yine o nâzır tarafından bildirilmesine izninizi rica ederim."

Sivas Valisi Reşit

Zaten Ali Galib'in Sivas'ı basacak yerde canını kurtarmak üzere dağlara düştüğü Babıâli'nin malumu olduktan sonra, İstanbul'ca yapacak bir şey kalmamış ve artık Reşit Paşaya da bir şey söylemek Babıâli'nin elinden gelmemiştir. Ali Galib, Malatya'dan Babıâli'ye çektiği son şifre telgraflarından birinde şöyle der:

"Bu ayın (yani 1919 Eylülünün) 14'üncü günü kâfi kuvvetle eşkıyanın takibi ve yakalanması için Malatya'dan hareket edecek şekilde gerekli tedbirler alınmıştır. Allah'ın yardımıyla müsademedede başarılı netice alınacağına itimad buyurulsun" diyordu.

Nâzır Adil'in teviline çalıştığı muhafız kuvvetin yapacağı iş, işte buydu. Halbuki Ali Galib telgrafı gönderdikten sonra bir sabah, gün ışıırken Malatya'dan kaçıp kurtulabilmeyi canına minnet bilmiş ve bu habaset faslı da böylece kapanmıştır.¹⁴⁸

¹⁴⁸ Yunus Nadi; Ali Galip Hadisesi, Sel Yayınları, Atatürk Kütüphanesi: 14, İst. 10 Eylül 1955, s. 73.

40. Sâbık Bursa Müftüsü Ömer Fevzi

150'liklerin 40'ıncı sırasında yer alan "Mülkiye ve Askeriyeden" başlıklı bölümde yer alan Sâbık Bursa Müftüsü Ömer Fevzi'yle ilgili olarak Çerkez Ethem'in Ali İlmî'ye "E. Celal" müstear adını kullanarak yazdığı mektupta şöyle denilir:

"... Bu meseleyi zat-ı alinize yazmaktaki maksadım Ömer Fevzi Beyefendi delaleti ile efendi hazretlerinden istimzac-i keyfiyet olunmasını (ne düşündüğünün öğrenilmesini) işaret ve inzimam-ı himmetinizin (katılmanızın) mümkün olup olmayacağını anlamak idi. Ömer Fevzi Beyefendinin bizzat kuva-yı maliyesinin buna müsait olmadığını evvelce Zeynelabidin Beye biraderane yazdığı bir mektubundan anlamış idim. Doğrudan efendi hazretlerini tasdil rahatsız etme ise, muvafık-ı zemin ve zaman görülemezdi. Fevzi Beyin adreslerini bu defa Zeynelabidin Beyden almayı unuttum."

2 Teşrinievvel (Ekim) 1929

E. Celal

Bu mektup, 150'liklerin yurt dışında birbirleriyle temas halinde olduklarının bir örneğidir.¹⁴⁹

¹⁴⁹ Recep Albayrak, *Ethem Beyin Sürgün Yılları ve Simav Olayları (1919-1948)*, Berikan y., Ankara 2004, s. 251.

41. Bursa Vali Vekil-i Esbâkı Aziz Nuri**42. İzmir Kadı Müşavir-i Sâbıkı Ahmed Asım****43. Esbâk İstanbul Muhafızı Mustafa Natık****44. Dahiliye Nâzır-ı Esbâkı Ayandan Adil**

1865'te İstanbul'da doğdu. Babıali'de yetişti. 31 Mart vak'asından sonra Ahmed Tevfik Paşa kabinesinde Dahiliye Nâzırı oldu.¹⁵⁰

Damad Ferid Paşanın üçüncü kabinesinde aynı görevi yürüttü.

Anadolu başlatılan Milli Mücadeleye karşı çıktı.

Sivas Kongresini (4-11 Eylül 1919) engellemeye çalıştı.

150'likler listesine alınarak 1924'de yurt dışına çıkarıldı.

45. Dahiliye Nâzır-ı Esbâkı-Ayandan Mehmed Ali

Paris'teki Türk Siyasi Mültecileri Cemiyeti namına (ilk Damad Ferid Paşa Hükümetinin Dahiliye Nâzırı, 150'liklerden) **Mehmed Ali Bey**, "Çankaya'da **Mustafa Kema Paşaya** bir telgraf göndererek, "Kanun-ı Esasi"ye mugayir olan teşri'-i intihabat ile gayr-i kanuni riyaset intihabını şiddetle protesto ederiz" demiştir. (Cumhuriyet, 15 Mayıs 1931: "Dünkü Meclis hainlerinin telgrafı red ve tel'in edildi.")

Gerçekten, Reisicumhurun TBMM Riyasetine ilettiği bu telgraf, Meclis'te okununca, bir çok millet vekili aleyhte söz söylemek için yarışmışlardır (Bak. TBMM Zabıt Ceridesi, 4. devre, cilt I, s. 35-43, 14.5.1931, İ: 3, C: 1). Bu arada, Gümüş-

¹⁵⁰ *Büyük Larousse*, c. 1, s. 103.

hane mebusu **Hasan Fehmi**, Mehmed Ali hakkında "Türk'ten ve Türklükten böyle piçler çıkmaz" diyerek, bu zatın Macar oğullarından **hidemat-ı hassada müstahdem Mehmed Ağanın torunu olduğunu açıklamış ve başka bilgiler de vermiştir**. Mehmed Ali, Beyoğlu mutasarrıflığı maiyetindeyken babası Kâmil Beyi, mutasarrıf Enver Beyi, başkâtip Tahsin Paşayı saraya jurnal etti. Abdülhamit tarafından Halep'e nefyedildi.

* * *

1908'de mağdurin-i siyasiye meyanında İstanbul'a geldi. Daha sonra **Hürriyet ve İtilaf Fırkasına** yanaştı. Damad Ferid zamanında **4 gün** Posta-Telgraf, 52 gün Dahiliye Nâzırlığı yaptı (Bu bilgilerin doğruluğu biraz kuşkuludur. Örneğin 4 Mart 1919'da kurulan Birinci Damad Ferid Paşa kabinesinde Posta ve Telgraf Nâzırı olan Mehmed Ali Bey, bu nezaretin **12 Nisanda** kaldırılması üzerine, Konya valisi Cemâl Beyin yerine Dahiliye Nâzırı olmuş ve kabinenin **15 - 16 Mayıs**ta istifasına kadar bu makamda kalmıştır. Yani ilk nâzırlığı söylendiğinden uzun, ikincisi söylendiğinden kısadır (Bak. Adnan Önelçin, *Söylev'in İçinden*, s. 295)

Öte yandan, Meclis'te "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" değil de "**Kanun-ı Esasi**" denilmesinden anlam çıkarmaya çalışanlar, telgrafın Fransızca olduğunu fark etmemişe benziyorlar. Telgrafın tümü de bu kadar olmamalı. Çünkü ertesi günkü bir başka gazeteye göre, sonunda "**âmme hürriyetini serbest intihabla kazanmak için Türk demokratlarının mücadeleye şiddetle devam edecekleri**" ileri sürülmektedir (Son Posta, 16 Mayıs 1931).

Mehmed Ali Bey, Paris'te Türkiye Cumhuriyeti rejimine karşı, bir süre *La Republique Enchainee* (Zincire Vurulmuş Cumhuriyet) adlı Fransızca bir gazete çıkarmıştır.

150'liklerin affından sonra Asım Us, 1930-1950 tarihleri arasına ait *Hatıra Notları'nda* 1939 Eylülüne şu kaydı düşmektedir: "İstanbul Hükümetinin eski **Dahiliye Nâzırı**

Mehmed Ali Bey İstanbul'a geldi, *Haber'e* beyanat vermiş. Mustafa Kemal'i Anadolu'ya ben gönderdim ve bin lira verdim. İşte makbuzu demiş..." (s. 390).

46. Esbâk Edirne Valisi ve Şehremini Vekili Salim (Mir-i Miran)

47. Kütahya'da Yunanlılara Mutasarrıflık Eden Hoca Rasihzade İbrahim

17 Temmuz 1921'den 30 Ağustos 1922 tarihleri arasında bir yıl, bir ay, on üç gün işgal altında kalan Kütahya'da bir çok çirkin olaylar yaşanmıştır.

"İşgal günlerinden acı bir hatıra : Mutasarrıf İbrahim Bey Rum, Ermeni, Katolik papazları Rum kilisesinde dinî bir ayin sonra."

1961'de neşredilen *Tarihte Kütahya*¹⁵¹ isimli kitapçığın 34. sahifesindeki fotoğraf, Kütahya mutasarrıfı İbrahim'in haçlı emperyalistlerle iç içe olduğunu göstermektedir.

Kütahya'da 1867 tarihinden itibaren görev alan mutasarrıflar listesinin 57. sırasında yer alan İbrahim Bey, 1921-1922'de batılı emperyalist güçlerin maşası olan işgalci Yunanlıların yerli maşası idi.

1919 yılı Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Kütahya'yı temsil eden altı mebustan biri de Hocasade Rasih Efendidir.

¹⁵¹ *Tarihte Kütahya*, Kütahya Çocuk Kütüphanesi y., Kütahya 1961, s. 34.

Belge N: 17
Gazete Başlığının Türkçe Okunuşu

Beşinci Sene, Numro: 653-1030

Anadoluda

İdare hane: Hükümet

Nushası 5 gurus

YENİGÜN

Caddesinde Daire-i Mahsusası

Sahibi İmtiyaz ve Ser

Telgraf ve Telefon Adresi:

Muharriri: Yunus Nadi

Ankara -- Yenigün

Ankara 23 Teşrinisani 1338

Perşembe

3 Rabiulâhır 1341

(Buradaki Yazılar Gazete Aboneliği
ile ilgili olması nedeniyle Türkçe
Okunmuş Aktarmaya değer bulunmadı)

Cuma Ertesinden Maâdâ Her gün Sabahları Neşrolunur Siyasi, İlmî, Edebi Türk Gazetesidir

Hususi Muhabirimizden

KÜTAHYA MEKTUBU

Kütahya

15 Teşrinisani 1338

(15 Kasım 1922)

Kütahyalılar ve Hilali Ahmar – Vatan Hainleri Mahkemelerde – Küreğe Mahkum Olan İki Melun – Bir Hıyanet ve Denaet Vesikası

13 teşrinisani (Kasım) 1338 (1922) hususi muhabir. Kütahyalılar ve hilali ahmar vatan hainleri mahkemelerde küreğe mahkum olan iki mahkum bir hıyanet ve denaet vesikası. Kütahya'da teşkil eden Hilal-i ahmar (Kızılay) cemiyeti, ahaliden gördüğü pek vâsi muavenet sayesinde faaliyetine devam etmektedir. Ezcümle Yunanlılar tarafından tahrip edilen Guraba Hasta hanesi hemenhemen hali asliyesine erca (dönülmüş) edilmiş gibidir. Şimdilik muhasebe-i hususi yenin muavenete mazhar olamayan hasta hanenin bütün ihtiyacı mezkur cemiyeti tarafından tayin edilmektedir.

Hainlerin Mahkemesi: Yunan işgali zamanında zulme alet olan ve düşmanla teşrik-i mesai eden hainlerin mahkemesi devam etmektedir. Gerek bundan evvel ve gerek bu mektubumla gönderdiğim ihanet vesikaları, bu hainlerin milli bünyemizde ne kadar çirkin ve lazım el izale bir çiban olduğunu ve müstahlis aramızın bunlardan bir an evvel tedhiri için **İstiklal Mahkemelerinin** derhal faaliyete geçmeleri lüzumunu kâfi bir vuzuhla isbat eder, geçen mektubumda Hatîf isimli ihanet paçavrasının ser muhariri **Hüsnü**

Yusuf'un Tekfur dağ ına ve oradan Selanik'e firar ettiğ ini bildirmiş, bir rivayete nazaran da intihar eylediğ ini ilave etmiş tim.

Hasis menfaat ve ihtirasları uğ runda yalnız vicdanlarını değı l bütün bir memleket ve milleti satan bu adi adamlardan böyle hareketler beklenemeyeceğı tabiidir. Nasıl ki istihsal ettiğ im mevsuk malumat, merkumun elyevm Adana'da velinimetleri ile yüz göz olmakta bulunduğ unu teyid etmektedir. **Hayasız herif, hiç sıkılmadan burada bir zata** mektup göndererek pederine muavenet edilmesini rica ediyor. Bu hainin elde edebildiğ im adresi ş udur: "**Adana'da Darülfünun karş ısında (Kafe-i kademin)de Hüs nü Yusuf.**"

Mahkûm Olan Hainler: Hatif paçavrasında Hükümet-i Milliye ve Müdafaa-i Vatanıye aleyhinde makaleler yazarak hissiyat-ı milliyeyi rencide eden ve Yunan idaresinin bekası içün çalışanlardan **muallim Hafız Yusuf (Yusufaki)** on beş sene, iş gal zamanında belediye reisi olan **Hüse yin Hüs nü** on sene kürek cezasına mahkûm edilmiş lerdir. Yunan'a hafiyelik eden diğ er melunların muhakemesine devam edilmektedir.

Yunan idare-i esnasında Kütahya mutasarrıf ı olan **Hocazade Rasih mahdumu İbrahim** (halk bu haine İbrahim diyor) firar ederken nezdinde milletin yirmi, otuz bin lirasını götü rmüş tür. Müstahberatıma nazaran hain mahkûm, bu parayı vur patlasın, çal oynasın kâmilten bitirmiş olduğ undan ş unu bunu dolandırmakla geç inmekte ve Yunan efendilerinin muavenetinden de artık mahrum kaldığı içün tese'ül edecek [dilinecek] bir vaziyette bulunmaktadır.

Hainler haini İskeç eli (Ali Vasfi) -ki sâbık Kütahya Hürriyet ve İtilaf Fırkası reis-i sanisi idi ve Yunan iş gali üzerine Kütahya'ya avdet edebilmiş ti. İstihlastan evvel İstanbul'a firar etmiş ve bu kere de Yunanlılarla beraber

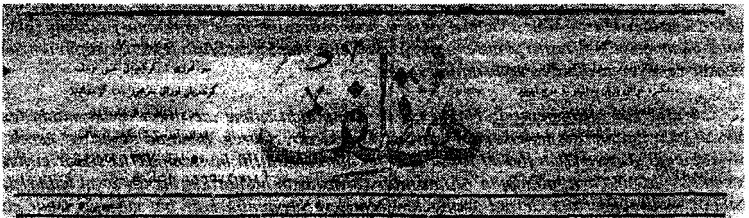
savuşmuştur. Elyevm İskeçe'de bulunan ve Yunanlılardan ziyade Yunanlı olan bu haine ait mühim bir ihanet vesikası elde ettim. Hatırlarda olduğu üzere Cenevre konferansının in'ikad-ı sıralarında Yunanlılar işgal-i menatikattaki (işgal muntikalarındaki) ahaliye kendilerinden beyan-ı memnuniyeti mutezammın bir takım mazbataları cebren imza ettirmişler ve bazı mahallerde sopa ve süngü tehditleriyle ahaliyi toplayarak kendi lehlerinde mitingler akıd ettirmişlerdi. İskeçeli avukat Ali Vafı haini, Kütahya'da bir kaç kişiyi zorla toplamak suretiyle yapılan bir mitingde irad-ı nutuk etmiş ve Kütahya'nın İzmir hinterlandına rabtıyla (Yunan işgalindeki İzmir limanına bağlanmasıyla) Yunan idaresi ve İngiliz himayesi altında bir muhtariyet talebini havi kararnameyi eliyle yazmıştır. Bu menfur herifin bahsettiğim ve saik-i ihanetini müteakip mektubumla aynen takdim edeceğim.

Hamdi Halid

Belge hakkında bilgiler

Çıktığı gazetenin ölçüsü: 41x57 santimetre, 4 sayfadan ibarettir. Bu haber 23 Mart 1922 Perşembe tarihli "Anadolu'da Yenigün" gazetesinin 3. sayfasında çıkmıştır.

Gazetenin sayısı: Beşinci sene, numara (sayı): 653-1030



Hamdi Halid'in "Hatıf Paçavrası" dediği ve Hüsni Yusuf'un Baş muharriiri olduğu "HATIF" gazetesinin başlığı

HATİF, Pazar ertesi, Perşembe günleri çıkar Türk Gaze-tesi.

Birinci Sene.

Sahib-i İmtiyaz ve Müdür-i Mesulü: Hocasade Arif.

Mesleğimize muvafık yazılar meal-memnuniye derc edilir, ilan at idarede kararlaştırılır.

İdare hane: Hamam caddesinde Liva matbaası, 2 Mu-harrem 1340, Numro 7, Ser Muharriri Kütahyalı Hüsnü Yusuf. Gönderilen evrak ser muharrir namına gönderilme-lidir. Derc edilmeyen evrak iade edilmez.

Telgraf adresi: Eskişehir'de Hatif, 5 Eylül 1337 Pazar er-tesi, nüshası 5 guruş.

Belgenin Arşivdeki Yeri: Kütahya Belediyesi Mustafa Yeşil Kütüphanesi Tespit Numarası 69/21.¹⁵²

KAYNAK KİŞİDEN

Kütahya'da 1901 doğumlu Münevver Hanımın kızı 1929 doğumlu Sebahat Eymür, işgal günlerinde annesinden dinlediği acı olaylardan bir kısmını bana nakletti:

"Yunanlıların Kütahya'yı işgalinin ilk aylarında yapı-lan düğünlerde alayının önü kesilerek faytonda bulunan gelin, Yunan askerler tarafından şehir gibi gelinler de işgal ediliyor."

Kaynak kişi Sebahat Eymür, annesi Münevver Hanımın düğününü anlatıyor: "Hekim analar sülalesinden, Dedem Halil İbrahim Hoca kızı Münevveri, Cansızlar sülalesinin oğlu İbrahim Etem'e vermiş" ama Yunan işgal güçlerinin yaptığı zulümlerden çekindiği için çareler ararken; "... Dağlarlı'nın Rasih Efendiye gidip kızım Münevver'e düğün yapacağız. Sizin Yunan işgal kumandanıyla aranız iyi, dü-ğün yapabilir miyim? Gelinini faytona bindirebilir miyim?"

¹⁵² Bu belgeleri temin eden dostuma teşekkürler (E.A.)

Rasih Efendi:

"Hayhay! Halil İbrahim hoca efendi" diyor.

Rasih Efendi, Yunan işgal kumandanı ile görüştüktan sonra Halil İbrahim hocaya "**Düğünü rahatça yapabilirsin, gelini de faytona bindirebilirsin**" der.

Düğün yapılır, gelinin geçeceği her köşe başında Yunan askerleri nöbet tutuyor. Gelin arabası (faytonu) geçerken "**Turko gelini gidiyor**" diye gelini güven içerisinde damat evine kadar yolcu ediyorlar.¹⁵³

48. Adana'da Valilik Eden Abdurrahman

Adana'da Hürriyet ve İtilaf Kulübü, vali Celâl Beyin Adana'dan ayrıldığı günün akşamının akabinde işgal valisi Bremond'un perde arkasından düzenlediği entrikalar sonucu Hürriyet ve İtilaf Fırkasının başkanı Hafız Kürt Mahmud, cebinden çıkardığı listede bulunanların vilayete davet edilmesini temin etmiştir.

Sözde bir seçimle Bağdadizade Abdurrahman Efendi vali vekâletine getirildi.

Vali vekili **Bağdadizade Abdurrahman**, Fransızların arzusu üzerine 9 Haziran 1920 günü aşağıdaki beyannameyi yayınladı:

"Adanalılar! Adana'mızın ne vaziyette bulunduğunu ve Allah esirgesin Adana'nın tümüyle yok olmak tehlikesine her gün daha ziyade yaklaşmakta olduğunu, hiç şüphe etmem ki her aklı başında bulunan benim gibi görüyor. Her türlü siyasetten ve Kuva-yı Milliye yandaşlığından veya karşısında olmaktan sarfınazar edilmezse, Adana'da mev-

¹⁵³ Kaynak kişi 1929 doğumlu Sebahat Eymür'le 02 Ekim 2008'de Kütahya'daki görüşmemiz. (E. Ashyüce)

cut insanlar ve özellikle Müslümanlarla Ermeniler arasındaki ilişkiler gittikçe gerginleşecektir. Bunun kaynağı yaratılmakta olan yalanlardır. Bu bakımdan tüm halkımızın dikkatlerini çekerim.

Geçen gece **Yağ camii'-i şerifinden**, teravih namazından çıkan cemaate Ermeniler tarafından silah sıkılmış. **İncirlik'te Müslümanlar bir dama doldurularak bombalanmış.** İşte bu her iki şaya da yalandır. Gerçekten ailelerin evlere doldurulduğu doğrudur. Bunu araştırdım. **Fransız teğmeni Garniyo** bunların muhafazaları için bir eve doldurulmuş olduğunu ve bugün hususi bir törenle getirileceklerini söyledi. Rica ederim, bu gibi yalanları her kim yaratıyorsa ve ne amaç güdüyorsa bundan vazgeçsinler. Memleketimize yazıktır. Bu gibi söylentilerden doğacak felaket çok büyüktür. Bunun tecrübesini gördük. Ermeni büyükleri ve ruhani reisleri ile görüştüm. Onlara rica ettim. Bugünden itibaren tüm kiliselerde ve kulübelerde ahaliye nasihat edecekler. Gazetelerinde sükûnete davet edecekler. Ermeniler tarafından bir olay çıkarılamayacağına benim kesin kanaatim vardır. **İslam ahalinin de bundan emin olmasını ve kendilerinin de bir olay çıkarmayacaklarına emin olduğum gibi** Hristiyanların da bundan emin olmalarını ve buna güvenmelerini isterim.

Müslümanlar dahi camilerde nasihatle ahaliyi sükûnete davet etmelidirler. Bundan sonra her kim yalan yere heyecan verici söylentilerde bulunursa, hatta yalan da olmasa heyecan veren yayınların memleketin felaketine sebep olacağı endişesi ile şiddetle cezalandırılacağını da ilave etmek isterim. Bu konuda herkesi sükûnete ve susmaya davet ederim. Karşılıklı menfaatler bakımından yekvücut olarak yaşamaya mecbur olan İslam ve Hristiyan ahalinin, mevcut

olması gereken ahengini bozacak söylentilerle her iki tarafa yaratılacak yalan haberlerden uzak durmalarının, kendi menfaatlerinin gereği bulunduğunu takdir edeceklerine kaniyim." 9 Haziran 1920.

Adana Valisi Abdurrahman¹⁵⁴

150'liklerin "Mülkiye'den ve Askeriye'den" bölümünde 48. Sırada yer almıştır.

49. Karahisar-ı Şarki Mebus-ı Esbâkı Ömer Fevzi

50. İşkenceci Namıyla Maruf Mülazım Adil

"Mütareke devrinin teğmenlerinden İşkenceci Adil isimli kişi, Vahideddin'e gönderdiği mektuplarda 'Ordum iradenize her an hazırdır. Ordularımın başında olarak Türkiye'ye muzafferane girmem yakındır' diye yazıyordu.¹⁵⁵

Yazdığı özel mektuplara bile "İşkenceci Adil kulları" ibaresini kullanmaktan sıkılmayan bu 150'lik.

"... İtalya gizli servisleri ile yakın bir alaka içinde idi. Ordularından bahsettiği zaman Mussolini'nin ordularını kasedediyordu. Bu ordular başlarında kendisi olduğu halde Türkiye'ye girecek, hâlâ saltanat tarafıslı olanlar ayaklanmaya ve onları desteklemeye başlayacak ve Vahideddin de memlekete avdet edecekti.¹⁵⁶"

¹⁵⁴ Taha Toros; Kurtuluş Savaşında Çukurova, Kültür Bakanlığı, Ankara-2001, s. 171.

¹⁵⁵ İlhan Bardakçı, Vahideddin'den Mustafa Kemal'e. Bitmeyen Tartışma ve Gizli Gerçekler, Türk Edebiyat Vakfı y., İstanbul 1993, s. 133.

¹⁵⁶ Bardakçı, a.g.e., s. 134.

51. İşkenceci Namıyla Maruf Mülazım Refik

52. Esbâk Kırkağaç Kaymakamı Şerif

53. Esbâk Çanakkale Mutasarrıfı Mahmud Mahir

54. İstanbul Merkez Kumandan-ı Esbâkı Emin

55. Kilis'te Kaymakamlık Eden Sadullah Sami

56. Esbâk Dahiliye Nezareti Dava Vekili ve Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri

Ayvalık'ta kaymakamlık yapmıştı. İngilizlerle teşrik-i mesai etmiş, casusluk yapmışlardır. Bolu'yu berbat etmiştir. Sonra biz Balıkesir'de uğraşırken ve tırnaklarımızla siper kazmaya uğraşırken bu hain, İstanbul'dan Balıkesir mutasarrıflığını taahhüt ve kabul etmiştir ve 300 Arnavut jandarma ile gelmek istemiştir. Fakat gelememiştir. Çünkü ölüm vardı orada. Ondan sonra yine bu Osman Nuri, Bolu mutasarrıfı olmuştur. Ferid hükümetinin Bolu mutasarrıfı olmuştur. Orada da yapmadık fenalık bırakmamıştır, sonra Dersim mutasarrıflığına tayin edilmiş. Bunu Heyet-i Temsiliye tevkif etmiş, fakat her nasılsa yakasını kurtarmış Bulgaristan'a kaçmıştır.

Ethem ve Avânesi (9 Kişi)

57. Çerkez Ethem Bey

1880'de Karacabey doğumludur. 1950 yılında Ürdün'ün başkenti Amman'da ölmüştür.

Alaydan yetişme olup Başçavuş Süvari Zabitan Okulu mezunu, küçük subay vekilidir.¹⁵⁷ Balkan savaşları 1912, Birinci Dünya Harbi (1914-1918) ve Kurtuluş savaşlarında bulunmuştur. Kurtuluş savaşının ilk yıllarında iç isyanların bastırılmasında yararlı hizmetleri olmuştur.

"30 Ekim 1918'de Mondros mütarekesi imzalandığında Bandırma'da bulunuyordu. Burada Çerkez gençlerinden oluşturduğu bir çete ile maceracı ruhuna uygun biçimde çevrede eşkıyalık yapmaya başladı. İttihat ve Terakki'nin ünlü valisi Rahmi Beyin İngilizlerce tutuklanmasının hemen ardından fidye için oğlu Alparslan'ı dağa kaldırdı (Şubat 1919). Çocuğu elli üç bin altın fidye aldıktan sonra salıverdi. Balıkesir ve Bursa köylerini talan etmeye başladı."¹⁵⁸

15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine Hüseyin Rauf (Orbay). Bandırma'da Reşit ve Tevfik beylerle görüştü. Ethem'in Teşkilatı Mahsusa'nın bir tür gizli gerilla üssü olarak hazırlanmış Saihli'de Kuşçubaşı Eşref

¹⁵⁷ Orhan Bayrak, *Büyük Nutuk'ta Kim Kimdir?*, Milenyum y., İstanbul 2004, s. 73.

¹⁵⁸ *Büyük Larousse*, c. 5, s. 2649.

Beyin çiftliğine gidip bir direniş teşkilatı kurması kararlaştırıldı.

İç isyanlar döneminde faydalı hizmetlerde bulundu.

21 Kasım 1920'de Tevfik Beyin Batı Cephesine gönderdiği son raporda;

"Gördeslilerin düşman askerlerini çağırdıklarını" bildirilmekte, İsmet Bey de "Kızgınlıkların etkisiyle zorbaca önlemlere yer olmadığını, hiç bir köyün yakılmayacağını, kimsenin bir suçtan dolayı asılamayacağını, casuslukları anlaşılmış olanların İstiklal Mahkemesine verilmesi gerektiği" cevabını vermektedir.

23 Kasım 1920'de Kuva-yı Seyyare Kumandanı Vekili Tevfik, Batı Cephesi Kumandanı İsmet (İnönü) Beye "Ben seni tanımıyorum" der.

Tevfik Bey, 24 Kasım 1920'de tedavi için Ankara'da bulunan kardeşi **Ethem'e Eskişehir'den** çektiği telgrafta şu ifadeyi kullanır:

"-Bu böyle devam ederse vakitsiz büyük bir gürültü çıkaracağımı katiyen zannediyorum. Ona göre icap edenlerin dikkat nazarını celbetmenizi rica ederim."

Tevfik Bey, Mustafa Kemal Paşaya çektiği telgrafta, "adı geçen komutanlığın (Batı Cephesi) yetki alanı içinde kalan dört kazanın **Kuva-yı Seyyare** tarafından işgal edildiğini, böyle bir komutanlığa lüzum olmadığını, bu sorunlar çözülünceye kadar **Batı Cephesi Kumandanını** amir olarak tanımayacaklarını" söylüyordu.

27 Kasım 1920'de Çerkez Ethem'in ağabeyi Tevfik Beyin Eskişehir'den, Batı Cephesi Komutanlığına telgrafı şöyledir:

"Seyyar kuvvetler, ne bir tümen ve ne de muntazam bir kuvvet haline çevrilemez. Bendeniz bir defa bunun dışında bir iş kabul edemem."

İyi Niyete Rağmen

TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Ethem Beyin bazı mazeretler ve özürler öne sürmesi üzerine iki komutan arasındaki anlaşmazlığı gidermek umuduyla **Ethem'i de yanına alarak İsmet (İnönü) Bey ile buluşmak üzere Bilecik'e doğru yola çıktı. Eskişehir'de Mustafa Kemal Paşanın tireninden gizlice inen Ethem kuvvetlerinin başına döndü.**¹⁵⁹

Mustafa Kemal Paşa 22 Aralık 1920'de bir girişimde daha bulunarak Ethem'in büyük ağabeyi **Saruhan** mebusu Reşit Bey, Eskişehir mebusu Eyüp Sabri (Hayırlıoğlu), **Celal (Bayar)**, Kılıç Ali, Karesi mebusu Vehbi (Bolak) Beyden oluşan heyetle Ethem Beyin karargâhına giderek anlaşma zemini aradı.

Reşit Bey Umutları Söndürüyor

O kadar ki, Ethem'in akıbetini tayin eden Büyük Millet Meclisi heyetinin Kütahya'daki 28 Aralık 1920 tarihli son toplantısında hedef Ethem olduğu halde, **Ethem bir köşede durarak hemen hemen hiç konuşmamış**, kardeşinin felaketi encamında düşmanlarından çok menfi tesiri olduğu maalesef anlaşılan **ağabeyi Reşit Bey** konuşmuştur. Bunun üzerine dayanamayan **Eskişehir Mebusu Eyüp Sabri Bey**, Ethem'e şöyle hitap etmiştir:

"Ethem Bey, Kuva-yı Seyyare'nin kumandanı sizsiniz. Emirleri veren ve kararları alan sizsiniz. Garp Cephesinin hitapları hep sizin şahsınız ve makamınızdır. Bu itibarla muhterem ağabeyiniz Reşit Beyefendi yerine zat-ı alinizin konuşması daha münasip olmaz mı?"

Eyüp Sabri Beyin bu cesur ve sitemli çıkışına, orada Büyük Millet Meclisi adına bulunan heyetin diğer azası

¹⁵⁹ *Büyük Larousse*, age, c. 5, s. 2650.

Celal (Bayar), Vehbi (Bolak) ve Kılıç Ali Beyler önce hayret etmişler, sonra Ethem'den cevap beklemişlerdi. Fakat yüzü kızaran Ethem susmuş, önüne bakmış, ağabeyi Reşit Bey, gücenik ve dikleşmiş bir sesle:

"Beyefendi... Bizde adettir, büyükler, küçükler namına konuşabilir" gibi garip bir cevap vermişti. Bu aile ilişkilerinde belki doğru yoldu. Çerkezlerde gelenekleşmiş bir adetti. Fakat o gün **Kütahya'da** bahis konusu olan, bambaşka bir mevzu idi. Eğer **Büyük Millet Meclisi** heyeti, Ethem konuşmuş olsaydı, asla düşünmediği sonuçlara mecburiyet hissetmeden aradaki ihtilafın asıl sebeplerinin **"kendisinden kopup gelmediğini, başkalarının hazırlığı olarak kabul ettirilmeye çalışıldığını"** ve hatıralarında da kaydettiği gibi:

"... Eğer artık Kuva-yı Seyyare'ye lüzum kalmamışsa, tarih huzurunda bunun mesuliyetinin tesbit safhasından sonra zaten hasta ve bitap olan bedenine işgal edilmemiş vatan köşesinde bir kulübe ve eğer sıhhatine kavuşmak mukadder ise, bir nefer olarak vatan hizmetine devam âmâde" olduğunu belki söyleyecek idi. Ethem bunları söyleyemedi ve Reşit Bey konuştu. Bu konuşma da ipleri koparmaya kararlı bir kişinin sert tutumunun devamı mahiyetinde oldu. Nitekim yirmi dört saat sonra, Ethem'in âsî olduğu ilan edilmişti.

Demirci'de

17 Ocak 337 (1921) Pazartesi günü Çerkez Ethem bütün karargâhuyla Demirci'ye gelir. **Demirci kaymakamı İbrahim**, Çerkez Ethem'in ziyaretini şöyle anlatır:

"Gece saat alaturka üç raddelerinde jandarma kumandanı Yüzbaşı Ali Rıza Beyle beraber Çerkez Ethem'in yanına gittik. Biraz görüştükten sonra mecra-yı kelamı

vaziyet-i hazıraya naklettirerek Ethem fikrimi almak maksadıyla bana sordu:

‘-Bu vaziyete karşı ne düşünüyorsunuz, kaymakam bey?’

‘-Vaziyeti bilmiyorum ki düşüneyim?’

‘-Herifler bize gâvurdan daha fazla hücum ediyorlar, hayret!’ dedi.

‘-Benim anladığım bir şey varsa o da düşmanda kan namına bir şey kalmamış iken birbirimize tüfek atarak düşmana bir parça kan getirdik ve ölmüş ve hiç bir ümidi kalmamış düşmana ümit ve hayat verdik’ dedim.

‘-Evet’ dedi. Kalpağını çıkararak başını kaşımaya ve derin derin düşünmeye başladı. Sükut devam ediyor ve mütemadiyen düşünüyordu.

Evet düşünüyordu. Kazanmış olduğu büyük şöhreti, milli kahraman unvanını kaybetmiş, vatan ve milletine, dinine, düşmanla birleşmek suretiyle büyük bir ihanette bulunmuş idi. İşte bunu düşünüyor ve nedamet alametleri, simasında pek bariz bir surette anlaşıyordu. Bir müddet sükuttan sonra eski muhaberat ve maceralara nakl-i kelimeler ettik ve pek az sonra ayrıldık.”¹⁶⁰

Son Tango

Parti Pehlivan’ın yardımcısı Küçük Halil Efenin “Bizim müfrezemiz harp edemez, efrada itimadımız yoktur” demesi üzerine Kayacık’a gidilmiştir. Hatta orada da durulmamış, Kayacık-Akhisar arasındaki Tahtalı değirmenine geçilmiştir. Artık Yunanlılarla aralarında bir adım kalmıştır. Nitekim ilk önce Tefvik Bey, Küçük Ethem ile erkân-ı harbleri Halil Bey ve yanındaki subaylar Yunanlılara sığınır. Yaptıkları anlaşmaya göre, silahlarını teslim ede-

¹⁶⁰ İbrahim Ethem Akıncı, *Demirci Akıncıları*, TTK, Ankara 1978, s. 27.

cekler; ancak Yunan hükümetine teslim olan subayların maaşları ile yiyecekleri Yunanlılar tarafından verilecektir.

Ancak bu subaylardan bir kısmı, çok kısa bir süre sonra pişman olarak geri dönmüşlerdir. Ethem'in kurmay başkanı Halil de bunlar arasındadır. Ancak, Ankara İstiklal Mahkemesi hakkında idam kararı vermiş, 21 Mayıs'ta idam olunmuştur.

23 Ocak 337 (1921) Pazar

Kayacık - Tahtalı değirmenlerinde öyle pek fazla savaşçı kalmamıştır. Büyük bölümü orduya sığınmıştır. Diğerleri dağlara kaçmıştır. Diğerleri köylerine dönmüştür. Çerkez Ethem'in yanında kendisine sadık Çerkezler ile Parti Pehlivan müfrezesi kalmıştır. Kayacık değirmenlerindeki son sahne Türklük-Çerkezlik sorunu olarak ortaya çıkmıştır.

"Kayacık değirmeninde Çerkez Ethem ve **Türk müfrez kumandanları** toplanmış ve Türkler çok kıymetli ve orduya lüzumlu bulunan kudretli bataryaların, topların orduya iade ve teslimi meselesini mevzubahis etmişlerse de Çerkez Ethem, kardeşleri Çerkez Tevfik ve Reşit'in Yunan elinde olduğundan imkân olmadığını ve her şeyi Yunanlılara götüreceğini söylemesi üzerine, **Türklüğü galeyana gelen ve topları düşmana vermemeye karar veren Halil Efe ve Sarı Mehmed**, topları almış ve Kayacık'a dönmüştür. Yine bu toplantıda Türkler tarafından Çerkez Ethem'in gâvura teslim olmaması ve dağda eşkiya kalması teklif edilmiş ise de onu da kabul etmediğinden Parti Pehlivan müfrezesi ayrılmış ve orada yapılan tartışmalar vuruşmaya varacak iken ve hatta Türk müfrezeleri efradı ve Halil Efe ile Sarı Mehmed **'Bütün felaketi başımıza getiren bu Çerkezlerdir, biz harp ederken memleketi satmaktan başka bir şey yapmamışlar ve şimdi de heybeleri dolu olarak Yunan'a teslim olmak zilletini irtikab etmişler, bunların cezası kurşundur'** diyerek Çerkezlere hücumla hazırlanmış-

lardır ki, Çerkez Ethem'in ağlayacak bir şekilde **Parti Pehlivan Ağaya** ricası ve çıkarıp para vermesi işi tavsatmış ve **Pehlivan Ağa 33 kişi ve toplarla Kayacık'a** gelmiş ve Çerkez Ethem de bir makinalı tüfek ve 300 süvari ile **Çiçekli köyü** üzerinden Sındırgı-Kepsut-Bigadiç üzerinden geçerek Susurluk'a gitmiş, Yunanlılara teslim olmak gibi bir zilleti irtikab eylemiştir.¹⁶¹

58. Ethem'in Biraderi Reşit

1887'de Karacabey'de doğdu. Harp okulunu bitirdi. Yüzbaşılığa kadar yükseldi. Osmanlı Mebusan Meclisine Saruhan (Manisa) mebusu seçildi (1919). İstanbul'da Meclis kapanınca Ankara'ya gelerek TBMM'ye katıldı.

Düzenli ordunun kurulmasına karşı çıktı. Kardeşi Ethem'in asi olmasında en büyük pay Reşit Beyindir.

Yunan kuvvetlerine sığındı. Bu davranışı sebebiyle mebusluktan çıkarıldı (1921). İstiklal Mahkemesince gıyabında idama mahkûm edildi. 150'likler listesinin 58. sırasında yer aldı. 1927'de vatandaşlıktan çıkarıldı. Bir süre Yunanistan'ın başşehri **Atina'da** kaldı. Sonra **Ürdün'ün** Başkenti **Amman'a** yerleşti. 1938 affından yararlanmak istemedi.¹⁶²

Reşit Bey Atina'da bulunduğu sırada

"Mustafa Kemal Paşaya bir mektup yazarak oğlu Aytekin'in Türkiye'ye dönmesine izin istemiş ve bu izin verilmiştir. Aytek'in babasının yurda dönmeme kararı karşısında 1950'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a rica etmiş o da Amman'da bulunan Reşit Beyi getirtmiştir. Reşit Bey

¹⁶¹ Akıncı, age., s. 33.

¹⁶² *Büyük Larousse*, c. 19. s. 9789.

Bandırma'da bir buçuk yıl yaşamıştır."¹⁶³ Bandırma'da 10 Eylül 1951'de ölmüştür.

59. Ethem'in Biraderi Tevfik

Umum Kuva-yı Seyyare Kumandan Vekili Yüzbaşı Tevfik, 150'liklerin 59. sırasındadır. Düzenli orduya geçiş döneminde Batı Cephesini tanımadığını belirten telgrafları çekerek Ethem'in de başını yakan ağabeyidir.

"Çerkez Tevfik Bey, Küçük Ethem, Demirci-Simav arasındaki dağları tutmuş ve orada mevzi alarak müdafaaya karar vermişler; ihtimal ki Kula'dan gelecek düşman (Yunan) kuva-yı imdadiyesini bekliyorlardı."¹⁶⁴

20 Haziran 1946'da Bandırma'da ölür.

60. Kuşçubaşı Eşref Bey

Verdala kampının tipik esirlerinden Kuşçubaşı Eşref hakkında da bir iki satır yazacağım. İttihatçıların yetiştirdiği sergüzeştçilerden birisi olan jandarma yüzbaşısı Eşref, güya Mekke şerifi Hüseyin aleyhinde bazı bedevileri ayaklandırmak için bir miktar altın ile Hicaz'a gönderilmiştir. Fakat Bedeviler tarafından yakalanarak İngilizlere teslim edilmiştir. Türk Lavrensi(!) Eşref yakalanınca kendisini Türk albayı olarak bildirmiştir. Ona Kölnel (kolonel) Eşref diyorlar ve müstesna muamele yapıyorlardı. Yanız başına geniş bir odada oturuyordu Odasının bütün duvarlarına Arapça ayetler yazdırmış, bir ibadet evi haline sokmuştu. Cuma günleri, bitişik kampta bulunan ve siyasi mevkuf olarak tutulan Müslüman Hintliler onun ziyaretine gelirler ve elini öperlerdi.

¹⁶³ Soysal, 150'likler, İst. 1985, age, s. 146 (Halid Çapın, 17-18 Temmuz 1982 tarihli Milliyet gazetesinden alıntı).

¹⁶⁴ Akıncı age,, s. 28.

Eşref, milli harekât esnasında çetecilik yaptı, büyük hizmetler gördü. Çerkez Ethem'in isyanı ve Yunanlılara iltihakı üzerine o da Yunanlılara kaçtı.

Eşref vatansever ve iyi bir adam idi. Komitacılık zihniyeti ile yoğrulduğundan lüzumsuz yere kendisini şüphe içinde görerek Yunanlılara sığınmıştır. Allah kimseyi şaşırtmasın.¹⁶⁵

Çerkez Ethem'in isyan edeceğinin meydana çıktığı günlerde Kuşçubaşı Eşref'in Afyon telgrafhanesinden Konya'nın Ilgın ilçesindeki Çerkez İlyas Bey'e çekmek istediği aşağıdaki telgraf, Fahrettin Altay'ın engellemesiyle çektilmemiş, böylece her iki kuvvetin birleşmesi önlenmiştir.

"Ilgın'da Çerkez İlyas Bey'e

Toplayacağınız süvari ve piyade arkadaşlarınızla Ethem Bey kıtasına iltihak etmek üzere hazırlanmanızı ve neticeyi bana bildirmenizi rica eder, gözlerinizden öperim.

3 Ekim 336 (1920). Eşref."¹⁶⁶

61. Kuşçubaşı Eşref'in Biraderi Hacı Sami

Kuşçubaşı Hacı Sami, Eşref Sencer Kuşçubaşı'nın kardeşidir. 150'liklerden olup önceleri İttihat ve Terakki mensubuydu. O dönemde görevli olarak İran'ı, Turan'ı dolaştı. Enver Paşanın şehit düşmesinden sonra Salihli'ye, ağabeyinin yanına dönmüştür. Daha sonra Ethem Beyle birlikte hareket ederek Yunan işgal sahasına geçti.¹⁶⁷ Yunanistan'da

¹⁶⁵ Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK, s. 184.

¹⁶⁶ Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası*, İnsel y., İstanbul 1970, s. 283.

¹⁶⁷ Recep Albayrak. *Etem Beyin Sürgün Yılları ve Simav Olayları (1918-1948)* Berikan Yayınları-Ankara-2004.

çete teşkil ederek, 27 Ağustos 1927'de Sisam adasından İzmir Karaburun'a çıktığı sırada sahilde jandarmalar tarafından öldürüldü.¹⁶⁸

Konuyla ilgili olarak Tepedelenlioğlu şöyle der:

"Kuşçubaşı Sami Bey, Türkiye'de ve bir çok yabancı memleketlerde çok tehlikeli suikast ve sabotaj işleri gördükten sonra Türkiye'nin ilk reisicumhuruna suikast yapmak kararı ile Yunanistan'da silahladığı bir çete ile Ege kıyılarımızda bir noktaya gizlice çıkarken pusuya düşmüş, yok edilmiştir.¹⁶⁹

62. İzmirli Sâbık Akhisar Kumandanı Yzb. Küçük Ethem

63. Düzceli Mehmed Oğlu Sami (Kuva-yı Seyyare Kurmay Başkanı ve Ethem Beyin Yaveri).

"Ocak ayının 13'ünde Çerkez Ethem'in yaveri Yüzbaşı Sami geliyor ve Kula'daki Yunanlılarla irtibat kurmaya çalışıyor. Her iki Sami de durumdan memnun görünmüyorlar; ama verilen görevden kaçmaları da mümkün değildir.

Demirci ve Kula'daki Yunanlılar arasında irtibat vardı ve Çerkez Ethem'in yaveri Yüzbaşı Sami Bey, Demirci'de bu irtibatı sağlamaktadır. Ethem'den aldıklarını Kula'ya, Kula'dan aldıklarını Ethem'e gönderiyordu. Mesajlar şifreli olduğundan kendisi dahil, kimse bir şey anlamamaktadır. Ama yine de işlerin iyi gitmediği seziliyordu. Bunu Kuva-yı Seyyare'nin diğer mensubları telaşları ile belli ediyorlardı. Ayın 15'ine doğru Kula'dan Yunanlılar, "Ethem Beyin gelip

¹⁶⁸ Timuçin Mert, *Son İmparator Vahideddin, Trajik Bir Yaşam Hikâyesi*, Karakutu Yay., İstanbul 2005, s. 162.

¹⁶⁹ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *Ordu ve Politika*, Bedir y., İstanbul 1967, s. 209.

gelmediğini" sormaya başlayınca her şey açığa çıkmış oluyordu.

Ayın 13'ünde Mülazım Sami'nin tekrar Demirci'ye gelir. Kaymakam İbrahim Bey nedenini öğrenir.

"Ve mahfuzen nefyedildiği anlaşıldı. Sebebi de Gediz civarında ordu ile muharebe edilirken Tevfik Bey top başında bulunuyor ve nizamiye kolları da kol nizamında geliyorken topçunun attığı bir şarapnelin nizamiye efradı üzerinde patlamasından meyyus olan Sami Beyin derhal orada 'Bu olmaz, gâvura atılır gibi atılmaz' demesi ve çekilmesi ve bilahare Tevfik Beye 'Ben sizinle düşmana silah atmak ve memleketi kurtarmak için arkadaş oldum, yoksa ordu ile kendi milletimle harp için değil" diye tezkere yazmasından ibaretmiş. Bilahare anlaşıldığına nazaran Sami Beyin idamına karar verilmiş ve hatta kendisi gözaltına alınmış ise de Mısırlı fedakâr Yusuf Beyin fazla ısrar ve ricası üzerine idamdan feragat olunarak Demirci'ye sürgün edilerek uzaklaştırılması ile iktifa olunmuştu."¹⁷⁰

64. Burhaniyeli Halil İbrahim

Yunanlılarla teşrik-i mesai etmiş ve Balıkesirli Şefik Beyi katl kastıyla Buzcu Halid Beyi katletmiştir ve bir çok rezalette bulunmuştur (Gizli Zabıtlar).

65. Susurluk'tan Demirkapılı Hacı Ahmed

Burhaniyeli Halil İbrahim gibi bu da işbirlikçilerden birisidir. Sami Fransız işgalindeki Suriye'ye sığınmış. 1935'de Şam'da öldü.

¹⁷⁰ Teoman Ergul, *Kurtuluş Savaşında Manisa (1919-1922)*, Manisa Kültür Sanat Kurumu y., İzmir 1991, s. 240.

Çerkez Kongresine Murahhas Olarak İştirak Edenler (18 kişi)

66. Hendek Kazasının Sünbüllü Karyesinden Bağ Osman Bey (Hendek Murahhası)

Çerkez Kongresine Hendek murahhası olarak Hendek kazasının Sünbüllü karyesinde (köyünden) Bağ Osman Bey katılmıştır. Bağ ailesinin lakabıdır. Aynı zamanda eşkıyaların içerisinde yer almıştır.

67. İzmit Mutasarrıf-ı Esbâkî Çule İbrahim Hakkı Bey (İzmit Murahhası)

İzmit mutasarrıfı Çerkez İbrahim'in oluşturduğu Kuva-yı Ahmediye ordusu Hendek'te Çerkez Ethem tarafından yok edildi.¹⁷¹

Sada-yı Hak gazetesinde Çerkez kulüplerinin hıyanetine dair şu iki mühim fıkrayı okuyor ve müteessir oluyor-duk:

Yunan Kıralları ve Çerkezler

Yunan kralı Konstantin'in İzmir'deki Çerkez Kulübü tarafından keşide edilen sene başı tebrik telgrafnamesine cevap vererek Asya-yı Suğra'da mütemekkin Çerkez muhibbanına memnuniyet-i samimanesini ıblâğ eylediği

¹⁷¹ *Büyük Larousse*, c. 5, s. 2649.

akşam gazetelerinde okunmuştur. İzmir Yunan Askerî Kumandanlığı tarafından da Çerkez Kulübü reisi ve sâbık İzmit mutasarrıfı İbrahim Hakkı'ya şu cevap verilir.

Reis Efendi,

Sene başı yortuları münasebetiyle ve Yunan makasıd-ı milliyesinin husulü için izhar eylediğiniz temenniyata karşı gerek size ve gerek Çerkez Kulübü azalarına arz-ı teşekkür eylerim.

Çerkezler de Murahhas Bulundurmak Arzusunda

Taruş gazetesinde okumuştur:

"Şehrimiz Çerkez Cemiyeti, celse-i ahiresinde ittihaz eylediği mukarrerat mucibince **İzmir metropolithanesine** bir tahrirat göndererek işgal sahası dahilinde mütemekkin bulunan Çerkezlerin **İzmir Rumlarının** âmâl-i milliyelerinin istihsalı uğrunda vuku bulan mesai ve teşebbüsatını takdirat-ı layika ile takip ve Yunanlılarla tevhid-i âmâl eylediklerini ve bu bapta müşterek mücahedata müheyya bulunduklarından teşkilât-ı cemiyetlerinde kendilerinin dahi bir murahhas bulunmasını arzu ettiklerini beyan etmişlerdir."

Nasıl teessür duyulmaz ki?!. Müslüman vatandaş diye bağrımıza bastığımız ve devletin **en büyük makamlarını kendilerine vermekte beis görmediğimiz Çerkezlerin** bu vech ile vatan ve millete hıyanetlerini bilfiil görüyorduk. Yalnız bizi müteselli eden **bu hıyanette bulunanların pek mahdut ve az olmalarıdır.** Fakat ne olursa olsun bir cemiyet, bir millet, bir ırk, bir unsur içinde kendisine hıyanet eden bir kişi bile olsa yine büyük bir lekedir.¹⁷²

¹⁷² Akıncı, *Demirci Akıncıları*, s. 171.

150'liklerin 67. Sırasında yer alan 1932 yılında Mısır'da öldü.

68. Beraev Sait Bey (Bandırma Murahhası)

Çerkez Kongresine Bandırma Murahhası olarak katılan Beraev Sait, idama mahkûm olanlardandı.

69. Berzeg Tahir Bey (Bandırma Murahhası)

**70. Adapazarı'nın Harmantepe Karyesinden
Maan Şirin Bey (Kandıra ve Karasu Murahhası)**
Yunanistan'ın Selanik şehrinde öldü.

**71. Sökeli Kuace Hüseyin Bey
(Aydın Murahhası)**

**72. Adapazarı'nın Talustanbey Karyesinden
Bağ Kâmil Bey (Eskişehir Murahhası)**

Sakarya'nın Talustanbey köyünden, Yunanistan Karaferiye Predumus köyünde 1933'de öldü.

73. Hatme Ahmed Bey (Düzce Murahhası)

Şark-ı Karib Çerkesleri Temin-i Hukuk Cemiyeti Yönetim Kurulu üyesi.

74. Maan Ali Bey (Düzce Murahhası)

1872'de Abhazya'da doğdu. 93 harbi sonrası Düzce bölgesine yerleşti. Birinci Dünya Harbinde Teşkilat-ı Mahsusa'da çalıştı. 20 Ekim 1918 Mondros sonrası Düzce'ye döndü. 1919 sonrasında Kuvayı Milliye'ye karşı Negahbas Cemiyetinde yer aldı.

Düzce'de Berzeg Sefer bey'in bölgede oluşturduğu mahalli idarede Jandarma Komutanlığı görevini üstlendi.

Düzce ve Hendek'te Abhazların ikinci ayaklanması sırasında rol oynadı. Temmuz 1920'de.

Şark-ı Karip Çerkesleri Temin-i Hukuk Cemiyeti kurucularından ve Düzce delegesi olarak yer aldı 1921'de ülkeyi terk ederek Yunanistan'a sığındı. 1934 yılında Kareferye'de öldü.

75. Harun El Reşid Efendi (Bursa Murahhası).

Kirmastî'nin Karaosman köyünden olup 1929'da Roman-ya'da öldü.

76. Eskişehirli Hızır Hoca

77. Ançok İsa Nuri Bey (Biga Murahhası)

78. Adapazarı'nın Şahinbey Karyesinden Çuv Kâzım Bey (İzmit Murahhası)

79. Gönen'in Tuzakçı Karyesinden Lampat Yakup Efendi (Gönen Murahhası)

Lampat Yakup ve diğerlerinin isimlerini hep Rumca anarlar. Beyannamelerini görseniz rezaletin şenaatı derecesindedir (TBMM Gizli Zabıtları).

80. Gönen'in Keçeler Karyesinden Mütekait Binbaşı Ahmed Bey

Yunanistan'a 1924'de sınırışı edilirken İzmir hapis-nesinde öldürüldü.

**81. Gönen'in Bayramiç Karyesinden Lampat
Hafız Sait Efendi (Gönen Murahhası)**

Bulgaristan'ın Varna şehrinde 1935 yılında öldü.

82. İzmir'de Dava Vekili Sait Bey

83. Şamlı Ahmed Nuri Bey

Polisler (13 Kişi)

84. Esbâk İstanbul Polis Müdürü Tahsin

**85. Esbâk İstanbul Polis Müdür Muavini
Kemal**

**86. Emniyet-i Umumiye Müdür Muavini
Ispartalı Kemal**

**87. Esbâk İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci
Kısım Başmemuru Hafız Sait**

**88. Esbâk İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci Şube
Müdürü Şeref**

89. Sâbık Arnavutköy Merkez Memuru Hacı Kemal

90. Sâbık Polis Başmemurlarından Nâmık

91. Şişli Komiseri Nedim

**92. İzmir Merkez Memuru, Edirne Polis
Müdürü ve Yalova Kaymakamı Fuat**

**93. Adana'da Polis Müdürlüğü Eden
Yolgeçenli Yusuf**

**94. Unkapanı Merkez Memur-ı Sâbıkı
Sakallı Cemil**

**95. Büyükdere Merkez Memur-ı Sâbıkı
Mazlum**

96. Sâbık Beyoğlu İkinci Komiseri Fuat

Gazeteciler (13 Kişi)

97. Serbesti Gazetesi Sahibi, Hürriyet ve İtilaf Azasından Mevlanzade Rifat

22 Aralık 1918 tarihinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve Kürdistan Teali Cemiyeti arasında anlaşma imzalandı. Bu anlaşmayı cemiyet adına başkan **Seyyit Abdülkadir**, üyelerden **Sait** ve **Mehmed Ali**, Hürriyet ve İtilaf Fırkası adına ise **Zeynelabidin** (Konya mebusu), **Vasıf** (Karesi mebusu), ve **Mustafa Sabri Efendi** imzaladılar. Anlaşma gereğince Kürt nüfusunun daha yoğun olduğu bölgelerde Kürtlere İslam Halifeliğine ve Osmanlı saltanatına bağlı kalmaları kaydıyla özerk bir yönetim şekli tanınacaktı.¹⁷³

Seyyit Abdülkadir'in başkanı olduğu derneğin, kuruluş beyannamesinden farklı olarak siyasi amaçlarla kullanılması, özerklik ve bağımsızlıkla ilgili görüşmeler yapması, İstanbul hükümetini rahatsız etti. 18 Haziran 1919 tarihli kabine toplantısında **Kürdistan Teali Cemiyetinin** siyasetle uğraşmaması konusu görüşüldü. Seyyit Abdülkadir'in bağımsız Kürdistan kurmak amacıyla İngilizlerle yaptığı görüşmeler İstanbul hükümetince izleniyordu. Bunun üzerine cemiyet ileri gelenleri 10 Temmuz 1919 tarihinde Babiâ-

¹⁷³ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, "Çoğunlukla Kürt kavimlerinin oturduğu memleketler siyaset yönünden İslam Halifeliğine ve Osmanlı saltanatına bağlı kalmak koşuluyla, bütün halkın çoğunluğunca seçilen bir yönetimin başkanlığı altında özerk bir yönetime sahip olacaktır."

li'ye çağrılarak siyasetle uğraşmamaları, yabancı devlet temsilcileri ile görüşmemeleri ve bağımsızlık için çalışmalar yapmamaları konularında uyanıldı.¹⁷⁴ Bu toplantıda Abdülkadir Efendi adına konuşan **Mevlânzade Rifat**'ın sözleri gerginliğe sebep oldu. Mevlânzade Rifat'ın, **Wilson prensiplerine göre bağımsız Kürdistan** taleplerine karşı çıkılamayacağı, Kürtlere özgürlük ve güvenlik sağlayacak tek devletin İngiltere olduğu, Türk hükümetinin (İstanbul hükümeti) önce kendi başının çaresine bakmasını söylemesi üzerine Ahmed Abuk Paşa yerinden fırlayarak hiç kimseye bir karış toprak verilemeyeceğini söyledi.¹⁷⁵

Avrupa'da Mustafa Kemal'i yok etmek için yayınlamak "İntak-ı Hak" gibi gazete teşebbüslerinin perde arkasında İngilizler ve İtalyanlar adeta yarışmaktaydılar. Mevlânzade Rifat adındaki firari, Türkiye'den kaçtıktan sonra güya Atina'ya yerleşmişti ama, o parasızlık günlerinde Kahire, Roma, Paris ve Londra arasında mekik dokumaktan geri kalmıyordu. Kimler, bu adamlara paraca beslemekteydiler? Mevlânzade Rifat padişahu kelimenin tam anlamı ile üçkâ-

¹⁷⁴ **Bilal Şimşir**, *Kürtçülük*, b. 4, s. 312. "Kürdistan Teali Cemiyeti yöneticilerinin bir Kürdistan devleti kurmak amacıyla İngilizlerle gizlice görüşmeler yapmaları Türk hükümetinin gözünden kaçmamıştı. Cemiyet Başkanı *Şeyh Abdülkadir Efendi* ve arkadaşları açıklama yapılmak üzere Babiâli'ye çağrıldılar. Görüşmeye Bahriye Nâzırı *Avni Paşa*, eski Harbiye Nâzırı *Ahmed Abuk Paşa* ve eski Şeyhülislam *Haydar Efendi* katıldılar. Kürdistan Teali Cemiyetinden de başkan Abdülkadir Efendiden başka Emin Ali Bedirhan, Mevlânzade Rifat ve Yzb. Emin Bey katıldılar. Hükümet temsilcileri cemiyet üyelerini, Osmanlı devletinden ayrılıp bir Kürdistan kurmaya çalışmakla, yetkileri olmadığı halde İngilizlerle görüşme yapmakla suçladılar ve yabancı devletlerle görüşme yetkisinin hükümete ait olduğunu söylediler."

¹⁷⁵ **Şimşir**, b. 4, s. 312. "Documents on British Policy 1919-1939, First series, Volume IV : 1919, Her Majesty's Stationary Office, London, s. 695-696, No 464'e ek istihbarat raporu."

ğıda getiriyor, Ertuğrul Efendinin hesabına yatırılan 2.000 İngiliz lirasını İntak-ı Hak isimli bir gazete çıkaracağı iddiası ile alıyor ve Vahideddin'i dolandırıyordu.¹⁷⁶

98. Türkçe İstanbul Gazetesi Sahibi Said Molla

150'liklerin gazeteciler başlığı altında **Türkçe İstanbul Gazetesi** sahibi ve başyazarı **Sait Molla** adı, 98'inci sırada yer almaktadır.

Yeni İstanbul gazetesi 9 Kasım 1918'de yayımlanır. Başyazarı Süleyman Radi'dir. İngilizlerle dostluğu tavsiye etmektedir. Gazetede **Sultan Vahideddin** ve **Prens Mehmed Sabahaddin Beyin** resimleri yayınlanarak saraydan destek alındığı ima edilir.

Başyazı, "İngilizler ve Biz" başlığını taşır.

Bir ay sonra, yani 8 Aralık 1918'de gazete isim ve başyazar değiştirir. **Türkçe İstanbul** olur. Başyazar da **Sait Molla**'dır. İngiliz Muhibler Cemiyeti kurucularındandır. Daha sonra İngiliz casusu olduğu belgelenir. Bu kişi **Şeyhülislam Cemâleddin Efendinin yeğeni, muhtemelen ablasının ve Mustafa Neşet Molla'nın oğludur.**

Sait Molla İngiliz istihbaratından **Rahip Dr. Robert Frew** ile birlikte ve bugün ismine her yerde cadde, meydan, park, spor salonu açılan **Dr. Cemil Topuzlu** ve daha bir kaç isim, **İngiliz Muhibler Cemiyeti**'ni kurarlar.

Sait Molla Adalet Bakanlığı Müsteşarlığı ve Şûrâ-yı Devlet Üyeliği yaptı. İşte bu dönemde cellatlara emredebiliyor, "söyletmeyin onu, daha fazla konuşturup zehirini saçtırmayın, it oğlu itler asın şunu" diye acele ettiriyordu. Cellatlara böyle bağırmaya, emretmeye yetkisi vardı. Çünkü Danıştay Başkanıydı.

¹⁷⁶ Bardakçı, age, s. 133.

Kurtuluş Savaşından sonra 150'likler listesine girdi ama zaten kendisi daha önce yurt dışına çıkmıştı. Romanya'da yaşıyordu. Orada öldü.

Sâbık Dahiliye Nâzırı, Divan-ı Harb reisi ve Boğazlıyan kaymakamı Kemal Beyin idamına karar veren ise Nazım Paşadır.

Nutuk'ta şöyle denir:

"Sait Molla'nın İngiliz Muhibler Cemiyetinin aleni teşebbüsünde olduğu gibi, hafi cihetinde de ondan daha ziyade olduğu görülecektir." Der.

Kaymakam Kemal Bey ne yazık ki Türk tarihinde ilk değildir. Yapılan haklı bir icraatın neticesi itibariyle ikinci kurban verilmek zorunda kalınan bir başka olay da **General Mustafa Muğlalı** olayıdır.

Eski cumhurbaşkanı ve başbakan **Süleyman Demirel**, görev yapan insanların yetkilerini kullanmaktan kaçınmalarını **Mustafa Muğlalı** kompleksi diye değerlendirirdi.

Yine o buhranlı 1919 yılının Eylül ayında İngiliz Muhibleri Cemiyetinin kurucusu olan Sait Molla, İstanbul gazetesinde yazdığı şu satırların altını imzalayabilmiştir:

"-Artık mukadderatımızın üzerinde ne himaye, ne manda kelimeleri bahis mevzuu olabilir. Şimdi İngiliz taraftarları, İngiliz dostlarınca bahis mevzuu olacak şey, o istiklalcilerin takip ettiği gibi beynelmilel bir vaziyeti intaç edecek olan istiklal değildir; İngiliz yardım ve himayesiyle taayyün edecek bir istiklaldir."

Sait Mollanın Mektupları¹⁷⁷

Birinci Mektup

Aziz dostum.

¹⁷⁷ Kemal Atatürk, Nutuk, (Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk K.D. ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1991, s. 201 vd.

Verilen iki bin lirayı Adapazarı'nda Hikmet Bey'e gönderdim. Oradaki işlerimiz pek yolunda gidiyor. Bir kaç gün sonra verimli sonuçlarını elde edeceğiz. Şimdi aldığım şu bilgileri, şu pusulamla acele olarak size müjdelemek istedim. Yarın sabah kendim gelip etraflı bilgi vereceğim.

Kuva-yı Milliye taraftarlarının Fransa'ya büyük bir eğilim gösterdiklerini ve General Francher d'Esperey'nin Sivas'a gönderdiği subayların, Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek İngiliz hükümeti aleyhinde bazı kararlar aldıklarını Ankara'daki "N.B.D. 285/3" adamımız bize özel olarak bir kurye ile gönderdiği mektupta bildiriyor. "D.B.K. 91/3" her ne kadar derneğimiz üyesi ise de, bende bu zatın Fransızlara casusluk ettiği ve sizin bu örgüte başkanlık ettiğinizi etrafa yaymış olduğu kanaati uyanmıştır. Bu konu üzerinde de zat-ı alilerinin görüşlerine ve yüksek güvenlerine aykırı olarak söyleyeceklerimle, şimdiye kadar o zata güvenmekle yapmış olduğunuz hatayı ortaya koymuş olacağım.

Dün sabah Âdil Beyle birlikte Damad Ferid Paşa hazretlerini ziyaret ettim. Biraz daha sabretmeleri ve beklemeleri gereğini tarafınızdan kendilerine bildirdim. Paşa hazretleri cevap olarak size teşekkür etmekle birlikte, **Kuva-yı Milliye'nin Anadolu'da tamamen kök saldiğini, buna karşı bir hareketle başındaki melunlar tepelendirilmedikçe, kendilerinin iktidar mevkiine gelemeyeceklerini, zat-ı şahanenin de tasvibine sunulan anlaşma hükümlerinin konferansta savunulmasına imkân olmadığını, Kuva-yı Milliye'nin dağıtılması için şanlı İngiliz hükümeti nezdinde hemen teşebbüse geçilerek, Babıali'ye, millet vekili seçiminden önce ortak bir noktanın verilmesi Adapazarı, Karacabey ve Şile'de Rumlara karşı girişecekleri saldırıları esas alarak ve Kuva-yı Milliye'nin güvenliği bozduğunu ileri sürerek, işin çabuklaştırılmasına çalışmamızı ve İngiliz basınının Kuva-yı Milliye aleyhinde yayın yapmasının sağ-**

lanmasını, torpido ile özel olarak gönderilen "E.B.K. 19/2"ye telsiz telgrafla dün görüştüğümüz konular üzerinde talimat verilmesini rica ediyor.

Bu gece 23.00'te Adil Bey sizi (K)'da görecektir ve Ferid Paşanın özel bazı ricalarını daha bildirecektir. Ondan sonra da zat-ı şahane ile mister "T.R." görüşebilecektir. Refik Bey'e artık güvenmeyiniz. Sadık Bey de bizimle çalışabilecektir. Saygılarımı sunarım. 11.10.1919.

Sait

Not : Karacabey ve Bozkır'dan henüz bir haber alamadık.

İkinci Mektup¹⁷⁸

12 tarihiyle Ankara'daki "N.B.D. 285/3" tarafından gönderilen mektupta, **Sivas Heyet-i Temsiliyesinden ve Em. Kur. Alb. Vasıf Beyin, d'Esperey ile temas etmek üzere gönderileceği ve bir kaç güne kadar yola çıkacağı bildiriliyor.** Hikmet Bey paraları almış. Biraz daha para istiyor. Önceki gün sizi ziyarete geldiğimde takip edildiğimi söylememiştim. Dönüşümde biri sarı bıyıklı, diğeri kumral ve köse iki şahsın sokak başında beni beklediklerini gördüm. Gece olduğu için epeyce korktum. Yalnız biribirlerine yavaşça **"bu Sait Molla imiş, artık gidelim"** dediklerini işittim. Bu fazla temas benim için hayırlı olmayacak. **Fuat Paşa türbesi** yakınlarındaki görüştüğümüz evi tutabilirseniz buluşabiliriz. Nazım Paşa cemiyetimizden haberdar olmuş. Bana çok gücendi. Müsaadenizle "N.B.S. 495/1" düzenine kendilerini kattım.

Ev işi yoluna konuncaya kadar teması bu zat yapacaktır. **Karacabey'de "N.B.D. 289/3"e gönderilen bin iki yüz lira alınmıştır.** Yola çıkacaklardır. Ferid Paşa, Babıali'ye verilecek notayı her dakika beklemektedir. Zat-ı şahane bu

¹⁷⁸ Nutuk, age, s. 202.

durumdan pek üzgündür. Teselli ettirmeniz ve daima kendisine ümit verici demeçler verdirmeniz çıkarlarımız gereğidir. Bizim padişahların her şeye karşı zayıf olduklarını unutmayınız. Seyit Abdülkadir Efendi, o konu üzerinde pek tuhaf sözler söyledi. Sözde arkadaşları “**vatanseverliğe sığmaz**” diyorlarmış. Artık siz gereğini yapınız. **Polis Müdürü Nurettin Beyin** değiştirileceği söyleniyor. Hepimizin koruyucusu olan bu zat hakkında gereken kimselerin dikkatini çektiniz. Saygılarımı sunarım.

Ali Kemal Bey o zatla görüşmüş. Konuşmayı idare edemediğinden karşısındaki maksadını anlamış ve hatta kendisine esaslı bir hakaretle “biz sizin İngilizler hesabına çalıştığınızı anladık” demiş.

Üçüncü Mektup¹⁷⁹

Yapılan propagandalar göz doktoru Esat Paşa kolu ve özellikle **Çürüksulu Mahmud Paşa**, resmi bilgilere dayanarak durmadan tekzip ettiriyor ve halkın heyecanını yatıştırmaya çalışıyorlar. Bu adamlara baş vurulduğunda hiç cevap verilmemesini, dün kararlaştırılan zata, zat-ı şahane vasıtasıyla emir vermenizi rica eder, saygılarımı sunarım. 19.10.1919.

Sait

Dördüncü Mektup¹⁸⁰

Aziz Üstad.

Muhibler (İngiliz Muhibler Cemiyeti üyeleri) arasında Franmason örgütü itirazlara sebep oluyor. İttihatçıların tuttuğu yoldan gidilmesinden çekiniliyor. Bu programı, örgütün idaresine tam bir imanla yetiştirilmiş gençlerin alınmasıyla uygulayabileceğiz. Benim kıyafetimin engel

¹⁷⁹ Nutuk, age, s.203.

¹⁸⁰ Nutuk, age, s. 203.

olması yüzünden, eski dostunuz "K.B. V. 4035" kararlaştırılmış olan esaslar çerçevesinde işe başlayacaktır. Ankara ve Kayseri'den yine haber yok. Saygılarımı sunarım üstadım. 19.10.1919 S.

Beşinci Mektup¹⁸¹

Üstâd.

Kasidedicizâde Ziya Molla dün Adam Block'a haber göndermiş, eski dostu olduğuna güvenerek benim başında bulunduğum Muhibler Cemiyetinin gördüğü himayenin, İngilizlerin karakter yapısı ile bağdaştırılamadığını ve bunun kamu oyununda kötü etkiler yaptığını, bu bakımdan cemiyeti namuslu kimselerin temsil etmesi gerekeceğini dolaylı olarak bildirmiş ve benim aleyhimde pek çirkin şeyler ilave etmiş. Bu zatın bana karşı şahsi düşmanlığı olduğunu hatırlatmak isterim. Ziya Molla'nın damadının kardeşi eskiden benim karımdı. Kendisini boşadığım için bana öyle bir düşmanlık yöneltildi. Durumun Adam Block hazretlerine bildirilmesini ve Ziya Molla'nın şimdi İngiliz yanlısı olmayıp, Milli Mücadeleyi benimseyenlerin bir propaganda aracı ve Mustafa Kemal Paşa ile aralarında ilişki bulunduğunu ve beni suçlamakla kendi iç yüzünü göstermekte olduğunu, yüksek dikkatlerinize sunmak isterim. 21.10.1919 S.

Not : Bir sakınca yoksa Adam Block hazretlerine size olan hizmetimi bildiriniz.

Altıncı Mektup¹⁸²

Sayın Üstâd.

¹⁸¹ Nutuk, age, s. 203.

¹⁸² Nutuk, age, s. 203.

Ankara'dan "N.B.D. 295/3"ten kurye ile gelen 20 Ekim 1919 tarihli mektupta, "K.D.S. 93/1", talimatımız gereğince orada bırakılarak kendisi Kayseri'ye hareket etmiştir. Talimatın onaylı bir suretini de Galip Beye gönderdiğini bildiriyor. Önceki ödenek sarf edildiği için yeniden ödenek istiyor. Gizli örgütün yayıldığını, başındaki bozgunculardan yakasını kurtaran muhiblerimizin, şimdilik köylerde kalmak şartıyla, el altından işe başladıklarını müjdeliyor ve zat-ı alilerinin son planlarının iyi sonuç vereceğini bildiriyor. "M.K.B." düzgün Türkçesi sayesinde önemli roller çeviriyormuş. Hele hocalığına diyecek yok diyor. Talimatın "XVV" planı tamamen hazırlanmış. **Aramıza yeni yabancılar girmemiş ise durum sezilmeden, maksat fiilen elde edilmiş olacaktır.** Yeni ödeneğin gönderilmesini beklemek üzere kurye "4R" burada alıkonulmuştur. 23-24.10.1919.

S.

Not : Ahmed Rıza Beyin İtalyan mandası ile ilgili demecini mektubun sonuna ekledim. Kendisinin Fransa'ya geçmesi bizce tehlikeli olur. Bunu engelleyiniz.

Yedinci Mektup

Üstadım.

Ali Kemal Bey dün o zatla görüşmüş. Basın konusunda biraz ağır olmak gerektiğini söylemiş. Bir kere bir görüşe inandırılmış olan düşünce ve kalem erbabını, o görüşe zıt bir gayeye yöneltmek bizde kolaylıkla mümkün olmaz. Bütün resmi memurlar, **Milli Mücadeleyi** şimdilik iyi görüyor demiş. **Ali Kemal Bey**, talimatınıza harfi harfine uyacak. Zeynel Abidin'e partisiyle de işbirliği yapmaya çalışıyor.

Sözün kısası, işler bulandırılacak. Bugünlerde Fransız ve Amerikan çevrelerinde benim adım çok geçiyormuş.

Bunun hikmetini hâlâ anlayamadım. **Milli Mücadele** taraftarlarının, bu hükümetin siyasi memurları üzerinde yaptıkları etkinin sonucu olarak, hayatımın korunması size emanet edilmiştir. Ben kendi kendime bu ümitle cesaret veriyorum. Hikmet ile bizzat görüştüm. Bu sefer kendisini kaypakça gördüm. Bununla birlikte kesin olarak söz verdi. **"Ben merdim, sözümünden dönmem"** dedi.

Sivas olayını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek. **Kadıköylü de işi üzerine alıyor.** Fakat o yere batası İttihatçı basın, bazen bizim işlere engel oluyor. Bunların yazılarına dikkat etmek gerekir. Paşamız hâlâ sinirli, "Ne vakit olacak?" diyor. Ev sorununun hâlâ çözülmemiş bulunması, temas ve ilişkilerimizi güçleştiriyor. "N.B.S. 495/1 **"Konya'ya önem verilmesini tavsiye ediyor. Size kendisinin ağzından anlattığı konu üzerinde dikkatini çekmemi rica ediyor. Ali Kemal Beyin son felaketi üzerine üzüntülerinizi bildirdiğinizi söyledim. Bu zatı elde bulundurmak gerekir. Bu fırsatı kaçırmayalım. Bir hediye sunmak için en uygun zamandır. 19 Ekim tarihli mektubumu almadığınıza üzgünüm. Aracı olan şahsı biraz sıkıştırınız. Tehlikeden sakınmak benim için pek önemlidir. Yeni bir parola gönderiniz. Hikmet'e ve Kadıköylüye numaralarını vereceğim. Saygılarımı sunarım üstadım. 24.10.1919 S.**

Not : Bir kaç defadır söylemek istediğim halde unutuyorum. **Mustafa Kemal Paşaya ve taraftarlarına biraz müsaait görünmeli ki, kendisi tam bir güvenle buraya gelebilsin.** Bu işe çok önem veriniz. Kendi gazetelerimizle taraftarlık edemeyiz.

Sekizinci Mektup

Aziz Üstad.

Seçimleri geciktirmek ve geri bıraktırmak için gerek **Mustafa Sabri** ve gerek **Hamdi** ve **Vasfi Efendilerle** talimatınız çerçevesinde uzun uzadıya görüştüm. Rızalarını aldım. Seçim bölgelerinde propagandalar başladı. Gereken şahısları elde edecekler. Bol para dağıtmak suretiyle oyları dağılmaya uğratacaklardır. Zat-ı şahanenin bu hususta aydınlatılması çok gereklidir. Maksada sizin yüksek görüş ve tedbirlerinizle ulaşacağımızı temin ederim üstad. 26.10.1919

Dokuzuncu Mektup

"9.R." kurye geldi. Keskin'deki teşkilat bitmiştir. Arkadaşlara propaganda için talimat verdim. Başarılarımızın ilk meyvelerini yakında toplayacağımızdan eminim üstadım. 27.28.10.1919

Onuncu Mektup

Aziz Üstad.

Sarayda, yeni kabine kurulması ile ilgili hazırlık ve planların yer aldığı haberi etrafa yayılmıştır. Bu işin hızlandırılması kaçınılmazdır. Anadolu'daki örgütümüzün bazı planları Kuva-yı Milliyece anlaşılmış. Özellikle **Ankara** ve **Kayseri'de aleyhimizde çalışmalar başlamıştır. Kürt Cemiyeti söz verdiği halde bir varlık gösteremedi.** Çetelerimizden bir kısmı yok ediliyor. Ne olursa olsun tasarlanan kabine mutlaka iktidara getirilmelidir. **Ali Rıza Paşanın,** planlarımızı önleyici tedbirler alacağını da tahmin ediyorum. Bozkır'a gidecek adamlarımız tanınmış kimseler oldukları için fazlasıyla korkuyorlar. Konya'da "K.B. 81/1"e, sizin aracılığıyla, olayın kızıştırılması için tebligat yapılarak propaganda heyetlerinin bu konuda faaliyete davet edilmesi gerek ve zaruretinin arz eder, saygılarımı sunarım. 29.30.10.1919

Not : Benim bir mektubumdan Hikmet'e bahsedilmiş. Bu mektupta yazılanları nereden öğrenmişler? Hikmet'le kendim görüştüm. Bunun doğru olduğunu Hikmet'ten şaşkınlık içinde dinledim. Casus benim çevremde midir; yoksa sizin çevrenizde mi?

On Birinci Mektup

Aziz Üstadım.

Kürt Teali Cemiyetindeki yakın dostlarımızla görüş-tüm. Yeni geldiklerinden, bir kaç gün sonra verilen talimat çerçevesinde hazırlık yapacaklarını, yalnız **Kürt aşiretleri-nin bulunduğu doğu illerine gönderilecek arkadaşlar için** büyük bir ödeneye ihtiyaç olduğunu söylediler. "D.B.R. 3/141"den gelen mektupta gösterdiler. Urfa, Antep, Ma-raş'ta Fransızlar aleyhine gereğinden fazla kışkırtmalar yaptıklarıww ve kolordu komutanının takip ettiği yumuşak politikaya rağmen, halkı kandırdıkları yazılıdır. Kabinenin başkanlığına **Zeki Paşanın getirilmemesi ile ilgili görüş doğru değildir. Bu zat Kürtler üzerinde hakimdir. Eski Ermeni meselesi unutulmuştur.** Sizin ileri sürdüğünüz görüş, herhalde bugün için mevsimsizdir. Bunu, gereğinde başka türlü göstermek mümkündür. Üstatça yardımlarını her dakika beklemekteyiz. Karşıdaki olayı diğerlerine de yaymaya çalışıyoruz. Bendeniz saygılarımı sunarım.

4.11.1919 S.

On ikinci mektup

Aziz Üstadım.

Ahmed Rıza'nın Tan (Le Temps) muhabirine verdiği demeç her halde dikkatinizi çekmiştir. Emir Faysal'a Fran-sızlarla anlaşma imzalamayı tavsiye etmesindeki anlamın taşıdığı siyasi incelik, efendimizin gözünden kaçmamalı-

dır. Kuva-yı Milliye liderleri, sonradan sonraya Fransa'ya dikkate değer şekilde bir yaklaşma eğilimi gösterdikleri gibi, Irak'ta çıkardıkları karışıklık bir yana, öte yandan Suriye'deki hakimiyetinize de darbe vurmak isiyorlar. Bu kuvvetin devamında gösterilecek ilgisizlik ve kusur, İslam dünyasının İngiltere aleyhindeki olağanüstü galeyanına yol açacaktır. Üzerinde özenle durulmuş olan bu noktayı büyük bir değer vererek görmek ve yüksek seviyedeki siyasi şahsiyetlerinize göstermek zaruridir. İleri sürdüğüm bu görüşle, ilmî değerimize karşı bir saygısızlıkta bulunduğum yargısına varmayınız. Çünkü Türkiye üzerinde, sizden başka bir kuvvetin nüfuz ve egemenliğini devam ettirmesi, siyasi gayemize aykırıdır. Fransa, İtalya ve özellikle Amerika'nın, gerek devlet adamları ve gerek basınıyla bu kuvvete karşı gösterdikleri çeşitli eğilimler, siyasi ve askerî üstünlüğünüzle rekabete girişildiğinin açık bir delilidir.

Ahmed Rıza gibi Clemenceau (Klemanso)'nun, Pichon (Pişon)'un ve çeşitli politikacıların eskiden beri süregelen yakın dostluklarını kazanmış olan şahsiyetlerin Fransa'da önemli bir rol oynayacağından ve kamu oyunu tam anlamıyla istedikleri yöne çekebileceklerinden emin olunuz. Bu zatın İsviçre'ye geçeceğine dair bilgi alındığına göre, oradan bir fırsatını bulup Fransa'ya geçmek emelinde olduğuna inanabilirsiniz. **Balıkesir** yakınlarındaki kuvvetlerimiz bozularak kaçmış ve "A.R." de gizlenmiştir. Yeni kuvvetler hazırlanıyor. Beş bin liradan aşağı olmamak üzere ödenek istiyor. Karaman'dan "D.M.B.S. 40-5"ten gelen mektupta, şimdilik beklemek zorunda olduklarını ve Kayseri'den "K. B. R. 87/4"ten gelen mektupta da, yakında harekete geçeceklerini bildiriyor.

Ziya Efendi de "H.K.", "C.H." bölgesinde örgütlenmenin tamamlanmış olduğundan, yalnız ödenekle oraya hareket etmek mecburiyetinde olduğunu söylüyor. İsterseniz durum hakkında bizzat geniş bilgi verecektir. Sıkı bir şekil-

de takip ettiğimizi, plan ve hazırlıklarımızdan Sivas'ın düzenli olarak haber aldığını arz edebilirim. **Mehmed Ali'ye güvenmeyiniz. Ağzı sıkı değildir. Her halde boşboğazlık ediyor.** Dış planlama ve teşkilatta bendenizden başkasını kullanmasanız daha isabetli hareket edersiniz. Ali Kemal Beyin listeye alınması zaruridir. Bu kadar sırrımızı taşıyan bu zatı gücendirirsek, planlarımız olduğu gibi düşmanların eline geçer. Bu zatı sıkça sıkça kollayınız. Saygılarımı sunarım üstadım. 5.11.6919 S.

99. İzmir'de Müsavat Gazetesi Sahibi ve Eski Muharriri, Dar'ül Hikmet Azası İzmirli Hafız İsmail

100. Aydede Gazetesi Sahibi ve Posta Telgraf Müdür-i Umumi-yi Esbâkı Refik Halid (Karay)

9 Ocak 1920 tarihli Alemdar gazetesinde Refik Halid (Karay) şöyle yazıyordu.

"Bizim için tutulacak tek kurtuluş yolu mütarekeden hemen sonra İngiltere ile beraber yürümek için siyasi teşebbüste bulunmaktı. Bereketi bol olsun, başımıza bir milli daha çıktı. Geceler bir milli daha doğurdu. Ortaya bir milli yayını daha attı: Misak-ı Milli. Aman Allah'ım, telaffuzu ne güç, ne çirkin, ne gayri milli bir kelime."

"Genel Savaşta cahilce hesaplarından başka bir şey göstermedikleri halde, mütarekeden sonra Zaloğlu Rüstem kesilen o seraserilerde bir zerre namus ve haya olsa, bir zerre vatan muhabbeti bulunsa, sebebiyet verdikleri bu faciaya karşı beyinsiz kafalarını çoktan patlatırlar, uğursuz varlıklarına nihayet vererek kurban eyledikleri mağdur milletin içten gelen alicenaplığına mazhar olurlardı."

23 Mart 1920, Alemdar gazetesi.

Refik Halid (Karay) 15 Mart 1888'de İstanbul Beylerbeyi'nde doğdu. Babası Mudurnu'dan göçen **Karayışoğullarından** 7. kuşakta Mehmed Halid Beydir. Karayışoğullarının öbür kolu da **Topuzlu** ailesidir. Mehmed Halid Bey maliye baş veznedarı, Osmanlı Bankası müdürüdür. Kardeşi Refik Halid (Karay)'ın amcası **Behlül Bey** de musikişinastır. Bir amcası da Gazi Osman Paşanın birliğinde subaydır. Mekke şehri komutanı olarak ölmüştür.

Refik Halid'in, Hakkı, Niyazi ve Münire adında üç kardeşi vardır. Annesi Nefise Ruhsar'ın eğitiminde etkisi büyüktür.

Galatasaray Lisesine girer. 18 yaşında buradan okulun yöneticisi Seullettin hareketi üzerine ayrılır. Hukuka kaydolur. Aynı zamanda Maliye Nezareti merkez dairesinde kâtip olarak çalışır.

1908'de İkinci Meşrutiyetin ilanında okul ve iş hayatı biter. Gazeteciliğe başlar. **Servet-i Fünun'da** bedava, **Tercüman-ı Hakikat'te** maaşlı çalışır.

1909'da babası ona 200 altın verince **Son Havadis** gazetesini çıkarır. Yakup Kadri de bu gazetede tercümeler yapar. 15 sayı sonra kapanır. **Sada-yı Millet'te** çalışırken **Fecri Ati'ye** katılır. "**Kaniye Müdafaası ve Tiryaki Hasan Paşa**" oyunu **Manukyan** tiyatrosunda sahnelenince büyük ilgi görür.

İttihatçı hükümetin **Adana Lisesi** Türkçe öğretmenliği görevini reddeder. **Beyoğlu Belediyesi** başkâtibi olur. İkinci İttihatçı hükümetinde 800 kişilik sürgün kafilesine dahil edilerek **Sinop'a** sürülür.

Rus işgali gündeme gelince sürgünler **Çorum'a** geçerler.

Ziya Gökalp ve **Falih Rıfki** onu, **Memleket Hikâyeleri** hatırına affettirirler. Bir kere daha sürülecekken Ziya Gökalp

engeller. İttihat Terakkici Yeni Mecmua'da yazmaya devam eder. Robert Kolej'de öğretmendir. Halide Edip'le sıkı dosttur.

Damat Ferid Paşa hükümetinde **Sabah** gazetesinin başyazarı ve Posta Telgraf Genel Müdürü olur. **Milli Mücadeleyi macera olarak görerek karşı çıkar.**

9 Kasım 1922'de yurt dışına kaçar. 150'likler listesinde yer alır. 18 Temmuz 1965'te ölür.¹⁸³

101. Bandırma Adalet Gazetesi Sahibi Bahriyeli Ali Kemal

Madde 5. Yunan parasıyla Bandırma'da intişar eden **Adalet** paçavrasının **Ali Sami** rezili, gazete çıkarmaktan bir şey temin edemediğini görünce Kırkağaçlı Hafız Ömer namında birisini kendisine arkadaş almış, Türk köylerinde Yunanlılar lehinde teşkilat yapmaya, gazete parası toplamaya ve daha doğrusu ahaliyi soymaya başlamış, oradaki Kılaç aşireti ile Karakeçili aşiretini iknaya çalışmış ise de, 22 Mayıs 1338 (1922)'de müfrezelerimizin kurduğu pusuya düşerek önde pişdar gelen Hafız Ömer maktul olmuş ve zikredilenlerin silah ile hayvanları iğtinam edilerek soluğu Balıkesir'de almak üzere firar etmişlerdir.

Hafız Ömer'in üzerinde Gönen kazasına ve bazı köylere ait evrak-ı mühimeme bulunmuştur.¹⁸⁴

Ali Sami, Yunanlılarla birlikte Yunanistan'a kaçmıştır.

"Ali Sami, Yunanistan'a gittikten bir süre sonra onlara öylesine bağlanmıştır ki, Yunanistan'ın Kalama şehrine

¹⁸³ Mehmed Nuri Yardım, *Türk Klasikleri – Refik Halid Karay – Hikmet Neşriyat*, İstanbul – 2007, s. 9 vd.

¹⁸⁴ Aydın Ayhan, *İşgal yıllarında Balıkesir Çevresi ve Gönen* (Kurtuluş Savaşında Gönen ve Çevresi Sempozyumu, Ankara 1998, s. 21. // *Demirci Akıncıları*, İ. E. akıncı, s. 270-271'den naklen Harp Raporu 35/5'den).

yerleşmiş, ailesi ve çocuklarıyla birlikte Hıristiyan olup Ortadoks mezhebine girmiştir.¹⁸⁵

102. Edirne’de *Temin ve Elyevm*, Selanik’te *Hakkikat* gazeteleri sahibi Neyyir Mustafa

Yunanlıların Edirne’yi işgalinden sonra onların para yardımıyla Edirne’de “*Temin ve Elyevm*” gazetesi Yunan emellerine hizmet ediyordu. Milli Mücadeleye karşıydı. Edirne İstatistik Müdürlüğü yapan yurt haini Neyyir Mustafa tarafından kurulmuştu.

Neyyir Mustafa, Kurtuluş Savaşından sonra Yunan ordusunun Trakya’yı boşaltmasıyla birlikte onlarla beraber kaçmıştır.

Selanik’e yerleşen Neyyir Mustafa, burada da Türk yurdu ve milleti aleyhinde çalışmaları sebebiyle Gazeteciler bölümünde 102. sırada yer alan 150’likler listesine alınmıştır.¹⁸⁶

103. Eski Köylü Gazetesi Muharriri Ferid

150’liklerle ilgili kararnamede şöyle bir pasaj vardır:

“Dahiliye Vekâletinin Lozan andlaşmasına bağlı genel aftan istisna edilen 150 kişiden 149 kişinin isim ve hüviyetlerini beyan eden defteri havi ve Heyet-i Vekilece tasdik edilmesini isteyen 23 Nisan 1924 tarih ve 13304-1791 sayılı yazısı üzerine defterde mevcud 149 kişiye ilaveten Köylü gazetesi sahibi Ferid’in dahil edilmesiyle defterin tasdiki, Bakanlar Kurulunun 1.6.1924 tarihli toplantısında kararlaştırıldı.

¹⁸⁵ Aydın Ayhan, s. 22 (İ. Soysal’ın 150’liklerinden naklen).

¹⁸⁶ Hasan Adnan Önelcin, *Trakya Basını*, Tekirdağ Halkevi y. 8, İstanbul 1972, s. 21 (Hüseyin Sami Coşar, *Milli Mücadele Basını*, s. 209-210’dan alıntı).

104. Alemdar Gazetesi Sahibi Ref'i Cevat (Ulunay)

30 Ekim 1918 Mondros teslimnamesi sonrası vatan coğrafyasının İtilaf devletleri tarafından pay edildiği günlerde İstanbul'da yayınlanan **Alemdar** gazetesi yazarı Ref'i Cevat (Ulunay), Mustafa Kemal Paşa ile evinde 4 Şubat 1919'da bir görüşme yapar.

Bu görüşmeyi Ref'i Cevat şöyle nakleder:

"Sorularımı bitirip veda etmek üzere ayağa kalktığımda dedi ki:

'-Biraz daha oturunuz lütfen.'

Oturdum. Şöyle bir konuşma geçti aramızda:

'-Soracağınız sorular bitti mi?'

'-Bitti paşam.'

'-Bu vatan içine düştüğü bu felaketten nasıl kurtarılır, istiklaline nasıl kavuşturulur? diye bir soru sormanızı beklerdim.'

'-Af buyurunuz paşa hazretleri! Bugün içinde bulunduğumuz bu şartlarda bu vatanın kurtulmasını en uzak ihtimalle dahi mümkün görmediğim için böyle bir soru sormadım.'

'-Siz gene de böyle bir soru sormuş olunuz, ben de cevabımı vereyim, fakat yazmamak şartıyla.'

'-Zat-ı alinizi dinliyorum paşa hazretleri.'

'-Bakınız Cevat Beyefendi, sizin imkânsız gördüğünüz kurtuluş yolları vardır. Bugün her hangi bir teşkilatçı Anadolu'ya geçer de milleti silahlı bir direnişe hazırlarsa bu yurt kurtarılabilir.'

Heyecanlanmıştım. 1. Dünya Savaşı süresince gücümüzü öylesine tüketmiştik ki elimizde hiç bir şey kalmamıştı.

muştı. Harplerden sağ kalanların ise ayakta duracak halleri yoktu.

‘-Nasıl olur paşam!’ diye yerimden fırladım. Paşa sakindi:

‘-Aklınızdan geçenleri tahmin ediyorum’ dedi. ‘Doğrudur. Görünüş tamamen aleyhimizde. Ama düşmanlarımız olan bu büyük devletlerin bir de iç yüzleri var.’

‘-Nasıl paşam.’

‘-Anlatayım. Siz sanıyor musunuz ki, savaşı kazanmakla müttefikler aralarındaki bütün sorunları çözmüşlerdir. Aralarındaki asıl rekabet şimdi başlayacaktır. Asırlarca birbirleriyle boğuşan Fransızlarla İngilizleri ortak düşman tehlikesi birleştirdi. Şimdi o eski rekabet bıraktıkları yerden tekrar başlayacaktır. İtalya’nın da başı dertte. Onlar da her an bir iç karışıklık yaşayabilirler. Sonuçta Anadolu’da başlayacak bir milli direnişle hiç biri mücadele edecek durumda değildir. Böyle bir mücadelenin tam sırasıdır.’

‘-Paşam, milli direniş! Güzel. Ama neyle? Hangi askerle, hangi silahla, hangi parayla? Maalesef paşam, kupkuru bir çölden farksız oldu bu güzel vatanımız.’

‘-Öyle görünür Ref’i Cevat Bey, öyle görünür. Ama çölden bir hayat çıkarmak lâzımdır. Çöl sanılan bu alemde saklı ve kuvvetli bir hayat vardır. O Türk milletidir. Eksik olan şey teşkilattır. Bu teşkilat organize edilebilirse vatan da millet de kurtulur.’

Mustafa Kemal’e veda ettim; matbaaya geldim. Ne kafam almıştı, ne mantığım. Daha doğrusu anlattıkları bana deli saçması gibi gelmişti. Matbaada arkadaşlar anlatıyorlardı, neler söyledi? Anlattım: Şu sıralar Anadolu’ya geçilir, orada teşkilat kurulur, vatan bağımsızlığına kavuşur,

millet de özgürlüğüne kavuşmuş, anladınız mı arkadaşlar.”¹⁸⁷

“İngilizleri bekliyoruz. Türkler kendi güçleriyle adam olamaz. İngilizler elimizden tutarak bizi kurtaracak. İngiliz mandası için İstanbul’da 24 saat içinde 40 bin imza toplandı.”

(21 Nisan 1919, Alemdar gazetesi).

“Daha ne bekliyoruz? İngiltere’nin yönetimini, adaletini sevmekle vatanımın menfaatini sevmiş ve gözetmiş oluyorum.”

(1 Aralık 1919, Alemdar).

1 Eylül 1919’da **Alemdar** gazetesinde Refi Cevat (Ulunay) şöyle yazıyordu.

“İstiklal bizim gibi idare bilmeyen ellerde milleti harap ve ihtilal ile zulüm ile mahvetmek için veba gibi tahrip edici bir felaket oldu. Güzel memleketimizin bundan sonra elimizde kalan kısmını korumak için ‘tecrübe görmüş bir hocaya’ ihtiyacı vardır. Bu hoca bizim istiklalimizi muhafaza etmekle beraber, bizi yaşamaya ve yaşatmaya layık bir halde bulundurmalıdır (...). İstiklalimizi temin edebilmek için kuvvetli bir devletin müzaharetine (yani desteğine) muhtacız. o devlet -ki İngiltere’dir ve İngiltere olması lazımdır.”

¹⁸⁷ Sadi Borak’ın, *Atatürk’ün İstanbul’daki Hayatı* adlı eserinden. 13 Eylül 2007 tarihli Yeni Çağ gazetesinde Kerrar Esat Atalay imzalı Muhittin Nalbantoğlu tarafından hazırlanan köşeden

105. Alemdar Gazetesi Sahibi Pehlivan Kadri

106. Adana'da Ferda Gazetesi Sahibi Ali İlmî

Adana Ferda Gazetesi: Ali İlmî Bilgili, Mesud Fani Bilgili ve Zeynel Abidin 150'lik üç kardeşler.

Ali İlmî, bugün Irak topraklarında bulunan Süleymaniye Abdülbaki Mehmed Fani Efendi (1850-1936)'nin yedi oğlundan biridir. 1877 Zülkadriye (Kadirli) doğumludur.

Ali İlmî, Ermenilerin Adana'da 14 Nisan 1909 isyanındaki rolü ve 30 Ekim 1918'de imzalanan meşum Mondros mütarekesi sonrası ilk sayısı 1 Aralık 1918'de Adana'da, yayınlanmaya başlanan **Ferda** (yarın) gazetesiyle dikkati çekmişti. Fransız işgal kuvvetleri lehine, Türk istiklal savaşı aleyhine yazılarıyla tanınmıştı. Ali İlmî, kardeşleri Mesud Fani ve Zeynelabidin İrfanî gibi "**Kürt Teali Cemiyeti** azasıydı.¹⁸⁸

"Yunan'a hasımız, İngilizleri zaten gücendirmişiz. Ve işte ufaktan ufağa her gün biraz daha Bolşevik siyaseti gösteren eşkıyanız, içlerinde cidden bize hayırhah olanların az olmadığı Fransızlarla da bugün bizi büsbütün bozuşturacak bir vaziyet alıyor. Köylümüz korkarım istilasından kurtulamayacağımız Bolşevik hastalığının ne demek olduğunu bilmiyor."

(19 Nisan 1920, **Ferda** gazetesi).¹⁸⁹

"Yalnız Fransızlar Türklerin dostudur."

(20 Nisan 1920 **Ferda** Gazetesi).¹⁹⁰

¹⁸⁸ Ali İlmî Fânî, *Bir 150'liğin Mektupları* (Haz. A. Uçman – H. İnci), Kitabevi, İstanbul 1998, s. 15.

¹⁸⁹ Bilge Orhunlu, *Türk Yolu Dergisi*, Mart-Nisan 2006, sayı 10, s. 83.

¹⁹⁰ Orhunlu, agm., Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c. II, s. 492'den.

"Toroslara çekilen Adanalılara sesleniyoruz: Nereye Efendiler! Adana'yı kurtaracaksınız. Tabana kuvvet kayıyorsunuz."

(29 Temmuz 1920, Ferda gazetesi).¹⁹¹

"Kahraman Delibaş'ın başarısı üzerine Düzme Mustafa'nın kaçmaya hazırlandığı söylenmektedir. Milliyetçi nam altında milleti soyup mahveden alçakların, hainlerin yakında tamamen belayı bulacakları muhakkaktır."

(18 Ekim 1920 Ferda gazetesi).¹⁹²

"Milliyetçilik ve çetecilik, soygunculuk ve yağmacılık demektir. Onların amacı, milleti soymak, aç bırakmak ve tamamen öldürmektir." (20 Aralık 1920, Ferda Gazetesi).¹⁹³

Bunlar Anadolu'yu işgal eden düşmanla işbirliği yapan **Fanizade Ali İlmî'nin**, vatanın kurtuluşu için çalışan kahramanlara saldırılarından sadece bir kaç örnektir. Ali İlmî 31 Mart olaylarının baş müsebbiblerinden olan İngiliz ajanı Derviş Vahdeti'nin Volkan gazetesinde **DERVİŞ SÜKUTİ**¹⁹⁴ imzasıyla mektuplar yazmıştı.¹⁹⁵ Asi Delibaşı da kahraman olarak niteleyen bu gafil, 150'likler listesinin "Gazeteciler" bölümünde 106. sırada, "Adana'da Ferda gazetesi sahibi Fanizade Ali İlmî"¹⁹⁶ diye yer alır.

¹⁹¹ Zeki Sarıhan Kurtuluş Savaşı Günlüğü, TTK, Ankara-1995, c. III,

¹⁹² Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c. III, s. 249.

¹⁹³ Sarıhan Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c. III, s. 335'da.

¹⁹⁴ Sükuti ismi işbirlikçilerde bir sembol mü? Sükûti Ali İlmî'nin mahlası olduğu gibi, işgal günlerinde Menemen belediye başkanlığına Yunanlılarca atanan Süleyman Sırrı da hem Nakşibendi şeyhi, hem de Şeyh Sukuti adını kullanır. Aslı Dürzi'dir.

¹⁹⁵ Ali İlmî Fani, *Bir 150'liğin Mektupları*, s. 16, 22. dip not.

¹⁹⁶ Albayrak a.g.e., s. 232.

Ali İlmî, 16 Temmuz 1938'de Adana - Kadirli'ye döndü. 25 Temmuz 1964'de öldü. Ölümü üzerine bir başka 150'lik Ref'i Cevat Ulunay, 1 Eylül 1964'de Milliyet'te "Üstad Ali İlmî" başlıklı bir yazı neşretti.¹⁹⁷ Bu yazı ekler bölümündedir.

İhanet

Milli kuvvetlerimizin Sırkıntılı gurubunun Sarıçam'da çarpıştığı haberini Adana'da yayınlanan Ali İlmî (Bilgili)'nin idaresindeki Ferda gazetesi şöyle yazıyordu:

"Düşmanın bir keşif kolu Sarıçam'da Fransız kuvvetleriyle karşılaşarak çarpışmış iseler de, püskürtülmüşlerdir."

Halbuki gazetesinin düşman diye yazdığı, milli kuvvetlerin çarpışan keşif kolu değil, Türk milli kuvvetlerinin tamamı idi (15 Ekim 1920).¹⁹⁸

107. Balıkesir'de İrşad gazetesi Sahiplerinden Trabzonlu Ömer Fevzi

"Sındırgılı Ahmed Hulusi namında birisi vardır. Ahmed Hulusi *İrşad* gazetesinin sahib-i imtiyazıdır. Bu, vaktiyle Hürriyet ve İtilaf Kulübüne mensub, Trabzonlu Ömer Fevzi namında Trabzon'a maskara bir hoca gelmiştir, ona bu adam imtiyaz vaat etmişti.

Balıkesir'de İrşad gazetesi sahib-i imtiyazı Sındırgılı Kadızade Ahmed Hulusi, Yunanlıların Balıkesir, Sındırgı, Simav ve Bigadiç bölgesindeki şöhretli mütemetlerinden birisi, hatta elebaşısı ve Ethemi, Demirci kaymakamı İbrahim Ethem Beylerin belalisidir. Müfreze komutanı

¹⁹⁷ Bir 150'liğin Mektupları, s. 15, 18. nolu dipnot.

¹⁹⁸ Çamurdan, age, s. 119.

"Gördesli Makbule Hanım, Ahmed Hulusi ve adamlarının, Yunanlılara verdiği jurnaller nedeniyle pusuya düşürmüş ve şehit edilmiştir.ww Balıkesir vekillerince değişik ve ilginç karalama metoduyla 150'likler listesine alınmasının önlenmesi propagandasının değişik bir anejidir. Şahsı kötüleyerek sürülmekten kurtulmuşlardır.¹⁹⁹

Onun yerine gazetenin sahibi Trabzonlu Ömer Feyzi dahil edilmiştir. "1920 senesi Ağustos ayında Karesi Liva matbaasında eski yazı ile basılıp yayınlanmaya başlayan İRŞAD'ın sahibi Kadızade Hulusi, sorumlu müdür ve başyazarı Ömer Feyzi idi.



Balıkesir İrşad gazetesinin 8 numaralı ve 4 Eylül 1336 (1920) tarihli nüshası.²⁰⁰

Tamamen Mustafa Kemal Paşaya karşı olan ve halkı milli mücadele aleyhinde kışkırtmak gayesi ile haftada üç gün (cumartesi, pazartesi ve erşembe) çıkarılmış bir gazetedir. Başyazarı Ömer Feyzi aynı amaçlı SELAMET isimli bir

¹⁹⁹ Albayrak, age, s. 171.

²⁰⁰ Yurdakök, age, s. 102'den alındı (E.A.)

gazeteyi 1919 senesi eylül ayında Trabzon'da çıkarmış. Erzurum ve Sivas kongrelerini tenkit ederek Mustafa Kemal'in giriştiği faaliyeti baltalamaya çalışmış sonunda Kuva-yı Milliyeciler tarafından yakalanacağını anlayınca önce İstanbul'a, Yunanlıların işgali üzerine de Balıkesir'e geçerek kalemini Yunanlıların hizmetine vermiş bir vatanhaini idi. Gazetenin ne kadar devam ettiği bilinmiyorsa da Balıkesir'in kurtuluşuna kadar yayınlandığı tahmin ediliyor."

108. Halep'te Doğru Yol Gazetesi Sahibi Hasan Sadık

109. Köprü Gazetesi Sahip ve Müdürü İzmirli Refet

İngilizler için: "Gerçekten baba dostu imiş." Der.

Diğer Eşhas (Şahıslar) (41 Kişi)

110. Tarsuslu Kâmil Paşazâde Selâmi

111. Tarsuslu Kâmil Paşazâde Kemâl

112. Süleymaniyeli Kürt Hakkı

Süleymaniyeli Kürt Hakkı, İngiliz hafiyesi "meşhur Kürt Hakkı" dedikleridir.

(TBMM Gizli Zabıtları)

113. Mustafa Sabri Hocanın Oğlu İbrahim Sabri

114. Fabrikatör Bursalı Cemil

Bursa'da fabrikatör Cemil Bey, bütün mevcudiyetiyle, servetiyle Yunan ordusunun Bursa'ya ayak bastığı dakikadan son dakikaya kadar memlekette icra-yı şenaat etmiştir.²⁰¹

Cemil'in kayınbiraderi Necip de Yunanistan'dadır, tanassur edip Yorgiyos İstavropolos adını almıştır.²⁰²

²⁰¹ TBMM Gizli Celsede Bursa Mebusu Necati Bey.

²⁰² İlhami Soysal, *150'likler*, s. 142.

115. İngiliz Casusu Meşhur Çerkez Ragıp

116. Fransız Zabitliği Yapan Haçınlı Kazak Hasan

117. Eşkîya Reisi Süngülü Davut

6.3.338 (1922) **Pazartesi:** Sabahleyin bir saat, altımızdan 90 kadar düşman süvari ve piyadesinin **Panayır'a** doğru geçtiğini tarassut ettik. Dürbünlerimiz gayet iyi olduğundan bu düşman kolu içinde gayr-ı muntazam giden bazı ufak guruplar var idi ki, bunların **Çerkez** ve **Ermeni** olduğunu tefrik ediyorduk. Efrad ve hayvanat aç olduğundan bir parça erzak temin etmek ve bir keşif yapmak üzere beş kişiden mürekkep bir süvari müfrezesi, iki saat mesafedeki **Bigadiç** nahiyesinin **Bozöyük karyesine** gönderildi. Saat yedide müfreze köye gider ve her zaman yaptıkları gibi derhal yemek yemeye başlarlar. Bu sırada bir düşman süvari kolunun gelmekte olduğu haber verildiğinden köyün kenarına çıkarlar, bittabi böyle bir sırada ahalide hasıl olan galeyanın önünü almak için köy içinde harp etmeyeceklerini ve çekileceklerini söylerler ise de, **Hacı Mehmed namında bir pîr-i rüşen-fıkr** Türklüğe yakışır bir tavır ile:

"Haydi oğullarım köy içinde harp edin. İsterse bütün köy yansın, isterse hepimiz ölelim ve fakat burada bir gâvurun öldüğünü görelim" der ve efradı teşvik eder.

Bunun üzerine **Sındırgılı Ziya, Kocabeyli Şerif, Tekiroğlu Hüseyin Çavuş, Demirhisarlı Recep, Menlekli Raif'ten** ibaret olan keşif kolu derhal köyün kenarındaki ambarlar yanında ahz-i mevki ederler. Düşman tarafından iki süvari **Çerkez** gelir ve bizimkileri Yunanlılara benzetince:

"-Siz kimsiniz?"

"-Yunan askeriyiz!"

"-Ben de Yunan askeriyim" der. Omuzundaki tüfeği indirerek eline alır.

"-Öyle ise geliniz" derlerse de **"arkadaşlar gelsin"** diyerek cevap verince bizimkiler ateş eder ve müsademe başlar. İlk ateşte bunları itlaf ederler. Ve hatta soymağı da unutmuyarak silah, kama ve tabancalarını alırlar. 120 kişiden mürekkep **Çerkez Sündüklü Davut** ve **Yunanlı Anderya** kumandasında bulunan müfreze ile saat sekizde başlayan mücadele on bire kadar devam ederek bizden **Şerif** şehit ve iki hayvan mürd olur. Düşmandan ikisi **Çerkez** olmak üzere on dördü maktul olur.

Şehit olan Şerif pek cesur idi. Tek başına ayağı kırık olduğu halde düşmanla iki saat harp etmiş ve bütün cephanesini sarfettikten sonra şehit olmuştu. Üzerinde iki buçuk liradan başka parası olmadığını ve elbiselerinin pejmürdeliğini gören Yunan kumandanı **Çerkezlere** hitaben şöyle der:

"-Siz bunlara eşkıya diyorsunuz, fakat yanlış. Eşküyada böyle eski elbise olmaz ve para bulunur. Bunlar eşkıya değil, eşkıya bu kadar cesaret ve azim sahibi olamaz. Bunlar siyasi çete, zannedersem başa çıkacağız."²⁰³

118. Binbaşı Çerkez Bekir

119. Bursalı Fabrikatör Cemil'in Kayınbiraderi Necip

Yunanistan'a kaçmış, dinini ve ismini de değiştirip **Yorgiyos İstavropolos** olmuştur.

²⁰³ Akıncı, a.g.e., s. 196.-7.

**120. İzmir Sâbık Umur-ı İslamiye Müfettişı
Ahmed Hulusi**

121. Uşak - Eşme'den Mustafa Madanoğlu

Madanoğlu Mustafa, Saruhan (Manisa) ve İzmir millet vekilleri Reşat, Kemal, Ethem ve **Abidin Ali Beylerin** Meclis başkanlığına verdikleri önerge üzerine 150'likler listesine dahil edilerek yurt dışına çıkarılmıştır. Önergede şöyle denilmektedir. "Bütün harekât-ı milliye esnasında **Yunanlılarla teşrik-i mesai** ederek bir çok hanümanların sönmesine sebebiyet veren, **Eşme'nin** ihrakiyle **Uşak'ın** iskatına bais olan ve ahvali hakkında mukaddema biddefeat **Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa** hazretlerine beyan-ı malumat edilen **Eşme'nin Gıranköy karyesinden Hacı Madanoğlu Mustafa** ve mahdumu **Nuri'nin** aff-ı umumiden istifade ettirilerek elyevm mevkuf bulunduğu Kula hapishanesinden tahliyesinin Kütahya ve Saruhan havalisi asayişini ehemmiyetle ihlal edeceğinden, merkumanın 150 kişilik listeye ithalini teklif ederiz" (TBMM Gizli Celse Zabıtları).

**122 Gönen'in Tuzakça Karyesinden Yusuf oğlu
Remzi**

123. Gönen'in Bayramıç Karyesinden Hacı Kasım Oğlu Zühtü

**124. Gönen'in Balcı Karyesinden Kocagöz'ün
Osmanoğlu Şakir**

**125. Gönen'in Mir'atlar Karyesinden Koç
Mehmed oğlu Koç Ali**

126. Gönen'in Ayvacık Karyesinden Mehmed Oğlu Aziz

127. Gönen'in Keçeler Karyesinden Bağcılı Ahmed Oğlu Osman

128. Susurluk Yıldız Karyesinden Molla Süleyman Oğlu İzzet

129. Gönen'in Mir'atlar Karyesinden Hüseyin Oğlu Kâzım

130. Gönen'in Balcı Karyesinden Bekir oğlu Arap Mahmud

131. Gönen'in Rüstem Karyesinden Gardiyan Yusuf

132. Gönen'in Balcı Karyesinden Ömer Oğlu Eyüp

133. Gönen'in Keçeler Karyesinden Talustan oğlu İbrahim Çavuş

134. Gönen'in Balcı Karyesinden Topallı Şerif Oğlu İbrahim

135. Gönen'in Keçeler Karyesinden Topal Ömer Oğlu İdris

**136. Manyas'ın Bolcağaç Karyesinden
Kurhoğlu İsmail**

**137. Gönen'in Keçeler Karyesinden Muhtar
Hacı Oğlu İshak**

**138. Marmara'nın Kayapınar Karyesinden Yu-
suf Oğlu İshak**

**139. Manyas'ın Kızık Karyesinden Ali Bey Oğ-
lu Sabit**

**140. Gönen'in Balcı Karyesinden Veli Oğlu Se-
lim**

**141. Gönen'in Çerkez Mahallesinden Makineci
Mehmed Oğlu Osman**

**142. Manyas'ın Değirmenboğazı Karyesinden
Kadir Oğlu Kâmil**

**143. Gönen'in Keçidere Karyesinden Hüseyin
oğlu Galip**

**144. Manyas'ın Hacıyakup Karyesinden Çer-
kez Sait oğlu Salih**

**145. Manyas'ın Hacıyakup karyesinden Mak-
tul Şevket'in Birâderi İsmail**

**146. Gönen'in Keçeler Karyesinden Abdullah
oğlu Deli Kasım**

**147. Gönen'in Çerkez Mahallesinden Hasan
Onbaşı oğlu Kemâl**

**148. Manyas'ın Değirmenboğazı Karyesinden
Kadir oğlu Kâmil'in Biraderi Kâzım Efe**

**149. Manyas'ın Kızık Karyesinden Pallaç oğlu
Kemal**

**150. Gönen'in Keçeler Karyesinden Tuğ Oğlu
Mehmed**

Altıncı Bölüm

LOZAN VE CUMHURİYET SONRASI İHANETLER

ŞEYH SAİT

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan antlaşması Türkiye, Britanya imparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat İslavan devleti bilahare Belçika ve Portekiz arasında imzalanan anlaşmadan, I. Kısım, I. Fasl, Araziye müteallik ahkâm bölümünde 3. maddede "Türkiye-Suriye sınırını 20 Teşrinievvel (Ekim) 1921 tarihinde akdolan Fransa-Türkiye itilafnamesinin 8'inci maddesine göre belirlenirken "Türkiye-Irak arasındaki hudut dokuz ay zarfında Türkiye ile Büyük Britanya arasında suret-i muslihane tayin edilecektir." diyordu.

Tayin edilen müddet zarfında anlaşma olmazsa Cemiyet-i Akvama arz olunacaktır."²⁰⁴

²⁰⁴ Lozan antlaşması fotokopisinden. Çünkü antlaşma metni Lozan'da 24 Temmuz 1923 tarihinde yalnız bir nüsha olarak tanzim edilmiş olup bu nüsha Fransa Cumhuriyeti hazine-i evrakına tevdi olunacak ve Fransız hükümeti mezkûresi vazîlimza devletlerin her birine birer musaddak nüshasını ita edecektir. Madde 143'ün son paragrafı, s. 44.

Lozan Onaylanıyor

TBMM'de Lozan sulh antlaşmasıyla ilgili oturumunda **İskenderun sancağıyla ilgili görüşlerini beyan eden Mersin millet vekili Niyazi Bey:**

"... Unutmayınız ki millettaşlarımızdan bugün çok ağlayanlar var. Kaç defalar **Antakya** ve **İskenderun** havaliindeki mağdur ve mazlum kardeşler Meclisin büyüklüğüne başvurdular. Kardeşlerimiz bu Meclisin eşiklerinde ağladılar.

Biz öz yurdumuzu, öz toprağımızı istiyoruz."

Şairimiz **Yahya Kemal Bey** de:

"...Bu anda **Antakya** ve **İskenderun** mühim bir saat yaşıyor. Bu iki şehir yanılmasınlar, onlar için bu saat hiç bir zaman veda saatleri değildir. Biz bugün, bu anda, **Antakya** ve **İskenderun'da** ve bütün o toprakların arkasında kalan **Türk-Türkmen bayraklarını** görüyoruz ve bizim mefkûremizi hiç bir şey durduramayacaktır."²⁰⁵

Mebuslar **İskenderun sancağının Türkiye sınırları dışında kalmasının üzüntüsünü dile getiriyorlardı.**

Lozan sulh antlaşması, TBMM'de 10 Muharrem 1342 ve **23 Ağustos 1923 tarihinde 340, 341, 342 ve 343 nolu kanunlar çerçevesinde onaylanmıştır.**

Nasturi İsyanı

Lozan sulh antlaşmasının 3. maddesinde **Türkiye-İrak sınırının dokuz ay içinde taraflarca belirlenemediği takdirde Milletler Cemiyetine** gidileceği ifade edilmişti.

Musul petrolleri için çevrilen entrikalara kısaca bakalım mı?

²⁰⁵ Mehmet Tekin, Hatay Tarihi, Hatay Kültür ve Sanat Vakfı ile Antakya Gazeteciler Cemiyeti ortak yayını, Antakya-1993, s. 128.

15 Mayıs 1924'te Musul meselesi için **İstanbul'da** Haliç konferansının başlamasından sonra **Hakkâri** ilinin **Hangediği'nde** ayaklanma başladı.

5 Haziran 1924'te İngiliz hükümeti temsilcisi **Beytüşşebab** bölgesinin **Nasturilere** verilmesini istedi, görüşmelere son verildi.



7 Ağustos 1924'te Nasturi ayaklanması resmen başladı.

14 Ağustos 1924'te Bakanlar Kurulu 7. Kolordu Komutanı **Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşayı** görevlendirdi.

3 Eylül 1924'te İngilizlerin desteği ile **Nasturiler Hakkâri'de** bağımsız devlet kurmak için ayaklandı.

12 Eylül 1924'te **Cafer Tayyar Paşaya**, **Simko** diye bilinen **Şikak aşireti** reisi **İsmail Ağa** ile **Zaho** bölgesindeki **Gilikoyan, Guli, Gürür** aşiretlerinde tenkil hareketine katılmış.

23 Eylül 1923'de **Milletler Cemiyeti Suriye ve Lübnan** üzerindeki **Fransız mandasını** onayladı.

Kısa Kısa

5 Aralık 1924'de bir kararname ile **Suriye devleti** teşkil edildi.

Sancak'ın özel durumu Halep devletinden bağımsız olarak yeniden düzenlendi.

Ocak 1925'te Halep ve Şam devletleri üniter bir yapı içinde birleştirildi.

Şeyh Sait

Nasturi isyanı yetmemişti. Diyarbakır'ın Dicle ilçesi **Piran köyünde Şeyh Sait'in kardeşi Abdurrahman'ın** evinde ayaklanma planları tamamlanmıştı, **Şeyh Sait** 100'den fazla silahlı adamıyla bu evde misafir olarak bulunurken yanındakilerden **hapishane firarisi ve asker kaçağı** bir hükümlü, **13 Şubat 1925'te jandarmalarca** tutuklamak istenmişti. Bunun üzerine evden **Teğmen Mustafa** kumandasındaki jandarma birliğine ateş açıldı. Bir subay ile iki er şehit oldu, iki er yaralandı. Böylece Şeyh Sait isyanının ilk kurşunu Piran köyünden atılmış ve o gün isyan başlamıştır.

Kısa zamanda isyan yayılmıştı. Başbakan Fethi (Okyar) Bey Meclis kürsüsünden:

"Aldığımız tedbir yeterlidir. Gereksiz şiddet eylemleri ile ben elimi kana bulayamam" diyordu.

Hâlbuki isyan genişlemiş ve 14 ile yayılmıştı.

2 Mart 1925'te güven oylamasında 90 olumsuz oyla kaybeden başbakan, **3 Mart 1925** günü istifa etti. Millet vekilliğinden de ayrıldı.

4 Mart 1925 günü İsmet Paşa ikinci defa başbakan oldu.²⁰⁶

Şeyh Sait kendisi Zaza Sünni Nakşibendî tarikatı şeyhi idi.

Şeyh Sait'in Zazalar üzerindeki gücünden siyasi olarak faydalanmak isteyen isyanın beyin takımından **Yusuf Ziya**, Şeyh Sait'i **"Azadi Teşkilatı"**na soktu ve bu teşkilatın başkanlığına getirdi.

²⁰⁶ Çetiner, s. 196.

Emperyalistler "Din elden gidiyor, şeriat kaldırılıyor, halife kovuldu" tahrıklarıyla Şeyh Sait'i kandırıp hain emelleri doğrultusunda kullanmışlardır.

İdarenin Yıkılması İçin Şeyh Sait'e imzalattıkları fetva

"Kurulduğu günden beri din-i mübin-i Ahmedi'nin temellerini yıkmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti reisi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının, Kuran'ın ahkâmına aykırı hareket ederek Allah ve Peygamberi inkâr ettikleri ve Halife-i İslam'ı sürdükleri için gayri meşru olan bu idarenin yıkılmasının bütün Müslümanlar üzerine farz olduğunu, Cumhuriyetin başında olanların mal ve canlarının Şeriat-ı Garra-yı Ahmediye'ye göre helal olduğu ilan olunur."

21 Mart 1925'de Nevruz günü isyan başlatılır.

Şeyh Sait ve çevresinin hedefi Diyarbakır'dı. Orayı ele geçirip Cizre'ye doğru ilerleyerek "İngiliz kuvvetleri ile birleşmek ve İngilizlerin önceden vaat ettikleri SİLAHI, cephaneyi, parayı vesair desteği almaktı. Esasen isyan İngiliz ajanları ile birlikte böyle planlanmıştı."

İsyan boyunca yüzlerce insanımızın ölümüyle devam eden isyana Çarek, Harmek, Lolan, Bidin, Karabaş, Sim Haçlı, Şüküran, Kiği halkı, Varto halkı karşı koyanlar yanında idi.

Beyazıt'taki Celali ve Zeylan aşiretleri.

Mardin, Midyat, Savur, Nusaybin, Cizre dolaylarındaki Balli, Dekoriki, Halcan, Ömerkân, Habige Aşiretleri.

Bitlis havalisindeki, Dersim (Tunceli) dolaylarındaki aşiretler ayaklanmaya katılmamış ve Şeyh Sait isyanına karşı olmuşlardır.²⁰⁷

²⁰⁷ Çetiner, s. 329, ek 36'dan.

15 Mayıs 1925 günü sabahı Varto'nun güneyinde Murat nehri üzerindeki **Çarpuh** köprüsünde **Şeyh Sait**, **Şeyh Abdullah**, **Şeyh Ali**, **Abdurrahman** ve **Ceyran** beylerinden **Kasım** ve 25 muhafızı **İRAN'a** kaçma ümitlerini gerçekleştiremeden yakalandılar.

O Şeyh Sait'in üzerinde isyanla ilgili önemli evrak ve belgelerle, heybesinde çok sayıda altın para bulundu.²⁰⁸

13 Şubat 1925 günü başlayan, **15 Nisan 1925'te** bastırılan isyan iki ay sürdü.

26 Mayıs 1925 günü **Şeyh Sait'in** yakalanmasıyla yargılama süreci başladı ve **27 Haziran 1925'de** isyanın elebaşlarından **Şeyh Sait** ve **46 arkadaşı** Diyarbakır'da asılarak idam edildi.

İsyandan İbret Verici Olaylar

İsyanda ve sonrasında temayüz eden, beğenilen dört şahıs ve olay vardır ki, ne kadar iftihar edilse azdır.

Şeyh Sait'in bulunduğu yeri bacanağı binbaşı **Cibranlı aşiretinden Kasım (Ataç)** ihbar etti.

- **Lolanlı aşiretinden Hüseyin Bey** yakaladı.
- **Kürt kökenli Urfa milletvekili Ali Saip Bey de Şeyh Sait'in** idam kararını veren mahkemenin üyesiydi.
- **Şeyh Sait isyan harekâtını bastıran Korgeneral Kasım İnaç** ise Diyarbakır kökenliydi.²⁰⁹

Zilan Ayaklanması

Zilan ile **Roman aşireti** arasındaki intikam alma olayı dört aşireti birbirine düşürdü.

²⁰⁸ Çetiner, s. 200.

²⁰⁹ Çetiner, s. 199.

Zilan, Bekir Han ve Reşkotan aşiretlerinin Siirt'in **Kozluk** ve **Malabadi** ilçelerini basması, bir hayli cana mal olduktan sonra 1925 sonlarında bastırıldı.

Zilan aşiretinden **Resul Ağa** ve kardeşi **Ağitww** yurt dışına kaçtı.²¹⁰

Şemdinli Ayaklanması

Şeyh Sait isyanında önemli rolü nedeniyle idam edilen **Şemdinlili Seyit Abdülkadir**'in oğlu **Seyit Abdullah** intikam almak için yemin etmişti. Yeğeni **Muhlis Ağa** ve **Gerdi** aşiretininww de desteğini sağladı.

İntikam planına göre 6 Hudut Taburu subayını **25 Haziran 1925** günü köyüne yemeğe davet etti. 6 subay, Seyit Abdullah'ın misafiri olarak yer sofrasında yerini aldılar.

Seyit Abdullah'ın silahlı adamları 6 subayı esir aldı. Hudut Taburuna baskın düzenledi.

Ayaklanma bastırıldı. Elebaşı Seyit Abdullah, yeğeni **Muhlis, hain ve melun diye ün yapan İhsan Nuri, Irak'a kaçarak İngilizlere sığındı.**²¹¹

Ağustos 1925'de Reskatan Rama ayaklanması,

Pervari olayı.

Yukarıdan beri kısaca ifade etmeye çalıştığımız irili ufaklı ayaklanmalarda **İngilizlerin entrikaları ve paraları önemli rol oynamış** ve Türkiye iç içişleri ile uğraşırken tarihler **5 Haziran 1926'ya gelip dayanmıştı.** İngiltere-Türkiye arasında Musul meselesi nihayet antlaşma ile sonuçlandı.

²¹⁰ Çetiner, s. 202.

²¹¹ Çetiner, s. 203.

Genç Türkiye Cumhuriyetini iç ayaklanma ve isyanlarla uğraştıran emperyalist güçlerin maşalarını susturmakla uğraşılırken, Ankara antlaşması ile kurulması gereken komisyon için 20 Ekim 1921’de teşebbüs gerilmiş, komisyon ancak 1925 yılında kurulabilmişti.

16 Şubat 1926’da Ankara’ya gelen Fransız yüksek komiseriyle yapılmış görüşmelerde “Bir ek sözleşme, beş protokol, bir de imza protokolü” kaleme alındı.

18 Şubat 1926’da parafe edilmesine rağmen imzalanmadı. Çünkü Fransa, İngiltere ile devam eden Musul meselesinde İngiltere’ye destek olmak için Türkiye’yi oyalıyordu.

Musul’un Milletler Cemiyeti kararıyla İngiltere’ye verilmesiyle 18 Şubat 1926’dan itibaren Türkiye’yi oyalayan Fransa, nihayet 30 Mayıs 1926’da antlaşmayı imzaladı.

5 Haziran 1926’da İngiltere, Türkiye’nin doğusunda organize ettiği isyanlarla Türkiye’yi yorduktan sonra antlaşmayı imzaladı.

Yunanistan'da Tezgâhlanan Menemen Olayı

Dürzi Şeyh²¹²

Bu kişiye Dürzi Şeyh (!) denmesi aslen Cebel-i Dürzi ahalisinden olmasındandır. Dürzi Şeyh Sükûti, dedeleri nasıl 1096'da başlayan Haçlı seferleri sırasında onlara yol gösterdiler ise asırlar sonra da torun Dürzi Sükûti sahte Süleyman Sırrı kimliğiyle emperyalistlere yol göstermiştir.

Dürzi şeyh, 27 Mayıs 1924'te vatana ihanet suçu ile HUDUT-I MİLLÎ dışına çıkarılmıştır.

Bu sahte Şeyh Sükûti, İngiliz Muhibler Cemiyeti üyesi olup, işgal günlerinde Yunan işgal güçleri adına Menemen belediye başkanıdır. İki yardımcısı Yahya oğlu arabacı Hüseyin ile Girit Yahudisi Hayım oğlu Jozef'tir.

150'lik "Hain" Sait Molla

150'likler listesinin gazeteciler bölümünde 98. sırada yer alan "Türkçe İstanbul gazetesi sahibi" ve aynı zamanda Danıştay (Şura-yı Devlet) üyesi Sait Molla, İngiliz Muhibler Cemiyetinin kurucularındandır.²¹³

8 Aralık 1918'de *Yeni İstanbul* gazetesi, isim ve başyazar değiştirerek TÜRKÇE İSTANBUL olur. Başyazar da Sait Molla'dır.

²¹² E.A. Büyükyazlı, "Hüsniyadis Hortladı (2), Dürzü Şeyh", Yesevi, Temmuz 2006, sayı 151, s. 12'de geniş bilgiye ulaşabilirsiniz.

²¹³ Emin Karaca, *150'likler*, Altın Kitaplar, İstanbul 2004, s. 74.

Şeyhulislam Cemâleddin Efendinin yeğeni, muhtemelen ablasından ve Mustafa Neşet Molla'nın oğludur.

Sait Molla, İngiliz istihbaratından **"Papaz ve Protestan Misyoneri Frew"**²¹⁴, bugün İstanbul'da bir çok yerde adına cadde, meydan, park, spor salonu açılan **Dr. Cemil Topuzlu** ve daha bir kaç isim, İngiliz Muhibler Cemiyetini kurarlardır.²¹⁵

Sait Molla, İngiliz mandasının kabul edilmesi yönünde ateşli yazılarıyla dikkat çekmiş olup, Şura-yı Devlet (Danıştay) üyeliği ve Adliye Nezareti müsteşarlığı yapmış, İngiliz büyükelçiliğinden ayda 300 lira maaş aldığı bilinen, sicilli bir İngiliz ajanıdır.²¹⁶

Ayrıca Boğazlıyan kaymakamı şehit **Kemal Beyin** idamında **"Fazla konuşurmayın, zehrini saçtırmayın"** diye bağırın haindir.

Derviş Memet Kimdir?

Derviş Memet de, Manisa mutasarrıfı Hüseyin Hüsnü gibi 1831'de Bedirhani ayaklanması ve 1847 ayaklanması sonrasında Girit adasına sürgün edilen Bedirhani aşiretindendir.

* * *

Emperyalist güçlerin desteği ile 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkan Yunan ordusuna karşı direniş olmadığı halde 5.284 Türk'ün alçakça şehid edilmesine rağmen, Saruhan mutasarrıfı Hüseyin Hüsnü'nün, Efes metropoliti Yovakim ile avanesini Saruhan'a davet ettiğini biliyoruz.

* * *

²¹⁴ Çakmak, *Hüsnüyadis Hortladı*, s. 36.

²¹⁵ "Zirvedeki Hain Sait Molla", *Yesevi*, Temmuz 2003, c. 10, sayı 115, s. 14.

²¹⁶ Çakmak, *age*, s. 35.

Bu ihaneti öğrenen cezaevi baş gardiyanı **Parti Memet Pehlivan**, on dördü idam mahkûmu olmak üzere 37 kişi ile yollara düşer.

Gâvur Tarikatı mısınız?

Menemen, İzmir halkı gibi katliama uğramasın diye hedefleri Menemen boğazını tutup gâvura fırsat vermemektir. Başlarında **Parti Pehlivan**'ın olduğu 37 yiğit adam, sayılarını arttırmak için köylülerle görüşür. Köylüler "**Sünbüller köyünde şeyhimiz var onunla görüşün**" derler.

37 yiğit Sünbüller köyüne gelirler. Karşılarındaki kişi, **Parti Pehlivan**'ın da tanıdığı **Nakşibendi** olarak geçen **Giritli Derviş Memet**'tir.

Parti Pehlivan, Yunan palikaryasının İzmir'de yaptığı vahşet ve katliamı tek tek anlatır. **Giritli Nakşi Şeyhi Derviş Memet** oturduğu yerden gururla ayağa kalkar, şöyle der:

"Ben Yund dağına kadar bu Türkmen Yörük köylerinin şeyhiyim. Bizim tarikatımız kurşun atmayacak. Mehdi gelmeden caiz değildir."

Giritli Nakşi Şeyhi Derviş Memet, vatan işgal edilmiş, Yunan İzmir'i yakmış, ezanlar susturulmuş, camiler yakılmış olmasına rağmen Yunan gâvuruna kurşun atmayacağını ilan ediyor.

37 yiğidin başı sorar:

"Sizin tarikatınız gâvur tarikatı mıdır ki gâvura kurşun atmaz. Siz ne biçim laf edersiniz?"

Tarihî İhanet : Yunanistan'da tarihî mekanda tarihi ihanet

Eleusis (Elefsis) körfezi kıyısında bugün **demir çelik, gemi yapımı, petrol rafinerisi** bulunan tarihî şehir, Antik çağda **Démeter** tapınağı dolayısıyla çok ziyaretçi çekerdi.

Tapınakta tören yapılır, dinî sırlar açıklanırdı.²¹⁷ **Saruhan mutasarrıfı Nakşibendi Hüseyin Hüsnü**, Yunanistan'a kaçtıktan sonra **Aya Triyada** kilisesinde **Hristiyanlığı kabul edip Hüsnüyadis** olmuş, sonra bu törenlere katılmıştı. Yanında bulunan **Dürzi Şeyh Sükûtî** ile eski günleri yad etmiş, **Hüsnüyadis** Saruhan mutasarrıflığını, **Dürzi** şeyh de **Menemen** belediye başkanlığını hayal etmişti. 1930 yılının 15 Haziran'ında **İngiliz Muhibler Cemiyeti** kurucusu ve 150'lik **Sait Molla** da Kıbrıs'tan İngilizler marifetiyle güya sürgün edilmiş, doğruca Elefsis'e gelerek Hüsnüyadis'le ihanet ve yeni melanetler hazırlamak için el ele vermişti.

Aynen **Nemrut Mustafa'nın**, **Şeyh Sait'in** isyan çıkardığı gibi Türkiye'de isyan çıkarmayı planlarlar.

15 Haziran 1930

Hüsnüyadis, Dürzi Şeyh Sükûtî, Molla Sait'ten meydana gelen üçlünün ihanet tezgâhı işlemeye başlar.

Molla Sait: "İsyan denize yakın bir yerden başlatılırsa adalardan desteklemek suretiyle Türkiye Cumhuriyetini yıkarız" der, söze karışan **Dürzi Şeyh (!) Sükûtî** de:

"Derviş Memet, Şamdan Memet, Sütçü Memet, Giritli İbrahim oğlu İsmail, Giritli Ali oğlu Hasan ve Memet Emin, Hüsnüyadis'in kardeş çocuklarıdır. Onlar vasıtası ile dinamitin fitilini ateşledik mi gürültüsünü biz buradan işitiriz" der.

Üç işbirlikçi Yunan istihbarat teşkilatının desteğiyle isyan için çalışmalara başlar. Hareketin lokomotif **Hüsnüyadis'in Türkiye'de kalan 327 aileden oluşan Giritli akrabalarıdır.**²¹⁸

²¹⁷ *Büyük Larousse*, c. VII, s. 3639-40.

²¹⁸ 24 Ekim 1926 tarihinde çıkarılan 412 numaralı kararname ile Saruhan vilayetinin ve merkez ilçenin ismi Manisa olarak değiştirilmiştir.

Sait Molla, Dürzi Şeyh (!) Sükûti Hüsnüyadis'in Manisa'da kalan akrabaları üzerinden tezgâhlanan isyan hareketi, ancak altı ay sonra **23 Aralık 1930'da Menemen'de** sahnelenir.

Elefsis'te planlanan isyan hareketi Hüsnüyadis'in akrabalarının yürekleri yetmediği için bir türlü uygulanamaz.

Tatlıcı Hüseyin'in evinde toplanarak çalışmalara başlayanların hepsi iki işe birden başlarlar.

Birinci iş, **hepsi sakal bırakırlar.**

İkinci olarak ise **esrar içmeye başlarlar.**

Aynen Alamut kalesinde Hasan Sabbah'ın fedailerine afyon çektirip eylem yaptırdığı gibi Derviş Memet de **"Mehdiliğini ilan etmeden önce müridlerini kayıtsız şartsız itaat altına alır..."**

Mehdilik İlanı

"... artık yollara düşüp herkesi dine çağırmak gerektiğine karar veriyorlar. 7 Aralık 1930'da Giritli Mehmet ile altı arkadaşı (Şam'dan Mehmet, Sütçü Mehmet, Mehmet Emin, Nalıncı Hasan, Küçük Hasan, Ramazan) Manisa'dan Paşaköyü'ne geliyor ve Giritli Mehmedin bacanağının evine misafir oluyolar.²¹⁹

Derviş Memet, Paşaköy'de "Mehdi"lik alameti saydığı **"Kıtmir"** ile **"Mehdi"liğini ilan etti.** Paşaköy'den temin edilen mavzerlerle Menemen'e doğru hareket başlar.

Paşaköy'den 11 saatlik yürüyüşten sonra, **Sünbüller ve Bozalan'a** ulaşırlar. Esrarlı sigaraları çekerler... Sütçü Mehmed'in kardeşi **Hacı İsmail'in** hazırladığı eve gelirler. Ancak dikkat çekmemek için dağda hazırlanan kulübede 15

²¹⁹ Mahmud Goloğlu, *Devrimler ve Tepkiler (1924-1930)*, Ankara 1972, s. 303.

gün müddetle gece gündüz hem zikir, hem de esrar çekerler...

Hareket Başlıyor

Bozalan köyünde yemek sonrası Menemen'e hareket eden ihanet çetesi **Gediz nehrini** kayıkla geçer.

Menemen kenarında zeytinlik içerisinde önce zikredip, arkasından esrarı çekenlere Memet, hareket emrini verir. Esrarkeşler **Müfti** mescidinden **Nalıncı Hüseyin'in "Yeşil Bayrak"**ı dalgalandırmasıyla harekete secer.

Mehdi Derviş Memet, **camide halka karşı "Mehdi"liğini ilan eder**, yanında bulunan köpeğin Kitmir olduğunu, bunun Mehdiliğin alameti olduğunu anlatır.

Yüz kişi yeşil bayrağın altında toplanırken yüz kişi de seyreder.

Mehdi Derviş Memet, esrarkeşleriyle mahalle turunu tamamlayıp belediye meydanına döner ve meydanın ortasına yeşil bayrağı diker.

23 Aralık 1930 tarihinde saat 7.20'yi gösterir. **Menemen meydanının karşısında Kazez camisi, hükümet konağı ve hemen yanında jandarma karakolu vardı.** Bu esrarkeş gurubu ellerinde silah olduğu halde yeşil bayrak etrafında döner ve etrafa yerden aldıkları toprakları saçarlardı.

Ayaklanmayı ilk olarak avukat kâtibi **Memet Tevfik Efendi** hükümet binasında bulunan jandarma bölük yazıcısı **Ali Karagöz'e** haber vermiş, o da dört jandarma erine silahlarını almaları konusunda talimat vermiş, ancak onları beklemeden dışarıya çıkarak esrarkeşlerin toplandığı hemen yakındaki belediye meydanına gitmişti. Orada Mehdi Derviş Memet ve adamlarıyla karşılaşmış, kendilerine maksatlarını ve ne yapmak istediklerini sormuş, Derviş Memet de kendisine:

“Git kumandanına haber ver, o gelsin; bana top, kurşun işlemez” demiştir.

Bunun üzerine **Onbaşı Ali** durumu o anda evinde bulunan jandarma bölük komutanı **Yüzbaşı Fahri Beye** bildirmişti.

Yüzbaşı Fahri, doğruca asilerin bulunduğu belediye meydanına gidip onlara ve Mehdi Memet'e hitaben:

“-Ne istiyorsun? Buradan dağılın” diye ikaz etmiş, ancak esrarkeşler gurubu ile orada bulunan halk dağılmamış, o sırada Mehdi Memet **Yüzbaşı Fahri'ye**:

“-Ben Mehdiyim. Şeriatı ilan ediyorum. Bana kimse mukavemet edemez, karşımdan çekil!..” demiştir.

Mehdi'nin bu sözü orada bulunan Menemen halkının bazıları tarafından el çırpma suretiyle alkışlanmıştır.²²⁰

Jandarma yüzbaşısı **Fahri Bey**, ayaklanan bu esrarkeşler topluluğunun tehlikeli bir duruma gelebileceğini, kendisinin de bunların tecavüzü ile karşı karşıya kalabileceğini düşünmüş ve tedbir almak üzere hükümet binasına dönmüştür.

Buradan **Menemen'de** bulunan 43'üncü Piyade Alay Komutan Yardımcısı **Yarbay Nedim Bey** ile telefonla görüşerek olayla ilgili bilgi vermiş ve askerî birlik istemiştir.

Alay komutanı yardımcısı **Yarbay Nedim Bey**, henüz eğitimine çıkmakta olan 43'üncü piyade alayı 1. Tabur 3. Bölükte görevli piyade asteğmen **Mustafa Fehmi Kubilay Beye**:

“-Bir kaç şakinin hükümet konağı önüne gelerek hükümeti basmak istediklerini ve hemen askerleri ile birlik-

²²⁰ İzzettin Çopur, *Stratejik Bülten*, Eylül 2000, sayı 94, s. 104. TBMM Zabıt Ceridesi 25'inci inikad, c. 25 (2.2.21931), s. 76'dan alınmıştır.

te giderek jandarma kumandanı ile temas etmesini, cep-hanelerini alarak hareket etmesini" bildirmişti. Ancak Kubilay, eratın cephane almasını beklemeden heyecan içerisinde 26 mevcutlu müfrezesi ile birlikte hükümet konağına doğru hareket etmişti.²²¹ "Aynı alaydan et ve ekmek almak üzere çarşıya gelen alay iâşe subayı ve aynı zamanda nöbetçi subayı olan Yüzbaşı M. Ali Bey de belediye meydanında "esrarkeşlerle" karşılaşmış, Mehdi Derviş tarafından; "-Tevhid (Allah'ın birliğine inanma)'in ve şeriatın ilan edileceğine, dinsiz olan halkı dine davet edeceğine" dair sözlerine muhatap olunca durumun vehametini kavramış ve doğruca hükümet konağına giderek alay komutanlığına telefonla durum hakkında bilgi vermiş, kuvvet talep etmişti.

İhmal mi?

Alay komutan yardımcısı Yarbay Nedim Bey ise Yüzbaşı M. Ali'ye;

"-O bölgeden ayrılmamasını, daha önce jandarma bölük komutanlığının talebi üzerine gönderilen Kubilay Beyin müfrezesi ile irtibat kurmasını" emretmişti.

Yüzbaşı M. Ali Bey olay üzerine gidip Kubilay müfrezesi ile irtibat kurması gerekirken bunu yapmamış, jandarma Yüzbaşı Fahri Bey ile birlikte hükümet konağında kalarak Kubilay müfrezesinin "ayaklanan esrarkeşlerle karşı karşıya" kalmasına neden olmuştu.

Bana Mermi İşlemiyor!

Kubilay "Vakıf dairesi ile postahane arasındaki so-kağın başında" müfrezeye süngü taktırmış ve Osman Ça-

²²¹ Çopur, Genelkurmay ATAŞE Başkanlığı Arşivi, Menemen Ayaklanması, Klasör No 135, Dosya No I, s. 48 (23 Aralık 1930-8 Temmuz 1933)'den naklen.

vuşun komutasında bırakarak kendisi meydandaki esrar-keşlerin yanına gitmişti.

Meydanda Mehdi Derviş Memet ile karşılaşmış, onun yakasına yapışarak;

“-Yaptıkları hareketin suç olduğunu, bu kanunsuz harekete son vermelerini, kan dökmeden buradan çekip gitmelerini” söylemiştir... Ancak bu arada yere düşmüş ve Mehdi Memet’in mavzer²²² kurşunu ile sırtından yaralanmıştır. “Olay mahallinde bulunan Kubilay müfrezesi, esrarkeşler gurubuna ateş açmış, ancak silahlarda manevra mermisi bulunduğundan etkili olmamış, bunu fırsat bilen Mehdi Memet ise ‘**Bakın bana mermi işlemiyor**’ diyerek daha da cüretlenmişti.”²²³

Kubilay ağır bir şekilde yaralanmıştı. Meydandaki hükümet binasına girmek istedi. Ancak binanın giriş kapısı kapalıydı. Hükümet bahçesinden çıkarak **Kazez camisi** bahçesine girdi. Korunacak yer arıyordu. Emrindeki askerler de dağılmışlardı.

Testere ile Kesilen Baş

Mehdi Memet askerlerin olaya müdahale etmeyip uzaklaşmasından ve halkın, bir kısmının el çırparak teşvik etmesinden cesaret alarak, **Şamdan Memet** ile birlikte **Kazez camisinin** bahçesinde perişan bir vaziyette bulunan **Kubilay’ın** başını kör bağ testeresi ile keserek gövdesinden ayırmış, yeşil bayrağın tepesine takmıştı.

23 Aralık 1930’un sabahı saat 8’de, kendilerine müdahale eden iki yiğit **bekçi Şevki** ve **Hasan’ı** da hunharca şehit etmişlerdi.

²²² Goloğlu adı geçen eserinde “Giritli Memet tabancasını ateşleyip genç öğretmeni yaralıyor” diyor (s. 304).

²²³ Çopur, s. 110.

Geç Kalan Müdahale

Kubilay'ın şehit edilmesi esnasında halkın çoğunluğu donuk, hissiz ve seyirci kalmış, hatta bir kısmı olayı tasvip edermiş gibi el çırpıyordu.

Olaya müdahale etmek üzere 43. Piyade Alay Komutanlığı, 9. Bölük Komutanı Yüzbaşı Abdülbahri Bey ile 6. Bölük Komutanı Yüzbaşı Ragıp Çaldıra Bey komutasında makineli tüfekle takviyeli iki bölüğü görevlendirmişti. Bölükler "halka dağılmalarını, evlerine gitmelerini, aksi takdirde ateş edileceğini" ilan etmiş, ancak bu ilanlara uyulmadığı gibi esrarkeşlerin "Bize kurşun işlemez, biz şeyhiz, dervişiz" demeleri üzerine ateş açılmıştı. Ateş üzerine srarkeşlerin elebaşları olan ve Kubilay'ın başını kesen Mehdi Memet, Şam'dan Memet ve Asi Sütçü Memet hemen öldürülmüşlerdir.

Bu olay 15 Haziran 1930'da Yunanistan'da Elefsis'te İngiliz Muhibler Cemiyeti ve İngiliz uşağı Sait Molla, işgal günlerinde Menemen belediye başkanı ve Yunanlıların işbirlikçisi Dürzi Şeyh Sükuti, Yunanistan'a kaçtıktan sonra da boş durmayan Manisa mutasarrıfı Hüsnüyadis üçlüsünün planlamasıyla meydana gelmişti. İsyan öncesinde Nakşibendi tarikatı kullanılarak katılanlar esrarkeş haline getirilmişlerdir. Bu hain olayda rol alanlar Hüsnüyadis'in Giritli akrabalarıdır (!). Hüsnüyadis Manisa'daki akrabalarının kanına girmiştir.

Yıllardır Menemen ve Kubilay olayı irticadır, Yahudi oyunudur dendi. Bu maske ile İslam'a saldırıldı.

Halbuki Menemen olayı İngiliz-Yunan işbirlikçilerinin sahnelediği bir oyundur.

Bu oyunda rol alan tek Yahudi, Girit'ten gelen Yahudi Hayımoğlu Jozef'tir. O da işgal günlerinde Menemen Belediye Başkanı Dürzi Şeyh (!). Sükûti'nin başkan yardımcısı idi.

Menemen Olayı Davası (2)

23 Aralık 1930 Salı günü Menemen'de meydana gelen isyan hareketinin **15 Haziran 1930'da** Yunanistan'da tarihî Elefsis'de, Hüsniyadis, 150'lik **Sait Molla** ve **Dürzi Şeyh (!)**'ten oluşan üçlü ihanet çetesi tarafından, Yunan ve İngiliz istihbaratlarının desteği ile sahneye konulduğunu ifade etmiştik.

Menemen olayı sonrasındaki gelişmelere kısaca göz atalım:

- **27 Aralık 1930 Cumartesi**

Dahiliye Vekili **Şükrü Bey** (Kaya) ile Ordu Komutanı **Fahrettin Paşa** (Altay), İstanbul'da Dolmabahçe sarayında Reisicumhur **Gazi Mustafa Kemal Paşaya** olay hakkında bilgi verir.

- **28 Aralık 1930 Perşembe**

Gazi Mustafa Kemal Paşa, orduya baş sağlığı mesajı gönderir.

- **31 Aralık 1930 Çarşamba**

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Bakanlar Kurulu, Menemen ilçesi ile Manisa ve Balıkesir merkez ilçelerinde bir ay süre ile sıkıyönetim ilan edilmesine karar verdi.

Sıkıyönetim Komutanlığına 2. Ordu Komutanı **Fahrettin Paşa** (Altay), Divan-ı Harb Reisliğine I. Kolordu Komutan Vekili **Muğlalı Mustafa Paşa** atandı.

- **1 Ocak 1931 Perşembe**

Olay, Denizli millet vekili Mazhar Müfit (Kansu) ve arkadaşlarınınca verilen soru önergesiyle gündeme getirildi. Başbakan İsmet Paşa (İnönü) önergeyi cevaplandırdı.

Sıkıyönetim ilanıyla ilgili önerge tartışıldı ve oy birliğiyle kabul edildi.

- **7 Ocak 1931 Çarşamba**

Çankaya'da Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa başkanlığında Başbakan İsmet Paşa, Meclis Başkanı Kâzım Paşa (Özalp), Sıkıyönetim Komutanı Fahrettin Paşa (Altay), Dahiliye Vekili Şükrü Bey (Kaya), Müdafaa-i Milliye Vekilinin katıldıkları toplantıda Menemen olayı bütün yönleriyle ele alındı.

- **15 Ocak 1931 Perşembe**

105 sanıklı Menemen davasında yargılama başladı.

Menemen olaylarında manevra mermilerinin atılmasından sonra iyice azgınlaşan dört Memet'ten üçü, yani **"Bize kurşun işlemez, biz şeyhiz, dervişiz"** naralarını savuran Giritli Mehdi Derviş Mehmed, Sütçü Mehmed, Şamdan Mehmed isyan mahallinde öldükleri için sanıklar listesinde yoktu.

Menemen davasının 1 numaralı sanığı **Şeyh Esat Efendi** için bilip bilmeden ahkâm kesenler, ta Erzurum'dan getirdikleri 90 yaşındaki şeyhi astılar yanlısını söylerler. Şeyh Esat Efendi 1259 (1843) doğumlu olup aslen bugün Irak toprağı olan Erbil'de doğmuştur. **"Şeyh Efendi ürkülecek korkunç bir tarikatı, dinî telkinlerini dünya nimetlerini sağlamak hususunda şaşılacak bir maharet ve meleke ile kullanmayı pek iyi bilen ince bir politikacı idi."**

Bu sebeptendir ki Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit Han (1876-1909) onu İstanbul'dan sürmek mecburiyetinde kalmıştır.

Şeyh Esat Efendi asılmadı. 3-4 Mart 1931 tarihinde Menemen'de hastanede vefat etti.

Kubilay Olayı : Sanıkların yargılanması

105 sanığın yargılanmasına, 15 Ocak 1931 Perşembe günü başlandı.

- Tutanaklardan yargılamanın ilk günü...

Heyet-i Vekilenin 31.12.1930 tarih ve 10388 numaralı kararnamesi üzerine **Menemen Divan-ı Harb-i Örfisi** 15.1.1931 tarihinde ilk içtimasını akdetmiştir.

- Reis **Mustafa Paşa**, aza **Miralay Ata**, **Miralay Timur** ve Kaymakam **Ziya** ve Kaymakam **Baha Beyefendilerdi**.

Divan-ı Harb-i Örfi müddeimmumisi (savcısı) **Hidayet** ve muavini **Fuat Beyefendilerdi**

Zabıt kâtipleri **Kemal** ve **İhsan Efendilerdi**.

Divan-ı Harb-i Örfi heyeti, yukarıda adları yazılı zevattan müteşekkil olduğu halde Menemen irtica hadisesiyle maznun eşhas, usulen tevkifhaneden getirilerek cümlesi bağlı olmaksızın sırasıyla mevki-i mahsuslarına alındı. Sonra ceza mahkemeleri usulü kanununun 236'ncı maddesi mucibince açık olarak muhakeme icrasına geçildi.

Mezkûr madde mucibince maznun bulunan eşhasın hüviyetleri : Men'-i Muhakemelerine Karar Verilenler

Ayrıca Divan-ı Harb-i Örfi sorgu hakimliği, 15 Ocak 1931 tarihinde şu sanıkların men'-i muhakemelerine karar vermişti:

1- Hadisenin başlıca tertipçilerinden olup vak'a günü belediye meydanındaki müsademede öldürülen Sütçü Mehmed'in karısı Kezban,

- 2- Avukat Hasan Fehmi.
- 3- Hacı oğlu Mehmed.
- 4- Mustafa oğlu Boşnak Mümin.
- 5- Murad oğlu Boşnak Ahmed.
- 6- İmam Mustafa oğlu Hacı Müslim.
- 7- Mehmed oğlu Sadık Dede.
- 8- Müezzîn oğlu Hacı Ahmed.
- 9- Keçili köyünden İbrahim oğlu Ahmed.
- 10- Çallı Mustafa oğlu Süleyman.
- 11- Mavnacı Dadaylı Hasan.

Divan-ı Harb-i Örfî savcılığı tarafından karar hakimliğine karşı, vak'ayı başından sonuna kadar teşrih eden mütalaanamede **Hoca Servet Efendi** hakkındaki pek ağır ithamlar, bu zatın ölüm mahkûmları arasında yer alacağını zannettirirken, **bilakis beraat etmiş** olması da gösterir ki, harb divanı kararlarını verirken hak ve adaletten ayrılmamaya dikkat etmiş, suçlu ile suçsuzu ayırmakta titiz davranmıştır.

Şu kadar ki, ölüm cezasına mahkûm edildikleri halde, Büyük Millet Meclisince haklarındaki hüküm bozularak ölüm cezası yerine sadece **ikişer yıl hapis cezasına çarptırılan Kâhya Ahmed oğlu İsmail ile Terzi Talat** haklarındaki kararlar, Divan-ı Harbin bazı sanıklar hakkında biraz şiddetlice davranmış olduğu hükmüne varılabilir.

Meclisin Bozma Kararı

"Menemen irtica hadisesiyle alakalı maznun ve 26.12.1930 tarihinden beri mevkuf **Manisalı Terzi Talat'ın** suçunun sabit olmamasına mebni, ceza kanununun 146'ncı maddesine tevfikân idamına dair sadır olan karar, Millet Meclisinin haiz olduğu hukuka ve selahiyete istinadan **idam cezası, iki sene ağır hapse tahvil edilmiştir.**"

Esas 1, karar 1

"Menemen irtica hadisesiyle alakalı olmaktan maznun ve 26.12.1930 tarihinde mevkuf Manisa'nın Paşaköyünden Kâhya Ahmed oğlu İsmail'in suçunun sabit olmamasına binaen Ceza Kanununun 146'ncı maddesine tevfikân idamına aid hüküm Millet Meclisi tarafından iki sene ağır hapse tahvil edilmiştir."

Esas 1, karar 1

Diğer Mes'uller

Şimdi sıra irtica hareketiyle doğrudan doğruya ilgili olmadıkları halde, ihmal ve kayıtsızlıkları yüzünden kabahatli sayılanlara geldi.

Bu karlı irtica hadisesinin resmi vesikalara dayanılarak yapılan teşrihine bir son verirken, hiç şüphe yok ki bu kimseler hakkındaki resmi vesikaları da tarihe emanet icab ediyor.

Mesela şehid **Kubilay Bey**le vak'a mahalline gelen ve subaylarının şehadetine seyirci kalanlar hakkında Divan-ı Harb kayıtları arasında şu vesikaya rastlıyoruz:

İddianame

"Asileri tedib etmek üzere hükümet önüne gelerek kumandanları ihtiyat zabiti **Kubilay Beyin** yaralanması üzerine vak'a mahallinden kaçmakla sanık **yüzbaşı Mehmed Ali Efendi** ve asker **Himmet oğlu Osman Çavuş** ve **Mustafa** ve **İbrahim** ve **İsmail** ve onbaşı **Mürteza oğlu İbrahim** ve **Halil oğlu Mehmed**;

Haklarında yapılan ilk tahkikat neticesinde: Sanık askerlerin **Kubilay Beyin** yaralanması üzerine halkın oraya toplanıp asilere nümayişkâr bir vaziyet almalarından ve cephanesiz bulunmalarından ve bilhassa kumandansız kalmalarından tereddüt içinde vaziyetlerine hâkim olamaya-

rak kaçtıkları kendi ifadeleri ve hazırlık tahkikatı münderecatiyle anlaşılmaktadır.

Bu gibi vaziyetlerde askerî disiplin ve kanun noktasından askere teveccüh eden vazife, **derhal süngü takarak asileri imha etmekten ibaretti**. Bu vazifeyi yapmayarak firar etmiş olmalarıdır ki, zabitlerinin başının kesilmesine ve malum feci hadisenin vukuuna sebep ve amil olmuştur.

Yalnız başsız kalmaları ve halkın kesif bir halde nümayişkâr bir vaziyet takınmaları ve cebhaneleri olmaması, haklarında kanuni hafifletici sebeplerden sayılarak, hareketleri Türk Ceza Kanunun 69'uncu maddesinin ikinci bendine uygundur.

Diğer sanık yüzbaşı **Mehmed Ali Beyin** de hükümet konağında kışladan gelecek askere intizar ettiği ve bilahare bu askere iltihak eylediği anlaşılmakta ise de alaydan muavenet talep ettikten sonra hükümette mevcut bulunan jandarmalarla **Kubilay Beyin** geleceği yol üzerinde bir irtibat noktası tesis etmemesi ve Kubilay Beyin alaydan hareketinden sonra on beş dakika geçtiği halde bu zaman zarfında Kubilay Bey müfrezesini arayıp bulmaması vazifeyi ihmal mahiyetinde görüldüğünden, bunun da hareketi Türk Ceza Kanununun 230'uncu maddesine uygundur. Hepsi hakkında son tahkikat açılmasına ve duruşmalarının Divan-ı Harbce icrasına karar verilmesi talep ve iddia olunur."

Divan-ı Harb müddei umumi muavini

22.2.1931

Jandarma Subayları Hakkında Hüküm

Yine Divan-ı Harb kararlarına aid vesikalar arasında şu kayda rastlanıyor:

"53/61 ihmal ve terahiden sanık Manisa jandarma takım kumandanı **Muhiddin oğlu Kemal Beyin** suçu sabit

görüldüğünden 230'uncu maddeye göre üç ay hapis ve 560 kuruş mahkeme masrafına.."

Menemen jandarma bölük kumandanı Fahri Bey hakkında da şu resmi kayıt vardır:

"Müddet-i umumilik numarası 16-18/931-31931."

Vazifede ihmal ve terahiden, gayr-ı mevkuf Menemen jandarma kumandanı **Fahri Bey**, suçunun mahiyeti itibariyle askerî mahkemelere devrine karar verildi."

Bu subay hakkında askerî mahkemenin ne karar vermiş olduğuna dair kesin bir kayda rastlamak mümkün olmadı.

HULASA, general **Mustafa Muğlalı** başkanlığındaki Divan-ı Harb-i Örfi, Menemen irtica hadisesi hakkında yine resmi kayıtlara göre maktul **Mehdi Mehmed**, **Şamdan Mehmed** ve **Sütçü Mehmed** (bu üç elebaşı vak'a günü belediye meydanında vuku' bulan çarpışmada vurularak ölmüşlerdir), asi **Manisalı Mehmed Emin** ve **Nalıncı Hasan**, **Küçük Hasan** ve 102 refikinden,

46 sanığın çeşitli cezalarla mahkûmiyetlerine,

27 beraate,

28 idama

2 idam cezasının iki sene ağır hapse çevrilmesine, 5 kişinin de yaşları itibariyle ölüm cezasının 24 yıl ağır hapse tahviline karar vermiş, sanıklardan ikisi mevud ecelleriyle ölmüş olduklarından - ki bunlardan birisi **Erenköylü Nakşibendi şeyhi Erbilli lakabıyla anılan Şeyh Esad Efendi** idi-, haklarındaki idam hükmü tabiatıyla ve otomatik olarak sükût etmiştir.

İşte Türk inkılap tarihine "**Menemen irtica hadisesi**" adı altında geçen bu kanlı vak'arın, savcılık iddianamesi, örfi harp divanının resmi kayıtlara dayanan kararı ve yine resmi vesikalara müstenit inceleme ve soruşturmaları göz

önünde bulundurularak derleyebildiğim bilgi bundan ibarettir.

Türk inkılap tarihini kaleme alacak geleceğin tarih yazarına bu kadarcık olsun vesika ve malzeme sağlayabilmiş olmak manevi zevki, aylar sürmüş yorucu bir didinmenin tek mükâfatı olacaktır.

Sarıkların 19'u kendi ifadelerine göre "**okur-yazar**"dır. Bu oran % 20'ye tekabül etmektedir. 1930 tarihinde olaya karışanların % 20'sinin okur yazar olduğu bir ayaklanmanın "**plansız ve bir kaç serserinin işi**" olduğunu söylemek mümkün müdür?

İdama Mahkûm Edilenler

Çıtaklı Molla Hüseyin
Kahveci Çırağı Mustafa
Topçu Çavuşu Hüseyin
Tatlıcı Mutfak Hüseyin
Eskici Hüseyin Ali
Keçili Himmet oğlu Süleyman
Emrullah oğlu Mehmed Emin
Mutfak Süleyman
Manifaturacı Osman
Hatib Hafız Cemâl
Tabur İmamı İlyas Hoca
Ali Paşa oğlu Ragıp
Şeyh Hafız Ahmed
İbrahim oğlu İsmail
Laz İbrahim Hoca
Şeyh Ahmed Muhtar
Koca Mustafa
Hacı İsmail
Hacı İsmail oğlu Hüseyin
Cumabâlâh Ramiz

Yahya oğlu Hüseyin
Çingene Mehmed oğlu Ali
Hayim oğlu Jozef
Ali Osman oğlu Mehmed
Yusuf oğlu Kâmil
Kerim oğlu İbrahim
Salim oğlu Boşnak Abbas
Erbilli Şeyh Esat
Esat oğlu Mehmed Ali
Mustafa oğlu Abdülkerim
Nalinci Hasan
Küçük Hasan
Kâhya Ahmed oğlu İsmail
Terzi Talat
İzmirli Hacı Mehmed Ali
Harputlu Mehmed
Manisalı Hüseyin Çakır oğlu Ramazan.

İdamdan Kurtulanlar

- **Erbilli Şeyh Esat Efendi** yaşlı olması sebebiyle idam edilmedi. Eceliyle öldü.
- **Mustafa oğlu Abdülkerim**, hastalandığından İzmir memleket hastanesinde tedavi edilirken eceliyle öldüğünden idam hükmü infaz edilmemiştir.
- **Nalıncı Hasan** ile **Küçük Hasan** yaşları küçük olduğundan idam cezaları hapis cezasına çevrildi.
- **Harputlu Mehmed** ve **Manisalı Hüseyin Çakır oğlu Ramazan** da yaşları sebebiyle idamdan kurtuldular.
- **Kâhya Ahmed oğlu İsmail** ile **Terzi Talat'ın** idamları da bozularak ikişer sene hapisleri tasdik edildi.

Bu yedi kişi idama mahkûm edilmelerine rağmen ipe geçirilmediler.

Yedinci Bölüm

EKLER

Çakır Efe ile Anzavur²²⁴

"-Siz de Harb-i Umumiye iştirak eden zabitlerden değil misiniz? Hepiniz Enver'in (Enver Paşa) kölelerisiniz. Hepiniz de İttihatçılar gibi farmasonsunuz."

Onun gibi bizim de sinirlerimiz son derece gerilmişti. Karşı karşıya ve ayak üstünde duruyor, nerede ise bir birimize atılacak gibi burnumuzdan soluyorduk.

Tam bu sırada, Türkçeyi çetrefil bir Çerkez aksanıyla konuşan heyecanlı ve titiz bir adam, tam ortamıza atılarak Anzavur'a sitem etmeye başladı.

Bu, ufak tefek, mavi gözlü ve sarışın bir adamdı. Cüsesinden umulmayacak bir cevher ve **cüret hamulesi taşıyan bu minyatür adam**, bir civa gibi ele avuca sığmaz haliyle tek ayağının bir parmağı üzerinde fırl fırl dönüyor ve etrafındaki dev gibi kabadayılar, bu adam yavrusunun karşısında gayet çekingen ve ihtiyatlı bir vaziyet alıyorlardı.

Buna, Çerkezler sadece Sefer diye kendi ismiyle hitap ediyorlardı. Kuva-yı Milliyeciler arasında "**Çakır Efe**" namıyla meşhur bir komitacı idi.

²²⁴ Tarık Mümtaz Göztepe, Osmanogullarının Son Padişahu Vahideddin Mütareke Gayyasında, Sebil Yayinevi, İstanbul 1969, s. 307.

Bu "**Çakır Efe**" Kuva-yı Milliyecilerle birlikte çalışmaktadır. Anzavur, bu eski dostunu görüşmek üzere bir gece için yanına davet etmiş ve kılına bile zarar getirmeyeceğine söz vermişti. O da sırf bu söze emniyet ederek karşı taraftan kalkıp, sular kararırken Anzavur'un karargâhına gelmişti. O gün sabahtan beri **Anzavur**'un karargâhında kızaran tavuklar, kaynayan tencereler ve hazırlanan Çerkez Şipsi ve pastalar, meğer bu enteresan misafirin şerefine yapılıyor-muş.

Çakır Efe, daha karargâha varır varmaz, **Anzavur**'un, **Enver Paşa** aleyhinde acı acı konuştuğunu duyunca hemen ortaya atılmış ve sözünü ağzında bırakarak şöyle söylemişti:

"-Ahmed Bey, Ahmed Bey... Yoook, bak bunu sana yakıştıramam doğrusu... Sen kimin aleyhinde söylersen söyle karışmam, Fakat Enver Paşanın aleyhinde tek bir kötü laf dinlemeye tahammül edemem.

Anzavur, **Sefer**'in birden bire çıkagelmesine sevinmiş, fakat bu sert ihtarına içerlemişti.

Etraftaki ileri gelen beylerden bazıları yarı şaka, yarı ciddi bir lisanla:

"-Hey Sefer, ayağını tetik al, işin fena olur haaaa" diye lafa karışınca **Çakır Efe**, yerinden boşanmış bir zemberek gibi sıçrayarak ve ortada dört dönerek topuna meydan okudu ve:

-Tek başıma hepinizi önüme katar, i harman çevirdirim şuralarda alimallah" dedi. Ortalığı derin bir sessizlik kaplamıştı.

Çakır'ın zeki ve cüretli gözleri tekrar **Anzavur**'u aradı, buldu ve sözünü yarım bıraktığı yerden şöyle tamamladı:

"-Ahmed Bey, Allah'ın günü Harbiye Nezaretine gelip, aman Sefer, beni Enver Paşanın yanına sokuver, diye eşikler aşındırdığını unuttun mu? Enver Paşa seni kaç

kere geldinse huzuruna kabul edip, bir dediğini iki eder miydi? O zamanlar, binlerce defa öptüğün bu eli bugün ısırmak sana yaraşır mı?"

Sefer, içini adamakıllı boşaltmıştı. Bu haklı sözlerle belki de içinden hak veren Anzavur, işi tatlıya bağlamış ve hazır olan yer sofrasında misafirini yanı başına oturtarak ağırlamaya başlamıştı.

Bu, "**Çakır Efe**" Sefer, Harbiye Nâzırlığı ve başkumandanlığı zamanında **Enver Paşa'nın** perde çavuşu ve seyahatlerinde ise hiç yanından ayırmadığı ve otomobilinin şoförünün yanında eksik etmediği en sadık ve gözünü budaktan esirgemez bir fedaisi imiş. **Enver Paşanın** memleketten kaçması ve **İzmir'in işgali** üzerine silahına sarılarak Milli Mücadele saflarına atılmış ve Kuva-yı Milliye müfrezelerine katılmıştı.

Gayet dürüst ve makul konuşuyordu **Anzavur**'la münakaşasını bitirince yemek arasında kâh Türkçe, kâh Çerkezce şakalaşıp bir hayli gülüştüler. Yemekten sonra **Damat Ferid** tarafından gelen zabitler **İstanbul'a** dönmek üzere atlarının başına döndükleri vakit **Sefer**, bu zabitlerin yanına bir gölge gibi sessizce sokuldu, bir sır ve bir vasiyet emanet eder gibi bu genç zabitlere şu acı, fakat büyük hakikati anlattı:

'Efendiler! Ordumuzun en meşhur kumandanları, en kıymetli erkân-ı harpleri, en muntazam askerleri karşı taraftadır. Bu serserilerin arasında, onların karşısına çıkabilecek ve elinden iş gelecek bir tek kişi göremiyorum ben. Sizin gibi muktedir ve kıymetli zabitlerin yeri orasıdır. Bir haftaya varmaz bu serseriler çil yavrusu gibi dağıtılacak ve perişan edilecektir.'

Çakır Efenin, bu sözlerine hiddet ve itiraz etmek şöyle dursun, zabitler bunu kendi vicdanlarından yükselen bir ikaz sesi gibi ibretle dinlemişler ve derin bir düşünce içinde

bu esrarengiz yolcu ile vedalaşıp yerlerine dönmüşler ve **Anzavur**'un cevabını sadrazama olduğu gibi nakletmişlerdi.

Hiç bir askerî ve ciddi mahiyet taşımayan ve deve kuşu gibi uç dedikçe deveyim, yük taşı deyince kuşum deyip, çadırılı ordugâhında uykuya dalan bu teşkilat, Anadolu'daki bütün kanlı ihtilallerin, isyanların ve yer yer ayaklanmaların başında görülüyor ve bütün bu hareketler "Kuva-yı İnzibatiye" damgasını taşıyordu.



Emin
ÇÖLAŞAN
ecolasan@hurriyet.com.tr Faks: 0312 467 15 65
**Cüceleşmeyen
tek dev**

Hürriyet, 23 Nisan 2006

Cüceleşmeyen tek dev

REFİK Halid Karay ülkemizin önde gelen yazarlarından biriydi. Gazeteci, kalemi çok akıcı ve çok güzel kitapları var. Karay 1888 doğumlu. 1965 yılında aramızdan ayrıldı.

İkinci Meşrutiyet döneminde (1908) İttihatçı hükümetlere karşı çıktı, sert yazılar yazdı ve İstanbul'dan Anadolu illerine sürgün edildi... Birinci Dünya savaşını kaybettik. İstanbul işgal altına girdi. **Hain Sadrazam Damad Ferid, Refik Halid'i** Posta Telgraf genel müdürü yaptı. Çok önemli bir görevdi. Kapitülasyon eseri yabancı postalar dışında ülkenin tek iletişim sistemini oluşturan telgraf ve posta idaresinin başına getirildi.

Anadolu'da Kurtuluş Savaşı başlamıştı. Genel Müdür **Refik Halid, Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da** telgraf hat-

larından yararlanmasın diye sert bildiriler yayınlayıp Anadolu'daki memurlarına emirler gönderdi. Gazete yazılarında Kurtuluş Savaşına şiddetle karşı çıktı. **1922 yılında halk tarafından linç edilen hain Ali Kemal gibi çok ağır yazılar yazdı. Savaşı Milliciler kazanınca yurt dışına kaçtı.**

Lozan antlaşması hükümleri uyarınca, savaş sonrasında 150 kişi hariç genel af çıkarıldı. 150'likler diye bilinen bu listeye giren hainlerin isimleri TBMM tarafından belirlendi. Bunların yurt dışında olanlarına ülkeye girme yasağı getirildi. Türkiye'de olanlar ise yurt dışına sürgün edildi.

Refik Halid Karay da bu listede yer aldı. Hem satılık İstanbul basınında gazeteci olarak Anadolu ihtilaline karşı yazdığı ağır yazılar, hem de Posta genel müdürü olarak yaptıkları yüzünden.

Yazarımız 1938 yılında 150'likler için af çıkana kadar - **16 yıl boyunca- Beyrut ve Halep'te yaşadı.** Sonra vatana döndü. Siyasete girmedi, sadece yazarlık yaptı. Çok güzel kitaplar yazdı (Özellikle Minelbab İlelmihrab ve Bir Ömür Boyunca isimli anı kitaplarını okumanızı öneririm).

* * *

Kavgalar ve sürgün döneminden sonra uzun yıllar geçmişti. **Refik Halid Karay** İstanbul'da yaşıyordu. Yıl 1963. 70 yaşından sonra **Bir Ömür Boyunca** kitabını yazdı. Artık hayattan beklentisi yoktu. **Geçmişi, yaşadıklarını ve Atatürk'ü anlattı.** Elimde bu kitap... Bakınız Karay, eski düşmanı Atatürk için neler yazıyor:

"Eski ve yeni hiç bir nesle hoş görünmek için çırpınmayan bir adamım. Zaten yaşım da beni o külfetlerden kurtarmaktadır. Gerçekten unumu elemiş, eleğimi duvara asmışım. Ne siyasi, ne de edebî bir isteğim kaldı. Ne mebus olmak, ne de Nobel ödülü kazanmak için hırs besliyorum...

Benim veya başkalarının anılarını okuyanlar ne devlerin cüce haline geldiğini, nasıl mum gibi eridiklerini, kardan yapılmış aslanlar gibi bir kucak çamurdan ibaret kaldıklarını görmüşlerdir.

Dev kalan kaç kişi var içlerinde?

Ömrüm boyunca tanıdıklarım arasında Atatürk'ten başka cüceleşmeyen dev yok."

Aşağıdaki satırları ise günümüzde "bazılarına" ders olacak nitelikte:

"Hayatta dev olmak galiba pek güç değil. Tarihte dev kalmak zor.

Siyaset, yalancı pehlivan üretilen bir fideliktir. Ya da mermer ve tunç yerine mukavvadan heykeller yapılan bir atölye, bal mumundan garip ve biçimsiz karnaval kuklaları yetiştiren bir imalathanedir. Arada, bir büyük adam da karışır içlerine.

Şöyle geriye baktığım zaman o siyaset serçeleri sürüsünde bir kaç kanadı kırık leylekle, sonunda arpacı kumrusuna çevrilmiş dört beş mahzun kabartı görüyorum.

Şahin sandıklarımızın çoğu da leş kargası imiş meğerse!

Bir teki (Atatürk) hariç, çoktandır memlekette büyük adam yetişmemiştir..."

Ve amansız düşmanı, kitabında büyük adamı anlatmayı sürdürüyor:

"Şimdi düşünüyorum, bir Mustafa Kemal çıkıp milli şuur ve şerefimizi tazelemiştir.

Atatürk ömrümüz boyunca bizleri kan ağlamaktan kurtarmıştır."

Evet!.. Bunları uzun yıllar İstiklal Harbine ve Atatürk'e karşı çıkan, onun hakkında gazetelerde en ağır yazıları yazan, ismi hainlerden oluşan 150'likler listesine konu-

lan, 16 yıl yurt dışında sürgün yaşayan ve sürgünde bile Suriye'de gazete çıkarıp muhalefet yapan Refik Halid Karay yazıyor.

Muhteşem bir tarih gerçeğidir.

Aradan yıllar geçmiş, hayatta hiç bir beklentisi kalmamış bir yazar, yukarıdaki satırları Atatürk'ün ölümünden tam 25 yıl sonra kaleme alıyor... Çünkü geçmişte yaptıklarını ve yaşadıklarını akıl ve mantık süzgecinden geçirmiş, gerçeği görmüş ve amansız karşıtı olduğu Atatürk'ün değerini anlamış.

Bugün 23 Nisan.

Bugün özellikle ülkemizdeki Atatürk düşmanı aymazlara, din bezirgânlarına, dinimizi kullanarak malı götüren ahlaksızlara, rahmetli Refik Halid Karay'dan bu örneği vermek istedim.

Ali Kemal'in torunu olmak imtiyaz mıdır?



Özcan
YENİÇERİ

yeniceriozcan@yahoo.com

BALBAL

Kuvayi Milliye düşmanıydı. İsmet İnönü, İstiklal Savaşı'na muhalefet etmiş, Ermeniler üzerine Kazım Karabekir'in yaptığı harekâta karşı çıkmış bundan dolayı da adına Artin Kemal denen birisinin oğlu olması nedeniyle Selim Kune-

21 Mart 2007 – Yeniçağ gazetesi.

Ali Kemal'in Torunu Olmak

Bu ülkede bir göreve –özellikle de kamu görevine– atanmada gerçek anlamda liyakat, ehliyet ve uzmanlık gibi nitelikler aranmamaktadır. Mevzuat ve kâğıt üstündeki formalite özellikleri taşımak kaydıyla kör sadakati ahlak edinmişler, her hangi bir göreve atanmada her zaman liyakatlılara tercih edilmektedir. Bu duruma yaygın ve etkin sermaye ile onun güdümündeki medyanın hiç sesi çıkmamaktadır. Çünkü lobiciliğini yaptıkları kişilerin her halükarda istedikleri görevlere getirilmesinde onlar bir sorunla karşılaşmazlar. Esnek kırmızı çizgisi ve milli hassasiyeti olmayanlar da kullanım katsayıları yüksek olduğundan dolayı sürekli desteklerler.

Bu süreçten Dışişleri gibi çok yönlü özellik isteyen kurumlar da büyük ölçüde nasibini alır. Ancak Dışişleri Bakanlığı mensublarının atanmaları zorunluluktan dolayı daha sağlam esaslara bağlı olduğu da bir gerçektir. Devletin protokol işleri, itibarı ve dış ilişkileri bir anlamda bu kadroların omuzundadır. Son zamanlarda işin içine kerameti

kendinden menkul **"danışmanlar"**ın girmesi durumu çok değiştirmiş değildir.

Cumhurbaşkanı Sezer'in giderayak yaptığı bir veto, tartışmaları Dışişleri temelinde alevlendirmiştir. Cumhurbaşkanı Sezer'in, Dışişleri Bakanlığının beş müsteşar yardımcısının atamalarını veto etmesi üzerine medyada adeta fırtına koparılmaktadır. Elbette **"gerekçe"**nin açıklanarak vetonun izahının yapılması bağlamında itirazlar haklı da görülebilir. Ancak itirazlar ya da eleştiriler bu yönde yapılmamaktadır. Herkes kendi kafasında ürettiği ya da tahmin ettiği bir gerekçeyi esas yaparak yapılan bu veto, adeta eleştiri bombardımanına tutulmaktadır. Daha çok da eleştiriler Ali Kemal'in torunu Selim Kuneralp'in veto yemesi temelinde gündeme getirilmektedir.

Ali Kemal'in oğlu **Zeki Kuneralp**'in kendisi gibi diplomat olan oğlu **Selim Kuneralp İsveç ve Kore'de büyük elçilik yaptıktan sonra Ankara'ya çekilmişti**. Bu zat bir süre önce bakanlıkta müsteşar yardımcılığına atandı. Selim Kuneralp'in bir kaç aydır yürüttüğü bu görevi cumhurbaşkanınca veto edildi.

Ali Kemal **İngiliz Muhibler Cemiyetinin** üyesiydi. Amansız bir Kuva-yı Milliye düşmanıydı. İsmet İnönü, İstiklal Savaşına muhalefet etmiş, Ermeniler üzerine Kâzım Karabekir'in yaptığı harekâta karşı çıkmış, bundan dolayı da Ali Kemal'in oğlu olması nedeniyle Selim Kuneralp'in babası Zeki Kuneralp'ı bir zamanlar veto etmeye kalkışanlara **"suçun şahsiliği"** ilkesini hatırlatarak **Ne var bunda? Oğlu niçin hariciyeye giremesin?** demişti. İnönü'nün bu sözleri gerekçe yapılarak Ali Kemal'in torununun veto edilmesi eleştirilmektedir. Veto gerekçesinin gerçekte ne olduğu da cumhurbaşkanınca açıklanmış değildir. Ancak bu tarihî arka planı bilenler konunun dede Ali Kemal ile ilgisini kurarak değerlendirme yapmakadırlar. Elbette Selim Kuneralp'ı dedesinin suçlarından dolayı yargılamak

yanlıştır. Ancak Selim Kuneralp, Karen Fogg'un email arkadaşıdır. Karen Fogg'la mesajlaşmasının özelden değil, gizlilikten dolayı saklı kanallardan yapılması gerektiğini şöyle anlatır.

"Sevgili Karen,

Dünkü mesajımda yanlışlıkla büyükelçiliğın e-posta adresini kullanmışım. Hâlâ geçerli olan eski adresime yazmaya devam etmen gerek. Yoksa senin mesajlarını burada herkes okuyabilir."

Durum yeterince açık değil mi? Kuneralp'in, Fogg ile paylaştıklarını Türk Dışışleri yetkilileriyle paylaşmak istememesi ilginç değil midir? Büyükelçiliktekilerin AB'nin temsilcisi olan Fogg'un gönderdiği bir mesajı okumasında Selim Kuneralp neden sakınca görüyor? Bu sakınca çok şeylere işaret etmiyor mu? Yalnızca bu tavır bile vetonun ne kadar yerinde olduğunu göstermiyor mu?

Elbette Ali Kemal'in ihanetinden torun sorumlu tutulamaz. Ancak birisi Ali Kemal'in torunu olduğu için dokunulmazlık zırhına da büründürülemez. Bu ülkenin istiklaline kast eden düşmanlara karşı dışıyla tırnağıyla istiklal mücadelesi verenlerin çocuklarına birilerinin bu konuda açıklama yapması da gerekir.

Bu ülkeyi Derviş Vahdeti'nin, İngiliz Muhibler Cemiyetinin üyeleri Damad Ferid'in, Zaven Efendinin, Ali Kemal'in ve Rahip Frew'nun çocuklarından daha başarılı bir biçimde içeride ve dışarıda temsil edecek Türkiye'ye muhabbet duyanların çocuklarının olduğu da bilinmektedir. AB'ye, ABD'ye ya da İngiliz'e, Ermeni'ye muhabbet besleyenlerin torunu olmak imtiyaz değildir!

Bir 150'lik Olan Refii Cevat Ulunay Başka Bir 150'likle İlgili Methü Senası Üstad Ali İlmî²²⁵

150'liklerin gazeteciler bölümünde 104'üncü sırada yer alan Ref'i Cevat (Ulunay)'ın başka bir 150'lik Adana Ferda gazetesi sahibi Ali İlmî'nin ölümü üzerine kaleme aldığı yazı, bir 150'liğin başka bir başka 150'liği nasıl göklere çıkardığının göstergesidir.

* * *

"Pazar günü erken saatte taraçada oturuyorum. Bahçe kapısından bir zat girdi. Bulunduğum yere doğru geldi.

-Beni tanıdınız mı?

-Affedersiniz, tanıyamadım.

Karşımdaki koltuğa oturdu, gözlerinden yaşlar süzül-
dü.

-Ben Ali İlmî Beyin oğluyum. Size pederimin vefat etti-
ğini haber vermeye geldim.

Bütün benliğimi büyük bir teessür kapladı. İçime bir
ateş düştü.

-Yandım... Ne vakit öldü?

-Ayn 25'inde.

-Nerede?

²²⁵ Bu yazı 150'liklerden Ref'i Cevat Ulunay tarafından kendi yandaşı göklere çıkarmak için 1 Eylül 1964 tarihli Milliyet Gazetesinde yayınlanmıştır.

-Kadirli'de.

Yerine konulmaz bir ilim adamı, bir edebiyat üstadı, bir şair kaybetmiştik. Sordum:

-Neden öldü?

-Ölünecek bir hastalık değil... Ayağının bir tırnağı batmış, çıkarmak için ameliyat yapmışlar. Anlaşılan mikrop kaptırmış olacaklar. Septisemi olmuş, kurtaramamışlar. Zavallı babacığım gitti.

İkimizin de gözlerimiz yaşlı idi. Birbirimizi teselli ediyorduk.

Ali İlmî tam manasıyla bir şark efendisi idi, sohbetine doyulmazdı. Bilhassa mevzu edebiyata intikal edecek olursa gittikçe açılır, saçılır, hafızasının kuvveti ile misaller söyleyerek ilmine, fazlına bizi hayran ederdi.

Ali İlmî edebî sanatları en güzel anlatan bir hoca idi. Adana ve civarında yetiştirdiği talebenin haddi hesabı yoktur. Eski şairler hakkında denildiği gibi "üç lisanda şiir söylemeye muktediri."

Ali İlmî'nin şiirlerinde bir "suhulet-i beyan" vardı, güzel Türkçe onun sihirli kaleminde kıvrılır, bükülür, anlatmak istediği fikri en sade ve en güzel şekilde ifade imkânını bulurdu.

Ali İlmî, çoğu kelimeler erbabı gibi menkub olmuş, o zaman göz dağı:ww

Nedir hubb-i vatan ancak vatandan dâr olan anlar.

Bu aşkın sırrına ermekle buldum neşv ü nema gurbette.

Beyti ile vatan hasretini çok açık bir şekilde anlatmıştı.

Ali İlmî'nin vatani şiirleri çok kuvvetlidir. Asi nehri ile bir hasbîhalinde:

Anarken hayatını

Şanlı hatıratını

Nil'i geçerken gördüm.

Yavuz'un kır atını.

Dünyanın dört bucağı

Denizi, çölü, dağı

Hâlâ ufuklarında

Arıyor al bayrağı.

Beyitleri ile tarihin en parlak sahifelerini bir kaç kelime ile çiziveriyordu.

Ali İlmî'nin isyanlarında da bir başkalık vardır, mesela:

Viranelerin yasaıww baykuşlara döndüm

Gördüm de kazanında şu cennet gibi yurdu

Gül devrini görseydim onun bülbül olurdum.

Ya Rab! Beni evvel getireydin ne olurdu.

Milli zafer üzerine merhumun şahlanan kıtalarından biri de Hatay gençlerine şu hitabıdır:

Denizler kan köpürdü, dağlar ateş püskürüb durdu

Yanan vadiler üstünde hilalin saltanat kurdu

Açıldı göllerinww göğsünde solmaz, goncalar, güller.

Zafer marşın terennüm eyledi binlerce bülbülleri

Mekânı cennet olsun!

Ref'i Cevad Ulunay

1 Eylül 1964, Milliyet.

ne mi benzer?" Ya da "Torunlar, dedelerinin yaptıklarından sorumlu mudur?"

Yanıt hazır: "Hayır!"

Ancak tarih gösteriyor ki, "Pek çok torun, dedesinin yolundan gitmiş!.." Bu genelleme, hainliğinden dolayı adı "Artin Cemâl"e çıkmış Ali Kemal'in torununun da aynı yapıda olduğunu göstermez.

Farklı kesimler farklı yorumlar yapabilir. Bir kesim şöyle düşünebilir: "İngilizler, 1919'da Türkiye'nin işgali sırasında dedesiyle işbirliği yaptı. Onu kullandı. Ama sonuçta başarılı olamadı. Dedesinin ödediği bedel hayatıydı (Linç edildi!). Şimdi toruna diyet borçlarını belediye başkanlığıyla ödüyorlar." Bir başka kesim "Artık ne fark eder ki? O, Türkiye'de değil. Üstelik İngiliz. Bu kavramlar onun için geçerli değil" diyebilir.

Daha başka bir kesim ise, "Bu konuları yüz yıl sonra deşmeyelim. Dostluğumuzu geliştirelim" şeklinde düşünebilir.

Ali Kemal, Neler Söylemişti?

Londra belediye başkanı Boris Johnson'ın dedesi Ali Kemal'i kısaca hatırlatalım (Ayrıntılı bilgi, benim "İşgal ve Direniş" adlı kitabımda mevcut).

Ali Kemal, gazeteci idi. Sonra Damad Ferid Paşa hükümetlerinde Milli Eğitim ve İçişleri Bakanlıkları yaptı. Hayatının büyük kısmı yurt dışında geçti. İngiliz'le evlendi. Yurt dışından gönderdiği yazılarında intihal (çalıntı) yapıyordu. Atatürk, Samsun'a çıktığında İçişleri Bakanı idi.

Yazılarında şöyle diyordu:

- Mustafa Kemal ikbal hırsı içindedir. Siyasetten habersizdir. Milli Kuvvetler ateş olsalar, cürümleri kadar yer yakarlar.

-Kuva-yı Milliye ancak çetecilik yapar, vurur, kırar geçirir.

-Büyük Millet Meclisi, küçük heriflerin eseridir.

-İpsiz sapsız, akılsız, fikirsiz zorbalar, caniler...

-Şaklabanlar.

-İdam, idam. M. Kemal cezasını bulacak!

Ali Kemal'in oğlu, Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyetinde büyükelçilik yapan Zeki Kuneralp idi. Kuneralp'in eşi, 1978'de Madrid'de Ermeni ASALA terör örgütü tarafından öldürülmüştü.

Artık sahne ışıklarının üzerine çevrildiği yeni Londra belediye başkanı, tavır ve davranışlarıyla kendisini kanıtlayacaktır. Bizler dedesine değil, kendisine bakarak not vermiyoruz. Hem Londra'daki Türkler'e karşı, hem de Türkiye'ye karşı davranışları bakımından.

Yunan ordusu için dua edin

ANKARA'nın Sevr Andlaşması'nı reddetmesi ve irtana kadar mücadele değini ilan etmesi üzerine işgalciler Yunan ordusunu harekete geçirirler. amaç milli direnişi kırarak Sevr Andlaşması'nın imzalanmasını ağılamaktır.

Yunan ordusu 22 Haziran 1920 ünü Bursa ve Uşak üzerine harekete eğer. Öldürerek, yakarak, yıkarak erler.

Peyam-ı Sabah gazetesi muhabiri, ammat Ferit hükümetinin Adliye nazırını (Adalet Bakanı) Ali Rüştü Efendi'ye sorar:

"Hükümet Yunan ordusu ırafından yapılan bu hareketi rotesto etmek niyetinde midir?"

Müştaşarlığına İngiliz casusu Saif lolla'yı getirmiş olan bu Nazır Efendi yor ki (özet):

"Hükümetimiz M. Kemal taraftar-rını resmen mahlûm etmiş, hilafete

**Söyleyen:
Adliye
Nazırı**

ve vatana hain olduklarını ilan eylemiştir. Vazifesi bu asilere (yani Kuvayı Milli-yecilere) layık oldukları cezayı vermektir. O halde kendi programımız dahilinde bulunan bu hareketi (Yunan ilerleyişini) niye protesto etmeli?"

NAZIRLIĞA DEVAM

Nazır Efendi bir şey daha söylüyor:
"Bu ordu bizim ordumuz sayılır.

Yunan ordusunun başarısı için dua ediniz!" (Peyam-ı Sabah, 12 Temmuz 1920, F.R. Atay, Eski Saat: T. Bıyıkoglu, Atatürk Anadolu'da; Gizli Celse Zabıtları, 4.c.)

Milli duygudan, namustan, onurdan, bilinçten yoksun Nazır'ın bu rezil, kepaze laflarına ne hükümdar bir tepki gösterir, ne sadrazam, ne de öteki nazırlar. Nazır nazırlığına devam eder. Bir sonraki hükümette de yer alır.

İstanbul yönetimi işte böyle bir yönetimdi.

Pencere camıyla askerimizi kestiler

İSTANBUL yönetimi, 1920 Nisan'ında, yapılabilecek en alçakça şeyi yaptı. Şeyhülislam Dürrizade'nin fetvasıyla halka, millicilerin, yani bağımsızlığı, yurdu ve milli namusunu korumak için çırpınanların öldürülmelerinin din gereği olduğu, bu uğurda ölenlerin şehit, savaşanların gazi olacağı duyuruldu. Yani düşmanla işbirliği içinde olan yönetim, yurtseverlere karşı bir din savaşını ilan etti. Bu hain fetvalar İngiliz uçakları, ajanları, Ermeniler ve Rumlar tarafından Anadolu'ya yayıldı. Yer yer isyanlar patlak verdi.

DÜZCE ASİLERİ Bu fetvanın etkisiyle ayaklanan Düzce asileri, 3 Mayıs 1920 sabahı, Bolu'ya saldırdılar. Mutasamim Vekili Binbaşı İhsan'ı şehit ettiler. Paraları, saatleri, tabancaları, hatta elbisesi soyuldu. Öteki asiler de Bolu'ya yağmalyorlardı. Asiler ellerine geçirdikleri askerleri eski lise binasının kırık camlarıyla kestiler ve korkunç işkencelerle öldürdüler. Bu kanlı olaylar sırasında Devrekli



11 Nisan 1920 tarihli Tasvir-i Efkâr'da yayımlanan Dürrizade fetvası.

genç subay Abdülvahap da asilerce yakalanmış, üstü başı soyulduktan sonra, elleri arkasına bağlanıp sokak sokak dolaştırılmıştı. Genç subay birçok hakaretlerden sonra bıçaklandı, öldü sanılarak sokagın ortasında bırakıldı.

HASTANE BASTILAR Ertesi günü bir doktor, genç subayın ölmediğini gördü, tedavi için yaralıyı hastaneye götürdü. Subayın ölmediğini öğrenen asiler, hastaneye gidip yaralının boynuna ip geçirerek, sokaklarda sürükleye sürükleye öldürdüler. "Şeyhülisla-

him fetvasının hükmünü yerine geldi" diye bağırıyorlardı. (Röknü Özkök, Düzce-Bolu İsyanları; TİH, 6.c., Ayaklanmalar)

4. TÜMEN KURULDU

Binbaşı Nazım Bey (Şehit Albay Nazım Bey) durumu yatıştırmak ve bir tümen kurmak için Bolu'da görevlendirilmişti. Suçluları yakalayıp adalete teslim ederken, bir yandan da Bolu ve çevresinin gençlerini silah altına alarak 4. Tümen'i kurdu. 4. Tümen, hain fetvanın ve cahil yobazların etkisiyle isyan etmiş olan bu gençlerden kuruldu.

Bu tümen, Milli Mücadele'nin en yiğit, en yurtsever tümenlerinden biri olacaktır. Çünkü bu gençlere yalnız savaşma değil, vatan, millet, bağımsızlık, milli onur nedir bunlar da öğretildi. Din çimentodur diyenlerin kulakları çınlasın.

Milli Mücadele'de dinin kimi zaman birleştirici ama kimi zaman da bölücü, parçalayıcı etkisiyle ilgili binlerce örnek var. Milli Mücadele bir tecrübe hazinesidir. Yöneticiler Milli Mücadele'yi ne kadar iyi bilirlerse, o kadar az yanlışla düşerler.

Şeyh Sait Sonrası Devrim Yasaları

Mustafa Kemal Paşa'ya, Cumhuriyet Devrimlerini yaptığı dönemi ile saldırılmasının bilinçli bir Haçlı stratejisi olduğunu biliyoruz...

Şeyh Sait'lerin, Şeyhülislam Sabri yobazlarının "mirasçıları" satılmış güruh tıpkı o yıllarda olduğu gibi, Batılı patronları Haçlı-Siyonist istilacılar tarafından Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üzerine sürülüyor...

Biz de bu nedenle, Şeyh Sait'ten yola çıkarak iz sürmeye devam ediyoruz...

Metin Toker'ın "Şeyh Sait İsyanı" kitabından şu satırları yazmıştık;

"Bu arada biri isyan bölgesinde diğeri Ankara'da iki İstiklal Mahkemesi kuruldu. Artık iktidarın elinde bütün silahlar vardı. Önce isyan askeri hareketle bastırılacak, tasfiye edilecek; sonra Gazi ve İsmet Paşa'lar, bugün "Atatürk Devrimleri" adıyla bilinen ıslahat hareketine girişeceklerdi..."



1 Temmuz 2008 Tercüman gazetesi

Buradan anlaşılacağı gibi, Atatürk, Cumhuriyet Devrimleri ile halkı aydınlatacak, ülkeyi muasır ortama taşıya-

cak adınları atmaya hazırlanırken, emperyalizmin İngiliz patentli “Şeyh Sait saldırısı” ile karşılaştı...

Şimdi bu “saldırı”nın dünden bugüne aktardığımız “anlatımını” sürdürelim...

“Şeyh Sait dini kurtarmak için harekete geçtiğini söylüyor, fakat bağımsız Kürdistan hakkında pek bir şey söylemiyordu. Dersim ve Muş’un Kürtk beyleri Şeyh Sait’in bu din kampanyasına önem vermediler. Kürtler tarafından “ülkeleri”nin başkenti olarak bilinen Diyarbakır düşünce Şeyh Sait bağımsız devletin kuruluşun ilan edecekti. O zaman bu beylerde ister istemez bu devlete katılacaklardı. Fakat Diyarbakırlılar Şeyh Sait’i düş kırıklığına uğrattılar. Mart’ın sonunda yığınaklarını tamamlayan düzenli hükümet birliklerinin kesin harekatı başladı. Milli Savunma Bakanı muhalefeti açıkça vatan hainliği ile suçluyordu.

31 Mart’ta Şeyh Sait’in karargahını kurduğu Hani düştü. 1 Nisan’da Lic ve Silvan geri alındı. 2 Nisan’da ciddi bir savaş patlak verdi. Nisan’ın ilk yarısı tamamlanırken asiler hemen hemen tümüyle Genç dağlarının eteklerine sürüldüler. Çoğu Şeyh adamlarıyla birlikte teslim oldu. 14 Nisan’ı 15 Nisan’a bağlayan gece Şeyh Sait teslim alındı.

İsyana karşı alınan askeri tedbirler sonuç vermiş, bölge ve halk bir soluk lmıştı. 1925 Nisan’ında Şeyh’ler Diyarbakır’da yargılandılar.

Ardından İstiklal Mahkemesi Tekke ve Zaviyeleri kapatma kararı aldı.

Bu sırada infazlar başlamıştı. Askerler mahkumları teker teker sehpaye çekiyordu. Fakat halk Şeyhleri, bizzat asmak istiyor, kimi kim asacak diye kavgalar çıkıyordu. Bütün bölgeyi aylarca dehşet içinde bırakmış olan asilere karşı hınç ve kin o denli büyüktü.

Diyarbakır valisi Mithat Bey Şeyh Sait'e sordu. "Türklerin en büyük düşmanı kimdir?" Şeyh Sait cevap verdi. "İngilizler" Mürsel Paşa ise "Din kalktı diyorsun. Namazını kılmıyor muydun, camilerden ezan okunmuyor muydu" diye sordu. Şeyh Sait "Fena yaptık. Bundan sonra iyi olur inşallah." Diyebildi. İdam sırası Şeyh Sait'e gelmişti. Gömleği giydirdiler. Sesini çıkarmadı. Kabullenmiş bir hali vardı.

Bir efsane şehirde dolaştırılmış, Şeyh Sait asılırken zelzele olacağı duyurulmuştu. 28 Haziran'ı 29 Haziran'a bağlayan gece Şeyh Sait idam edildi. Böylelikle hem Diyarbakır'ın hem de Türkiye'nin üzerine yeni bir gün doğmuştu. Gericiliğin başı ezilmişti..."

Bu anlatım önemlidir... Metin Toker'in kitabı devlet arşivleri, tutanaklardan ve de İsmet Paşa'nın anlattıklarından yazılmıştır... Tarihi gerçeklerdir... Elbette bu satırlara, şimdi memlekete "**sahipsiz bostan!**" gibi dalan "**yobaz-bölücü aydın(!)**" ihanet cephesi karşı çıkacak, efendilerine şişirme Cumhuriyet'e saldırma ahlaksızlıklarını sürdüreceklerdir!...

Benim dikkat edilmesini istediğim özellik şudur... Anlatımda, yöre halkının, bu hain ağa cephesine nasıl karşı olduklarının ipuçları vardır... Aslında, hep köleleştirilmiş, ağa, aşiret, tarikat düzeniyle canından bezdirilmiş Kürt insanı Cumhuriyete sığınmış, "**Kurtuluş**" umudu olarak yüzünü aydınlatmış...

Gelgelelim, Atatürk'ten sonra, hemen ölümü ile "**Devrimleri**" gömülmeye başlanınca, hepimize olduğu gibi Kürt insanı da, kaderine terk edilmiş, "**orası**" gene din-aşiret ağalarının insafına terk edilmiş, vatandaşın köle olmasına, oy hesabındaki Ankara siyasetçileri aldırmamıştır!...

Bugün manzarasının günahkarları bellidir...

Ahmed Anzavur Ayaklanması

Kurtuluş Savaşına karşı Anadolu'da düzenlenen ayaklanmalardan biridir. İstanbul hükümetince desteklenmiş olan Anzavur ayaklanmasının adı, ayaklanmaya önderlik eden Anzavur Ahmed'den gelir.

Sivas Kongresi sonrasında İstanbul hükümeti, Kuva-yı Milliyecilerin dine ve halifeye karşı oldukları propaganda-sıyla halkı kışkırtıyordu. Eski bir jandarma subayı olan Anzavur Ahmed'i de Kuzey Ege ve Marmara bölgelerindeki direnişi kırmakla görevlendirdi. Anzavur Ahmed, Eylül 1919'da Biga, Gönen ve Manyas'ta Kuva-yı Milliye karşıtı çalışmalara başladı. 2 Ekim 1919'da silahlı adamlarıyla Susurluk'a girdi. Ama Kirmasti (Mustafakemalpaşa) yakınlarında Çerkez Ethem kuvvetlerine yenildi.

Anzavur Ahmed, Şubat 1920'de ikinci kez ayaklandı. Gâvur İmam adlı bir başka ayaklanmacının denetimindeki Biga'yı üs edindi. Ardından Gönen, Manyas, Ulubat, Susurluk, Bandırma ve Karacabey'i ele geçirdi. Çerkez Ethem ve Demirci Mehmed Efe komutasındaki Kuva-yı Milliye güçleri, zorlu bir savaşın ardından 15 Nisan 1920'de Anzavur Ahmed'in kuvvetlerini dağıttı. Anzavur Ahmed İstanbul'a kaçtı. Böylece, Batı Cephesinin oluşturulmasını ve Yunan işgalinin durdurulmasını geciktiren Anzavur ayaklanması Nisan ayı sonunda kesin olarak bastırılmış oldu.

KAYNAKÇA

- Ahmed bin Mahmud ;** Selçuk-Name I (Haz. Erdoğan Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, tarihsiz.
- Akararslan, Mediha ;** Türk Milli Mücadelesinin Balıkesir Cephesi, Balıkesir Valiliği Kültür y., Balıkesir 1998.
- Akarsu, Şener ;** Bireyin Tarihteki Rolü Açısından Yahya Kaptan, Kocaeli Belediyesi Kültür y., Kocaeli 2007.
- Akıncı, İbrahim Ethem ;** Demirci Akıncıları, TTK, Ankara 1978.
- Akyüz, Yahya ;** Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922, TTK, Ankara 198.ww
- Albayrak, Recep ;** Ethem Beyin Sürgün Yılları ve Simav Olayları (1919-1948), Berikan y., Ankara 2004.
- Ali İlmî Fânî ;** Bir 150'liğin Mektupları (Haz. A. Uçman – H. İnci), Kitabevi, İstanbul 1998.
- Altay, Fahrettin ;** 10 yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası, İnsel y., İstanbul 1970.
- Apak, Rahmi ;** İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, Güven b.e., İstanbul. ww
- ; Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, TTK, Ankara ww
- Aslıyüce, Erdoğan;** Akdeniz'in İncisi İskenderun, İskenderun Belediyesi y., İskenderun, 2007.
- ; Ah Şu Balkanlar, Yesevi y., İstanbul 2007.
- Atay, Falih Rıfkı ;** Çankaya, Bates, İstanbul 1980.

Atılhan, Cevat Rifat ; Türkoğlu Düşmanını Tanı. Çelik Cilt Matbaası, İstanbul 1966.

----- ; 31 Mart Faciası, Acı Gerçekler Dizisi, Aykurt İstanbul 1969.

Aydın, Ayhan ;ww İşgal yıllarında Balıkesir Çevresi ve Gönen (Kurtuluş Savaşında Gönen ve Çevresi Sempozyumu, Ankara 1998.

Balkan Savaşına Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri ; Genelkurmay ATASE Başkanlığı y., Ankara 2004.

Bayrak, Orhan ; Büyük Nutuk'ta Kim Kimdir, Milenyum y., İstanbul 2004.

Büyük Larousse, Milliyet y., İstanbul-1986, c. 13, c. 17.

Cebesoy, Ali Fuat ; Siyasi Hatıralar II. Kısım, Doğan Kardeş y., İstanbul 1960.

Çakmak, A. Nedim ; İşgal Günlerindeki İşbirlikçiler Hüsnüyadis Hortladı, Kum saati y., İstanbul 2005.

Çamurdan, Ahmed Cevdet ; Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları, Adana 1975.

Çetin, Mahmud ; Kart Kurt Sesleri, Biyografi Net, İstanbul-2002.

Çetiner, Selahattin ; Sorunlarıyla Doğu ve Güneydoğu Gerçeği, TSK Mehmedçik Vakfı y., Ankara, 2003.

Çulcu, Murat ; Osmanlı'da Çağdaşlaşma - Taassup Çatışması, Kastaş, İstanbul 1990 (Georg Oğullukyan'ın Ruznamesi).

Danışmend; İ. Hami, Osmanlı Devlet Erkânı, Türkiye y., İstanbul. 1971.

----- ; Osmanlı Tarihi Kronolojisi Türkiye y., İstanbul 1972.

----- ; 31 Mart Vak'ası, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1974.

Emre, Ahmed Cevat ; İki Neslin Tarihi, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1960.

Ergin, Osman ; Türk Maarif Tarihi, İstanbul 1977, Eser Mt. c. 2.

Ergul, Teoman; Kurtuluş Savaşında Manisa (1919-1922), Manisa Kültür Sanat Kurumu y., İzmir 1991.

Gedikli, Yusuf ; Pontus Meselesi, Bilge Karınca y., İstanbul 2002.

Goloğlu, Mahmud ; Üçüncü Meşrutiyet, 1920.ww

----- ; Cumhuriyete Doğru 1921-1922, Milli Mücadele Tarihi, Ankara 1971.

----- ; Devrimler ve Tepkiler (1924-1930), Ankara 1972.

Gövs, İbrahim Alaattin ; Türk Meşhurları Ansiklopedisi, Yedigün neşriyat, İstanbul 1946.

Karaca, Emin ; 150'likler, Altın Kitaplar, İstanbul 2004.

Karal, Enver Ziya ; Osmanlı Tarihi, TTK, Ankara 1988.

Kâzım Karabekir ; İstiklal Harbimiz, Türkiye y., İstanbul 1969.

Kur'an-ı Kerim.

Kurtuluş Savaşında Gönen Sempozyumu ; Gönen Belediye Kültür Serisi, Ankara 1988.

Mert, Timuçin ; Son İmparator Vahideddin, Trajik Bir Yaşam Hikâyesi, Karakutu y., İstanbul 2005.

Milli Mücadele Tarihi, Ankara 1970.

Müftüoğlu, Mustafa ; Yalan Söyleyen Tarih Utansın, Çile y., İstanbul 1976.

Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve M. Kemal Atatürk ; T.C. Başvekâlet Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2007.

Özakman, Turgut ; Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi, Bilgi y., İstanbul 1999.

Soysal, İlhami ; 150'likler, Gür y., İstanbul 1985.

----- ; Kurtuluş Savaşında İşbirlikçiler, Gür y., İstanbul 1985.

Taçalan, Nurdoğan ; Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, Milliyet y., İstanbul 1970.

- Tahmiscizâde Mehmed Macit** ; Girit Hatıraları, Tercüman 1001 TE, İstanbul 1977.
- Tansel, Selahattin** ; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, MEB, İstanbul 1991. C. I-II-III-IV.
- Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif Ordu ve Politika**, Bedir y., İstanbul 1967.
- Tevetoğlu, Fethi** ; Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, TTK, Ankara 1988.
- Turan, Osman** ; Selçuklu Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak. F. Köprülü Armağanı, s. 531-522.
- Ursavaş, Ali Saip** ; Adana Vilayetinin Acıklı Olayları ve Urfa'nın Kurtuluşu, Şanlıurfa 1985.
- Yardım, Mehmed Nuri** ; Türk Klasikleri – Refik Halid Karay – Hikmet neşriyat. İstanbul-2002.
- Yücebaş, Hilmi** ; Filozof Rıza Tevfik Hayatı - Hatıraları, Şiirleri, İstanbul 1978.
- Yesevi Dergisi**, İstanbul2006, Yıl 13, sayı 50, s. 20.
- Yesevi Dergisi**; İstanbul-2006, Yıl: 2006, sayı: 151, s. 12.
- Yesevi Dergisi**; İstanbul 2006, Yıl: 13, Sayı 153, s. 16.
- Yesevi Dergisi**; İstanbul 2006, Yıl: 13, sayı: 154, s. 26.
- Yesevi Dergisi**, İstanbul-2006, Yıl: 13, sayı: 155, s. 20.
- Yesevi Dergisi**; İstanbul 2006, Yıl: 13, sayı: 156, s. 4.
- Yesevi Dergisi**; İstanbul 2007, Yıl: 14, Sayı: 157, s. 12.

İndeks

13. Kolordu, 268
 31 Mart vak'ası, 54,
 55, 59, 60, 61, 63,
 284
 A. Nedim Çakmak,
 93, 94, 96, 99, 103,
 110, 115, 271, 274
 Abalıoğlu, 68
 Abaza Küçük
 Süleyman Paşa,
 26
 ABD Başkanı
 Wilson, 72
 Abdullah Cevdet,
 175, 177, 179
 Abdullah oğlu
 Recep, 180
 Abdullah Paşa, 40,
 41
 Abdülhamid, 55, 58,
 59, 61, 63, 64, 137,
 234, 240
 Abdülmecit, 44, 46,
 143
 Abdülmecit Efendi,
 143
 Adalar, 30
 Adalet Bakanlığı
 Müsteşarlığı, 314
 Adam Block, 319
 Adana, 42, 90, 91,
 179, 213, 220, 223,
 226, 227, 260, 263,
 288, 291, 293, 311,
 326, 332, 333, 334,
 383, 384, 396, 398
 Adana Lisesi, 326
 Adana Müdafaai
 Hukuk Halk
 Fırkası, 213
 Adana Valisi, 293
 Adana'da Ferda
 gazetesini sahibi
 Fanizâde Ali İlmî,
 227
 Adana'da Polis
 Müdürlüğü eden
 Yolgeçenli Yusuf,
 226
 Adana'da Vekillik
 eden
 Abdurrahman,
 223
 Adapazarı
 Kaymakam-ı
 Esbâkı Hain
 Mustafa, 223
 Adapazarı'ndan
 Salahiye
 karyesinden Kara
 Ali İsmail, 180
 Adapazarı'nın
 Akçay
 karyesinden
 Süleyman oğlu
 Hüseyin, 180
 Adapazarı'nın
 Harmantepe
 karyesinden
 Maan Şirin Bey,
 225
 Adapazarı'nın
 Şahinbey
 karyesinden Çuv
 Kâzım Bey, 225
 Adapazarı'nın
 Şahinbey
 karyesinden
 Kâzım, 170
 Adapazarı'nın
 Talustanbey
 karyesinden Bağ
 Kâmil Bey, 225
 Adapazarı'nın
 Taşlıca
 karyesinden
 Hacıhan oğlu
 Emin, Abaza
 Cemâl, 180
 Adapazarı'nın
 Taşlıgeçit
 karyesinden
 Süleyman Bey,
 174
 Adıvar, 68, 72, 74,
 121, 122, 273
 Adliye Nâzir-ı
 Esbâkı Ali Rüşdî,
 221, 235
 Adliye Nâzirı
 Nazım Paşa, 60
 Aff-ı umumi, 144,
 153

- Afyonkarahisar
mutasarrıf-ı
esbâkî Sabit, 172,
223
- Ahali Fırkası, 234,
259
- Ahmed Abuk Paşa,
313
- Ahmed Emin, 72
- Ahmed Hamdi
Hoca, 86, 87
- Ahmed Hamdi Paşa,
81
- Ahmed Hulusi, 179,
185, 186, 227, 334,
335, 340
- Ahmed oğlu Habü,
180
- Ahmed oğlu Yusuf,
180
- Ahmed Refik, 64, 86,
87, 222, 243
- Ahmed Rıza, 58, 60,
63, 320, 323, 324
- Ahmed Tevfik Paşa,
138, 139, 237, 284
- Ahmed Zeki Bey,
272
- Ahmet Fevzi Paşa,
46
- Ahmet Taşağıl, 11
- Ahrar Partisi, 66
- Akaridis çetesi, 200
- Akçay karyesinden
Kara Zekeriyya,
180
- Akdeniz, 5, 71, 116,
237, 239, 395
- Akhisar Müftüsü,
103
- Akhisarlı, 275
- Akka, 41
- Akka Valisi
Abdullah Paşa, 40
- Akyazı'dan Şir oğlu
Cemâl, 180
- Alaattin Gövsa, 265
- Alaşehir, 103, 105,
110, 111
- Alaşehir kaymakamı
Bezmi Nusret
Kaygusuz, 105
- Alaşehir vahşeti, 111
- Albay Çakalos, 272
- Albay Sadık, 264
- Albay Süleyman
Fethi Bey, 255
- Albay Zafiriü, 251,
270
- Alemdar gazetesi,
179, 227, 325, 329,
331
- Alemdar gazetesi
sahibi Ref'i
Cevat, 227
- Alemdar*
gazetesinden
Pehlivan Kadri,
179, 227
- Ali Fethi Bey, 125
- Ali Fuat Bey, 63
- Ali Galib, 81, 166,
173, 186, 223, 280,
281, 282
- Ali İlmî, 227, 264,
283, 332, 333, 334,
383, 384, 385, 395
- Ali İlmî Bilgili, 332
- Ali Kabuli, 58
- Ali Karagöz, 358
- Ali Kemal, 59, 68, 72,
73, 74, 85, 140,
- 141, 142, 226, 240,
318, 320, 321, 325,
327, 377, 380, 381,
382
- Âl-i Mithat, 52
- Ali Nadir, 168, 222,
244, 245, 246, 255
- Âl-i Osman, 52
- Ali Osman oğlu
Mehmed, 370
- Ali Paşa oğlu Ragıp,
370
- Ali Rüştü, 83, 165,
166, 235
- Ali Saip, 88, 89, 350,
398
- Ali Sururi Bey, 156,
169, 170, 175,
179, 209
- Alp Arslan, 16
- Alsace-Lorraine, 70
- Alyans Musevi
mektebi, 239
- Amerikan, 67, 68, 69,
71, 73, 84, 254,
320
- Amerikan mandası,
67, 84
- Amidül-Mülk, 15
- Anabolu, 39
- Anadolu, 5, 12, 18,
20, 40, 41, 42, 46,
51, 68, 72, 77, 79,
84, 86, 88, 104,
108, 113, 119, 141,
154, 169, 213, 218,
230, 240, 245, 262,
270, 274, 278, 284,
286, 289, 316, 322,
329, 330, 333, 375,
376, 377, 394
- Anadolu komiteleri,
154

- Anadolu Türklüğü, 104
- Ançok İsa Nuri Bey, 225, 309
- Andırınlı Baltacı, 88
- Ankara, 12, 21, 32, 88, 91, 120, 121, 126, 138, 139, 140, 142, 217, 261, 263, 264, 270, 276, 277, 283, 293, 296, 299, 300, 301, 315, 316, 317, 319, 320, 322, 327, 333, 352, 357, 381, 395, 396, 397, 398
- Ankara antlaşması, 261, 352
- Ankara İstiklal Mahkemesi, 120, 126, 300
- Ankara müfti-i sâbıkı Mehmed Rifat Efendiler, 277
- Ankara yönetimi, 263
- Antakya, 345
- Antalya, 236
- Antep, 323
- Anzavur çetesinden idama mahkûm. Kocagözün Osman oğlu Şakir, 180
- Arabistan, 37, 38, 104
- Arapgir, 36
- Argolik körfezi, 33
- Argos, 34
- Aristo, 107
- Arnavut, 29, 31, 36, 37, 48, 49, 54, 57, 58, 59, 66, 155, 161, 214, 257, 294
- Arnavut Hamdi Çavuş, 57
- Arnavut jandarma, 214, 294
- Arnavutlar, 33
- Arnavutluk, 4, 29, 237, 238
- Artin Cemâl, 141, 165, 166
- Arvasizade Mehmed Şefik, 81
- Asum Us, 285
- Askerî Nigehban Cemiyeti, 230, 257
- Asya-yı Suğra, 306
- Atina, 39
- Avalonya, 29
- Avcı Taburları, 57, 60
- Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa, 237
- Avni Bey, 218
- Avni Paşa, 174, 177, 183, 280, 313
- Avukat Hasan Fehmi., 366
- Aya Triyada kilisesi, 117, 275, 356
- Ayan Meclisi, 260
- Ayandan Ermeni Aram, 59
- Ayândan Konyalı Zeynelâbidin, 222
- Ayândan, Şurâ-yı Devlet Reis-i Esbâkı Rıza Tevfik, 222
- Aydede Gazetesi sahibi posta telgraf müdir-i Refik Halid, 179, 256
- Aydın Müftüsü Giritli Şevki Efendi, 103, 104
- Ayıntap mutasarrıf-ı esbâkı Celâl Kadri, 177
- Babıali, 37, 39, 43, 90, 246, 247, 257, 259, 281, 282, 284, 316, 317
- Bafra'dan Talip Çavuş, 180
- Bağ Osman Bey, 224, 306
- Bağdadizade Abdurrahman Efendi, 291
- Bağdat, 26, 38, 238, 243
- Bahaüddin Muhammed bin Muhammed el Buhari, 269
- Bahriye Feriki Gürcü Arif Hikmet Paşa, 59
- Bahriye Feriklerinden Ahmed Paşa, 83
- Bahriye Nâzırı Hamdi, 165, 221, 236
- Bahriye Nâzırı Kürt Hamdi, 167
- Bakanlar Kurulu, 328, 346, 363
- Balıkesir, 159, 170, 179, 214, 227, 294, 295, 324, 327, 334,

- 335, 336, 363, 395,
396
- Balıkesir
mutasarrıflığı,
214, 294
- Balıkesir'de İrşad
gazetesi Ömer
Fevzi, 227
- Balıkesirli Kâzım,
173
- Balkan Harbi, 133,
137, 248
- Bandırma Adalet
gazetesi sahibi
Bahriyeli Ali
Kemal, 226
- Barsamyan, 240
- Başbakan İsmet
Paşa, 364
- Başmabeyincisi
Serkarin Ömer
Yaver Paşa, 233
- Baycu Noyan, 18
- Bedirhan Bey
ayaklanması, 269
- Bedirhan Osman
Paşa, 270
- Bedirhani aşireti,
354
- Bedirhani
ayaklanması, 354
- Bedirhani Halil
Rahmi, 265
- Bedirhanilerden
Halil Rahmi, 186
- Behlül Bey, 326
- Bekir oğlu Arap
Mahmud, 180,
341
- Belen, 41
- Benderli Ali Paşa, 27
- Beraev Sait Bey, 225,
308
- Berat, 65, 238
- Bergama, 97
- Berlin, 232
- Bern Sefir-i Esbâkı
Reşat Halis Bey,
222, 240
- Berzeg Tahir Bey,
225, 308
- Beşinci Kolordu
Komutanı Hamdi
Paşa, 83
- Beyoğlu Belediyesi,
326
- Beyoğlu
mutasarrıflığı,
285
- Beytüşşebab, 346
- Bigadiç, 301, 334,
338
- Bigalı Nuri Bey, 170
- Binbaşı Çerkez
Bekir, 227, 339
- Binbaşı Çopur
Hakkı, 168
- Binbaşı Osman
Nuri, 88
- Binbaşı Richard
Maxwall, 231
- Birecik, 43
- Birinci Dünya Harbi,
104, 295
- Boğdan, 23, 24, 26,
30
- Bosna-Hersek, 56
- Boşnak Emin Paşa,
174
- Boza beylerinden
Koca oğlu Yusuf,
180
- Bozkır, 260, 317, 322
- Bozöyük karyesi,
338
- Bölük emini
Mehmed, 57
- Bulgar çetecileri, 58
- Bulgar Namıyla
Maruf Tahsin,
242
- Bulgaristan, 4, 56,
168, 201, 214, 294,
310
- Burhaniyeli Halil
İbrahim, 224, 305
- Bursa Vali Vekil-i
Esbâkı Aziz Nuri,
223, 284
- Bursalı Fabrikatör
Cemil'in
kayınbiraderi
Necip, 227
- Bükreş, 86, 253
- Bürhânüddin, 54
- Büyük Çamlıca'da
Yusuf Kemal Bey,
277
- Büyük oğlu Muhtar
Paşa, 29
- Büyük Selçuklu, 15,
20, 108
- Büyük Selçuklu
Sultanı Tuğrul
Bey, 15
- Büyük Taarruz, 108,
110
- Büyükdere Merkez
Memur-ı sâbıkı
Mazlum, 226
- Cafer Tayyar, 119,
346
- Cağaloğlu, 94

- Cakacı Hamdi, 167,
221, 236
- Cansızlar sülalesi,
290
- Cebel-i Bereket, 120,
155, 156, 168, 171,
178, 215, 218, 219,
223, 260, 261, 262,
263
- Cebel-i Bereket
Mutasarrıf-ı
esbâkî Fanizâde
Mesud, 223, 260
- Cebel-i Dürzi, 100,
353
- Celâl Ahdi, 177
- Celal Muhtar, 73
- Celal Nuri, 68
- Cemil Paşa, 81, 83,
266
- Cemiyeti Akvam
Meclisi, 146
- Cenab-ı Hakk, 192
- Cenap Şahabettin,
119, 240
- Cezayir, 38
- Cezzar Ahmet Paşa,
40
- Cibranlı aşiretinden
Kasım, 350
- Cidde, 37, 42
- Cihan Harbi, 137
- Clemenceau, 324
- Constantin
Contzesco, 147,
149
- Constantin
Diyamandy, 147,
149
- Cûdi Paşa, 268
- Cuma selamlığı, 143
- Cumabâlâlı Ramiz,
370
- Cumhurbaşkanı
Mustafa Kemal
Paşa, 13
- Cumhuriyet, 263
- Çallı Mustafa oğlu
Süleyman., 366
- Çanakkale boğazı,
70, 71
- Çanakkale
mutasarrıfı
Mahmud Mahir,
174, 175
- Çapanoğulları, 186
- Çar Aleksandr, 23
- Çarpuh köprüsü,
350
- Çengelöğlu Tahir
Paşa, 39
- Çerkez, 88, 97, 154,
158, 161, 164, 166,
168, 169, 170, 171,
173, 180, 199, 201,
210, 224, 227, 229,
242, 243, 257, 258,
280, 283, 295, 296,
298, 300, 302, 303,
304, 306, 307, 308,
338, 339, 342, 343,
372, 373, 394
- Çerkez Ahmed
Mehmed Bey, 171
- Çerkez Cemiyeti,
307
- Çerkez çeteleri, 199
- Çerkez Ethem, 154,
164, 168, 201, 280,
283, 295, 296, 298,
300, 303, 304, 306,
394
- Çerkez İlyas Bey,
303
- Çerkez Kulübü, 306,
307
- Çerkez Sefer Efendi,
97
- Çerkez Tevfik Bey,
302
- Çeşme, 275
- Çıtaklı Molla
Hüseyin, 370
- Çiçekli köyü, 301
- Çiftlik köyü, 275
- Çingene Mehmed
oğlu Ali, 370
- Çopur Hakkı, 168,
173, 177, 187, 222,
256, 257, 258
- Çorum, 160, 176,
181, 187, 188, 204,
210, 326
- Çukurova, 5, 89, 91,
261, 263, 264, 293
- Çürüksulu Mahmud
Paşa, 318
- D. Caclamanos, 147,
149
- Dahiliye Nâzır-ı
Esbâkî Ayândan
Adil, 223, 281
- Dahiliye Nâzır-ı
Esbâkî Ayândan
Mehmed Ali, 223
- Dahiliye Nâzır-ı
Nazım Paşa, 185
- Dahiliye Nâzır-ı Reşit
Mümtaz Paşa,
165
- Dahiliye Vekâlet-i
Celilesi, 101
- Dahiliye Vekili, 120,
122, 140, 152, 153,
159, 162, 163, 188,
190, 192, 194, 198,

199, 203, 204, 205,
210, 211, 214, 215,
363, 364

Dahiliye Vekili Dr.
Adnan, 122

Damad Ferid, 84, 85,
100, 124, 138, 140,
165, 233, 235, 236,
237, 238, 239, 242,
243, 256, 257, 265,
267, 276, 280, 284,
285, 316, 376, 382

Damad Ferid
hükümeti, 100,
140, 233

Damat Ahmed
Zülküf Paşa, 83

Darıştay Dairesi
Eski üyelerinden
Nazif Süruri Bey,
83

Davud'un biraderi
Zekerriyya, 174

Deli Abdullah Paşa,
27

Delibaş, 333

Delvina, 29

Demeter tapınağı,
355

Demirci, 298, 299,
302, 304, 305, 307,
327, 334, 394, 395

Demirci kaymakamı
İbrahim Ethem
Bey, 334

Demirhisarlı Recep,
338

Demirkapılı Hacı
Ahmed, 169, 305

Denizli, 167, 172,
180, 205, 220, 277,
364

Derbent ağası, 36

Dere mahallesinden
Peder İbrahim,
180

Dersim, 165, 171,
206, 214, 218, 266,
294, 349

Dersim
mutasarrıflığı,
214, 294

Derviş Mehmed, 95,
96, 114, 354, 355,
356, 357, 358, 361,
364

Derviş Vahdeti, 56,
57, 59, 60, 61, 333,
382

Develi Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti,
88

devşirme tarikatları,
108

Dicle, 347

Dimitri, 107

Divan-ı Harb, 141,
168, 172, 178, 185,
186, 187, 211, 218,
222, 253, 256, 257,
259, 276, 277, 315,
363, 365, 366, 367,
368, 369

Divan-ı Harb Reisi
Kürt Mustafa,
172, 276

Divan-ı Harb-i Örfi
heyeti, 365

Divan-ı Hümayun,
26

Divan-ı Temyiz, 218

Divanyolu'nda
mukim Aydın
mebus-ı sâbıkı
Cami Bey, 277

Diyanet İşleri
Başkanlığı, 243

Diyarbakır, 81, 82,
347, 349, 350

Diyarbakır vali
vekili Mustafa
Bey, 81

Diyarbakır, 82

Doğu Anadolu, 49,
266, 280

Doğu Trakya, 138,
139

Don Kişot, 257

Donarınma-yı
Hümayun, 46

Dr. Cemil Topuzlu,
314, 354

Dr. Mesud Fani, 263

Dr. Rıza Nur, 140,
147, 149

Dr. Salahattin
Tansel, 265

Drac Mebusu
Arnavut Esat
Toptani, 59

Dur Yolcu, 4

Dürzi Şeyh, 97, 270,
353, 356, 357, 362,
363

Dürzi Şeyh Sükutî,
362

Dürzi Şeyh Sükûtfî,
353, 356

Dürziler, 102

Düzakçı
karyesinden
Mustafa Remzi,
180

E. A. Büyükyazılı,
115, 116, 117, 118

E. K. Veriselos, 147,
149

- Ebu Nasr, 15, 16
 Ebubekir Sami Paşa, 25
 Eczacı Kosti, 107
 Edirne, 40, 176, 178, 179, 182, 223, 226, 227, 239, 286, 311, 328
 Edirne polis, 178
 Edirne'de Temin ve Elyevm, sahibi Neyyir Mustafa, 227, 328
 Efes metropoliti Yovakim, 94, 97, 270, 354
 Eflak, 23, 24, 26, 30
 Efsun taburu, 252
 Eğitim Bakanlığı eski Muhasebe Müdürü Vahi Bey, 84
 Eğriboz, 29
 Ekspres, 138
 Elazığ, 236, 266, 280
 Elefsis, 275, 355, 357, 362, 363
 Elefsizli kaptan Aleksandros, 116
 Emekli Ferik Ahmed, 81
 Emekli Ferik Fuat Paşa, 81
 Emekli Kurmay Albay Enver Bey, 83
 Emir Faysal, 323
 Emniyet-i Umumiye Müdür Muavini Ispartalı Kemal, 226
 emperyaliste uşaklık, 109
 Emrullah oğlu Mehmed Emin, 370
 Enver Paşa, 303, 372, 373, 374
 Epir, 33, 38, 55
 Erbil, 364
 Erbilli Şeyh Esat, 370, 371
 Erkân-ı Harbiye-i Umumiye, 122
 Ermeni, 48, 49, 59, 66, 88, 111, 160, 161, 167, 192, 195, 197, 198, 201, 202, 239, 262, 266, 286, 292, 323, 338, 382
 Ermeni çeteleri, 88
 Ermeni patriki, 266
 Ermeni Taşnak, 262
 Ermeni Taşnak Partisi, 262
 Ermeni-Kürt, 262
 Ermeniler, 72, 88, 195, 261, 267, 292, 381
 Ermenistan, 49, 71, 267, 268
 Ertuğrul, 167, 168, 169, 171, 174, 183, 184, 231, 232, 314
 Ertuğrul Efendi, 231, 232, 314
 Erzurum mebus-ı sâbıkı Celaleddin Arif Bey, 277
 Esat oğlu Mehmed Ali, 370
 Esbâk Çanakale Mutasarrıfı
 Mahmud Mâhir, 224, 294
 Esbâk Dahiliye Nezâreti dava vekili ve Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri, 224
 Esbâk Edirne Valisi ve Şehremini Vekili Salim, 223, 286
 Esbâk Hazine-i Hassa Müdürü ve Defter-i Hâkârî Emîni Refik, 221
 Esbâk İstanbul Muhafızı Nâtik, 223
 Esbâk İstanbul Polis Müdür Muavini Kemal, 225
 Esbâk İstanbul Polis Müdüriyeti Başmemuru Hafız Sait, 226
 Esbâk İstanbul Polis Müdüriyeti Müdürü Şeref, 226, 311
 Esbâk Kırkağaç Kaymakamı Şerif, 224, 294
 Esbâk Polis Müdürü Tahsin, 225
 Esbâk Saruhan Mutasarrıfı Giritli H. Hüsnü, 223, 269
 Esbâk Şeyhülislam Mustafa Sabri, 234
 Esbâk Ziraat ve Ticaret Nâzırı

- Kızılhançerli
Remzi, 222
- Eski Bombay
Başşehbenderi
Mahrukizâde
Cafer Bey, 83
- Eski Köylü
sermuhariri
Ferid, 174, 227
- Eski
Mabeyincilerden
Emin Bey, 84
- Eski Maliye
Veznedarı Halid
Bey, 83
- Eski Tahran Sefiri
Sadrettin Bey, 83
- Eski Ticaret ve
Ziraat Bakanı
Kâmil Paşazâde
Abdullah Bey, 83
- Eskici Hüseyin Ali,
370
- Eskişehir, 172, 225,
277, 290, 296, 297,
308
- Eskişehirli Hızır
Hoca, 225, 309
- Eşkîya reisi Süngülü
Davut, 227
- Eşme, 103, 211, 227,
340
- Eşref Sencer
Kuşçubaşı, 303
- Eterya, 29, 30
- Eteryaacılarla, 31
- Ethem'in biraderi
Reşit, 224, 301
- Ethem'in biraderi
Tevfik, 224
- Etniki Eterya, 30, 34
- Fabrikatör Bursalı
Cemil, 227, 337
- Fahrettin Paşa, 363,
364
- Faik Bey, 175, 181
- Falih Rıfki, 109, 326,
395
- Fanizade Ali İlmî,
333
- Fanizade Mesud,
171, 260
- Fatin Bey, 277
- Ferda gazetesi, 90,
179, 227, 263, 332,
333, 334, 383
- Ferid Bey, 121, 126,
152, 168, 172, 178,
184, 187, 195, 214,
280
- Ferid Hilmi Paşa,
165
- Fetava-i Şerife, 278
- Fethi, 67, 120, 152,
209, 347, 398
- Fetva Emîni Hacı
Nuri Efendi, 59
- Fevzi Çakmak, 104
- Fevzi Paşa, 46, 125,
131
- Fırat nehri, 43
- Filistin, 104
- Fotoğrafçı Ali Sami,
179
- Fr. Revue de Deux
mecmuası, 119
- Franmason örgütü,
318
- Fransa, 23, 24, 27, 39,
40, 70, 72, 88, 138,
146, 192, 233, 260,
316, 320, 324, 344,
352
- Fransız, 31, 61, 68,
70, 84, 88, 90, 98,
99, 120, 122, 141,
142, 177, 186, 212,
220, 227, 254, 260,
261, 262, 263, 280,
292, 305, 320, 332,
334, 338, 344, 346,
352, 395
- Fransız miralay,ı,
141, 142
- Fransız zabıtlığı
yapan Haçinli
Kazak Hasan, 227
- Fransızca, 56, 285
- G. C. Montagna, 147
- Galatasaray, 62, 239,
326
- Galatasaray Lisesi,
326
- Galip Bey, 184, 185,
281, 320
- Garroni, 147, 149
- Gâvur Tarikatı, 355
- Gazi Osman Paşa,
326
- Gaziantep
Mutasarrıflığında
bulunmuş Celâl
Kadri, 172, 223
- Gazze, 41
- Gediz nehri, 358
- Gelibolu, 239
- Genel Af Protokolü,
13
- General Bogorci,
273, 274
- General Francher
d'Esperey, 316
- Gerdi aşireti, 351
- Gilikoyan, 346

Girit, 6, 31, 38, 40,
46, 49, 56, 269,
270, 273, 274, 353,
354, 362, 398

Girit valiliği, 40

Girit Yahudisi
Hayım oğlu
Jozef, 353

Giritli Ali oğlu
Hasan, 356

Giritli Derviş
Mehmed, 92, 95,
335

Giritli İbrahim oğlu
İsmail, 356

Giritli Küçük
Hüseyin Efendi,
271, 272

Giritli Mehdi, 364

Giritli sahte
Nakşibendi, 275

Gizik Duran, 89

Gizli örgüt, 320

Gök Sultan, 48, 49

Gönen eytam
müdürü Çerkez
Reşat, 173

Gönen'den
Tercümanın
Salih, 174

Gönen'in Ayvacık
karyesinden
Mehmed oğlu
Aziz, 228

Gönen'in Balcı
karyesinden
Bekir oğlu Arap
Mahmud, 228

Gönen'in Balcı'dan
Kocagöz'ün
Osman oğlu
Şakir, 228

Gönen'in Balcı'dan
Ömer, 174

Gönen'in Balcı
karyesinden
Ömer oğlu Eyüp,
228

Gönen'in Balcı
karyesinden
Topallı Şerif oğlu
İbrahim, 174, 228

Gönen'in Balcı
karyesinden Vei
oğlu Selim, 229

Gönen'in Bayramıç
karyesinden Hacı
Kasım oğlu
Zühtü, 228

Gönen'in Bayramıç
karyesinden
Kumpet Hafız
Sait Efendi, 225

Gönen'in Çerkez
mahallesinden
Hasan Onbaşı
oğlu Kemal, 229

Gönen'in Çerkez
mahallesinden
Mehmed oğlu
Osman, 229

Gönen'in Keçeler
karyesinden
Abdullah, 174,
175

Gönen'in Keçeler
karyesinden
Abdullah oğlu
Deli Kasım, 174,
229

Gönen'in Keçeler
karyesinden
Bağcı Ahmed
oğlu Osman, 228

Gönen'in Keçeler
karyesinden

Muhtar Hacı oğlu
İshak, 229

Gönen'in
Keçeler'den
Müttekâit Binbaşı
Ahmed Bey, 225

Gönen'in
Keçeler'den
Talustan oğlu
İbrahim Çavuş,
228

Gönen'in Keçeler
karyesinden
Tevfik, 173

Gönen'in Keçeler
karyesinden Tuğ
oğlu Mehmed,
229

Gönen'in Keçidere
karyesinden
Hüseyin oğlu
Galip, 229

Gönen'in Muratlar
karyesinden Koç
Mehmed oğlu
Koç Ali, 228

Gönen'in Muratlar
karyesinden
Hüseyin oğlu
Kâzım, 228

Gönen'in Rüstem
karyesinden
Gardiyan Yusuf,
228

Gönen'in Tuzakça
karyesinden
Yusuf oğlu
Remzi, 227

Gönen'in Tuzakçı
karyesinden
Lampet Yakup
Efendi, 225

Gönenli Galip Bey,
184

- Gördesli Makbule
Harun, 335
- Grandük Nikola, 49
- Gurbet Cehennemi,
244
- Gümülcineli İsmail,
171, 259
- Gümülcineli İsmail
Hakkı, 155, 171,
222, 259
- Gümüşhane mebusu
Hasan Fehmi, 285
- Güney Arnavutluk,
29
- Güney Mora, 33
- Güstav Löbon, 192
- Hacı Hasan Paşa,
215, 251
- Hacı İsmail, 357, 370
- Hacı İsmail oğlu
Hüseyin, 370
- Hacı Kasım oğlu
Zühtü, 180
- Hacı Madanoğlu
Mustafa, 340
- Hacı Mehmed Usta,
111
- Hacı oğlu Mehmed.,
366
- Hacım Muhittin
Bey, 175, 181, 184,
185, 211, 214
- Hacib-i bab, 15
- Hacuk oğlu, 19
- Hacuk oğlu Hüsam,
19
- Haçinli Kazak
Hasan, 186, 227
- Hademe-i hassa
kumandanı
- Çerkez Zeki, 166,
221, 230
- Hadi Paşa, 167, 238
- Hafız Ahmet Paşa,
43
- Hafız Kürt Mahmud
Celalettin, 90
- Hafız Mahmud, 213
- Hafız oğlu İbrahim,
174
- Hafız Ömer, 327
- Hafız Yusuf, 288
- Hainlerin
Mahkemesi, 287
- Hakkâri, 176, 179,
346
- Hakkı Baha Bey, 136
- Hakkı Behic, 279
- Halçok Kombot
Sami, 171
- Halef Efendi, 25, 32
- Halep devleti, 346
- Halep'te Doğru Yol
gazetesi sahibi
Hasan Sadık, 227
- Haliç konferansı,
346
- Halid Paşa, 271
- Halife-i Rû-yi
Zemîn, 85
- Halil Bey, 178, 194,
197, 205, 266, 299
- Halil İbrahim hoca
efendi, 291
- Halil Rif'at Paşazâde
Ahmed Rif'at
Bey, 84
- Hamdi Halid, 289
- Hamdullah Subhi,
279
- Hamte Ahmed Bey,
225
- Harb-i Umumî, 217
- Harbiye Nâzır-ı
esbâkı Süleyman
Şefik, 167
- Harbiye Nezareti,
244, 255, 256, 269,
277, 374
- Hareket Ordusu, 58,
59
- Harp Akademisi,
238, 276
- Harp Okulu, 238
- Harput Vali Vekil-i
Esbâkı Ali Galib,
223
- Harrington, 143
- Harun, 180, 309
- Harun El Reşid
Efendi, 225, 309
- Harun'un biraderi
Mustafa, 180
- Harzemşah, 15, 16
- Hasan Fehmi Bey,
55
- Hasan Tahsin Paşa,
65
- Hatairia Tan
Philikon, 30
- Hatib Hafız Cemâl,
370
- Hatîf, 290
- Hatip Mehmed oğlu
Süleyman, 174
- Hatt-ı Hümayunu,
278
- Havustan oğlu
İbrahim, 174
- Hayfa, 41

- Hayim oğlu Jozef, 370
- Hazine-i Hassa
Müfettişlerinden
Kayserili Şaban
Ağa, 221, 232
- Hazine-i hassa
müfettişlerinden
Şaban Ağa, 166
- Hekim analar, 290
- Hendek kazasının
Sünbüllü
karyesinden Bağ
Osman Bey, 224
- Hendek'in Uzunca
karyesinden
Çerkez Hakkı,
180
- Hersekli olan
Damad Ferid
Paşa, 235
- Heyet-i Temsiliye,
120, 214, 294, 317
- Heyet-i Vekile, 153,
155, 158, 159, 160,
164, 165, 175, 193,
194, 196, 200, 210,
216, 219, 328, 365
- Hırvat, 48, 344
- Hicaz, 38
- Hilâfet komitesi, 154
- Hilâfet ü Saltanat,
278
- Hilâl-i Ahmer, 146
- Hoca kızı
Münevver, 290
- Hoca Rasihzade
İbrahim, 286
- Hocazade Arif, 290
- Hocazade Rasih
Efendi, 286
- Hocazade Rasih
mahdumu
İbrahim, 288
- Horace Rumbold,
147, 149
- Hortlamış
Hüsnüyadis, 118
- Hoybun Cemiyeti,
263
- Humus, 41
- Hürsit Paşa, 32, 33,
37
- Hükümet-i Aliye-i
Osmaniye, 269
- Hünkar İskeleyi
Muahhede, 42
- Hürriyet ve İtilaf
Fırkası, 84, 86,
100, 103, 234, 238,
264, 265, 288, 312
- Hürriyet ve İtilaf
Fırkası Lideri
Miralay Sadık,
223, 264
- Hürriyet ve İtilâf
Kâtib-i Umumisi
Adanalı
Zeynelâbidin, 223
- Hürriyet ve İtilâf
Kulübü, 176, 185
- Hürriyet ve İtilaf
Partisi, 260
- Hüseyin Ağazade
Halil Ağa, 36
- Hüseyin Cahid, 60
- Hüseyin Daniş, 240
- Hüseyin Hüsnü, 92,
97, 118, 269, 270,
271, 272, 288, 354,
356
- Hüseyin Hüsnü
Efendi, 156, 162,
174, 175, 176, 179
- Hüseyin oğlu Kara
Kâzım, 180
- Hüseyin Rauf Bey,
136
- Hüsnü Yusuf, 288,
289, 290
- Hüsnüyadis ve
Saruhan, 109
- Hüsrev Paşa, 45, 46
- İhlamur kasrı, 59
- II. Abdülhamit Han,
48, 364
- II. Mahmut, 30, 41,
42, 44
- III. Selim, 23, 26
- İlgın, 303
- İsparta, 156, 162,
174, 175, 176, 179,
205, 277
- İsparta mutasarrıf-ı
esbâk ve Denizli
mebus-ı sâbıkı
Rıza Nur Bey, 277
- İbradı, 236
- İbrahim Çavuş, 180,
341
- İbrahim Etem, 290
- İbrahim Ethem Paşa,
45
- İbrahim oğlu İsmail,
356, 370
- İbrahim Paşa, 22, 23,
29, 36, 38, 39, 40,
41, 42
- İbrahim Rafet
Efendi, 26
- İbrahim Sabri, 227,
235, 337
- İhsan Bey, 122, 123,
125, 126, 127, 128,
132, 136, 157, 159,
160

- İhtilal Kahramanı, 244
- İhtilâl komiteleri, 154
- İkdam, 56
- İkinci Abdülhamid, 133
- İkinci Meşrutiyet, 55, 234, 259, 260, 376
- İleri, 68, 324
- İlhak-ı Red heyeti, 250
- İlhan Bahar, 93
- İlk Mebusan Meclisi, 239
- İmam Mustafa oğlu Hacı Müslim., 366
- İmam Şamil, 244
- İncirlik, 292
- İngiliz, 42
- İngiliz ajanı, 60, 61, 231, 333, 354
- İngiliz Amirali Codrington, 39
- İngiliz casusu, 108, 227, 234, 314
- İngiliz casusu meşhur Çerkez Ragıp, 227
- İngiliz elçiliği, 237, 260
- İngiliz hafiyesi Kürt Hakkı, 174
- İngiliz himayesi, 82, 289
- İngiliz hükümeti, 217, 316, 346
- İngiliz mandası, 68, 84, 331, 354
- İngiliz Muhibler Cemiyeti, 12, 68, 83, 230, 234, 235, 236, 265, 314, 315, 318, 353, 354, 356, 362, 381, 382
- İngiliz sefareti, 62
- İngiliz sefiri Sir Henri Eliot, 52
- İngiliz uşağı, 47, 362
- İngiliz uşağı Sait Molla, 362
- İngiliz Yüksek Komiserliği, 235, 265
- İngilizler, 27, 56, 57, 77, 78, 241, 245, 313, 314, 318, 331, 336, 356
- İngilizlerin Malaya zırlısı, 232
- İngiltere, 4, 39, 40, 48, 52, 62, 77, 79, 104, 143, 231, 246, 313, 324, 325, 331, 351, 352
- İngiltere devet-i fahimesi, 143
- İnşirah Hanım, 231
- İntak-ı Hak, 313
- İran, 303
- İshak Efendi, 98
- İskeçeli avukat Ali Vasfi, 289
- İskenderiye, 38, 46, 232
- İskenderun, 5, 104, 237, 239, 345, 395
- İskenderun sancağı, 345
- İsmail Fazıl Paşa, 277
- İsmail Hami Danişmend, 56, 57, 59, 65
- İsmail Kemal, 59, 65
- İsmail Mahir Paşa, 55
- İsmail oğlu Hüseyin, 173, 370
- İsmail Paşa, 22, 31
- İsmail Sırrı Efendi, 280
- İsmet Bey, 277, 296
- İsmet Paşa, 121, 125, 127, 136, 137, 139, 140, 195, 197, 202, 203, 347
- İstanbul, 1, 2, 4, 5, 13, 17, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 32, 34, 36, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 65, 66, 67, 68, 72, 76, 77, 79, 84, 90, 120, 121, 124, 133, 138, 139, 140, 142, 143, 155, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 173, 174, 176, 178, 179, 185, 186, 190, 204, 213, 214, 223, 224, 225, 226, 231, 232, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 244, 246, 247, 248, 251, 257, 259, 260, 264, 265, 266, 267, 270, 271, 276, 282, 284, 285, 289, 293, 294, 295, 301, 303, 304, 311, 312, 314, 315, 326, 328, 329, 331, 332, 336, 346, 353, 354, 363, 364, 372, 374,

- 376, 377, 394, 395,
396, 397, 398
- İstanbul esbâk polis
müdür muavini
Kemâl, 174
- İstanbul esbâk polis
müdürü Tahsin,
174
- İstanbul hükümeti,
76, 77, 90, 138,
139, 267, 312, 394
- İstanbul
hükümetleri, 133
- İstanbul Merkez
Kumandan-ı
Esbâkı Emin, 224,
294
- İstanbul muhafızı
Mustafa Namık,
173, 178
- İstanbul polis
müdür-i umumi
Nurettin Bey, 176
- İstanbul polis
müdüriyeti
birinci şube
müdür-i esbâkı
Şeref. Peter
İbrahim, 173
- İstiklal Harbi, 125,
236, 244, 245, 247,
248, 251, 252, 255,
256, 379, 397
- İstiklal Komitesi, 89
- İstiklal Mahkemesi,
87, 121, 123, 124,
126, 127, 128, 129,
134, 136, 296, 301
- İstiklal Mahkemesi
Reisi, 129
- İstiklal savaşı, 86
- İstiklal Savaşı, 265
- İsviçreli, 31
- İşbirlikçiler, 1, 2, 3,
11, 96, 241, 271,
396, 397
- İşgalci Fransız, 261
- İşgalci Yunan
ordusu, 106
- İşkenceci namıyla
maruf Mülâzım
Adil, 224, 293
- İşkenceci namıyla
maruf Mülâzım
Refik, 224, 294
- İşkodra, 29, 65
- İşkodra mutasarrıfı
İbrahim Paşa, 29
- İtalya, 70, 146, 232,
293, 324, 330, 344
- İtalyan, 31, 61, 68,
84, 232, 248, 320
- İtalyan mandası, 68,
320
- İtalyanlar, 313
- İtilaf ve Hürriyet
Fırkası, 82
- İttihad ü Terakki
Cemiyet-i
mahudesi, 277
- İttihad ve Terakki,
54, 57, 64
- İttihad-ı
Muhammedi, 56
- İttihat Terakki, 66
- İzmir, 12, 41, 60, 67,
92, 94, 95, 97, 99,
101, 110, 154, 160,
164, 165, 168, 169,
170, 171, 172, 173,
179, 182, 194, 201,
211, 215, 216, 222,
223, 225, 226, 227,
239, 244, 245, 246,
247, 248, 249, 250,
251, 252, 253, 254,
- 270, 272, 274, 275,
284, 289, 295, 304,
305, 306, 307, 309,
310, 311, 325, 340,
354, 355, 371, 374,
397
- İzmir belediye reisi
Hacı Hasan Paşa,
172, 216
- İzmir Çerkez
Kongresi, 164
- İzmir kadı müşaviri
Âsım Hoca, 173
- İzmir Kadı Müşavir-
i Sâbık Ahmed
Asım, 223, 284
- İzmir Karaburun,
304
- İzmir limanı, 251,
254, 289
- İzmir maarif
müdürü Halil,
173
- İzmir Merkez
memuru, Fuat,
226
- İzmir
metropolithanesi,
307
- İzmir metropoliti
Chrysostomos,
252
- İzmir metropoliti
Hrisostomos, 101
- İzmir Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti,
249
- İzmir Rumlari, 307
- İzmir sâbık Umûr-ı
İslamiye
Müfettişi Ahmed
Hulusi, 227

- İzmir telgraf
müdürü Hafız
Mehmed, 172
- İzmir'de Dava Vekili
Sait Bey, 225, 310
- İzmir'de *Müsavât*
gazetesi sahibi
Hafız İbrahim,
179
- İzmir'de *Müsâvât*
gazetesi sahibi
İzmirli Hafız
İsmail, 226
- İzmirli sâbık
Akhisar
Kumandanı Yzb.
Küçük Ethem,
224
- İzmit, 140, 141, 170,
178, 225, 241, 242,
306, 307, 309
- İzmit Mutasarrıf-ı
İbrahim Hakkı
Bey, 225, 306, 307
- jandarma çavuşu
Pandelli, 107
- Kabuli kaptanı, 58
- Kadıköylü, 321
- Kadirli, 88, 264, 332,
334, 384
- Kadri Bey
karyesinden
Tabostan, 180
- Kadri Cemil, 81
- Kahire, 233, 234, 235,
313
- Kahraman Yüzbaşı
Hüsnü, 273
- Kâhta, 282
- Kahveci Çırağı
Mustafa, 370
- Kalama, 327
- Kalamata, 39
- Kalekapı
mevlevihanesi, 27
- Kallimaki, 25
- Kâmil Paşa, 59, 83,
174, 227, 337
- Kamuştanbey
köyünden Bağ
Kâmil. Şamlı
Ahmed Nuri.
Hamed Ahmed,
170
- Kandıra'dan Emin
Bey, 180
- Kaniye Müdafaası,
326
- Kantarcı İstilo, 107
- Kanun-ı Esasi, 284,
285
- Kanuni Sultan
Süleyman, 44
- Kapsali, 54
- Kaptan-ı Derya
Koca Hüsrev
Paşa, 39
- Kapucubaşı Mustafa
Bey, 33
- Kara Molla oğlu, 180
- Kara Orman
karyesinden Hacı
Osman oğlu
Abdülkerim, 170
- Kara Tahsin Paşa, 65
- Karabiga, 76
- Karacabey, 277, 295,
301, 316, 317, 394
- Karacabey müfti-i
sâbık Mustafa
Fehmi, 277
- Karadağ, 70
- Karahisar-ı Sahib,
169, 182
- Karahisar-ı Şarki,
175, 204, 224, 293
- Karahisar-ı Şarki
Mebus-i Esbâkı
Ömer Fevzi, 293
- Karahisar-ı Şarki
Mebus-i Esbâkı
Ömer Fevzi, 224
- Karakeçili aşireti,
327
- Karaman, 324
- Karaosmanoğlu
Halid Paşa, 271
- Karapınar
karyesinden
Yaver, 180
- Karesi, 156, 161, 164,
169, 170, 171, 172,
173, 176, 179, 185,
186, 188, 194, 195,
201, 202, 203, 211,
214, 216, 297, 312,
335
- Karesi Liva
matbaası, 335
- Karheli, 29
- Karlı Eli Sancağı, 31
- Kasidecizâde Ziya
Molla, 319
- Kastamonu, 5, 41,
186, 277
- Katolik papazları,
286
- Kavala, 36, 44
- Kavalalı Hüseyin
Paşa, 36
- Kavalalı Mehmed
Ali Paşa, 35, 36,
37, 38
- Kayacık, 299, 300
- Kaymakam Baha
Beyefendiler, 365

- Kaymakam Fettah,
168, 222, 256
- Kaymakam Köse
Musa Paşa, 26
- Kayserili Şaban Ağa,
221, 232
- Kazez camisi, 358,
361
- Kâzım Karabekir,
104, 269, 381, 397
- Kâzım Paşa, 125,
219, 364
- Keçeler karyesinden
Topal Ömer oğlu
İdris, 174, 228
- Keçidere
karyesinden
Hüseyin Galip,
174
- Keçili Himmet oğlu
Süleyman, 370
- Keçili köyünden
İbrahim oğlu
Ahmed., 366
- Kegalık, 29
- Kel Tahir Çavuş, 180
- Kepsut, 301
- Kerim Ali
oğullarından
Mehmed oğlu
İsmail, 180
- Kerim oğlu İbrahim,
370
- Kerrar Esat Atalay,
331
- Keskin, 322
- Kıbrıslı Hafız, 56, 60
- Kılaç aşireti, 327
- Kılıç Ali Bey, 298
- Kırımlı Kadı
Hüseyin, 25
- Kırımlı Mehmed
Sait Halet Efendi,
30
- KIRK DÖRDÜNCÜ
İNİKAD, 209
- Kırkağaçlı Hafız
Ömer, 327
- Kızıl Hançer
Cemiyeti, 76
- Kızılhançerli Remzi,
76, 222
- Kilikya işgalleri, 67
- Kilis'te
kaymakamlık
eden Sadullah
Sami, 224, 294
- Kiraz Hamdi, 77, 86,
166, 221, 230
- Kirmasti'den Haşım
oğlu Hasan
Hüseyin, 173
- Kirmasti'nin Çürük
karyesinden
Hüseyin, 173
- Kirmasti'nin Çürük
karyesinden Kara
Ali oğlu İsmail,
180
- Kirmasti'nin Çürük
karyesinden
Mehmed oğlu
Kâzım, 174
- Kişinev, 243
- Klemanso, 324
- Koca Mustafa, 370
- Kocabaşlarla
Papaslar, 33
- Kocabeyli Şerif, 338
- Kocaali, 140, 395
- Koç Mehmed oğlu
Koç Ali, 180
- Konya, 4, 27, 32, 36,
41, 42, 163, 166,
170, 171, 185, 195,
215, 218, 236, 260,
285, 303, 312, 321,
322
- Konya valisi, 285
- Konyalı
Zeynelâbidin,
171, 222
- Korgeneral Kasım
İnaç, 350
- Kozan, 88, 89, 168,
177, 186, 214
- Kozluk, 351
- Kölemen, 37
- Kölnel, 302
- Köprü gazetesi
sahip ve müdürü
İzmirli Refet, 227
- Köprülü, 44
- Köprülü
Kütüphanesi, 44
- Köstence, 230
- Köylü gazetesi
muharriri Ferid,
13, 227
- Kudüs, 41
- Kula, 110, 302, 304,
340
- Kule hapishanesi,
211
- Kulüp reisi ve İzmir
murahhası
Harunurreşit,
Sefer Hoca, 170
- Kunduracı Yordan,
107
- Kuşçubaşı Eşref Bey,
224, 302

- Kuşçubaşı Eşref'in
biraderi Hacı
Sami, 224, 303
- Kuva-yı inzibatiye,
154, 164, 165, 166,
167, 168, 213, 214,
222, 237, 241, 243,
244, 256, 375
- Kuva-yı İnzibatiye
Başkumandanı
Süleyman Şefik
Paşa, 241
- Kuva-yı İnzibâtiye
Başkumandanı
Süleyman Şefik
Paşa, 222
- Kuva-yı İnzibatiye
Erkân-ı Harbiye
Reisi Miralay
Ahmed Refik, 243
- Kuva-yı İnzibatiye
İzmir Kumandanı
Ali Nadir Paşa,
222, 244
- Kuva-yı İnzibatiye
mensubîninden
Kaymakam
Fettah, 222
- Kuva-yı Milliye, 6,
88, 119, 181, 241,
277, 291, 316, 322,
324, 336, 373, 374,
381, 394
- Kuva-yı Milliye
liderleri, 324
- Kuzey Yunanistan,
33, 39
- Küçük Ethem, 169,
224, 299, 302, 304
- Küçük Halil Efenin,
299
- Küçük Hasan, 357,
369, 370, 371
- Kürdistan, 12, 81, 82,
169, 267, 312, 313
- Kürdistan Teali
Cemiyeti, 12, 312,
313
- Kürt, 79, 81, 82, 88,
167, 168, 172, 174,
227, 236, 261, 262,
266, 267, 268, 269,
291, 312, 322, 323,
332, 337, 350
- Kürt Cemiyeti, 81,
82, 322
- Kürt Mustafa, 168
- Kürt Teali Cemiyeti,
79, 266, 267, 323,
332
- Kürt Yücelme
Derneği, 79
- Kütahya, 6, 27, 32,
42, 109, 153, 159,
163, 165, 176, 181,
184, 188, 192, 194,
199, 203, 204, 205,
209, 210, 211, 215,
223, 286, 287, 288,
290, 291, 297, 298,
340
- Kütahya
mukavelesi, 42
- Kütahya'da
Yunanlılara
Mutasarrıflık
eden Hoca
Rasihzâde
İbrahim, 223
- Kütahyalı, 29, 108,
109, 290
- Kütahyalı Hain
İbrahim, 108
- Lampad Yakup, 170
- Lapanta (İnebahtı),
29
- Laz İbrahim Hoca,
370
- Lâz İbrahim oğlu
Hamdi, 173
- Lazkiye mebusu
Emir Arslan Bey,
60
- Le Temps, 323
- Lefkoşe, 60
- Lepanto körfezi, 39
- Lolanlı aşiretinden
Hüseyin Bey, 350
- Lozan, 12, 13, 137,
139, 140, 143, 144,
147, 149, 152, 153,
156, 171, 187, 195,
197, 203, 208, 209,
210, 211, 219, 265,
328, 344, 345, 377
- Lozan antlaşması,
13, 265, 344, 377
- Lozan konferansı,
140, 143, 153, 211
- Lozan muâhdesi,
153, 187, 196, 197,
203, 208, 210, 219
- Lozan sulh
antlaşması, 345
- Lübnan, 43, 346
- Lütfi Fikri, 87
- Lütfü Simavi, 65
- M.Emin Rauf Paşa,
44
- Maan Ali Bey, 225,
308
- Maârif Nâzır-ı Hâdi
Paşa, 222
- Maârif Nâzır-ı
Rumbeyoğlu
Fahreddin, 222,
237

- Maarif Nâzırı Hadi Paşa, 165
- Macar oğulları, 285
- Macaristan, 65, 70
- Maham Ali, 170
- Mahmud Nedim Bey, 205
- Mahmud Şevket Paşa, 234, 259, 260, 264
- Makam-ı Celîl-i Sadaratpenahi, 54
- Malabadi, 351
- Malatya, 80, 186, 205, 223, 265, 266, 281, 282
- Malatya Mutasarrıf-ı esbâkî Bedirhânî Halil, 223, 282
- Malaya, 143, 233
- Maliye Nezareti, 165, 326
- Maliye vekili Ferid, 125
- Malta, 143
- Manifaturacı Osman, 370
- Manyas'ın Bolcağaç karyesinden Kurtoğlu İsmail, 228
- Manyas'ın Değirmenboğazi karyesinden Kadir oğlu Kâmil, 229
- Manyas'ın Değirmenboğazi karyesinden Kadir oğlu Kâmil'in biraderi Kâzım Efe, 229
- Manyas'ın Hacıyakup karyesinden Çerkez Sait oğlu Salih, 229
- Manyas'ın Hacıyakup karyesinden maktul Şevket'in biraderi İsmail, 229
- Manyas'ın Kızık karyesinden Ali Bey oğlu Sabit, 229
- Manyas'tan Cavit, 180
- Manyas'tan Yeniköylü Aziz, 180
- Maraş, 323
- Marc gazetesi, 243
- Marcelle Tinay, 63
- Marmara'nın Kayapınar'dan Yusuf oğlu İshak, 229
- Matbuat Cemiyeti, 72, 73
- Matin gazetesi, 267
- Mavan oğlu Mustafa, 211, 216, 218
- Mavnacı Dadaylı Hasan., 366
- Maynot, 33
- Meclis-i âli, 132
- Meclis-i Âlide, 128
- Meclis-i Ayan, 181
- Meclis-i Mebusan, 55, 58, 60, 61, 63, 234, 259, 286
- Mehdi Memet, 358, 359, 361, 362
- Mehmed Ağa, 41, 285
- Mehmed Arif Paşa, 36
- Mehmed Bey, 31, 214
- Mehmed Emin, 27, 44, 80, 266, 356, 369
- Mehmed Emin Rauf Paşa, 27, 44
- Mehmed Halid Bey, 326
- Mehmed oğlu Aziz, Molla Süleyman oğlu İzzet, 180
- Mehmed oğlu Sadık Dede., 366
- Mehmed oğlu Sami, 169, 224
- Mehmed Reşit Paşa, 41
- Mehmed Şükrü Sekban, 81
- Mehmed Tevfik Bey, 280
- Mehmed Vahideddin, 142, 143, 230, 231, 232, 233, 260
- Mekke şehri, 326
- Memet Tevfik Efendi, 358
- Memluk, 37
- Memluk (Kölemen) beyleri, 37
- Menemen, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 270, 272, 333, 353, 355, 356,

- 357, 358, 359, 360,
362, 363, 364, 365,
366, 367, 369
- Menemen davası,
364
- Menemen
eşrafından Hacı
Mehmed Efendi,
97, 99, 270
- Menemen meydanı,
358
- Menemen Müftüsü,
103
- Menemen olayı, 362,
363, 364
- Menlekli Raif, 338
- Mersin, 84, 212, 217,
218, 220, 345
- Mersin millet vekili
Niyazi Bey, 345
- Mersin
Mutasarrıflığında
n emekli Nüzhet
Paşa, 84
- Merv, 15, 16
- Mescid-i Battal, 18
- Mesud Fani, 260,
261, 262, 263, 264,
332
- Meş'um Hâlet
Efendi, 30
- Meşhed düzlüğü,
20, 21
- Meşrutiyet
muhafazı, 57
- Mevlânâzade Rifat,
81, 178, 226, 266,
312, 313
- Mısır, 26, 36, 37, 38,
39, 40, 41, 42, 43,
44, 62, 232, 233,
234, 235, 237, 242,
264, 308
- Mısır donanması, 38
- Mısır valileri, 37
- Mısır Valisi Hurşit
Paşa, 37
- Mısırlı fedakâr
Yusuf Bey, 305
- Midilli, 174, 216, 251
- Miller, 71
- Millet Meclisi, 47,
79, 130, 278, 297,
298, 366, 367
- Milletler Cemiyeti,
67, 71, 72, 119,
345, 346, 352
- Milli aşireti başkanı
Mahmud, 268
- Milli İktisad Bankası
Müdürü
Safiyüddin Bey,
83
- Milli Mücadele, 12,
68, 72, 76, 84, 86,
88, 89, 104, 132,
236, 249, 254, 284,
319, 320, 321, 327,
328, 374, 395, 397,
398
- Milli zafer, 240, 385
- Miralay Ata, 365
- Miralay Bekir Sami
Bey, 277
- Miralay Hasan
Salahaddin Bey,
277
- Miralay İbrahim,
241
- Miralay Mustafa
İsmet Bey, 277
- Miralay Refik
Ahmed, 168
- Miralay Timur, 365
- Mirliva, 257, 277
- Mirliva Yusuf İzzet
Paşa, 277
- Mister Noel, 81
- Mister Novil, 82
- Mişon Mizrahi, 54
- Mithat Paşa, 47, 49,
51, 52
- Mitrilyöz
Kumandanı Tarık
Mümtaz, 222
- Mizan Gazetesi, 57
- Modon, 38
- Moğol ordusu, 18
- Moldova, 4, 243
- Moltke, 43
- Mondros
mütarekesi, 12,
104, 136, 137, 140,
234, 238, 253, 260,
265, 295, 332
- Mondros
teslimnamesi, 329
- Mondros ve Sevr,
133, 134
- Mora, 25, 27, 29, 30,
31, 32, 33, 38, 39,
40
- Moris Mayer, 51
- Mossolonghi kalesi,
39
- Mudanya
mütarekesi, 12,
138, 235
- Mudurnu, 326
- Muğlalı Mustafa
Paşa, 363
- Muhammed Said, 25
- Muharrem Bey, 39
- Muharrir Abdullah
Zühdü Bey, 83
- Muhtar, 29, 31

- Murad oğlu Boşnak
Ahmed., 366
- Musa Kâzım, 54
- Musevi, 54, 197
- Mustafa Fehmi
Kubilay, 359
- Mustafa Kemal, 13,
68, 79, 81, 82, 104,
119, 120, 121, 123,
125, 138, 231, 236,
280, 286, 293, 296,
297, 301, 313, 316,
319, 321, 329, 330,
335, 349, 363, 364,
377, 378
- Mustafa Kemal
Paşa, 68, 79, 81,
82, 120, 121, 123,
125, 138, 236, 280,
296, 297, 301, 316,
319, 329, 335, 349,
363, 364, 377
- Mustafa Natık Paşa,
257
- Mustafa Neşet
Molla, 314, 354
- Mustafa oğlu
Abdülkerim, 370,
371
- Mustafa oğlu
Boşnak Mümin.,
366
- Mustafa Sabri, 165,
166, 221, 227, 234,
235, 312, 322, 337
- Mustafa Sabri
Hocarın oğlu
İbrahim Sabri,
227
- Musul meselesi, 346,
351, 352
- Musul petroleri, 345
- Mutaf Süleyman,
370
- Mücadele-i Milliye,
125
- Mücadele-i
Milliyemiz, 125
- Müdafaa-i Hukuk,
86, 88, 249, 251
- Müdafaa-i Milliye
Vekili Kâzım
Paşa, 340
- Müezzın oğlu Hacı
Ahmed., 366
- Müfti, 91, 98, 103,
223, 279, 358
- Mülga Ayândan
Evkaf Nâzır-ı
Esbâkı Vasfı
Hoca, 223
- Mülkiye mektebi,
239
- Mülkiye Tıbbiyesi,
239
- Mümin Müftiler, 103
- Münih, 34
- Müslüman Hintliler,
302
- Mütareke Gayyası,
244, 372
- Nakşibendi Hüsnü,
274
- Nakşibendi tarikatı,
108, 269, 270, 362
- Nalıncı Hasan, 357,
369, 370, 371
- Napolyon, 23, 26, 36
- Nasturi İsyarı, 345
- Nasturiler, 346
- Navarin, 39
- Navarin kalesi, 39
- Nazım Özalp, 104
- Nâzır Adil, 282
- Necati Bey, 337
- Necip Ali, 220
- Nemrut Mustafa,
104, 172, 222, 256,
276, 277, 356
- Nemrut Mustafa
Divan-ı Harbi,
277
- Nevşehirli Damat
İbrahim Paşa, 22
- Nigehban, 76, 168,
230, 256, 257
- Nigehban Cemiyeti,
230, 256, 257
- Nigehban-ı Askerî
Cemiyeti, 76
- Nigehbân-ı Askerî
Cemiyeti, 256
- Nihat, 54
- Nişantaşı'nda...
mukim... Beyrut
vali-i sâbıkı ve
Amasya mebus-ı
sâbıkı Bekir Sami
Bey, 277
- Niyazi, 29, 220, 326
- Nizip, 43, 46
- Nizip Bozgunu, 43
- Nurettin Paşa, 140,
142
- Nutuk, 79, 82, 85,
280, 295, 315, 317,
318, 319, 396
- Odabaşı Mahmud
Efendi, 268
- Odesa, 34
- Ohrili Ahmed Paşa,
25
- Ortodoks mezhebi,
275
- Osman Ergin, 36, 38

- Osman Nuri, 214,
215, 216, 217, 218,
224, 294
- Osmanbeyzade
Mesud, 177
- Osmaniye, 120, 162,
261, 262, 263, 268
- Osmanlı, 12, 22, 23,
24, 26, 31, 32, 35,
36, 37, 38, 39, 40,
41, 42, 43, 44, 45,
46, 56, 65, 66, 67,
70, 71, 75, 77, 85,
86, 108, 121, 132,
133, 138, 139, 230,
232, 234, 240, 245,
257, 262, 263, 267,
268, 269, 286, 301,
312, 313, 326, 364,
396, 397
- Osmanlı Ahrar
Fırkası, 66
- Osmanlı aydını, 12
- Osmanlı bayrağı,
263, 268
- Osmanlı cihan
devletini, 108
- Osmanlı devleti, 12,
22, 24, 37, 38, 42,
46, 67, 132, 133,
138, 267, 313
- Osmanlı donanması,
38, 40, 46
- Osmanlı İla-yı Vatan
Cemiyeti, 77, 86
- Osmanlı
imparatorluğu,
38, 70, 139, 263
- Osmanlı Mebusan
Meclisi, 301
- Osmanlı ordusu, 32,
43, 257
- Osmanlı padişahı,
44, 85, 232
- Osmanlı Türk
devleti, 36
- Osmanlı-Rus, 40
- OTUZ
DOKUZUNCU
İNİKAD, 209
- Ömer Fevzi, 173,
177, 223, 224, 283,
293
- Ömer oğlu
Ramazan, 180
- Ömer Refik
Yaltkaya, 243
- Palikarya, 33
- Panayır, 338
- Pandeleimon
Manastırı, 32
- Papaz ve Protestan
Misyoneri Frew,
354
- Paraskevula, 275
- Paris, 26, 57, 66, 101,
153, 164, 232, 235,
240, 253, 254, 262,
264, 266, 267, 276,
284, 285, 313
- Paris elçiliği, 240
- Paris hazine-i
evrakı, 153
- Paris konferansı,
235, 276
- Parti Pehlivan, 271,
299, 300, 301, 355
- Parti Pehlivan
müfrezesi, 300
- Paşa İsmail Bey, 30
- Paşaköyü, 357
- Patras, 38
- Patrik Narses, 49
- Patrik Zaven Efendi,
104
- Patrona Halil isyanı,
22
- Pavla, 54
- Pendik'ten Soğuksu
karyesinden
Hüsnü, 180
- Pervari olayı, 351
- Petersburg, 34
- Petros baş
piskoposu
Germanos, 32, 33
- Peyam-ı Sabah
gazetesi, 119, 140
- Pichon, 324
- Piran köyü, 347
- Pirayus, 275
- Pişon, 324
- Polonya, 71
- Pontus hareketi, 67
- Posta Gazetesi
Sermuharriri
İlhami, 220
- Prens Mehmed
Sabahaddin Bey,
314
- Prens Sabahattin, 57,
66
- Preveze, 31
- Prusya, 70
- Pşavko Ethem Bey,
224
- Rafet Efendi, 26
- Rahip Dr. Robert
Frew, 314
- Rahip Frew, 85, 382
- Rauf Orbay, 44, 104,
136, 295
- Recep Paşa, 257
- Refet Paşa, 138, 139,
179, 215, 216, 227,
236, 265, 336

- REFİK BEY, 170,
171, 185, 215
- Refik Halid, 68, 72,
140, 176, 179, 226,
325, 326, 327, 376,
377, 379, 398
- Refik Paşa, 55
- Reis-i eşkıya
Sünlüklü Şaki
Davut, 180
- Reisül Küttap Raşit
Efendi, 25
- Reji Hamal, 107
- Reskatan Rama
ayaklanması, 351
- Reşat Bey, 165, 214
- Reşit Mehmet Paşa,
41, 42, 45
- Revandis, 217
- Revandizli, 88
- Rıza Nur, 140, 259,
277, 279
- Rıza Tevfik, 61, 62,
165, 167, 222, 239,
240, 259, 398
- Rodos, 38
- Roman aşireti, 350
- Romanya, 4, 70, 86,
201, 230, 234, 243,
265, 309, 315, 344
- Romen, 48
- Rum, 30, 31, 45, 46,
48, 49, 54, 66, 98,
99, 160, 161, 192,
197, 198, 201, 248,
249, 252, 272, 275,
286
- Rum asıllı kaptan-ı
derya, 46
- Rum
patrikhanesiyle,
66
- Rumeli, 37, 39, 40
- Rumeli askerleri, 37
- Rumeli Beylerbeyi,
39
- Rusya, 23, 24, 30, 39,
40, 42
- Rüstem karyesinden
gardiyan Yusuf,
Çerkeş İsmail,
180
- Sabah gazetesi, 327
- Sâbık Arnavutköy
Merkez Memuru
Hacı Kemal, 226,
311
- Sâbık Beyoğlu İkinci
Komiseri Fuat,
226, 311
- Sâbık Bursa
Müftüsü Ömer
Fevzi, 223, 283
- Sâbık Polis
Başmemurlarınd
an Namık, 226
- Sada-yı Millet, 326
- Sadık Bey, 83, 171,
259, 317
- Sadi Borak, 331
- Sadrızam Damad
Ferid Paşa, 235,
256, 257, 267
- Said Nursî, 81
- Sait Molla, 81, 84, 85,
178, 226, 234, 265,
314, 315, 317, 353,
354, 356, 357, 362,
363
- Sait Paşa, 58, 59
- Sakallı Nurettin
Paşa, 140
- Sakız, 275
- Salib-i Ahmer, 146
- Salih Paşa, 29
- Salihli, 104, 105, 110,
272, 303
- Salihli kaymakamı
Hasan Fikret,
104, 105
- Salim oğlu Boşnak
Abbas, 370
- Saltanat-ı Seni-ye,
203, 278
- Samsamüddin
Kaymaz, 18, 19
- Sapanca'dan Harun,
180
- Saruhan, 92, 94, 95,
97, 100, 103, 109,
117, 118, 178, 206,
211, 219, 269, 270,
272, 273, 274, 275,
297, 301, 340, 354,
356
- Saruhan İriköy, 275
- Saruhan mutasarrıfı,
92, 97, 103, 118,
269, 270, 275, 354,
356
- Saruhan Müftüsü
Alim Efendi, 103,
272
- Saruhanlı Türk, 274
- Sebahat Eymür, 290,
291
- Seçim bölgeleri, 322
- Selâmiye
karyesinden
Ziya, 180
- Selanik, 59, 65, 136,
179, 227, 253, 264,
288, 308, 328
- Selanik Mebusu
Yahudi Karasu,
59

- Serasker Mehmet
Reşit Paşa, 39
- Serbesti Gazetesi
sahibi
Mevlanzâde
Rifat, 226
- Serkarin Yaver Paşa,
166, 221
- Servet
Mahiroğulları, 93
- Servet-i Fünun, 239,
326
- Seryaver Avni Paşa,
174, 177, 184, 221,
233
- Sevr muâhedeşi,
133, 136, 137, 154,
164, 165, 166, 167,
213
- Seyidgazili Koç
Emin, 179
- Seyit Abdülkadir,
318, 351
- Seyit Bey, 125, 132,
133
- Sıkıyönetim
Komutanlığı, 363
- Sındırgı, 301, 334
- Sındırgılı Kadızade
Ahmed Hulusi,
334
- Sındırgılı Ziya, 338
- Sırbistan, 30, 70
- Sırp, 48, 54, 58, 344
- Siirt, 351
- Silivri, 32
- Silivri Kapısı, 32
- Silvan, 268
- SİMAV boğazında,
109
- Sinop, 326
- Sir Nevil
Handerson, 231
- Sisam adası, 304
- Sito Garip Fuat, 213
- Sito Garip Sarık, 213
- Sivas, 18, 81, 186,
212, 236, 280, 281,
282, 284, 316, 317,
321, 325, 336, 394
- Sivas Kongresi, 81,
186, 236, 280, 284,
394
- Sivas valisi Ali
Galib, 186
- Sivas valisi Reşit
Paşa, 281
- Slav, 48
- Soğuksu
karyesinden Zifa,
180
- Soma, 110
- Son Osmanlı
hükümeti, 139
- Son Posta, 285
- Sökeli Koca
Hüseyin Bey, 225
- Sultan Abdülhamid
Han, 61
- Sultan Alp Arslan,
15, 16
- Sultan Gıyaseddin,
18
- Sultan II. Mahmud,
30, 41, 42, 44
- Sultan III. Ahmed,
22
- Sultan Vahideddin,
231, 314
- Suluca/Sütlüce, 33
- Suriye, 4, 5, 40, 41,
42, 100, 102, 104,
- 243, 305, 324, 344,
346, 379
- Suriye devleti, 346
- Susurluk, 169, 224,
228, 301, 305, 341,
394
- Susurluk Yıldız
karyesinden
Molla Süleyman
oğlu İzzet, 228
- Susurluk'tan
Demirkapılı Hacı
Ahmed, 169, 224,
305
- Süleyman Paşa, 40
- Süleyman Sırrı, 94,
100, 101, 102, 204,
205, 270, 333, 353
- Süleyman Şefik
Paşarın Yâveri,
Süvari Yüzbaşısı
Bulgar namıyla
maruf Tahsin,
222
- Süleymaniyeli
Abdülbaki
Mehmed Fani
Efendi, 260, 332
- Süleymaniyeli Kürt
Hakkı, 174, 227,
337
- Sünbüller köyü, 95,
355
- Sündük'ten Kopuk
İsmail, 180
- Süreyya Bey, 201
- Sütçü Mehmed, 356,
357, 362, 364, 365,
369
- Sütçü Mehmed'in
karısı Kezban,
365

- Şah-ı Nakşibendi, 108
 Şam, 41, 305, 347, 357, 362
 Şam devletleri, 347
 Şamdan Memet, 356, 361
 Şamlı Ahmed Nuri Bey, 225, 310
 Şebn Karahisar mebusu Feyzi Bey, 213
 Şehremini Cemil Paşa, 83
 Şehzade Mustafa, 22
 Şemdinli Ayaklanması, 351
 Şemdinlili Seyit Abdülkadir, 351
 Şerafettin Yaltkaya, 243
 Şeriat, 58, 349
 Şerif Paşa, 242, 267
 Şevket Turgut Paşa, 59
 Şeyh Ahmed Muhtar, 370
 Şeyh Esat Efendi, 364, 365
 Şeyh Galip Dede, 26
 Şeyh Garip Fuat, 220
 Şeyh Hafız Ahmed, 370
 Şeyh Kisveli Hain, 100
 Şeyh Sait, 86, 262, 347, 348, 349, 350, 351, 356
 Şeyh Sait ayaklanması, 86
 Şeyh Sükûti, 94, 98, 99, 100, 101, 102, 270, 353
 Şeyh Sükûti, Süleyman Sırrı veya Dürzi Şeyh, 270
 Şeyhülislam Cemâleddin Efendi, 314
 Şikak aşireti reisi İsmail Ağa, 346
 Şişli Komiseri Nedim, 226, 311
 Şura-yı Devlet, 57, 353, 354
 Şûrâ-yı Devlet Reisi, 239
 Şûrâ-yı Devlet Üyeliği, 314
 Şükrü Bey, 203, 363, 364
 Ta Nea, 117
 Tabur İmamı İlyas Hoca, 370
 Tahmiscoğlu, 41
 Tahsin Uzer, 64
 Tahtalı değirmeni, 299
 Talat Paşa, 63, 209
 Tanin, 60
 Tarık Mümtaz, 168, 222, 242, 243, 255, 258, 267, 372
 Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti, 72, 86, 230
 Tarsuslu Kâmil Paşazade Kemâl, 174, 227
 Tarsuslu Kâmil Paşazade Selami, 227
 Tarsuslu Kâmil Paşazade Sezai, 174
 Tatlıcı Mutaf Hüseyin, 370
 Tavşanlı'dan Emin, 180
 Tayyar Paşa, 257
 TBMM, 13, 72, 77, 139, 143, 265, 279, 284, 297, 301, 309, 337, 340, 345, 359, 377
 TBMM hükûmeti, 139, 265
 Teğmen Mustafa, 347
 Tekel Genel Müdürlüğü, 243
 Tekeli karyesinden Koca Ömer oğlu Hüseyin Bey, 170
 Tekfur dağı, 172, 175, 181, 288
 Tekfur dağı Müfti-i esbâkı Hafız Ahmed, 172, 223, 279
 Tekiroğlu Hüseyin Çavuş, 338
 Temel Can, 11, 92
 Temyiz Mahkemesi Başkanı Ali Rüşti Efendi, 83
 Tengirşek, 139
 Tepedelenli, 27, 29, 30, 31, 32, 35
 Tepedelenli Ali Paşa, 27, 29, 30, 31, 32, 35

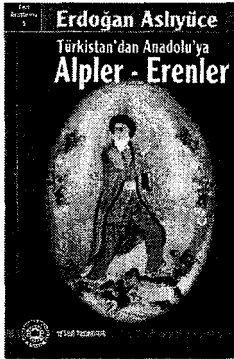
- Tepedelenlioğlu, 52,
53, 304, 398
- Tercüman-ı Hakikat,
326
- Teselya, 31, 49
- Teşkilât-ı Esasiye
Kanunu, 188
- Tırhala, 29
- Ticaret ve Ziraat
Nâzırı sâbıkı
Cemâl, 166
- Tikaros, 54
- Tiryaki Hasan Paşa,
326
- Topal Fahreddin
Ayaz, 18, 19
- Topal Lütü, 218
- Topçu Çavuşu
Hüseyin, 370
- Topçu İhsan Bey,
120, 121, 122
- Toptanizade, 65
- Toskalık, 29, 31
- Trabzonlu Ömer
Fevzi, 185, 186,
227, 334, 335
- Trakya, 139, 328
- Tribor Halil, 167
- Tripolice, 33, 34, 39
- Tunus, 38
- Turan, 5, 18, 303,
312, 398
- Turgutlu
kaymakamı
Hamdi Bey, 105,
106, 107
- Tüfekçi Yakup, 258
- Türk, 29, 33, 35, 36,
38, 39, 396
- Türk Cumhuriyeti,
196
- Türk çobanı, 211
- Türk delege heyeti,
140
- Türk düşmanlığı,
240
- Türk hakimiyeti, 70
- Türk istiklal savaşı,
332
- Türk Lavrensi, 302
- Türk Maarif Tarihi,
36, 38, 396
- Türk milleti, 48, 92,
108, 118, 125, 158,
274, 276, 330
- Türk nüfus, 111, 113
- Türk Ocağı, 248
- Türk ordusu, 48,
104, 106, 237, 273,
274, 275
- Türk tabiiyetini, 155
- Türk tebaası, 145,
153, 181, 196
- Türk vatandaşlığı,
13, 196
- Türk Wilsoncular
Birliği, 12
- Türk yurdu, 328
- Türkçe İstanbul
gazetesi sahibi
Sait Molla, 178,
226
- Türkiye, 4, 5, 12, 18,
22, 32, 45, 48, 56,
65, 67, 68, 69, 71,
115, 117, 139, 144,
145, 146, 148, 154,
157, 162, 190, 196,
198, 199, 232, 233,
234, 237, 243, 244,
245, 250, 260, 263,
275, 279, 285, 293,
301, 304, 313, 324,
344, 345, 349, 351,
352, 356, 363, 377,
382, 396, 397
- Türkiye Büyük
Millet Meclisi, 12
- Türkiye
Cumhuriyeti,
162, 196, 243, 260,
285, 349, 352, 356,
363
- Türkiye devleti, 139
- Türkiye vatanı, 199
- Türkler, 18, 49, 71,
101, 111, 119, 248,
253, 254, 262, 274,
300, 331
- Türklerle vezir, 17
- Türklük, 57, 158,
199, 300
- Türkmen Yörük, 355
- Türkmenistan, 4, 15
- Tütüncü başı Şükrü,
166
- Tütüncübaşı Şükrü,
221, 233
- Umum Kuva-yı
Seyyare
Kumandan Vekili
Yüzbaşı Tevfik,
302
- Umum Şirketler
Komiseri Nebil
Ziya Bey, 83
- Unkapanı Merkez
Memur-ı sâbıkı
Sakallı Cemil, 226
- Urfa, 88, 89, 104,
205, 323, 350, 398
- Urla, 275
- Uşak, 176, 177, 211,
218, 223, 227, 279,
340

- Uşak - Eşme'den
Madanoğlu
Mustafa, 227
- Uşak belediye reisi
Hulusi, 176, 177,
218, 223
- Üçpınar karyesinde
Hoca Hayri, 179
- Ümit dergisi, 243
- Vahhabi, 38
- Vahhabi isyanı, 38
- Vahhabiler, 37
- Vahideddin, 85, 86,
142, 143, 154, 163,
164, 166, 170, 173,
210, 221, 230, 231,
232, 233, 242, 260,
293, 304, 314, 397
- Vakit gazetesi, 119
- Varto, 349, 350
- Vasfi Efendi, 26, 322
- Vasfi Hoca, 173, 176,
223, 280
- Vasili Hüsnüyadis,
115, 116
- Vasiliki, 31
- Veli (Veliyüddin)
Paşa, 29
- Veli Paşa, 31, 32
- Venizelos, 101, 118,
195, 202, 203, 247,
248
- Vezir Ali b.
Hüseyin, 15
- Volkan, 56, 57, 59,
60, 61, 333
- Wilson prensipleri,
67, 69, 72, 249,
251, 313
- Wilson Prensipleri
Cemiyeti, 67, 68,
73, 74, 75
- Yafa, 41
- Yağ camii'-i şerifi,
292
- Yahudi Hayımoğlu
Jozef, 362
- Yahya Adnan Paşa,
77
- Yahya Efendi, 27
- Yahya Kemal, 239,
345
- Yahya oğlu
Hüseyin, 370
- Yalova kaymakamı
Fuat, 178
- Yaltkaya, 243
- Yanya, 29, 30, 31, 32,
33
- Yarbay Gregoryus,
105
- Yarbay Nedim Bey,
359, 360
- Yarbay Şükrü, 255
- Yaverandan Erkân-ı
Harb miralay
Tahir Bey, 166,
221, 233
- Yaver-i hâs Kiraz
Hamdi, 166, 221,
230
- Yavuz zırhlısı, 120,
241
- Yeni Çağ gazetesi,
331
- Yeni Gün, 117
- Yenişehirli Abdullah
Efendi, 22
- Yenişehir-i Fener, 25
- Yesevî, 115, 269
- Yesevî dergisi, 115
- Yeşil Bayrak, 358
- Yivar Çerkoviç, 54
- Yoğurtcu Yanko, 107
- Yorgiyos
İstavropolos, 337,
339
- Yozgat isyanı, 210
- Yunan, 6, 12, 30, 31,
32, 33, 38, 40, 55,
58, 65, 94, 95, 96,
97, 98, 99, 100,
101, 103, 104, 105,
106, 108, 109, 110,
112, 115, 116, 118,
145, 148, 165, 168,
177, 214, 215, 216,
245, 246, 247, 248,
249, 250, 251, 252,
253, 254, 255, 270,
271, 272, 273, 274,
275, 287, 288, 290,
291, 300, 301, 302,
303, 306, 307, 327,
328, 332, 337, 338,
339, 353, 354, 355,
356, 362, 363, 394
- Yunan ajarı
Misiliadis, 272
- Yunan bayrağı, 168
- Yunan bayrakları,
105
- Yunan çeteleri, 31,
55, 271
- Yunan deniz
yüzbaşısı
Mavroudis, 247
- Yunan dostluğu, 115
- Yunan Haçlı ordusu,
103
- Yunan hükümeti,
31, 101, 148, 215,
300
- Yunan idaresi, 288,
289
- Yunan isyanı, 32, 33,
38

424 Erdoğan Aslıyüce

- Yunan işgal komutanı, 100
- Yunan işgal sahası, 303
- Yunan kralı Konstantin, 306
- Yunan ordusu komutanı Sarıyadis, 108
- Yunan ordusu Turgutlu, 272
- Yunan subayları, 105, 275
- Yunan veliahtı Kostantin, 65
- Yunan yüksek komiseri Aristidi, 270
- Yunanistan, 4, 25, 29, 33, 35, 39, 49, 113, 115, 144, 146, 155, 170, 171, 198, 201, 215, 218, 235, 248, 251, 252, 260, 301, 303, 304, 308, 309, 327, 337, 339, 344, 353, 355, 356, 362, 363
- Yunanlı Anderya, 339
- Yund dağı, 95, 355
- Yunus Nadi, 68, 282
- Yusuf Kemal, 125, 126, 133, 137, 139, 277, 279
- Yusuf oğlu Kâmil, 370
- Yusuf Ziya, 81, 347
- Yusuf Ziya Koçoğlu, 81
- Yüzbaşı Fahri Bey, 359, 360
- Yüzbaşı M. Ali Bey, 360
- Yüzbaşı Ragıp Çaldıra Bey, 362
- Yüzbaşı Sami Bey, 304
- Yzb. Ali Saip, 88
- Yzb. Kürt Mirza, 89
- Zafiriu, 252
- ZAPT-I SÂBIK HULASASI, 152, 208, 209
- Zazalar, 347
- Zekeriyya oğlu Harun, 180
- Zeki Bey, 230, 231, 232
- Zemzem suyu, 16
- Zeydan, 269
- Zeynel Abidin, 260, 382, 320, 332
- Zeynelâbidin Hoca, 176
- Zilan Ayaklanması, 350
- Ziraat Bankası Müdürü Kâmil Paşazâde Şevket Bey, 83
- Ziraat Nâzırı Cemâl Bey, 165
- Zito Venizelos, 255
- Ziver Bey, 159
- Ziya Gökalp, 326
- Ziya Molla, 319
- Zonguldak, 152, 157, 182, 186, 191, 202, 205, 209, 217
- Zülkadriye, 332
- Zülflüyadis, 115

AYINEVİMİZDEN ÇIKAN BAZI KİTAPLAR



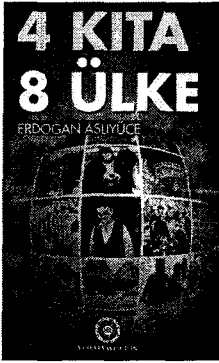
Türkistan'dan Anadolu'ya Alpler-erenler
Hoca Ahmed Yesevi'nin izinden giden Alpler-erenler'in gönül atlası...

Bugüne kadar yapılmış en detaylı çalışma...
24 yıllık bilgi birikiminin kitaba yansması...
İl il, ilçe ilçe, köy köy Alpler-erenler...
128 Renkli fotoğraf, 454 sayfa, 1. Hamur kağıt.

Laleden Yağlı Güreşe Hollanda
Nasıl ki lalenin babası Türk, annesi Hollandalı ise bizim tarihimizin ürünü olan Yağlı Güreş'in Hollanda'ya taşınma hikâyesi...
Orada yaşayan Türklerin başarılarının kitabı...
116 Renkli fotoğraf, 162 sayfa, 1. hamur kağıt



Adım Adım Türk Yurtları
Yazarın Özbekistan, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Tataristan, Altay Ülkesi, Dağlık Altay, Tuva, Yakutistan, Hakasya, Başkurdistan ve Kıbrıs gezilerine ait izlenimlerini ihtiva eden ansiklopedi niteliğinde bir seyahat kitabı...

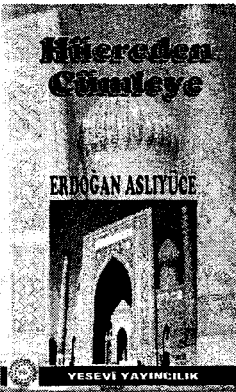


4 Kıt 8 Ülke

Yazar Erdoğan Aslıyüce, bu kitabında Sudan, Moldova, (Pridnestrovy ve Gagauz Yeri), Arnavutluk, Makedonya, Kanada ve T ayland gezilerinin izlenimlerini okurları ile paylaşıyor. İlginç olaylar, ilginç insanlar ile insanlar ve ülkelerin bilinmeyen özellikleri...

Turan'dan Kırım'a

Fikirleriyle önce Rus İmparatorluğu'nu, sonra Sovyetler Birliği'ni sarsan büyük Türk düşünücü İsmail Gaspıralı'nın ve Sovyet İmparatorluğu'na başkaldıran, ömrü hapis ve sürgünlerde geçen Kırım Milli Meclisi Başkanı Abdül



Hücreden Cümleye

Aslıyüce, yılların biriktirdiği sessiz feryatlarını aktarıyor bize... Sendikal hayattan ilginç yansımalar, ülkü şehitlerinin ardından yakılmış ağıt yazıları, Türk'ün tarihi, kültürü, dili, iktisadı, milli meseleleri... Okuyucularının ısrarı üzerine yazdığı hatıralar ve düşünceler...



Yesevî'nin Yeni Bulunan Hikmetleri
Kazakistan Sayram müzesi **Müdürü** Mirahmad Mirhaldaroğlu'nun bulup derlediği hikmetler, İlhan Aminof tarafından okunmuş, Prof. Dr. Metin Akar tarafından Türk **alfabesine** aktarılmış. Pir-i Türkistan'ın **umanından** faydalanmak isteyen **okuyucular** için...

Turanlılar ve Pan-Turanizm

İngiliz gizli servisi MI-5 tarafından 1918'deki Avrasya coğrafyası üzerinde yaşanan Türk kavimlerinin temel kolları, nüfusları, isimleri, yaşam tarzları, dilleri, dinleri, yazıları ve tarihleri üzerine uzmanlara hazırlattığı raporlardan oluşan kitap... Bilmediğimiz Türkler...

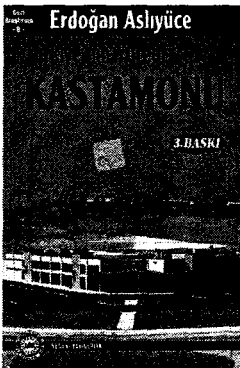


Değişen Komşumuz Suriye

Oğuz Han'dan Selahattin Eyyubi'ye, Süleyman Şah'tan Sultan Vahdettin'e kadar Suriye'nin tarihi, corafyası, oradaki Türk varlığı ve mirası ile Erdoğan Aslıyüce'nin kaleminden ve objektifinden anlatılıyor. Hz. Hüseyin, Muhiddin Arabi ve daha nice konular...

Türk'e Gözaltı

Türklük için mücadele eden insanların nasıl yabancılar tarafından zekice gözaltında tutulduğunun ibret dolu hikayesi... Aslıyüce bu kitabında kendisi ile "söyleşiye gelen" yabancılarla konuştuklarını ve diğer Türkçülerin konuşmalarını bizlere aktarıyor.



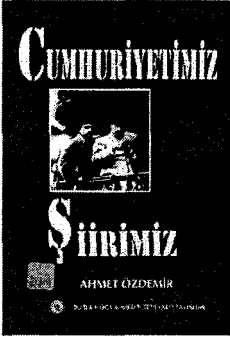
Türkiye'nin Yüreği Kastamonu

Milattan önceki yüzyıllardan başlayıp günümüze kadar bir şehrin hikayesi. Kitapta binlerce yıldır Türk yurdu olan bu şehrimizin tarihi, alperenleri, hizmet edenleri ve şehir özellikleri tanıtılıyor. Kastamonu'nun tarihinin hep Türklük mücadelesiyle geçtiğini öğreniyoruz.

Anavatan'dan Anavatan'a Bir Gagauz

Dr. Özdemir Çobanoğlu, Atatürk döneminde Türkiye'ye getirilip okutulan Gagauz öğrencilerinden biridir. Yıllar içinde hem ata yurdu Gagauzya'daki hem de anavatanı Türkiye'deki değişimleri ve yaşadığı zorluk ve güzellikleri bir sohbet havasında anlatıyor.



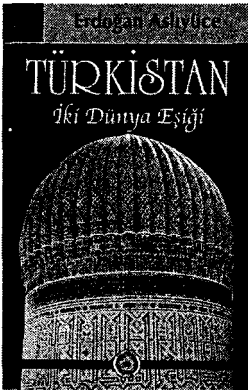
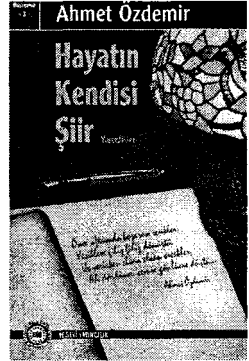


Cumhuriyetimiz Şiirimiz

1948 yılında Sivas'ın Şarkışla ilçesinde doğan, bir çok ödül sahibi gazeteci-yazar Ahmet Özdemir, bu kitapta diğer antolojilerin aksine cumhuriyet dönemi şiirimizi, senaryo tekniğiyle, öykülerle birbirine bağlayarak sıkılmadan okuyabileceğiniz bir şekilde sunuyor.

Hayatın Kendisi Şiir

Ahmet Özdemir, folklorik araştırmaları ve şiir kitaplarının yanı sıra "yarenlikler" adını verdiği değişik konularda, sohbet tarzında, şiirlerle süslü yepyeni bir üslupla karşımızda. Özdemir, okudukça kitabına koyduğu ismi benimsemenizi sağlıyor.



Türkistan İki Dünya Eşiği

Türkistan denince akla mutlaka Pir-i Türkistan lakabı ile Türklük aleminin tanınan sufi, şair bütün tarikatların atası Hoca Ahmet Yesevi akla gelmektedir. Türkistan'ı Ahmet Yesevi'siz, Ahmet Yesevi'yi de Türkistan'sız düşünemeyiz. Hoca Ahmet Yesevi başkanı Erdoğan Aslıyüce'nin Türkistan şehrini gezme şansını bu kitapta bulabilirsiniz.

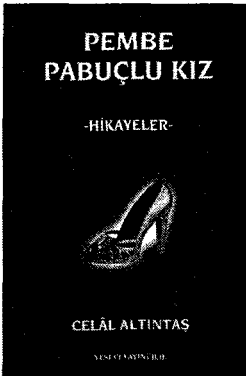
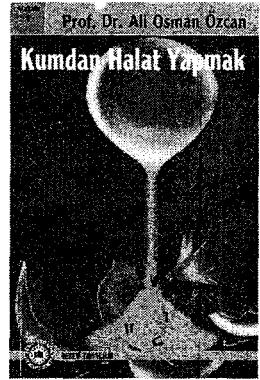


Çılgılık

Yazar Celal Altıntaş, 1948 yılında Konya'nın Akşehir ilçesinde doğdu. Yazarın ilk hikaye kitabı 'Çılgılık'ta, hayat şartlarından bunalmış, ayakta durmak için mücadele edecek gücü tükenmiş, zulme karşı mazlumiyetten öte bir çare üretemeyen Anadolu insanını anlatıyor...

Kumdan Halat Yapmak

Türkçe'nin tam hakimi Prof. Dr. Ali Osman Özcan, bu kitabında günümüz Türk toplumunun gözden kaçırdığı veya görmezlikten geldiği küçük görülen ama temelde çok önemli olan sorunlara parmak basıyor. Prof. Özcan, yazılarını birer hikaye tarzında sunuyor.



Pembe Papuçlu Kız

Çeşitli hikaye, şiir ve denemeleri çok değişik gazete ve dergilerde yayınlanan Av. Celal Altıntaş, 1998 yılında Yesevî yayıncılıktan yayınlanan Çılgılık isimli hikaye kitabından sonra ikinci hikaye kitabı olan Pembe Papuçlu Kız'ı yine Yesevi Yayıncılıktan okurlarıyla buluşturdu. Hayat denilen aynayı hem iyisiyle hem güzeliyle hem çirkinliğiyle hem kötüsüyle, gösterip gerçekçi bir tablo çiziyor.

